МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОРАН ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 262.3:281.5:329.73 (473.83/.86) "1919/1939"

ДИСЕРТАЦІЯ

ПЕРЕМИШЛЬСЬКА ЄПАРХІЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ГАЛИЧИНИ (1919–1939 РР.)

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ Т. А. Горан

Науковий керівник:
Пилипів Ігор Васильович,
доктор історичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2017

АНОТАЦІЯ

Горан Т. А. Перемишльська єпархія Греко-католицької церкви в українському національному русі Галичини (1919–1939 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2017.

Дисертаційна робота присвячення дослідженню участі Перемишльської єпархії ГКЦ в українському національному русі Галичини 1919–1939 рр.

У сьогоднішній ситуації, яка склалася в Україні, попри принцип відокремлення Церкви від держави, УГКЦ позитивно впливає на піднесення морального духу українців. Церква докладає усіх зусиль для консолідації українського суспільства у боротьбі проти російської агресії, розділяє долю свого народу і відстоює християнські цінності. З історією ГКЦ у ХХ ст. пов'язана діяльність Перемишльської єпархії, яка була складовою Львівської митрополії ГКЦ. Суспільно-політична, освітня, громадська та культурно-просвітницька діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ в період Другої Речі Посполитої була вагомим внеском в національно-визвольний рух українців Галичини.

У дисертації проаналізовано стан наукової розробки теми, її джерельну базу та визначено методологію дослідження. Наукову літературу за хронологічним принципом поділено на три групи: 1) публікації міжвоєнного та воєнного періодів (1918–1945 рр.); 2) післявоєнну радянську й українську діаспорну історіографію (1946–1990 рр.); 3) дослідження сучасних українських і польських істориків (1991–2016 рр.).

Джерельна база дисертації представлена широким спектром документів і матеріалів Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (ЦДІАЛ України), Державного архіву Львівської області (Держархів Львівської обл.), Державного архіву м. Перемишля (Arhiwum Państwowe w Przemyślu (APP)). Серед архівних джерел, які були залучені для дослідження, значну

частину складають листування Єпископської консисторії та Греко-католицького єпископського ординаріату в м. Перемишль, фінансово-господарські документи, свідчення про введення целібату і проведення пацифікації на Перемишльщині, донесення повітових старост. У фонді 142 «Архів греко-католицького єпископства у Перемишлі» (APP – ABGK) згруповано основний масив матеріалів про Перемишльську єпархію ГКЦ. Завдяки широкій джерельній базі вдалося охопити різні аспекти проблеми, визначити напрями діяльності греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії в контексті українського національного руху Галичини 1919–1939 рр.

Проаналізовано комплекс принципів і методів дослідження. Для всебічного висвітлення проблеми використано принципи історизму, наукової системності, об'єктивності, діалектичного розвитку, сходження від абстрактного до конкретного, термінологічний, а також ряд загальнонаукових і спеціально-історичні методів.

Зважаючи на специфіку державно-церковних відносин, у розвитку Перемишльської єпархії ГКЦ виділено декілька періодів її існування, упродовж яких єпархія розвивалася як цілісна адміністративно-канонічна одиниця Церкви.

Здійснено реконструкцію організаційної побудови Перемишльської єпархії ГКЦ. Визначено, що розвиток організаційної структури відбувався на двох рівнях – адміністративно-територіальному та ієрархічному. Двоступенева територіальна організація єпархії включала деканати і парафії. Управлінсько-адміністративний рівень єпархії був побудований за ієрархічним принципом, основу якого становили єпископ, єпископ-помічник та колегіальні органи (консисторія, капітула, і Церковний суд).

Окрему увагу приділено досить важливій проблемі міжвоєнного періоду – утворення Апостольської адміністрації Лемківщини. Зазначено, що в 1910–1930 рр. у суспільно-політичному житті Лемківщини позначилися протистоянням москвофільських та українофільських сил. Загострилася і міжконфесійна ситуація, великих масштабів набуло поширення православ'я. Польська влада намагалася не допустити поширення українських впливів з Галичини на

територію Лемківщини та мала на меті полонізувати українське населення краю. Москвофіли вважали, що відокремлення Лемківщини від Перемишльської єпархії ГКЦ дасть їм змогу посилити москвофільську течію.

Охарактеризовано діяльність релігійних організацій та монаших згромаджень, які мали безпосередній вплив на суспільні та релігійні процеси у Перемишльській єпархії ГКЦ в міжвоєнний період. Визначено, що рівень матеріального забезпечення кожного священика впливав на його соціально-політичну активність та відношення до своєї праці. Матеріальне становище греко-католицького духовенства суттєво змінилося після окупації Галичини Польщею в 1919 р. До середини 1920-х рр. духовенство не отримувало від польської влади ніякої матеріальної допомоги. Нова влада, беручи до уваги той факт, що Греко-католицька церква захищає національну ідентичність та інтереси українців, прагнула всіма засобами зменшити її вплив.

Розглянуто розвиток інституцій, які відігравали помітну роль у релігійному житті українського народу, сприяли розвитку освіти та культури. Їхня діяльність була спрямована на національно-культурне відродження та розвиток національної самосвідомості. Вагоме значення у піднесенні українського національного та релігійного життя відігравало товариство «Єпархіальна поміч». Церковні братства (Братство Святого Отця Миколая, Братство «Апостольство Молитви», Братство Найсвятішої Тайни Євхаристії, Братство Пречистої Діви Марії) діяли практично в усіх парафіях Перемишльської єпархії ГКЦ.

У зазначений період діяли чоловічі монастирі Чину Святого Василія Великого, жіночі Згромадження сестер Василіянок, Згромадження сестер Пресвятої Родини, Згромадження сестер священномученика Йосафата, Згромадження сестер святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії. Згромадження співпрацювали з церковними товариствами – «Апостольство Молитви» та Марійськими дружинами. Сестри василіянки, служебниці проводили виховну та навчальну працю в дитячих захоронках, семінаріях, на

семінарійних курсах. Релігійним вихованням молоді займався Український інститут для дівчат, Марійські дружини молоді.

Висвітлено суспільно-політичну ситуацію в краї та взаємини греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ з національно-політичними, культурно-просвітницькими установами та організаціями. Дискримінаційна політика польської влади спрямовувалася на поступове зменшення впливу українського чинника в західноукраїнському середовищі, а відтак його повне усунення з громадського життя. Польська влада через повітові староства та воєводські уряди втручалася у релігійне життя греко-католицьких парафій Перемишльської єпархії ГКЦ. Відповідно VIII артикулу Конкордату 1925 р. священики під час богослужінь повинні були виголошувати молитви за Польську державу і її президента. Але священики свідомо ігнорували цей пункт угоди і співпрацювали з національно-демократичним табором, який уособлювала УНДП. Ієрархи Перемишльської єпархії ГКЦ (єпископ Й. Коциловський, єпископ-помічник Г. Лакота, крилошани А. Зубрицький, І. Качмар, В. Левицький та ін.) активно долучалися до просвітницької діяльності.

Польський уряд намагався обмежити діяльність українських товариств, обґрунтовуючи це його надмірною політизацією та радикалізмом. Заборона товариства «Січ» (1924 р.), «Пласт» (1930 р.), обмеження діяльності «Сокола» й «Лугу» сприяли залученню молоді до проголошеної Папою Римським Пієм XI «Католицької Акції», яка мала на меті сприяти вдосконаленню суспільного життя. Організаційне оформлення «Католицької Акції» на території Перемишльської єпархії ГКЦ розпочалося в 1929 р. під час конференції греко-католицького єпископату у Ватикані. Духовенство активно долучалося до відродження зруйнованих у період воєнного лихоліття філій та читалень «Просвіти» та Українського педагогічного товариства (з 1926 р. – «Рідна школа»). Організовані місцевими осередками «Просвіти» свята та концерти відбувалися за безпосередньої участь греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ.

Показано, що одним із найважливіших питань суспільно-релігійного життя Перемишльської єпархії ГКЦ було виховання молодого покоління на основі християнсько-моральних цінностей. З цією метою в школах запроваджувалися уроки релігії, які проводили місцеві парохи, священики. Греко-католицьке духовенство опікувалося двома школами в м. Перемишль, заснованих з ініціативи Братства Святого Отця Миколая та Українського інституту для дівчат. Якістю надання освіти відзначалися створені черницями ЧСВВ навчальні заклади для дівчат – гімназії, інститути, ліцеї, фахові школи. Основна роль в підготовці священичих кадрів відводилася Духовній семінарії в м. Перемишлі, яка була побудована за рахунок коштів Галицького релігійного фонду. Спеціальною інституцією у Перемишльській єпархії ГКЦ виявився Інститут дяків, завданням якого була підготовка потрібної кількості церковних співаків, без яких не можливо було провести літургію.

Висвітлено зусилля греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ, спрямовані на підтримку найбільш вразливої категорії українського населення – дітей та молоді. Основна увага ГКЦ була звернена на допомогу інвалідам війни, дітям-сиротам та сім’ям, які втратили своїх годувальників. Створювалися дитячі опікунські установи, сирітські притулки та захоронки (дитячі садки). Захоронки в Перемишльській єпархії ГКЦ знаходилися під опікою сестер Служебниць Непорочної Діви Марії, Згромадження сестер св. Йосифа (сс. йосафатки), сестер Пресвятої Родини (ЗСПР). У єпархії станом на 1922 р. утримувалося 6 захистів (притулків), у яких перебувало 263 дитини, з них 10 сиріт з родин греко-католицьких священиків. Більшість опікунських сирітських закладів, захоронок діяли під опікою сестер служебниць (у 1928 р. діяло 16 захоронок (742 дитини) та 4 сирітські захисти (54 дитини)). Під егідою сестер йосафаток у Перемишльській єпархії ГКЦ у 1928 р. діяло п’ять захоронок. Греко-католицьке духовенство самостійно займалося пошуком необхідних для доброчинної діяльності коштів, частину з яких сирітські притулки отримували завдяки пожертвам вірних.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що у науковий обіг вперше уведено значну кількість маловідомих архівних документів, зокрема з фондів державного архіву в м. Перемишль. На основі джерельних матеріалів розкрито значення Перемишльської єпархії ГКЦ в культурно-просвітницькій та меценатській діяльності, а також розглянуто особливості навчання основ релігії українських школярів духовенством Перемишльської єпархії ГКЦ. Новий рівень розвитку отримали: аналіз матеріального становища греко-католицького духовенства; вивчення ролі монаших згромаджень у структурі Перемишльської єпархії ГКЦ; дослідження участі духовенства в роботі благодійних організацій; розгляд впливу духовенства на діяльність українських громадських організацій регіону.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в науково-дослідницькій (для підготовки праць з історії України, краєзнавства, культурології та релігійно-церковної історії), навчальній (для підготовки монографічних видань, підручників, науково-методичних посібників з історії української Церкви), громадській, державній (для розробки сучасної моделі взаємовідносин держави і Церкви) роботі.

Ключові слова: Східна Галичина, Греко-католицька церква, Перемишльська єпархія, єпископ, капітула, консисторія, деканат, духовна семінарія, духовенство, український національний рух, доброчинність.

ANNOTATION

Goran T. A. The Ukrainian Greek Catholic eparchy of Przemyshl in the Ukrainian national movement in Galicia (1919 –1939). – On the rights of manuscript.

The thesis for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.01. – History of Ukraine. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – Ivano-Frankivsk, 2017.

The research deals with the study of the participation of the Ukrainian Greek Catholic eparchy of Przemyshl in the Ukrainian national movement in Galicia in 1919–1939.

The situation today that has developed in Ukraine in spite of the principle of church and state secession, Ukrainian Greek Catholic Church has a positive effect on the uplifting of the morale of Ukrainians. The church is making every effort to consolidate Ukrainian society in the fight against Russian aggression, shares the destiny of people and defends Christian values. The activities of the Przemysl eparchy are connected with the history of the Greek Catholic Church in the twentieth century, which was part of the Ukrainian Greek Catholic Archeparchy of Lviv. Socio-political, educational, social, and cultural activities of the Greek Catholic clergy of the Ukrainian Greek Catholic eparchy of Przemyshl in the period of the Second Polish–Lithuanian Commonwealth were important by national movement of the Ukrainians of Galicia. The thesis analyzes the state of scientific elaboration of the theme, its source base and identifies the research methodology. Scientific literature is chronologically divided into three groups: 1) publications of the interwar and war periods (1918–1945); 2) post-war Soviet and Ukrainian historiography scattered (1946–1990.); 3) study of modern Ukrainian and Polish historians (1991–2016).

The source base of the thesis is presented by a wide range of documents and materials of the Central state historical archive of Ukraine in Lviv, State archives of Lviv region, State archives of Przemyshl. Among the archival sources that were used for the study, a significant part is the correspondence of the Episcopal Consistory and the Greek-Catholic Episcopal Ordinariate in Przemyshl, financial and economic documents, the certificate on the imposition of celibacy and the conduct of pacification in Przemyshl, reports of the County chiefs. The main part of materials of the eparchy of Przemyshl GCC is grouped in the Foundation 142 «Archive of the Greek Catholic bishopric in Przemyshl» (APP – ABGK). Thanks to the wide source base different aspects of the problem are managed to cover, the direction of activities of the Greek Catholic clergy of the diocese of Przemyshl in the context of the Ukrainian national movement in Galicia 1919–1939 is managed to determine.

The complex of principles and methods of research is analysed. The principles of historicism, scientific systematization, objectivism, and dialectical development, ascent from the abstract to the concrete, terminological, as well as a number of General scientific and special historical methods were used for comprehensive coverage of issues.

Taking into account the specifics of Church-state relations, the development of Przemyshl eparchy of the GCC is allocated to several periods of its existence, during which the diocese was developed as an integral administrative-canonical unit of the church.

The organizational structure for the Przemyshl diocese of the Greek Catholic churches was reconstructed. It was determined that the development of the organizational structure was occurred at two levels – the administrative-territorial and hierarchical. The two-tier territorial organization of the eparchy included the deaneries and parishes. The administrative level of the diocese was built on the hierarchical principle, the basis of which was the bishop, bishop-assistant and collegiate bodies (consistory, chapter, and the church court).

Special attention is given to the important issue of the interwar period – the formation of the Apostolic administration of the Lemkivshchyna. It was provided that in the 1910–1930 the public and political life of the Lemkivshchyna was affected by the confrontation between the Russophile and ukrainophile forces. Interconfessional situation was escalated and large scale spread of acquired Orthodoxy.

The Polish authorities tried to prevent the spread of Ukrainian influences from Galicia on the territory of the Lemkivshchyna and aimed at polonizing Ukrainian population of the province. Moscowphiles believed that the separation of Lemkivshchyna from the Greek Catholic eparchy of Przemyshl will give them the opportunity to strengthen moscowphiles idea.

The activities of religious organizations and religious congregations have been characterized that had a direct impact on public and religious processes in Greek Catholic eparchy of Przemyshl in the interwar period. It was determined that the level of material support of every priest influenced his socio-political activity and attitude to

his work. The financial situation of the Greek Catholic clergy was changed significantly after the occupation of Galicia by Poland in 1919. By the mid-1920s, the clergy didn't receive financial assistance from the Polish authorities. The new government, taking into accounts the fact that the Greek-Catholic Church protects the national identity and interests of Ukrainians, tried through all means to reduce its influence.

The development of institutions has been examined that played a prominent role in the religious life of the Ukrainian people, contributed to the development of education and culture. Their activity was directed at national-cultural revival and development of national consciousness. An important role in the rise of the Ukrainian national and religious life played society «Diocesan Assistance». Church brotherhoods (the Brotherhood of the Saint Nicholas, the Brotherhood of the «Apostolic of Prayer», the Brotherhood of the Holy Mysteries of the Eucharist, the Brotherhood of the Virgin Maria) acted in almost all the parishes of the Greek Catholic churches of Przemyshl.

In this period acted monastery the Rite of St. Basil the Great, the female Congregation of the Sisters of St. Basil the Great, the Congregation of sisters of the Holy Family, the Congregation of the Sisters of the Holy Martyr Josaphat, the Congregation of sisters of St. Joseph the Betrothed of the Virgin Maria. The community collaborated with the church societies – «Apostleship of Prayer" and Sodality of the Blessed Virgin Mary. The Sisters of St. Basil the Great, sisters servants organized educational and training work in children's kindergartens ("zakhoronky"), seminaries, on seminary courses. Ukrainian Institute for girls, Sodality of the Blessed Virgin Mary took care of the religious education of youth.

The socio-political situation in the region and the relationship of the Greek Catholic clergy of Ukrainian Greek Catholic eparchy of Przemyshl with national-political, cultural and educational institutions and organizations was considered. Discriminatory policy of the Polish authorities was focused on the gradual reduction of the influence of the Ukrainian factor in the Western environment, and then its complete elimination from public life. The Polish authorities through the county chiefs and provincial governments interfered in the religious life of the Ukrainian Greek

Catholic eparchy of Peremysh. According to article VIII of the Concordat of 1925, the priests during the divine services, had to say prayers for the Polish state and its President. But the priests deliberately ignored this point of agreement and cooperated with the national democratic camp, which represented UNDP. The bishops of the Ukrainian Greek Catholic eparchy of Peremysh (bishop J. Kotsylovsky, bishop-assistant G. Lakota, priests A. Zubritsky, J. Kachmar, V. Levitsky) has been actively involved in educational activities.

The Polish government tried to restrict the activities of Ukrainian societies, arguing that its excessive politicization and radicalism. The ban of the society «Sich» (1924), «Plast» (1930), the prohibition of activity of «Sokol» and «Luh» helped to attract young people to the proclaimed by Pope Pius XI, «Catholic Action» which was intended to contribute to the improvement of public life. The activity of «Catholic Action» on the territory of the Greek Catholic eparchy of Peremysh was began in 1929 during the conference of the Greek Catholic bishops at the Vatican. The clergy actively participated in the revival of the branches and reading rooms of «Prosvita» and the Ukrainian pedagogical society (1926 – «Mother school») destroyed during the war years. Celebrations and concerts organised by the local unit «Prosvita» took place with the direct participation of the Greek Catholic clergy of Przemyshl eparchy.

It was established, that one of the most important issues of social and religious life of the Greek Catholic eparchy of Przemyshl was the education of the young generation on the basis of Christian moral values. With this purpose religious lessons were introduced in schools, which were held by the local parson, and priests. The Greek Catholic clergy engaged in two schools in Przemyshl, founded on the initiative of the Brotherhood of the Saint Nicholas and the Ukrainian Institute for girls. School for girls – gymnasium, institutes, lyceums, professional schools established by the Sisters of St. Basil the Great were distinguished by the quality of educational provision. The main role in the preparation of the priestly personnel was instructed to the Seminary in Przemyshl, which was built at the expense of the Galician religious foundation. A special Institute of the Greek Catholic eparchy of Przemyshl was the Institute of clerks

which task was the preparation of the desired number of Church singers, without whom it was not possible to hold the liturgy.

The efforts of the Greek Catholic clergy of the Greek Catholic eparchy of Przemyshl, which contributed to supporting of the most vulnerable categories of the population – children and youth, were examined. The main attention of GCC was drawn to the help war invalids, orphans and families who lost their breadwinners. The child welfare institutions, orphanages and children's kindergartens («zakhoronky») were created. The children's kindergartens («zakhoronky») in the Greek Catholic eparchy of Przemyshl were under the care of sisters of the Virgin Maria, the Congregation of the Sisters of the Holy Martyr Josaphat, the Congregation of sisters of the Holy Family. In the diocese as of 1922 were contained 6 shelters, in which were 263 children, including 10 orphans from families of Greek-Catholic priests. Most orphan's institutions, kindergartens acted under the tutelage of the Sisters Servants (in 1928 were 16 kindergartens (742 children) and 4 orphan's institutions (54 children)). Under the auspices of the Sisters of the Holy Martyr Josaphat Greek Catholic eparchy of Przemyshl in 1928 were 5 kindergartens. The Greek-Catholic clergy were engaged in the search for means necessary for charitable activities, some of which the orphanages received thanks to donations of believers.

The scientific novelty of the study lies in the fact that a significant number of little-known archival documents, in particular from funds of the state archive in Przemyshl were introduced in the scientific archive. On the basis of raw materials the value of the Greek Catholic eparchy of Przemyshl in cultural and philanthropic activities was analysed, and the features of learning the basics of the religion of Ukrainian students, the clergy of the diocese of Przemyshl Greek Catholic churches was examined. A new level of development were become the analysis of the financial situation of the Greek Catholic clergy; a study of the role of nun's congregations in the structure of the Greek Catholic eparchy of Przemyshl; a study of the participation of the clergy in the work of charitable organizations; consideration of the influence of the clergy of the Ukrainian public organizations of the region.

Practical significance of the obtained results of the thesis is that the materials of our research can be used in scientific (for preparation of works on history of Ukraine, Ethnography, cultural studies and religious and ecclesiastical history), educational (for the preparation of monographs, textbooks, scientific-methodical manuals on the history of the Ukrainian Church), public (for the development of modern models of relations between state and church) work.

Key words: Eastern Galicia, the Greek Catholic Church, the Przemyshl eparchy, the bishop, the chapter, the consistory, the dean's office, seminary, clergy, Ukrainian national movement, the charity.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані

1. Горан Т. Церковне Братство святого отця Миколая у Перемишлі (1919–1939 рр.) // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2015. Вип. 13–14. С. 25–30.

2. Горан Т. Роль Перемишльської греко-католицької духовної семінарії у релігійному житті Галичини (1919–1939 рр.) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2016. Вип. 104. С. 32–36.

3. Горан Т. Доброчинна діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у процесі створення та підтримки захоронок і сиротинців // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 34–39.

4. Горан Т. Матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.) // Схід. 2016. № 5 (145) (вересень–жовтень). С. 50–55. (особистий внесок здобувача – 65 %).

5. Горан Т. Зміни в організаційній структурі Перемишльської греко-католицької єпархії у 20–30-их рр. XX ст. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2016. Ч. 28. С. 143–148.

6. Горан Т. Участь греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії в діяльності українського культурно-просвітнього товариства «Просвіта» (1919–1939 рр.) // Spheres of Culture. Lublin. 2016. Volume XV. S. 374–382.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Горан Т. Церковні товариства, монаші чини та згромадження Перемишльської єпархії в період Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.) // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 66–69.

8. Горан Т. Діяльність церковних братств Сінявського деканату Перемишльської греко-католицької єпархії (1933–1934 рр.) // Сучасні тенденції

розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: Матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 листопада 2015 р. Ченстохова; Ужгород; Дрогобич: Посвіт, 2015. С. 13–14.

9. Горан Т. Духовні навчальні заклади Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.) // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. Вип. 8. С. 107–114.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 17
ВСТУП 18
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела та методологія дослідження 23
1.1 Історіографія проблеми 23
1.2 Аналіз джерел 33
1.3 Методологічні основи дослідження 48
РОЗДІЛ 2. Організаційна структура Перемишльської греко-католицької єпархії 59
2.1 Історичні етапи становлення і розвитку 59
2.2 Управлінсько-адміністративні органи єпархії 67
2.3 Апостольська адміністрація Лемківщини 86
РОЗДІЛ 3. Релігійні організації та монаші згромадження Перемишльської греко-католицької єпархії 98
3.1 Соціальний статус і матеріальне становище духовенства 98
3.2 Церковні товариства, братства, релігійні організації 110
3.3 Монаші чини та згромадження 121
РОЗДІЛ 4. Греко-католицьке духовенство в суспільно-політичному та культурному житті краю 134
4.1 Участь священнослужителів в роботі українських політичних і культурно-просвітницьких організацій 134
4.2 Освітня діяльність духовенства 169
4.3 Діяльність благодійних соціальних організацій та сиротинців під покровительством духовенства 184
ВИСНОВКИ 199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 206
ДОДАТКИ 249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГКЦ – Греко-католицька церква – історична назва у 1774–1989 рр., з грудня 1989 р. встановлено офіційну назву «Українська греко-католицька церква» (УГКЦ)

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

ЗНДМ – Згромадження сестер Непорочної Діви Марії

ЗСПР – Згромадження сестер Пресвятої Родини

ЗССЙ – Згромадження сестер священномученика Йосафата

ЗССЙОПДМ (Згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ) – Згромадження сестер святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії

ЗССНДМ – Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

о. – отець, священик

ОУН – Організація українських націоналістів

РПЦ – Російська православна церква

с. – сестра (монахиня)

УГА – Українська Галицька армія

УКНП – Українська католицька народна партія

УКС – Український католицький союз

УНДО – Українське національно-демократичне об’єднання

УНО – Українська народна обнова

УПА – Українська повстанська армія

ЧСВВ – Чин Святого Василія Великого

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку української історичної науки акцентує увагу на глибокому вивченні ролі українських церков у формуванні національно-державницького світогляду українців упродовж століть та боротьби за державність. У становленні української національної ідеї, виробленні державницької ідеології та консолідації українських національно-патріотичних сил велика заслуга належить Греко-католицькій церкві.

У сьогоднішній ситуації, яка склалася в Україні, попри принцип відокремлення Церкви від держави, УГКЦ позитивно впливає на піднесення морального духу українців. Церква докладає усіх зусиль для консолідації українського суспільства у боротьбі проти російської агресії, розділяє долю свого народу і відстоює християнські цінності.

З історією ГКЦ у ХХ ст. пов’язана діяльність Перемишльської єпархії, яка була складовою Галицької митрополії ГКЦ. Вагомий внесок у розвиток українського національного руху зробили єпископ Йосафат Коциловський та духовенство єпархії.

Дослідження історії Перемишльської греко-католицької єпархії та участі її духовенства в національному русі Галичини в міжвоєнні роки насамперед пов’язане з тим, що історичний образ м. Перемишль для сучасного українця склався однозначно – як західного бастіону України, на якому схрещувалися шляхи загарбників, та як колиски західноукраїнської культури Посяння. Історія окремої єпархії викликає чималий інтерес не лише у науковців-істориків, але й серед широких кіл громадськості, оскільки крізь призму релігійних процесів реконструкція минулого постає у більш репрезентативному сприйнятті.

Додає актуальності даній тематиці і той факт, що у 2001 р. у присутності Папи Івана Павла II у Ватикані відбулося проголошення декрету мучеництва єпископа Перемишльської єпархії Йосафата Коциловського та було проведено обряд беатифікації.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена науковим та суспільно-політичними чинниками, зорієнтована як на історичний, так і правовий аспект

діяльності духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ в умовах міжвоєнної Польщі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках загальної наукової теми «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, музеєзнавство» (номер державної реєстрації – 0115U001560) кафедри історії України ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу джерел та здобутків історіографії здійснити комплексне дослідження історії Перемишльської єпархії ГКЦ в контексті суспільно-політичних та релігійних процесів Галичини. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

– з'ясувати сучасний стан наукового опрацювання проблеми, систематизувати джерельну базу та визначити методологічні основи дослідження;

– охарактеризувати історичні етапи розвитку Перемишльської єпархії ГКЦ від її заснування до початку XX ст.;

– показати специфіку організаційної структури Перемишльської єпархії ГКЦ в контексті суспільно-політичних процесів у Галичині; передумови й етапи розвитку Апостольської адміністрації Лемківщини;

– простежити соціальний статус і матеріальне становище духовенства, роль церковних товариств, структуру та діяльність монаших спільнот єпархії;

– висвітлити участь священиків єпархії в діяльності українських політичних партій та культурно-просвітницьких організацій, освітні та благодійницькі заходи духовенства єпархії.

Об'єкт дослідження – Перемишльська єпархія Греко-католицької церкви в 1920–1930-х рр.

Предмет дослідження – організаційний розвиток Перемишльської єпархії та участь її єпископів і духовенства в суспільній, релігійній та культурно-

просвітницькій діяльності в контексті державно-церковних відносин та суспільно-політичних процесів у Східній Галичині.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1919–1939 рр. Нижня межа окреслена фактичною окупацією Східної Галичини Польщею і, відповідно, початком змін у церковно-релігійних відносинах у Перемишльській єпархії ГКЦ; верхня межа – вересень 1939 р., коли Німеччина розпочала окупацію Польщі, а західноукраїнські землі були анексовані СРСР. При висвітленні деяких аспектів проблеми необхідним було звернення до попередніх історичних періодів. Автор виходила за визначені хронологічні рамки для комплексного висвітлення специфіки розвитку організаційної структури Перемишльської єпархії, з'ясування долі її єпископів (К. Чеховича, Й. Коциловського, Г. Лакоти), дослідження окремих аспектів суспільно-політичної, культурно-просвітницької, освітньої та благодійницької діяльності духовенства і чернецтва єпархії.

Територіальні межі дослідження визначаються канонічною територією Перемишльської єпархії ГКЦ (54 деканати) і Апостольської адміністрації Лемківщини (9 деканатів), яка охоплювала українські етнічні терени у верхів'ї р. Сян у межах Другої Речі Посполитої, що в адміністративно-політичному відношенні були поділені між Львівським (43 деканати), Станиславівським (5 деканатів), Краківським (5 деканатів) воєводствами.

Методологічну основу роботи склали принципи історизму, наукової системності, об'єктивності, діалектичного розвитку, сходження від абстрактного до конкретного, термінологічний. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, класифікації, спеціально-історичні методи архівної та бібліографічної евристики, історіографічного аналізу і синтезу, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, біографічний, просопографічний, статистичний, історико-критичного аналізу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження:

вперше:

– у науковий обіг уведено значну кількість маловідомих архівних документів, зокрема з фондів державного архіву в м. Перемишль;

– розкрито значення Перемишльської єпархії ГКЦ в культурно-просвітницькій та меценатській діяльності;

– розглянуто особливості навчання основ релігії українських школярів духовенством Перемишльської єпархії ГКЦ;

уточнено:

– біографічні відомості окремих священиків Перемишльської єпархії ГКЦ;

– особливості функціонування Апостольської адміністрації Лемківщини;

новий рівень розвитку отримали:

– аналіз матеріального становища греко-католицького духовенства;

– вивчення ролі монаших згромаджень у структурі Перемишльської єпархії ГКЦ;

– дослідження участі духовенства в роботі благодійних організацій;

– розгляд впливу духовенства на діяльність українських громадських організацій регіону.

Практичне значення отриманих результатів дисертації полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в науково-дослідницькій (для підготовки праць з історії України, краєзнавства, культурології та релігійно-церковної історії), навчальній (для підготовки монографічних видань, підручників, науково-методичних посібників, навчальних курсів і спецкурсів з історії української Церкви), громадській, державній (для розробки сучасної моделі взаємовідносин держави і Церкви) роботі.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійних наукових пошуків автора. У ній викладено власні концепції, ідеї та версії, а також особисті підходи, здійснені при розробці основних її положень. Напрацювання, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях: «Єпископ Миколай Чарнецький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 130-річчя з дня народження)» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2014 р.); «Івано-Франківська митрополія в

історичному розвитку та організаційній структурі Української Греко-Католицької Церкви (до 130-річчя з часу створення)» (м. Івано-Франківськ, 16 квітня 2015 р.); «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 2–3 травня 2015 р.); «Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні» (м. Коломия, 20 травня 2015 р.); «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (м. Ченстохова – м. Ужгород – м. Дрогобич, 19–20 листопада 2015 р.); «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (м. Херсон, 20–21 листопада 2015 р.); «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 150-річчя від дня народження)» (м. Івано-Франківськ, 26 листопада 2015 р.); «Львівський псевдо-собор 1946 р. у процесі ліквідації Греко-Католицької Церкви радянським режимом (до 70-х роковин)» (м. Івано-Франківськ, 12 квітня 2016 р.); «Блаженний єпископ Григорій Хомишин в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України» (до 150-річчя від дня народження)» (м. Івано-Франківськ, 30 березня 2017 р.); щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, 2014–2017 рр.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 17 публікаціях, з яких 9 – у фахових виданнях (4 – у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 – у закордонному виданні).

Структура роботи зумовлена логікою історичного дослідження, що випливає з його мети і основних завдань та включає вступ, чотири розділи, в яких поміщено дванадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел (479 позицій) та 11 додатків. Основний текст дисертації викладений на 190 сторінках, загальний обсяг – 282 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Дослідження історії Перемишльської єпархії як складової частини організаційної структури Греко-католицької церкви становить науковий та суспільний інтерес. Наукову літературу, яка стосується розвитку Перемишльської єпархії та ролі її духовенства в українському національному русі Галичини у міжвоєнний період, за хронологічним принципом можна поділити умовно на три групи: 1) публікації міжвоєнного та воєнного періодів (1918–1945 рр.); 2) післявоєнну радянську й українську діаспорну історіографію (1946–1990 рр.); 3) дослідження сучасних істориків (1991–2016 рр.).

У міжвоєнний період українська церковна історіографія, за визначенням О. Оглоблина [360], перейшла від етапу джерелознавчих і монографічних досліджень до перших узагальнюючих праць з історії ГКЦ [360]. Наукові розвідки та узагальнюючі нариси з історії Перемишльської єпархії, написані на значній джерельній базі – архівах капітули, деканатів і окремих парафій, з'явилися ще наприкінці XIX ст. Зокрема, у шематизмах єпархії за 1879 р. та 1906 р. опубліковано коротку історичну довідку про єпархію та перелік її ієрархів з початку XIII ст. Важливими є праці українських церковних і громадських діячів та істориків М. Гарасевича [434], А. Добрянського [308], М. Зубрицького [315], О. Макарушки [344], Ю. Пелеша [450]. Згадані автори торкалися проблем заснування Перемишльської єпархії, участі її єпископів у процесі укладання Берестейської унії, протистояння унійного та православного єпископів у м. Перемишль, розвитку єпархії та діяльності унійних (греко-католицьких) єпископів до кінця XIX ст.

Згодом, у міжвоєнний період ґрунтовне дослідження історії Церкви в Україні, за підтримки митрополита А. Шептицького, розпочали фахові історики,

об'єднані навколо Українського богословського наукового товариства (УБНТ), Львівської богословської академії (ЛБА) та Архіву історії унії [405], результати досліджень яких публікувалися в журналах «Богословія» та «Записки ЧСВВ», якими й досі користуються сучасні історики. В окремих публікаціях проаналізовано історія бібліотеки Єпископської капітули у м. Перемишль [359]. Серед досліджень, що з'явилися у міжвоєнний період, важливими для нас є декілька праць, опублікованих 1937 р. в ювілейному «Альманаху українських богословів». Так, І. Гнатюк з нагоди 20-літнього ювілею єпископства Й. Коциловського опублікував одну з перших біографій владики, показав його архіпастирську та суспільну працю [297]. Виключно Перемишльській духовній семінарії присвячена стаття о. Василя Гриника «Українська католицька духовна семінарія у Перемишлі» [299], який коротко проаналізував процес інтелектуальної та духовної підготовки майбутніх священиків у Перемишльській єпархії з XVIII ст., основну увагу сконцентрував на діяльності духовної семінарії у період між двома світовими війнами. Раніше, 1922 р. А. Андрохович у дослідженні з історії «Studium Ruthenum» подав коротку історичну довідку про духовну семінарію в м. Перемишль, склад її професорів і студентів у 1779–1792 рр. [271]. Окремі факти з церковної історії навів Є. Грицак у брошурі «Перемишль тому сто літ» [300]. Історичний розвиток мережі монастирів сестер василіянок у Перемишльській єпархії розглянула с. Соломія Цьорох [415].

У міжвоєнний період недостатньо уваги приділено дослідженню ролі Перемишльської єпархії ГКЦ в суспільному житті українців в умовах Другої Речі Посполитої. Це пов'язано передусім з тим, що Перемишльська єпархія розглядалася як одна з найдавніших церковно-релігійних інституцій, тому історики зосереджувалися на вивченні «знакових» подій більш ранніх періодів.

Радянська історична думка, репрезентована публікаціями С. Возняка [291], С. Даниленка [302], В. Добричева [261], К. Дмитрука [307], П. Петлякова [370], О. Уткіна [410], А. Шиша [419], була спрямована головним чином на компрометацію Греко-католицької церкви. Радянські дослідники звинувачували греко-католицьких ієрархів і духовенство, зокрема Й. Коциловського, у

лояльному ставленні до «буржуазної» Польщі, в українській націоналістичній діяльності, пособництві німецькому окупаційному режимові тощо, прагнучи таким чином виправдати насильну ліквідацію ГКЦ під контролем органів НКДБ. У цей період так і не з'явилося жодної публікації, присвяченої хоча б діяльності єпископа Й. Коциловського.

Значний внесок у дослідження розвитку Перемишльської єпархії у міжвоєнний період зробили українські діаспорні історики, котрі попри обмеження в доступі до джерельної бази, прагнули знайти нові методологічні підходи для об'єктивного висвітлення історії Церкви. На окрему увагу заслуговують наукові чи науково-популярні «історичні нариси» А. Великого [286; 287; 288], В. Ленцика [146], Г. Лужницького [342], С. Мудрого [351], В. Муровича [352], І. Нагаєвського [354], І. Назарка [357], А. Сапеляка [391], І. Сохоцького [397], І. Патрила [363], Ю. Федоріва [411], М. Чубатого [417], у яких, попри виразну конфесійну позицію авторів, містяться нові оцінки й значний фактологічний матеріал. Епізодично згадані автори описували історичний розвиток Перемишльської єпархії з X–XI ст., проаналізували участь ієрархів у підготовці до Берестейської унії та їх відмову прийняти унію 1596 р., процес прийняття унії 1700 р., розвиток Перемишльської єпархії в складі Галицької митрополії в умовах державних режимів Австро-Угорщини та Польщі.

У середовищі діаспори з'явивилася низка ряд досліджень, спеціально присвячених Перемишльській єпархії. Однією з перших узагальнюючих праць була монографія П. Ісаїва «Історія Перемиського єпископства східного обряду» [320], яка вийшла друком у 1970 р. у м. Філадельфія. У згаданій праці вміщено біографії єпископів Перемишльської єпархії від найдавніших часів до 1946 р.

Вагомий внесок у дослідження історії Перемишльської єпархії зробив о. Борис-Іван Балик, ЧСВВ, випускник семінарії Василіян та Академії католицької теології в м. Варшава, український історик Церкви. Його дослідження присвячені переважно Василіянському чинові, до якого він належав та охоплюють виключно територію Перемишльської єпархії. В одній з перших

його статей про василіянські монастирі в межах Перемишльської єпархії за єпископства Інокентія Винницького Б. Балик описав їх розвиток, подав короткі історичні довідки про них, висвітлив роль чернецтва в управлінні єпархією [277]. Окреме дослідження історик присвятив єпископові Інокентію Івану Винницькому, еволюції його релігійних поглядів, переходу Перемишльської єпархії на унію в 1691 р., показав постанови Перемишльського єпархіального синоду 1693 р. та процес їх реалізації [276]. Зацікавлення Б. Балика викликала і проблема прийняття християнства. У статті він розглянув політичні і церковні зв'язки Перемишльської землі з Велико-Моравською державою у IX–X ст., з'ясував вплив діяльності Кирила і Мефодія на поширення християнства в околицях над Сяном та дійшов до висновку про можливість існування Перемишльського єпископства вже на початку X ст. [275].

Традицію історіописання Василіянського чину, зокрема, на теренах Перемишльської єпархії продовжив церковний історик о. Михайло Ваврик, ЧСВВ. У науково-популярній розвідці «По василіянських монастирях» автор детально охарактеризував історичний розвиток монастирів на території Перемишльської єпархії, зокрема у містах Добромиль, Дрогобич, Крехів, Кристинопіль (Червоноград), Лаврів, Перемишль та Жовква [283]. Коротка стаття цього василіянського історика присвячена проблемі зародження та розвитку монастирів у Перемишльській землі ще «з княжих часів» [282]. Фрагментарні відомості про отців василіян у Перемишльській єпархії знаходимо також у дослідженнях з історії Чину о. Ісидора Патрила, ЧСВВ [364].

Діяльність перемишльського єпископа Йосафата Коциловського стала предметом уваги дослідника С. Шаха, більшість публікацій якого відносимо до історико-мемуарної літератури як одного з видів джерел [148; 267; 268; 269; 270]. Біографії та діяльність перемишльських єпископів Юліана Пелеша та Й. Коциловського були предметом дослідження о. Іринея Назарка, ЧСВВ [355; 356].

Проблему виховання та освіти духовенства в Перемишльській єпархії у своїй праці «Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької

Богословської Академії у Львові 1928–1944 рр.» [393] проаналізував український історик в еміграції П. Синиця [393]. Автор охарактеризував становище ГКЦ у Польщі у період між двома світовими війнами, акцентуючи увагу на освітній діяльності духовенства. Поряд з тим він подав коротку історію функціонування греко-католицької семінарії у Відні, Генеральної семінарії в м. Львів і, звісно, духовних семінарій у м. Перемишль, м. Станиславів та м. Рим. М. Марусин у загальному нарисі «Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні» виклав інформацію про становлення та розвиток духовної семінарії в м. Перемишлі в 1779–1792 рр., XIX – першій половині XX ст. [345].

Про діяльність Перемишльської семінарії та Апостольської адміністрації Лемківщини у своїй праці «З мартирології духовенства Західної України» [340] писав український священик, учасник визвольних змагань 1918–1919 рр., капелан УГА І. Лебедович. Автор акцентував увагу на скрутному становищі греко-католицького духовенства після Першої світової війни та переслідуванні, якого зазнала ГКЦ після Другої світової війни. Релігійну ситуацію в краї у період між двома світовими війнами І. Лебедович аналізував на основі великого масиву джерел та зробив висновок про те, що становище духовенства в умовах Другої Речі Посполитої мало чим відрізнялося від радянського періоду. Однак польські науковці зазначають, що поряд з незначними труднощами, ГКЦ в умовах панування польської держави володіла певною свободою, яка гарантувалася умовами Конкордату 1925 р., чого не можна сказати про період панування радянської комуністичної влади [445, s. 185].

Значним досягненням у висвітленні церковної історії Перемишльщини став вихід у 1961 р. збірника матеріалів «Перемишль – західний бастіон України». Редактор видання Б. Загайкевич підкреслював, що цей збірник особливо актуальний в умовах, коли «Перемишльська земля насильно відлучена від українського материка» [368]. Значна частина матеріалів збірника, від спогадів до науково-популярних історичних розвідок, присвячена питанням церковної історії. Зокрема, М. Андрусяк навів окремі факти з історії Церкви в контексті суспільно-політичної історії Перемишля [273]; о. П. Голинський

розглянув діяльність єпископів і духовенства Перемишльської єпархії в контексті українського національного руху в XIX – середині XX ст. [260; 298]; о. М. Ваврик – розвиток василіянських монастирів у межах єпархії [282].

Заслуговують на увагу окремі дослідження діаспорних істориків, присвячені передумовам виокремлення з-під юрисдикції Перемишльської єпархії та Галицької митрополії частини деканатів, що в 1934 р. сформували Апостольську адміністрацію Лемківщини. Так, П. Вірхнянський підкреслював, що в основі відходу частини духовенства та вірних Перемишльської єпархії від Греко-католицької церкви до православ'я були не релігійно-віросповідні мотиви, а скоріше національні та економічні причини, зокрема, зменшення престижу греко-католицьких священиків, завмирання патріархальних відносин між парохом і населенням, активна участь у цьому русі колишніх заробітчан, що повернулися з-за океану на батьківщину [290].

Досягненням українських діаспорних істориків у дослідженні історії Перемишльської єпархії стала організація спільно з українськими вітчизняними істориками серії міжнародних наукових конференцій «Перемишль і Перемишльська земля протягом віків», матеріли яких побачили світ у 1996, 2001 і 2003 рр. [368; 369]. Викликає певний інтерес дослідників публікація Б. Білого «Нарис історії Перемиського єпископства східного обряду» [280]. У науково-популярній формі автор торкається проблеми заснування Перемишльської єпархії, описує її розвиток від середини XIII ст. до сучасності, підкреслює правонаступність сучасної Перемишльсько-Варшавської архієпархії УГКЦ, акцентує увагу на діяльності єпископів, зокрема Й. Коциловського.

Значний внесок у дослідження історії Перемишльської греко-католицької єпархії зробили польські історики післявоєнного та сучасного періодів. Характерною ознакою їх праць є розширення спектра досліджень, зосередження уваги на організаційній структурі єпархії, біографіях її єпископів і священиків, міжобрядових відносинах тощо. Темі організаційної структури Перемишльської єпархії присвятив свою статтю польський дослідник Станіслав Стемпєнь [461]. Порівнюючи організаційну структуру греко-католицької і латинської єпархії

(дієцезії), С. Стемпєнь відзначає їх незначні відмінності, адже управління відбувалося за ієрархічним принципом. Історик окреслює такі особливості організаційної та територіальної структури Перемишльської єпархії: добре розвинена парафіяльна структура; значно більша, ніж у парафіях латинського обряду кількість церков та храмів; керівництво парафією, зазвичай, одним парохом; наявність переважно одруженого духовенства; незначна диференціація чоловічих та жіночих монаших чинів і згромаджень.

Науково-популярна праця польського історика, професора Інституту історії Жешувського університету С. Набиванця «Uniccy biskupi przemyscy w latach 1610–1991. Szkice biograficzne» [449] має біографічний характер. Для комплексного аналізу біографічних даних перемишльських єпископів автор використав значний масив літератури українських, німецьких, італійських і польських науковців. Кожна біографія супроводжується бібліографічним описом. Свої напрацювання С. Набиванець частково подав у праці «Katoliccy biskupi przemyscy obrządku wschodniego» [446].

Окрему статтю дослідник присвятив біографії останнього єпископа злучених єпархій Перемишльської, Самбірської, Сяноцької Йосафата Коциловського [444]. Автор стверджує, що Й. Коциловський був людиною «неспокійного духу», часто змінював свої інтереси, тому його життя сповнене численних загадок та різноманітності. Заслуговує на увагу також науково-довідковий нарис о. С. Набиванця про Перемишльську єпархію в «Енциклопедії історії України», в якій автор наводить періодизацію історії єпархії, стисло висвітлює знакові події її історичного розвитку [353].

Дослідженню релігійної періодики, зокрема офіційного друкованого органу єпархії «Перемиські Епархіальні Відомості», що виходив до 1939 р., присвятив увагу польський історик Т. Стриєк [464].

Об’єктом дослідження польських науковців стали міжобрядові відносини у Перемишльській греко-католицькій єпархії в 1918–1939 рр. [441; 442] Так, Анна Крохмаль зауважує [440], що основною причиною всіх непорозумінь між вірними та духовенством було питання обрядовості. Поодинокими були випадки

недотримання Конкордату 1863 р., особливо стосовно таїнств хрещення та шлюбу. Наступна причина конфлікту між духовенством та вірними – існування в середині ГКЦ двох обрядів – візантійського та латинського. Прикладом порозуміння між ГКЦ та РКЦ А. Крохмаль вважає участь греко-католицьких єпископів у Конференції Єпископату Польщі (1924 р.) та у єпархіальних урочистостях. Так, єпископи латинського обряду були присутні під час святкувань Водохреща (19 січня), натомість єпископи греко-католицького обряду взяли участь у процесії Божого Тіла (свято вшанування Тіла і Крові Христа). Приклад єпископів перейняли вірні обох обрядів. Духовенство Греко-католицької та Римо-католицької церков проводило спільні сповіді. Об'єднувала обидві церкви і єдина мета – не допустити поширення комуністичної ідеології та діяльності протестантських релігійних сект. Важливим у взаємовідносинах Греко-католицької та Римо-католицької церков було проведення Католицької акції, яка була покликана сприяти духовному та моральному відродженню суспільства.

У колективній монографії про тисячолітню історію м. Перемишля за редакцією Ф. Персовського автори торкаються церковної історії, приділяють значну увагу описові церков і костелів Перемишльської єпархії [467].

Одним із напрямів історіографії теми є джерелознавчі дослідження проблеми парафіяльної сфрагістики Перемишльської єпархії львівського історика І. Скочиляса [478]. Ю. Стецик розглядає специфіку розташування василіянських монастирів у Перемишльській єпархії ГКЦ [401].

Розвиток Перемишльської єпархії 1939–1945 рр. став об'єктом досліджень історика і богослова о. Б. Праха – ректора Українського католицького університету у Львові [383]. Значною заслугою автора є дослідження та публікація біографічних довідок священиків Перемишльської єпархії, які зазнали репресій у 1945–1947 рр.

Дослідження Перемишльської єпархії в суспільному житті українців Галичини набуло детальнішої розробки в працях українських та зарубіжних істориків, релігієзнавців, богословів. Про Перемишльську єпархію вказується в

узагальнюючих працях з історії релігії в Україні та з історії ГКЦ, авторами яких є вітчизняні історики С. Кияк [323], О. Красівський [334], В. Марчук [346; 347], В. Пащенко [365], В. Перевізій [367], І. Пилипів [371; 373], В. Сергійчук [392]. Характерною рисою цих досліджень є акцентування уваги на церковно-державних відносинах та суспільно-політичних процесах. У монографії В. Марчука «Церква, духовність, нація : Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст.» проаналізовано роль Греко-католицької церкви в національному і духовному житті українського народу. Автор відзначає особливу роль ГКЦ у формуванні національної свідомості українського народу. Автор у своїх працях глибоко проаналізував специфіку діяльності ГКЦ у складних умовах різних суспільно-політичних режимів, що змінювали один одного протягом XIX – XX ст. [347]. Суспільно-політична та релігійна діяльність ГКЦ та її духовенства висвітлена в працях О. Турія [407].

Монографічне дослідження І. Пилипіва присвячене діяльності ГКЦ в умовах Другої Речі Посполитої та утвердженню її як національно-консолідуючої сили. Окрему увагу автор звертає на взаємини ГКЦ з українськими політичними партіями та організаціями. Діяльність перемишльського єпископа Й. Коциловського автор аналізує в контексті суспільно-політичної, культурно-просвітницької діяльності греко-католицького кліру [373].

Ґрунтовною є праця П. Шкраб'юка, присвячена історії Василіянського чину в національному житті України. Висвітлюючи історію чоловічого чернецтва в Галичині, автор частково торкається проблеми монашого життя в Перемишльській єпархії ГКЦ та наголошує на активній участі отців василіян у суспільно-політичних процесах краю. Окрему увагу автор приділив висвітленню історії Крехівського монастиря та його значення у житті перемишльського єпископа Й. Коциловського [420; 421].

Дослідження І. Райківського присвячене ролі греко-католицького духовенства в українському національному відродженні XIX – початку XX ст. [384]. У монографіях Б. Савчука з історії українських громадських організацій Галичини останньої третини XIX ст. – 1939 р. міститься інформація про

діяльність релігійних товариств [389; 390]. Аналізуючи взаємини ієрархів А. Шептицького та Г. Хомишина, історик О. Єгрешій вказує на прихильність владики Й. Коциловського до обрядових реформ станиславівського єпископа, зокрема в справі целібату [311]. Серед біографічних досліджень про єпископа Й. Коциловського слід виокремити науково-публіцистичний нарис В. Бадяка «Наш Владика» [274] та статтю о. І. Гарасима [296].

У працях вітчизняних науковців розглядаються різнопланові питання діяльності Перемишльської єпархії у контексті історії ГКЦ міжвоєнного періоду. Так, окремі наукові проблеми знайшли своє відображення в дисертаційних дослідженнях О. Вітвіцького [469], Л. Гентош [470], С. Гнот [471], Р. Делятинського [472] В. Перевезія [476], М. Москалюка [475]. Участь греко-католицького духовенства в державотворчих процесах періоду Української революції, зокрема доби ЗУНР, висвітлив у своїй праці М. Литвин [342]. Українську еміграцію з Західної України та участь в цьому процесі греко-католицького духовенства досліджував С. Качараба [474]. В. Комар, аналізуючи політику прометеїзму урядів Другої Речі Посполитої, розкрив ставлення польської влади до ГКЦ [331].

Важливе значення має дослідження М. Кугутяка, присвячене розвитку українського національного руху XIX–XX ст. та УНДО. У своїх працях автор торкається питання участі духовенства в українських політичних партіях [337; 338; 339]. М. Москалюк висвітлив історію християнсько-суспільного руху в Східній Галичині у міжвоєнний період [350]. О. Красівський проаналізував міжцерковні відносини в контексті польсько-українських відносин [335; 336]. Автор зазначає, що ієрархи ГКЦ намагалися знайти шлях врегулювання відносин між державою та Церквою.

Таким чином, огляд міжвоєнної, радянської, сучасної української, діаспорної та зарубіжної історіографії підтверджує наявність серед дослідників значного інтересу до історії ГКЦ. Публікації міжвоєнного та воєнного періодів були написані очевидцями подій, що визначає їх особливу роль у процесі дослідження історії Перемишльської єпархії ГКЦ, проте в суспільному житті

українців не стали об'єктом вивчення. Післявоєнна історіографія представлена незначною кількістю публікацій, однак всі вони спрямовані головним чином на компрометацію Греко-католицької церкви. Важливе значення при висвітлені окремих напрямів діяльності греко-католицького духовенства в період між двома світовими війнами мають праці українських діаспорних істориків, котрі, попри обмеження в доступі до джерельної бази, прагнули знайти нові методологічні підходи для об'єктивного висвітлення історії Церкви. Спектр цих публікацій спрямований на дослідження діяльності останнього перемишльського єпископа Й. Коциловського. Детальнішої розробки проблема суспільної та культурно-просвітницької діяльності греко-католицького духовенства набула в працях сучасних українських та зарубіжних істориків.

Незважаючи на наявні наукові праці і публікації науково-популярного характеру з історії ГКЦ, малодослідженими залишаються питання про участь духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ в українському національному русі Галичини у міжвоєнний період. Додаткового дослідження потребують питання організаційної структури єпархії, визначення напрямів та специфіки суспільно-політичної, релігійної та культурно-просвітницької діяльності духовенства. Малодослідженими залишаються також питання ролі церковних братств, товариств і чернецтва в розвитку суспільних та релігійних процесів краю.

1.2 Аналіз джерел

Джерельна база за темою дослідження є достатньо репрезентативною. Всі документи і матеріали умовно можна поділити на шість груп: 1) неопубліковані архівні матеріали; 2) опубліковані збірники документів; 3) статистичні матеріали; 4) пастирські послання та інші твори єпископів; 5) періодичні видання (преса) 1919–1939 рр.; 6) мемуарна література.

Першу групу джерел з історії Перемишльської єпархії ГКЦ становлять неопубліковані архівні матеріали, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львів (ЦДІАЛ України),

Державного архіву Львівської області (Держархіву Львівської обл.), Державного архіву м. Перемишля (Arhiwum Państwowe w Przemyślu (APP)). Значна частина архівних документів залучається в науковий обіг вперше, а відомим джерелам надано «нового прочитання».

Важливими для вивчення різних аспектів історичних етапів Перемишльської єпархії є документи, які зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові. Так, у ф. 201 «Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів» нами було виявлено листування з Єпископською консисторією та Греко-католицьким єпископським ординаріатом у м. Перемишль [4], спільне пастирське послання митрополита Андрея Шептицького та єпископів Перемишльської і Станиславівської єпархій з приводу пацифікації на українських землях [6]. Не менш важливим є також листування з Єпископською консисторією, яке проливає світло на процес та особливості призначення священиків на парафії Перемишльської єпархії [7]. На основі листування з Греко-католицькою консисторією у м. Львів та Єпископським ординаріатом у м. Перемишль можна стверджувати, що досить частими були звернення священиків про прийняття їх до Львівської архієпархії [9]. Ряд документів цього фонду стосуються фінансових та господарських справ греко-католицького духовенства. Серед них дані про пожертви у фонд допомоги вдовам і сиротам за священиками та прохання про виділення державної дотації на потреби утримання вдів та сиріт померлих священиків.

Політику Другої Речі Посполитої у Східній Галичині, запровадження целібату та ставлення до нього греко-католицького духовенства, проведення пацифікації, Конкордат 1925 р. висвітлюють окремі документи ф. 358 «Шептицький Андрей-Олександр-Роман (1865–1944 рр.), митрополит Греко-католицької церкви, граф». Так, листування митрополита Андрея Шептицького та єпископа Й. Коциловського засвідчує, що серед ієрархів ГКЦ не було єдиної точки зору щодо запровадження целібату.

Окремі документи зберігаються у ф. 408 «Греко-католицький митрополичий ординаріат». Нами були виявлені скарги жителів Перемишльської та Станиславівської єпархій на єпископа Й. Коциловського і прохання усунути його з посади за те, що він нібито «підриває роль греко-католицької церкви» [29].

Велика кількість матеріалів, пов'язаних із суспільно-політичною діяльністю духовенства у Східній Галичині, міститься в Державному архіві Львівської області (Держархів Львівської обл.). Так, у описі 3 «Організаційний відділ Львівського воєводського управління» фонду 1 «Львівське воєводське управління» опрацьовано донесення повітових староств із питань політичної діяльності священиків, невиконання ними вимог конкордату про обов'язкове спеціальне богослужіння на честь польської держави та її президента [32; 33]. В описі 14 «Відділ по справах віросповідань» зібрано матеріали про господарську та фінансову діяльність окремих церковних парафій, статистичні дані про кількість майна та землі, які перебували в користуванні церкви, матеріали про дозволи на утворення греко-католицьких парафій, листування воєводських чиновників із Міністерством віросповідань із приводу діяльності церковних громад [34; 35; 36; 37; 38; 39; 40].

Значний масив джерел становлять документи, які зберігаються у Державному архіві м. Перемишль (Arhiwum Państwowe w Przemyślu (APP)). У ф. 142 «Архів греко-католицької єпархії» згруповано більшість матеріалів за весь період діяльності Перемишльської єпархії ГКЦ. Тут наявні документи про територію, кількість деканатів, діяльність єпископа та консисторії, структурні підрозділи єпархії, духовні семінарії, інститут вдів і сиріт по священиках, протоколи засідань консисторії, деканальних зборів (сеймиків), акти різних візитацій парафій, фінансові звіти парохів та деканатів про матеріальне становище священиків, фінансовий стан окремих парафій і церковних організацій, податкові звіти, кількість земель, стан церков і господарських споруд та інше.

Зібрання великої кількості офіційної кореспонденції єпископа Й. Коциловського та консисторії з українськими громадсько-політичними,

культурно-освітніми організаціями і товариствами, фінансово-виробничими структурами та окремими священиками свідчить про їх значну суспільно-політичну діяльність. Листування засвідчує, що авторитет єпископа й ГКЦ серед українського населення єпархії був дуже високий. В архіві зберігається листування Й. Коциловського з перемишльським вікарієм латинського обряду Каролем-Юзефом Фішером, кардиналом Августом Глондом, єпископом Станиславівської єпархії Григорієм Хомишиним. Хронологічно листи охоплюють період 1918–1943 рр.

Кореспонденція Григорія Лакоти налічує 158 листів за 1922–1941 рр. [77] та 149 – за 1923–1939 рр. [78]. В основному це епістолярій від єпископа Й. Коциловського, написаний під час його перебування за межами єпархії, листи від Апостольського адміністратора Лемківщини Якуба Медвіцького та Апостольської Нунціатури Польщі. Значну частину документів становить кореспонденція з приматом А. Глондом та з єпископами Плоцьким, Пінським, Лубельським, Луцьким та Слаським. Більшість з них це святкові привітання, побажання, запрошення з нагоди церковних урочистостей, а також листи, які стосуються видавничої справи у єпархії.

Епістолярій 1931–1938 рр. канцлера Миколи Грицеляка складається зі 161 листа [78]. Серед них листи єпископа Й. Коциловського, керівництва Генерального Інституту Католицької Акцій у м. Львів, від священиків Перемишльської єпархії, а також надіслані листи до греко-католицького єпископа в м. Вінніпег.

Важливими є документи, які стосуються парафіяльного духовенства. До них належать прохання священиків про призначення їх на парафії. Такі звернення містять ім’я та прізвище пароха, дату та місце народження, дату висвячення на священика, інформацію про душпастирську працю, дані про родину та ін. У документах міжвоєнного періоду зазначено інформацію про участь пароха в Першій світовій війні та його душпастирську діяльність після повернення на свою парафію. Другу підгрупу джерел становлять прохання

священиків про прийняття їх до Перемишльської єпархії або звільнення з неї [41; 43].

Душпастирська діяльність духовенства відображена в протоколах візитацій парафій, які складалися згідно з визначеними нормами та мають виключно статистичний характер. У цих документах детально описано процес візитацій і реколекцій, вказано відомості про релігійно-моральний стан парафії та вірних. Використання даних джерел дещо ускладнює дослідницьку роботу з огляду на розпорошеність матеріалів, адже протоколи візитацій окремих деканатів та парафій зберігаються поряд з величезною кількістю інших документів. У протоколах візитацій, які складали парохи, вміщено досить детальний опис парафії та майна, яким володіє церква; дані про дотації пароха; інформацію про кількість вірних; про наявність церковних братств і товариств; проведення та результати деканальних соборчиків та ін. [46; 47; 53; 58].

У документах, які стосуються духовної місії та реколекцій, подано особливості проведення та протоколи даних заходів. Останні проводилися на прохання священиків, були покликані піднести релігійно-моральний стан вірних та запобігти негативному впливу комуністичної ідеології, антикатолицьких рухів та сект. Досить часто візитації парафій та реколекції проводилися монахами-василіянами [56].

Важливу групу джерел становлять матеріали, які стосуються проведення деканальних соборчиків. Вони відбувалися за участю греко-католицького духовенства та декана. На соборчиках вирішувалися важливі питання парафіяльного життя єпархії. Зазвичай соборчики розпочиналися спільною молитвою за померлих священиків, після чого зачитувалися різноманітні реферати, що висвітлювали актуальні проблеми Церкви та духовенства [57; 59; 60].

Інформацію про діяльність духовенства та морально-релігійний стан парафій можна почерпнути з так званих кваліфікаційних табелів священиків. До них належать звіти про душпастирську діяльність пароха, які включають інформацію про відносини пароха та вірних, проведення Служб Божих, сповіді,

дані про наявність та функціонування братств у парафіях та ін. Кваліфікаційний табель був свого роду характеристикою на душпастирську діяльність священика. У ньому зазначалися позитивні та негативні риси пароха та наводився короткий аналіз його суспільної і релігійної праці на парафії. Серед цих документів можна знайти велику кількість звернень пароха про переведення його на інше місце роботи через конфлікт з вірними. Причиною непорозумінь найчастіше були питання матеріального характеру та недбальство у процесі збирання пожертв. Однак інколи суперечки були зумовлені розбіжністю політичних поглядів пароха та вірних.

Ще одну підгрупу документів становлять описи парафіяльних церков і будинків, інвентаризація церков, матеріальні дотації на церковні потреби. Найчастіше повний опис церков та парафіяльних будівель робився під час проведення візитацій. З цих документів ми дізнаємося про назву церкви, стан, у якому вона збереглася, майно та предмети літургійного призначення [42; 43; 65].

Особливо важливими при комплексному аналізі діяльності греко-католицького духовенства є документи, які стосуються церковних братств і товариств. Інформація про них вміщена в протоколах візитацій та звітах про релігійно-моральний стан парафій. Найпоширенішим було братство «Апостольство Молитви», що діяло практично в усіх парафіях [47; 63].

Неабияку роль у формуванні християнської особистості відігравали духовні семінарії, які були одним із найважливіших елементів організаційної структури ГКЦ та визначальним чинником релігійного життя українців у період між двома світовими війнами [41; 54; 65]. Чимала кількість документів стосується діяльності Перемишльської греко-католицької духовної семінарії.

Важливе значення мають документи про створення та функціонування Інституту вдів і сиріт по священиках у м. Перемишль [62; 64; 67]. У фінансових звітах цього товариства зафіксовано розміри податків та внесків членів, поміщено листування із Земельним банком гіпотечним у м. Львів.

У міжвоєнний період діяв Інститут дяків у Перемишлі, члени якого створили Товариство взаємодопомоги дяків Перемишльської греко-католицької

єпархії. У Державному архіві м. Перемишль зберігаються клопотання та кількість членів товариства, програми загальних з'їздів дяків та ін. [52; 56; 57; 59].

Документи, які стосуються церковних та парафіяльних маєтків [42; 43; 64], дали можливість визначити матеріальний та соціальний статус духовенства. Аналіз метрикальних документів, серед яких книги народжених, хворих, померлих, кореспонденція вірних і духовенства, листування між священиками та владою у метрикальних справах [61; 67], показали кількісний та якісний склад українського населення єпархії та боротьбу проти політики латинізації греко-католицького духовенства. Значна кількість метрикальних книг Перемишльської єпархії кінця XIX ст. – середини XX ст. передана до відповідних органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Велику групу документів, які проливають світло на стосунки ГКЦ та РКЦ, становлять матеріали щодо зміни обряду. Серед них можна виділити прохання парафіян про зміну обряду внаслідок одруження з особою іншого віросповідання, кореспонденцію з Апостольською Нунціатурою в м. Варшава та Апостольським Престолом, листування між духовенством обох – греко- та римо-католицького – обрядів [46].

На окрему увагу заслуговують документи про взаємовідносини Греко-католицької та Православної церков. Перш за все це документи, які засвідчують перехід греко-католиків на православ'я та навпаки, реєстрацію змішаних шлюбів, конфлікт між греко-католиками та православними, поширення православ'я на Лемківщині і східних (особливо в Равському та Сокальському) деканатах єпархії [45; 46].

Частина документів стосується поширення та розвитку євангельського руху та інших протестантських сект на території Перемишльської єпархії. У міжвоєнний період діяли дослідники Біблії, баптисти, меноніти, методисти, штундисти, суботники, а також поширена в Православній церкві секта духоборців. Інформацію про кількість сектантів, назви сект та їхні відносини з ГКЦ зазначено в протоколах парафіяльних візитацій і звітах про релігійно-

моральний стан парафії. Важлива інформація міститься у шематизмах, підготовлених в 1931 р. для потреб Католицької акції. Інформацію про релігійні секти можна знайти в справах, які датуються 1922–1944 рр. [45].

Окремий фонд Державного архіву м. Перемишля присвячений товариству «Єпархіальна поміч», яке було засноване в 1918 р. [97; 98; 99; 100; 103] У ньому містяться протоколи зібрань відділів товариства та контрольної комісії [97], подання про прийняття до товариства та сиротинця в м. Перемишль [101], матеріали про видавничу діяльність товариства [102]. Серед документів, що стосуються його фінансової діяльності, можна виокремити звіти про проведення платежів [104], книги витрат [108], дані про членські внески та пожертви на користь товариства, фінансові протоколи [105; 106; 107], матеріали щодо нерухомості, яка належала товариству в м. Перемишль та м. Дрогобич [109; 110; 111].

В архіві знаходиться матеріал про діяльність Братства Св. о. Миколая, протоколи із загальних зборів та засідань; запрошення на зібрання; фінансові звіти про закупку шкільних підручників; книга прийняття до братства; просьби про виділення фінансової допомоги [94]; відомості про грошові доходи та видатки братства; акти дотацій і технічна документація будинків, які перебували у власності братства; плани розбудови школи з українською мовою навчання ім. Св. Миколая; документи, що стосуються захоронки Св. Миколая у Перемишлі та ін. [93; 94; 95; 96]

У фонді «Документи Апостольської адміністрації Лемківщини» зібрано матеріали про організаційну церковну структуру, правовий статус, кількісний склад парафій, листування з Ватиканом, українськими організаціями в Перемишлі та Львові.

Отже, використані архівні матеріали сприяли поглибленому висвітленню організаційної структури Перемишльської єпархії, визначенню основних напрямів діяльності єпархіального духовенства в період між двома світовими війнами. Високий рівень репрезентативності в дисертаційному дослідженні мають матеріали, які містяться у Державному архіві м. Перемишль. Вони

дозволили проаналізувати розвиток релігійної, суспільно-політичної та культурно-просвітницької діяльності єпископа Й. Коциловського та священиків Перемишльської єпархії ГКЦ.

Окрему групу джерел складають опубліковані збірники документів. Так, у 1939 р. єпископ-помічник Григорій Лакота видав тексти синодів Перемишльської єпархії, які відбулися протягом XVI–XIX ст. [145]. Збірка містить рішення трьох єпархіальних синодів, а саме: 1693 р., проведеного єпископом Інокентієм Винницьким; 1740 р., який відбувся за єпископа Єроніма Устрицького; 1818 р., проведення якого ініціював єпископ Михайло Левицький. Єпископ-помічник Г. Лакота вважав синоди важливими подіями в історії Перемишльської єпархії: «причинилися вони до нового розвою церковного життя, нової дисципліни духовенства і релігійного поступу вірних». Так, синод 1818 р. постановою про парафіяльні школи та навчання виключно українською мовою заклав основи для загальної освіти народу та став важливою передумовою національного відродження галицьких українців. До збірки не включено тільки постанови останнього синоду, проведеного єпископом Костянтином Чеховичем у 1898 р. [92]. У праці «Три синоди Перемиські й єпархіальні постанови валявські», підготовленій Г. Лакотою в 1935 р., вміщено також деякі валявські постанови, тобто церковні рішення загальних єпархіальних зборів у м. Валява, які врегульовували релігійне життя українців у другій половині XVIII ст. [76].

Єпископ Г. Лакота, крім археографічних публікацій, також видав у 1937 р. історичну розвідку «Дві престольні церкви Перемишльські» [90], в якій розглянув історію церкви «на Владичі» та костьолу кармелітів босих [144], кодекс нового подружнього права [86] та збірник наук і промов [89].

Заслуговує на увагу опублікований діаспорними істориками т. зв. «Перемиський архів», точніше каталог документів архіву греко-католицького єпископства в м. Перемишль, в якому обліковано спершу близько 300 документів, а згодом – ще понад 700 [116]. Окремі рукописи із Перемишльського єпископського архіву стали предметом досліджень як українських діаспорних [117], так і радянських істориків.

Унікальною є праця «Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.)» [115]. Тут уперше опубліковано зібрані співробітниками НКВС СРСР матеріали, в яких зафіксовано сторінки життя і діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископів Перемишльської і Станиславівської єпархій. Найбільш ґрунтовний аналіз діяльності митрополита А. Шептицького та єпископів Й. Коциловського і Г. Хомишина міститься у власноручних свідченнях від 7 березня 1940 р. колишнього генерального секретаря Українського національно-демократичного об'єднання Володимира Целевича, заарештованого органами НКВД.

Важливу групу джерел становлять статистичні матеріали – шематизми Перемишльської єпархії [127; 128; 132]. Вміщена у них інформація стосується врегулювання життя деканатів і парафій (списки парафій та свідчення про кількість вірних). Дані до шематизмів надсилали парохи, складаючи повний опис парафії. Документи розміщені в алфавітному порядку, що значно полегшує роботу дослідника. Обмежене використання науковцями даної групи джерел, на нашу думку, пов'язане з недооцінкою їх інформативності. Слід підкреслити, що шематизми, за влучним висловом Любомира Гузара, містять не тільки «статистичний, але і також духовний образ життя Церкви» [385].

Перше видання шематизму Перемишльської єпархії побачило світ у 1828 р. З того часу до початку Першої світової війни вони виходили регулярно [445, s. 195]. Під час воєнних дій видання шематизмів було припинено, адже практично неможливим став збір статистичних матеріалів. Післявоєнний випуск шематизму Перемишльської єпархії побачив світ у 1918 р., а наступні номери виходили нерегулярно до 1939 р.

У 1936 р. було видано унікальний шематизм Апостольської адміністрації Лемківщини [133]. У ньому подано короткий огляд історії Лемківщини: географічне розташування, походження назви, етнічну належність субетнографічної групи лемків, вміщено унікальну статистичну інформацію про кількість парафій, церков, священиків, персональний склад адміністративних церковних інституцій; наведено коротку інформацію про греко-католицьких

єпископів не тільки Речі Посполитої, а й Чехословаччини, Югославії, Канади; тощо.

Високий інформаційний потенціал має праця Д. Блажейовського «Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської адміністрації Лемківщини» [119], при підготовці якої автор використав важливий статистичний матеріал про особовий склад Єпископської капітули, консисторії та Церковного суду. У праці подано інформацію про функціонування Єпархіального інституту богословських студій, який очолював єпископ Й. Коциловський.

Окрему групу джерел становлять опубліковані пастирські послання єпископів Перемишльської єпархії та Галицької митрополії [112; 113]. За їх допомогою можна проаналізувати світогляд єпископа Й. Коциловського та його помічника Г. Лакоти, визначити їхні позиції стосовно суспільно-політичного становища краю та простежити взаємини з політичними партіями різного спрямування. У своїх посланнях єпископ Й. Коциловський наголошував на дотриманні принципів морального, святого, чесного життя. З його звернень постає особа пастиря, який намагається дбати про свій поневолений народ. У посланнях владики порушено багато проблем, які стосуються фундаментальних питань функціонування Церкви. На особливу увагу заслуговують його звернення, присвячені вихованню молодого покоління [113].

Усі послання і листи блаженного Григорія Лакоти, єпископа-помічника Перемишльської єпархії, слід розглядати в контексті його єпископської діяльності як учителя, вихователя молоді, гомілета-проповідника, літургіста-практика.

Важливим джерелом до вивчення суспільно-релігійної діяльності ієрархів Галицької митрополії у міжвоєнний період є спільні пастирські послання, яких на сьогодні нараховується 25 [139]. Саме в них, які митрополит Андрей Шептицький писав з єпископами ГКЦ, порушено досить важливі теми: «солідарність у громадському житті», «о виборах до парламенту», «про участь у суспільно-політичному житті». Кілька спільних пастирських послань ієрархів

ГКЦ стосуються воєнного лихоліття, яке завдало українському народові великого лиха, страждань, знущань, спричинило хвороби, голод і смерть. У своїх зверненнях до духовенства та вірних митрополит Андрей Шептицький та єпископат Галицької провінції наголошували на завданнях Церкви і народу в післявоєнний період, критикували пацифікацію українського народу з боку польської влади. В окремому спільному посланні «Україна в передсмертних судорогах» від 1933 р. засуджено зумисну політику сталінського комуністичного режиму, яка призвела до Голодомору 1932–1933 рр. [247]. У 1936 р. видано спільне звернення з приводу організації та проведення Католицької акції, метою якої було «поширення Христового царства любови та єдности в усіх ділянках нашого життя» [137].

Значну групу джерел становлять періодичні видання 1919–1939 рр. Згідно зі статистичними даними, у Другій Речі Посполитій у 1920-х рр. виходили 24 греко-католицькі часописи. У контексті висвітлення окремих аспектів релігійного життя Перемишльської єпархії нами використано часописи «Діло» [170], «Добрий Пастир» [171], «Нива» [210], «Нова Зоря» [211; 212; 213], «Мета» [203] та ін.

Особливо цінним джерелом для вивчення ролі Перемишльської єпархії ГКЦ в національному русі Галичини є український часопис «Вісник Перемиської єпархії», заснований 1889 р. У 1919 р. з ініціативи греко-католицького єпископа Перемишльської єпархії Й. Коциловського часопис було перейменовано на «Перемиські Епархіальні Відомости» [221], друк якого в 1939 р. припинила радянська влада. Це було офіційне видання Перемишльської греко-католицької єпархії. Часопис поділявся на дві частини: у першій публікували пастирські листи та звернення єпископа, розпорядження Єпископського ординаріату та Консисторії, повідомлення про проведення урочистостей з нагоди релігійних свят, інформацію про заміщення вакантних посад, некрологи та ін.; у другій частині «II часть. Додаток до Епарх. Відомостей» друкували матеріали про розвиток шкільництва, діяльність Духовної семінарії, Дяко-учительського інституту, Вдово-сирітського інституту, Товариства взаємодопомоги дяків та ін.

Метою «Перемиських Епархіальних Відомостей» було інформування вірних про створення релігійних братств і товариств, а також про діяльність економічного товариства «Дністер». Значна кількість статей стосувалася релігійного виховання молоді та проведення Католицької акції. На сторінках часопису пропагувалися антимосквофільскі настрої, які особливо загострилися після створення в 1934 р. Апостольської адміністрації Лемківщини.

Окремі статті, що стосуються релігійного життя Перемишльської єпархії розміщені на сторінках газети «Нова Зоря» [213]. Як зазначалося у першому номері цього часопису, головне завдання видання – «підносити і будити релігійне освідомлення через поширювання, поглиблювання і оборону католицького світогляду на всіх областях життя».

У 1922 р. у м. Жовква почав виходити часопис «Наш Приятель» для дітей та шкільної молоді, видавництвом якого опікувалися отці василіяни. Газета була покликана причинитися до релігійно-морального піднесення молоді, тому Єпископський ординаріат доручив греко-католицькому духовенству поширювати часопис у маси [158].

Газета «Український Бескид» [248] виходила впродовж 1933–1939 рр. як продовження газети «Бескид» і була призначена для широкого кола читачів. Фінансував видання тижневика особисто єпископ Й. Коциловський. Газета виходила українською мовою, проповідувала християнську мораль, мала чітке релігійне спрямування, а її видавці (Д. Ґреґолинський, Ю. Костюк та ін.) стояли на позиціях державної самостійності України. Значна частина публікацій цього часопису була присвячена лемківській тематиці.

Окремої уваги заслуговує журнал «Альманах українських католицьких богословів», у якому вміщено ряд статей греко-католицьких священиків Перемишльської єпархії, які стосуються Католицької акції, Греко-католицької духовної семінарії у м. Перемишль та наукового товариства богословів при семінарії [140].

Окремий корпус джерел становить мемуарна література, що відображає суб’єктивне ставлення авторів до певних історичних подій та постатей. Нами

були використані спогади С. Шаха (1891–1978), який понад 40 років працював гімназійним учителем в українських, німецьких і польських гімназіях, а протягом 1921–1925 рр. займав посаду секретаря головного осередку товариства «Просвіта» у Львові [267; 268; 269]. Професор С. Шах за своє життя видав дев'ять науково-мемуарних та історичних творів і біля 200 публікацій популярного характеру. Його твори є цінним джерелом для написання історії Перемишльської землі. У своїй книзі «Де срібнолентий Сян пливе» [267] автор подав історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі. Він зазначив, що це місто протягом багатьох століть було центром культурного і національного життя Надсяння. Неабияку роль у створенні та розвитку місцевої гімназії С. Шах відводить греко-католицькому духовенству, яке здійснювало педагогічний нагляд за даною установою. За сприяння греко-католицького єпископа Григорія Яхимовича (1849–1860) українська мова була включена в навчальну програму як окремий предмет. Значну частину своєї праці С. Шах присвятив міжвоєнному періоду. Автор зазначив, що значну допомогу державній гімназії у Перемишлі надавало Братство Св. отця Миколая, яке діяло при церкві Св. Миколая на так званому Підгір'ї, а також товариство «Марійська дружина». Як очевидець подій він згадував про конфлікт директора гімназії Д. Лукіяновича з Й. Коциловським, внаслідок якого єпископ, члени Єпископської капітули та консисторії не приходили на різноманітні урочисті святкування, що проводилися в будинку гімназії.

Особливо цінною для висвітлення релігійного життя Перемишльської єпархії є мемуарна праця С. Шаха «Між Сяном і Дунайцем. Спомини» [270], що стосується, передусім, Лемківщини: «є це – так би мовити – мій особистий, жалем оповитий літопис на тему долі і недолі прекрасного, – між Сяном і Дунайцем положеного, – краю» [270, с. 365], – зазначив С. Шах. Автор називає м. Перемишль історичним духовним осередком краю, адже саме тут було створено одне із перших єпископств. Окрема глава книги присвячена греко-католицькій парафії у м. Краків, яка в 1779 р. перейшла під юрисдикцію перемишльських єпископів.

Окрему підгрупу мемуарних джерел становлять історико-мемуарні збірники, опубліковані українськими діаспорними науковцями під егідою Наукового товариства ім. Т. Шевченка в серії «Український архів». Так, у збірнику «Комарно і Рудки та околиця» вміщено розвідки про єпископа-помічника Григорія Лакоту, греко-католицьке духовенство в повітах Комарно і Рудки, спогади священиків о. М. Городиського та о. Я. Захаріясевича про їх парохії в селах Кропильники та Подільці [264]. У збірнику «Дрогобиччина – земля Івана Франка» опубліковано матеріали про священиків Перемишльської єпархії – С. Венгриновича, М. Іванусіва, П. Липина, О. Пристая, нариси про церкви в м. Дрогобич та Дрогобицькому повіті [262]. Значний фактологічний матеріал про греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії міститься в збірнику «Надбужанщина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінеччина, Холмщина і Підляшшя» [265; 266].

Отже, різноплановий комплекс джерел дав змогу зібрати фактологічний матеріал про діяльність Перемишльської єпархії у міжвоєнний період. До наукового обігу введено значний масив неопублікованих досі документів, які зберігаються в Державному архіві Польщі в м. Перемишль (Arhiwum Państwowe w Przemyślu). Комплекс архівних матеріалів і опублікованих документів дав можливість визначити роль церковних братств товариств, монаших чинів у суспільному житті галичан, проаналізувати політичну, культурно-просвітницьку, освітню, доброчинну діяльність духовенства та його роль в українському національному русі. Статистичні матеріали та періодика дали змогу внести деякі корективи у біографічні відомості священиків, визначити їх соціальний статус і матеріальне становище. Пастирські листи та послання допомогли простежити суспільно-політичні погляди духовенства. Поєднання першоджерел та опублікованих документів і матеріалів дозволило всебічно висвітлити дану проблему та визначити специфіку функціонування Перемишльської єпархії ГКЦ у період між двома світовими війнами.

1.3 Методологічні основи дослідження

Особливістю сучасних історичних досліджень в Україні є звільнення від диктату кон'юнктурної, ідеологічно спрямованої методології. Водночас методологія історичних досліджень тісно пов'язана з філософськими основами науки.

Дослідження історії релігійної структури в контексті суспільної діяльності її духовенства вимагає застосування різноманітних наукових методик, які використовуються як в історичних дослідженнях, так і в соціології, релігієзнавстві, культурології та політології. Методологія історичних досліджень є складним інтегрованим утворенням, у якому узгоджуються положення різного ступеня загальності між собою та з діалектикою, адже окрім філософських основ в історичній науці є і власні нефілософські методологічні засади, які відображають потреби та специфіку історичних досліджень на кожному етапі їхнього розвитку.

Історичні дослідження історії Перемишльської єпархії Греко-католицької церкви опираються на емпіричні здобутки архівного пошуку, археологічні артефакти, які становлять необхідну передумову для раціонального осмислення в контексті певних соціокультурних умов, відомих їх методик датування, антропологічної ідентифікації тощо. Тому без відповідного методологічного забезпечення кожного із етапів наукового дослідження годі сподіватися на успіх. Досвід дає нам багато прикладів, коли дослідження були приречені на невдачу лише тому, що спиралися на хибні методологічні засади або їхнє поверхове розуміння і, навпаки, маємо доволі результативні зразки методологічно вивіреного дослідження. Як вважають З. Стежко, та Г. Стежко в історичних науках проблема дотримання вимог діалектики як методології досліджень постає значно гостріше, ніж у соціально-гуманітарних чи природничих. Якщо істинність природничих знань опирається на експериментальну доказовість, то історична наука є оберненою в минуле, що унеможливлює емпіричне відтворення подій. Історична істина неодмінно несе в собі відбиток творчості [398, с. 174–176].

Методологічними засобами всебічного аналізу проблеми державно-церковних відносин у Другій Речі Посполитій постали принципи актуалізму та історичних реконструкцій. Як вважає А. Киридон, вони дозволяють поєднати дві перспективи дослідження: погляд із сучасного в минуле – у першому випадку і погляд із минулого в сучасне – в іншому. Це дає можливість охоплення соціальних і культурних процесів. Така методологічна установка допомагає найбільш детально зупинитися на аналізі духовенства та його становища в Польщі, визначити морально-ціннісні імперативи суспільства, з'ясувати причини переходу значної частини українського населення Лемківщини на православ'я та ослаблення тут позицій Греко-католицької церкви [322, с. 197–198].

Аналізуючи сферу історико-релігійних досліджень, О. Биков зазначає, що вони повинні ґрунтуватися на системності даного явища з використанням значної кількості методологічних підходів. Крім спеціальних методів, притаманних певним наукам, аналіз релігійних відносин повинен спиратися на загальні методи наукового пізнання, серед яких слід відзначити: 1) методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент); 2) методи, що використовуються як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання); 3) методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного). Релігійні відносини за своїм змістом є результатом втілення знань про те, якою має бути поведінка їх учасників, та реалізацією конкретних зразків поведінки, що містять певні види релігійних правил. Релігійні відносини як різновид суспільних існують паралельно з іншими видами: реальні які визначають необхідність виникнення таких відносин; визначають та узгоджують поведінку суб'єктів таких відносин; пов'язані з релігійною поведінкою суб'єктів; учасники релігійних відносин наділені повноваженнями вимагати дотримання та виконання приписів своїх прав, свобод і законних інтересів [279, с. 39].

Використовуючи різноманітні наукові підходи при вивченні суспільно-культурної та громадської діяльності греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ, автор дисертаційного дослідження звертала увагу на особливості існуючого політичного режиму та політику польської влади стосовно українців Галичини.

З цього приводу О. Сухий відзначає, що «найбільш плідним для сучасного історіописання має бути системний конвергентний підхід, який передбачає симбіоз різнобічних впливів на ґенезу державотворення, на соціально-економічні умови розвитку українського народу протягом віків. Такий підхід обумовлений тим, позаяк минуле українського народу не співпадає з історичними процесами західноєвропейської цивілізації, як водночас за рядом параметрів виходить за межі російської євразійської моделі» [404, с. 26].

Враховуючи той факт, що дослідження участі греко-католицького духовенства в суспільно-політичних процесах Перемишльської єпархії в теоретико-методологічному аспекті носить етноконфесійну та політичну складову, було враховано вплив Польської держави на релігійні конфесії. Оскільки всі релігійні об’єднання перебувають у сфері впливу державних інституцій, то державно-релігійні відносини посідають важливе місце. Існує кілька визначень державно-церковних відносин. Так, В. Войналович зазначає, що «в політологічній науці політика держави щодо церкви (християнських релігійних організацій) розглядається здебільшого (хоча й не виключно) як система дій держави, що включає в себе постановку мети і цілей, котра (постановка) у свою чергу супроводжується відповідним правовим забезпеченням та реалізацією комплексу організаційно-практичних заходів» [292, с. 47].

Івано-Франківський науковець О. Білоус запропонував визначення державно-церковних відносин «як сукупності форм суспільно-політичних, правових, економічних та морально-етнічних норм і зв’язків між інститутами держави та церкви, релігійними центрами, управліннями, об’єднаннями, рухами, братствами тощо, діяльність яких регламентується і регулюється

конституційними та іншими нормативними актами, а також загальнолюдськими моральними принципами, традиційно усталеними для даної країни чи народу звичаями» [468, с. 6].

Аналізуючи державно-церковні відносини в Другій Речі Посполитій, слід зазначити, що вони були непростими. Держава толерувала Католицьку церкву, яка перебувала в статусі державної. У той же час ставлення до греко-католицької конфесії було упередженим, оскільки вона була виразниками культурно-національних та політичних прагнень українського етносу. Заслуговують на увагу узагальнююча праця німецького дослідника – богослова Е.-К. Суттнера, котрий з'ясував специфіку державно-церковних відносин і канонічно-правових аспектів розвитку Галицької митрополії в XIX–XX ст. [403]

Науковці, які вивчають питання взаємовідносин Церкви і держави в демократичних країнах, часто поділяються на два табори. Так, А. Степан у своїй класичній роботі на тему релігії і толерантності висловив думку, що «демократичні інститути мають мати свободу в межах Конституції і прав людини, діяти в межах держави. Релігійні інститути не можуть мати конституційно захищених привілеїв та прерогатив, що дозволяють їм мати окремі права, які не надаються іншим інститутам і державі. Але в той же час громадяни та релігійні общини мають мати свободу віросповідань» [457, p. 39–40]. Цю точку зору підтримує Джон Равлес, констатуючи, що «немає місця релігійним віросповіданням в політиці держави» [454].

Вчені, які презентують інший науковий напрям, мають діаметрально протилежну точку зору. Так, американський соціолог Г. Фрадкін, посилаючись на відомого автора праць про американську демократію французького філософа Алекса де Токфіна, порівнює його з Д. Равлесом із аргументом, що є місце для релігії в будь-якій демократії. Він підтримує думку, що «в успішній політичній демократії завжди мають бути моральні підґрунтя, засновані на вірі» [432, p. 90–91].

Підтримуючи А. Токфіна, Вайт Бадер доводиь, що обмеження релігії в публічному житті порушує особисті права [426]. Наприклад, чому тільки

нерелігійні організації можуть отримувати контракти від держави щодо надання послуг [413]. Окремі вчені підтримують цю точку зору, аргументуючи, що агресивна нерелігійність може стати несприятливою до релігійних свобод, що порушує особисті права [430, p. 19].

Велика кількість американських науковців, серед яких Д. Казанова, Д. Фок, А. Степан, Д. Мілл, Д. Горовіч та інші, вважають, що на практиці існує чимало аргументів і відокремлення держави і релігії в окремих християнських демократичних державах не відповідає дійсності [429, p. 1056; 431, p. 236]. Є багато прикладів демократичних держав, які підтримують певні державні релігії. Деякі прагнуть довести, що демократія є неможлива в релігійно плюралістичних суспільствах, які підтримують свою демократію тільки через комплексний поділ влади [436, p. 85–86].

Вибір методології дослідження обумовлений темою дисертаційної роботи та науковими завданнями, які в ній розглядаються. Методологічну основу дисертаційного дослідження склали принципи історизму, наукової системності, об’єктивізму, діалектичного розвитку, сходження від абстрактного до конкретного та термінологічний.

Принцип історизму передбачає розгляд об’єкта з точки зору його генезису, виникнення, розвитку та подальших змін [310, с. 548]. Використовуючи принцип історизму, розвиток Перемишльської єпархії ГКЦ подається виключно в історичному ракурсі та хронологічній послідовності. Всі події, які відбувалися в єпархії розглядаються у контексті конкретних історичних обставин в їх взаємозв’язку і взаємозумовленості. З дотриманням принципу історизму, враховуючи вплив різноманітних факторів на розвиток та функціонування релігійної структури, у роботі проаналізовано історичні етапи розвитку та становлення Перемишльської єпархії ГКЦ. При аналізі суспільно-політичної діяльності греко-католицького духовенства в міжвоєнні роки бралася до уваги конкретно-історична ситуація, яка склалася в Другій Речі Посполитій, політика польської влади щодо українського населення та ГКЦ.

Принцип системності (системно-структурний), який полягає у вивченні об’єкта дослідження як певної системи або сукупності багатьох об’єктів з характерними властивостями і взаємовідносинами між ними, дав змогу визначити стратегію наукового дослідження. Історичні події в дисертаційній роботі розглядаються як єдність історичних, культурних, політичних, суспільних та релігійних процесів у Галичині в період Другої Речі Посполитої. Системний принцип дозволив обґрунтувати тезу про те, що виокремлення Апостольської адміністрації Лемківщини розглядалося як метод асиміляції та полонізації краю. Поставлені автором мета та завдання дослідження Перемишльської єпархії Греко-католицької церкви в суспільному житті Галичини в міжвоєнні роки сприяли формуванню чіткої структури роботи. Розгляд зазначених завдань здійснювався цілісно, з урахуванням усіх факторів впливу та особливості суспільної праці духовенства. З метою глибокого аналізу поставленої проблеми дослідження було розглянуто історичні аспекти діяльності Перемишльської єпархії ГКЦ. Це дало можливість належним чином скомпонувати і систематизувати матеріал, збалансувати різні сюжетні лінії дослідження та відповідним чином вибудувати текст.

Застосування принципу об’єктивності, що передбачає неупереджений погляд на об’єкт і предмет дослідження, дозволило розглянути розвиток Перемишльської єпархії від заснування з урахуванням особливостей кожного історичного періоду. Усі події розглядалися в історико-хронологічній послідовності. Так, при аналізі релігійно-конфесійної ситуації, яка склалася в Лемківщині в 1930-ті рр., бралися до уваги історичні впливи польської державної адміністрації на український соціум, прагнення населення до єдності з Наддніпрянською Україною, пропаганда москвофільства та помилкові рішення керівництва Перемишльської єпархії ГКЦ.

Принцип діалектичного розвитку дає змогу показати єдність і тяглість історичного розвитку Перемишльської єпархії ГКЦ як складової одиниці Галицької греко-католицької митрополії на фоні українського національного руху.

Принцип сходження від абстрактного до конкретного застосовано автором при висвітленні низки питань: суспільної та релігійної діяльності духовенства (абстрактне) на прикладі того чи іншого священика (конкретне); загальних тенденцій розвитку діяльності релігійних культурно-просвітніх товариств (абстрактне) на прикладі місцевих осередків (конкретне).

З метою пояснення понять, категорій і термінів релігійно-богословського характеру, адаптації їх до українських реалій у дисертаційному дослідженні використано термінологічний принцип, який передбачає вивчення історії термінів, уточнення їх змісту, встановлення взаємозв'язку понять. Важливе значення має категоріальний апарат, у якому є багато богословських термінів та понять, а саме «Церква», «єпархія», «ієрархія», «єпископ», «духовенство». Їх використання в різнопрофільному гуманітарному академічному середовищі не завжди уніфіковане та науково коректне. У роботі використано різноманітну термінологію, яка характерна для релігійних організацій. Серед них: апостольський нунцій, візитація канонічна, воєводство, деканальний уряд, дієцезія, дяк, катехизація, кафедральний собор, конкордат, конфесійна ідентичність, культурно-просвітницька діяльність, національна ідентичність, парафія, релігійний фонд, целібат, шематизм та інші.

Проблемі організаційної структури ГКЦ, яка бере свій початок ще з часів Берестейської унії, в сучасній вітчизняній історіографії приділяється значна увага. Проте історики використовують різні терміни, які досі не є уніфікованими. Так, греко-католицький священик, історик Юрій Федорів запропонував термін «організаційна структура» [412], на основі якого М. Гайковський [294], М. Димид [306], Г. Степанюк [400] та інші вводять поняття «ієрархічна структура». Деякі науковці, наприклад, А. Ковальчук [327], І. Скочиляс [394; 395] та інші запровадили термін «адміністративно-територіальна структура».

Руслан Делятинський пропонує ввести в науковий обіг новий термін – «адміністративно-канонічна структура Церкви», що дає можливість урахувати два основних аспекти: «горизонтальний» рівень – територію та «вертикальний» – ієрархічну природу Церкви. «Горизонтальний» рівень включає патріархати,

митрополії, єпархії, деканати та парафії. «Вертикальний» – передбачає канонічне підпорядкування «по вертикалі» від патріарха чи митрополита до єпископів, яким, у свою чергу, підпорядковуються священики та миряни [303].

Поділяючи думку професора І. Пилипіва, зазначимо, що, виходячи з давньохристиянських традицій, розвиток організаційної структури ГКЦ відбувався на двох рівнях: адміністративно-територіальному та ієрархічному, або адміністративно-управлінському [379, с. 37–44].

З метою ґрунтовного вивчення історії Перемишльської єпархії ГКЦ та участі її духовенства в суспільно-політичних процесах використано багаторівневу методику, у якій поєднано емпіричні методи дослідження, методи теоретичного пізнання із загальнологічними методами та прийомами (аналіз, синтез, узагальнення, системний підхід тощо).

Для досягнення поставлених у дисертаційній роботі завдань застосовано низку загальнонаукових та спеціально-історичних методів. У роботі комплексно використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, класифікації (систематизації), узагальнення.

Метод аналізу та синтезу застосовано при дослідженні основних структурних елементів Перемишльської єпархії (єпархіальні органи, духовна семінарія, деканальні управи, парафії) та при визначені їх функцій і завдань, а також персонального складу. За допомогою даного методу систематизовано взаємопов’язані елементи в єдине ціле та здійснено відповідні узагальнення. За подібною схемою проаналізовано суспільну, культурно-просвітню діяльність єпископа та священиків. Застосовуючи метод класифікації, діяльність греко-католицького духовенства за напрямами поділено на релігійну, суспільно-політичну та культурно-просвітницьку.

Використання комплексу спеціально-історичних методів дослідження – архівної та бібліографічної евристики, історіографічного аналізу і синтезу, джерелознавчої критики, порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, біографічного, просопографічного, статистично-математичного (кліометрії),

історико-критичного аналізу сприяло об’єктивному вивченню проблеми [423, с. 229–256].

На початковому етапі дослідження було застосовано метод архівної та бібліографічної евристики, тобто пошук джерел і літератури для вивчення об’єкта. Використання даного методу дало автору змогу отримати знання про коло літератури та опублікованих джерел, а також визначити архіви, в яких знаходяться потрібні документи.

Метод історіографічного аналізу і синтезу дозволив здійснити вивчення спеціальної наукової літератури та джерел з метою отримання наукових фактів про об’єкт дослідження та з’ясування стану наукової розробки проблеми.

Порівняльно-історичний метод дав можливість показати особливості окремих процесів і явищ. Використовуючи метод історичного порівняння при аналізі історичних подій, пов’язаних основними етапами розвитку, автор змогла співставити аналогічні події у Львівській архієпархії ГКЦ, Станиславівській єпархії ГКЦ з подіями в Перемишльській єпархії ГКЦ та зробити відповідні висновки. При цьому зверталася увага на співвіднесеність між собою порівнюваних політичних подій, суспільних факторів та релігійної ситуації в окремих регіонах Галичини. Цей метод дав можливість встановити схожість і відмінність між діями єпископів Греко-католицької церкви, зрозуміти причини окремих вчинків духовенства з урахуванням суспільно-політичного клімату в деяких регіонах Перемишльської єпархії, співставити особливості запровадження целібату в інших єпархіях.

Проблемно-хронологічний метод дозволив окреслити хронологічні рамки дослідження, визначити етапи становлення та розвитку єпархії, виділити окремі питання наукової проблеми, обумовлені їх внутрішньою хронологією історичного розвитку.

При аналізі діяльності єпископів та окремих священнослужителів враховувався біографічний метод, оскільки кожна людина має свої індивідуальні риси характеру, які сформувалися під впливом сім’ї, оточення та певних обставин. Ці риси характеру впливали на формування позитивного чи

негативного фону в процесі суспільно-політичної праці, участі в культурно-просвітницькій роботі, створення належного мікроклімату в колективі. Безумовно, великий вплив на духовенство та український соціум Перемишльської єпархії мали особисті якості єпископа Й. Коциловського та його оточення.

Метод просопографічного аналізу передбачає вивчення особи в усій сукупності її індивідуальних якостей та взаємин з оточенням. Застосування даного методу сприяло реконструкції просопографічного портрета, способу життя та занять окремих греко-католицьких священиків.

Значний інформаційний потенціал статистичних збірників потребував застосування статистичного методу, що допоміг показати динаміку розвитку організаційної структури Перемишльської єпархії ГКЦ, зміну чисельності духовенства та студентів духовної семінарії.

Використання методу історико-критичного аналізу дало можливість з'ясувати динаміку інституційного становлення суб'єктів православно-католицьких відносин у Перемишльській єпархії ГКЦ. Аналіз перебігу міжцерковних відносин, впливів польської влади на український соціум та помилкових рішень керівництва єпархії дозволив зрозуміти причини поширення серед українського населення Лемківщини православної віри та ослаблення позицій греко-католиків, що привело до відокремлення від конфесійної території Перемишльської єпархії Лемківщини як окремої Апостольської адміністрації.

Наведені вище методологічні принципи та методи дослідження дали можливість відтворити історичну канву розвитку Перемишльської єпархії ГКЦ в міжвоєнні роки XX ст., проаналізувати діяльність її духовенства у сфері освіти, культури, суспільного життя та благодійності. Важливим аспектом усієї релігійної роботи греко-католицького кліру було збереження національної самосвідомості українців краю через богослужіння українською мовою та особистий приклад участі в суспільних процесах.

Отже, здійснений огляд історіографії дає підстави стверджувати, що проблема участі Перемишльської єпархії ГКЦ в українському національному

русі Галичини (1919–1939 рр.) не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Доступні нам дослідження та розвідки відтворюють у загальних рисах історію єпархії. Джерельна база дослідження складається з неопублікованих архівних документів, опублікованих документів і матеріалів, пастирських листів та послань, газетно-журнальної періодики і мемуарів, є достатньо репрезентативною для реконструкції участі Перемишльської єпархії ГКЦ в українському національному русі Галичини. Різнопланова джерельна база дала змогу розширити фактологічний матеріал та зробити об'єктивні висновки. До наукового обігу запроваджено значний масив неопублікованих досі документів. Джерельну базу складають матеріали, періодичні видання, мемуарна література, пастирські листи та послання. Поєднання першоджерел та опублікованих документів і матеріалів дозволило всебічно висвітлити окрему проблему та визначити специфіку функціонування Перемишльської єпархії у період між двома світовими війнами.

З метою неупередженого вивчення проблеми використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження, які дають нам змогу скласти цілісне уявлення про напрями діяльності греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ у контексті українського національного руху Галичини.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ

2.1 Історичні етапи становлення і розвитку

Перемишльська греко-католицька єпархія вважається однією з найдавніших у структурі Галицької митрополії, про що свідчить, зокрема, офіційний перелік перемишльських єпископів, опублікований у шематизмах XIX століття. Підкреслюючи історичну тяглість Перемишльської єпархії ще з часів хрещення Русі за князя Володимира Великого, анонімні автори історичних довідок показово продовжували ряд єпископів від владики східного обряду Антонія Добрині Ядренковича з 1218 р. до сучасників – греко-католицьких владик Константина Чеховича та Йосафата Коциловського [122, с. VIII–X; 130, с. 9–12; 332]. Водночас претензії Західно-Української Народної Республіки і Польщі на Перемишльську землю як «давню спадщину», що завершилися встановленням польської влади у Перемишлі 11–18 листопада 1918 р. [273, с. 64], відкрили нову сторінку українсько-польських взаємин, у яких Греко-католицькій церкві належало відіграти значну роль у збереженні національної та релігійної ідентичності українців у цьому регіоні впродовж міжвоєнного періоду. Все це спонукає нас здійснити ретроспективний аналіз становлення і розвитку Перемишльської єпархії від запровадження християнства до початку XX ст.

В історії Перемишльської єпархії умовно можна виділити декілька етапів: перший – від заснування у IX ст. до Берестейської унії 1596 р.; другий – час співіснування та боротьби унійного та православного єпископів (1596–1691 рр.); третій – період управління унійних (з 1772 р. – греко-католицьких) єпископів (1691–1946 рр.) [280; 456, с. 231]. Така періодизація, що передбачає врахування конфесійного поділу, відображає внутрішньоцерковні процеси в історії єпархії. Зважаючи на специфіку державно-церковних відносин, у розвитку греко-католицької Перемишльської єпархії можна умовно виокремити декілька вужчих

періодів – період перебування під владою Речі Посполитої (1569–1772 рр.), Австрійської (Австро-Угорської) монархії (1772–1918 рр.), ЗУНР (1918–1919 рр.), період Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.), період окупаційних режимів СРСР і Німеччини під час Другої світової війни (1939–1945 рр.) та Польської Республіки (1945–1946 рр.) [353]. Упродовж вказаного часу Перемишльська єпархія виникла та розвивалася як цілісна адміністративно-канонічна одиниця Церкви.

Важливим етапом у процесі становлення організаційної структури ГКЦ була Берестейська церковна унія (1596 р.). Перемишльський єпископ Михайло Копистенський (1591–1610 рр.) на синодах в м. Сокаль (27 березня 1594 р.), м. Новгородка (24 грудня 1594 р.) і м. Берест (12 червня 1595 р.) підписав підготовчі документи унії з Римським Апостольським Престолом, але згодом під впливом агітації князя Костянтина Острозького виступив проти унії на соборі в м. Берест 6–10 жовтня 1596 р. [301, с. 284–285, 304–307; 132]. У підсумку укладення Берестейської унії підтримали Київська і Полоцько-Вітебська архієпархії, Пінсько-Турівська, Луцько-Острозька, Володимирсько-Берестейська й Холмсько-Белзька єпархії, а категорично проти були Львівсько-Галицька і Перемишльсько-Самбірська єпархії [306, с. 49].

Прийняття унії Перемишльською єпархією відбулося тільки в 1691 р. за сприяння єпископа Інокентія Винницького, тобто через 100 років після Берестейської унії. Перехід перемишльського кліру до унії поклав край постійній ворожнечі між духовенством обох обрядів [298, с. 70]. У шематизмі Перемишльської єпархії зафіксовано, що за часів єпископа Інокентія (Івана) Винницького нараховувалося 3400 церков і 3 млн вірних [127, с. 18].

Всупереч постійним намаганням польської світської та церковної влади перетворити унію на спосіб цілковитої латинізації та полонізації (часто не без «внутрішньої готовності» частини самого уніатського кліру та вірних), вона поступово стала для всіх мирян східного обряду в Галичині «руською вірою» та чинником самоідентифікації. Різна церковно-обрядова приналежність, зважаючи

на недостатньо розвинену національну свідомість, стала де-факто межею між українцем (русином) – греко-католиком та поляком – римо-католиком [407].

Протягом 1700–1713 рр. владичий престол у м. Перемишль займав молодший брат Інокентія Винницького Юрій (Гавриїл) Винницький, який одночасно був мукачівським адміністратором і греко-католицьким митрополитом Київським та всієї Руси (1708–1713) [280, с. 82]. Під час свого управління Юрій Винницький домігся від Апостольського Престолу прийняття декрету про заборону греко-католикам переходити на латинський обряд [298, с. 70], а також виділив чималу суму коштів (40 тис. пол. злотих) на будівництво духовної семінарії в м. Перемишль. Як зазначив о. В. Гриник, єпископ «застеріг, щоб ця Семінарія ніде інде не існувала, тільки при катедрі св. Івана у Перемишлі» [299, с. 99]. Проте швидка смерть Ю. Винницького на багато років паралізувала проект побудови семінарії у місті.

Кожен наступний єпископ Перемишльської єпархії зробив чимало для пожвавлення релігійного життя у краї. Онуфрій Шумлянський (1746–1762) залишив цінний опис Перемишльської єпархії з 1761 р. [280, с. 83]. З ініціативи Онуфрія Шумлянського було створено Братство Св. о. Миколая у Перемишлі при однойменній церкві на так званому Підгір'ї [93, k. 2]. У 1749 р. укладено статут братства та визначено основні напрямки його діяльності.

Важливим в історії Перемишльської єпархії був період управління єпископа Атаназія Шептицького (1762–1779), який походив зі старовинного українського боярського роду. З його ініціативи в 1762 р. у Перемишльській єпархії було проведено єпархіальний Синод, на якому прийнято рішення про піднесення освіти духовенства та збір коштів на будівництво катедральної церкви [280, с. 83].

Новий період в історії краю та церкви ознаменували перший поділ Речі Посполитої 1772 р. та інкорпорація західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії. Внаслідок просвітницьких реформ Марії-Терезії і Йосифа II суттєво покращилося становище Унійної церкви, яка, відповідно до декрету Марії-Терезії 1774 р., змінила назву (на «греко-католицька»), а її вірні

отримали рівні з римо-католиками права, зокрема на богословську освіту та участь у суспільно-політичному житті. У заснованій Габсбургами генеральній греко-католицькій духовній семінарії у Відні при церкві Св. Варвари було виділено 6 стипендійних місць для кандидатів духовного стану з Перемишльської єпархії [373, с. 134].

Під час правління єпископа Максиміліана Рилла (1779–1793 рр.) за згодою Марії-Терезії з державної казни було виділено 40 000 талерів на будівництво нової катедри, стара будівля якої була розібрана з огляду на аварійний стан. Згідно з проектом, перемишльська катедра зовнішнім виглядом мала нагадувати холмську [280, с. 83]. У 1780-х рр. проведено церковно-адміністративну реформу: з-під юрисдикції Перемишльської єпархії було вилучено Стрийський, Скільський, Городецький деканати, а прилучено Горожанський, Жовківський і Куликівський деканати з Львівської єпархії та Белзький, Варязький, Сокальський, Потилицький і Угнівський деканати з Холмської єпархії [298, с. 72].

Визнання австрійською владою Греко-католицької церкви проявлялося і в організаційному оформленні церковно-адміністративних структур та відновленні в 1807 р. Галицької митрополії. Політика цісарського уряду сприяла створенню нового типу уніатського священика, який поступово інтегрувався в державно-політичні структури та культурно-просвітницьке і національне життя галичан [407]. Перемишльський єпископ і адміністратор Львівської та Холмської єпархій Антін Ангелович (1796–1813) став першим митрополитом відновленої Галицької митрополії [273, с. 49].

Початок XIX ст. – найяскравіший період в історії Перемишльської єпархії ГКЦ, яка стала одним із осередків духовного та національного відродження українців Галичини. На думку Б. Білого, «завдяки таким духовним особам, як митрополит М. Левицький, єпископ І. Снігурський, а, перш за все, о. Іван Могильницький, українське населення Галичини (греко-католицьке у своїй масі) відродило високу духовність, відчуло свою національну й чисто людську гідність, стало свідомим значення своєї віри і нації» [280, с. 84; 402].

Вагомий внесок у культурно-освітній розвиток Галичини зробив єпископ І. Снігурський (1818–1847 рр.) [273, с. 50; 344]. Ним була заснована друкарня, з якої вийшло багато українських книжок, зокрема перший шематизм Перемишльської єпархії, видання якого тривало до 1939 р. [278]. А також у Перемишлі було створено бібліотеку, яка у своїх фондах нараховувала 17 204 книжок, 300 рукописів, ікон, монет та інших важливих матеріалів, які стосуються історії Перемишльської єпархії [326]. Тому з упевненістю можна сказати, що завдяки ГКЦ Перемишль стає західним бастіоном України [280, с. 85].

За єпископа Томи Полянського (1860–1869 рр.) в м. Перемишль у 1865 р. відбувся перший шевченківський концерт, на якому вперше прозвучала пісня «Ще не вмерла Україна» [273, с. 55]. Окрім того, єпископ видав шематизм Перемишльської єпархії з додатком про шкільництво.

Єпископ Перемишильський, Самбірський і Сяноцький Іван Сатурнін Ступницький (1872–1890 рр.) переніс резиденцію з с. Валява до м. Перемишль та увійшов в історію як нумізмат і знавець мистецтва. Ним була зібрана досить цінна колекція монет і написана праця з нумізматики. На увагу заслуговує той факт, що єпископ І. Ступницький був першим за всю історію Перемишльської єпархії повноправним членом Віденського наукового товариства. Саме за його сприяння в 1889 р. вийшов перший україномовний часопис у м. Перемишль «Вісник Перемиської Єпархії» [325, с. 55]. На перших сторінках часопису містилося звернення владики до вірних, у якому зазначалося, що відповідно до постанови Святої Конгрегації віри (1863 р.), категорично заборонено самовільно змінювати обряд. Приводом до публікації даного звернення став факт переходу із греко-католицького обряду на латинський вірних с. Пацлав, який був спровокований отцями-францисканцями із монастиря у с. Кальварія Пацлавська [428, с. 78]. Із донесення львівського магістрату дізнаємося, що в 1868 р. у старостві м. Перемишль 49 людей змінили греко-католицький обряд на римо-католицький [13, арк. 5].

Намагався протидіяти активним втручанням поляків у релігійні справи перемишльський єпископ Юліан Пелеш (1891–1896 рр.) [273, с. 58]. Як наслідок

частими стали доноси намісника графа К. Бадені на єпископа до цісарської канцелярії у м. Відень. Зважаючи на той факт, що Юліан Пелеш був вихователем спадкоємця австрійського престолу Франца-Фердинанда, будь-які доноси намісника не принесли бажаних для місцевої влади результатів. Єпископ Ю. Пелеш за своє життя зумів здобути світове визнання як учений, богослов та написав низку праць та найважливіший твір «Пастирське Богословіє» [298, с. 76].

Владика відіграв важливу роль у житті майбутнього митрополита Андрея Шептицького, провівши у 1892 р. ієрейські свячення. о. П. Голинський так охарактеризував період управління Ю. Пелеша: «Молодші ряди духовенства стають уже на чисто український ґрунт і, попри душпастирську працю, основують «Просвіти» та дбають про національне освідомлення своїх вірних» [298].

Справу Ю. Пелеша продовжив Костянтин Чехович (1897–1915). За його керівництва було споруджено Український інститут для дівчат, Українську духовну семінарію, Бурсу Святого Миколая, Народний дім, Гімназіальний інститут (для заможних учнів) та ін. [428, с. 80]. На будівництво Українського інституту для дівчат було витрачено кошти з єпархіального фонду, який поповнювався за рахунок пожертв духовенства. У статуті даної установи вказувалися значні привілеї для перемишльських єпископів.

За ініціативи єпископа К. Чеховича з м. Яворів до Перемишля прибули перші монахині Чину Святого Василія Великого (сестри василіянки), Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (сестри служебниці), а також відновили свою діяльність отці василіяни. Сестри служебниці почали створювати захоронки (дитячі садки) для дітей, а сестри василіянки проводили навчання в гімназії для дівчат.

Австрійський уряд прихильно ставився до єпископа К. Чеховича, було збудовано за рахунок коштів із державного фонду Духовну семінарію на вулиці Баштовій у м. Перемишль. Вибух Першої світової війни призупинив діяльність семінарії на кілька років, а будинок військова влада перетворила на шпиталь [428, с. 80–81]. За владицтва К. Чеховича та за підтримки Церкви було створено

кілька економічних установ: «Руська щадниця» (згодом «Українська щадниця»), український банк «Віра», «Міщанська каса». На рахунки «Української щадниці» надходили вклади з трьох греко-католицьких єпархій. Владика був переконаний у тому, що фінансова самостійність створює умови для незалежного розвитку краю. Звісно, погляди К. Чеховича гостро критикувала польська влада [280, с. 88].

Окрему трагічну сторінку в історії Перемишльської єпархії займає Перша світова війна. В умовах воєнного лихоліття Церква зазнала великих втрат. Багато священиків було вивезено до концентраційного табору Талегроф в Австрії. Єпархія опинилася у безвихідному становищі, адже після смерті в 1915 р. єпископа К. Чеховича вона не мала свого владики. Останнім єпископом Перемишльської єпархії став Й. Коциловський (1917–1947) [320, с. 36]. Початок його владицтва збігся в часі з початком нового польського періоду в історії Перемишльської єпархії (Додаток Д). Характерною рисою даного періоду була полонізація краю, яка проявлялася у поширенні впливу РКЦ, призначенні на державні посади осіб виключно латинського обряду, проведенні акцій так званої загродової шляхти, підтримці москвофільства, конфіскації молитовників за пісню «Боже великий» тощо. На думку історика М. Хом'яка, проводячи акцію загродової шляхти, польска влада мала на меті розділити український народ і створити враження існування різних племен, груп чи навіть національностей [414, с. 224]. Проте національна свідомість та активність українського народу зводили нанівець намагання польської влади. Однією з головних проблем єпископ вважав поширення москвофільських ідей на території єпархії. Москвофільство, на думку владики, становило велику загрозу для української національної справи. Польська влада використовувала москвофільство з власною метою – для «поборювання українства» головним чином на Лемківщині [298, с. 78]. Уряд Другої Речі Посполитої, впроваджуючи методи державно-національної і культурної полонізації, пропагував ідею виключення частини лемківських парафій зі складу Перемишльської єпархії [382, с. 265]. Гострий конфлікт серед духовенства спричинило введення 1925 р.

в Перемишльській єпархії ГКЦ целібату. Частина духовенства, категорично налаштована проти єпископа, розгорнула широку кампанію проти нього в пресі та внесла скаргу до Апостольського Престолу: «Якщо ми мали би свою власну державу або хочби єї заряд, то сего рода Епископи ні хвилини не могли би удержатись на свойому епископському престолі» [225; 254].

Особливо важкими для Перемишльської єпархії були 1939–1941 рр., коли її територію було розділено німецько-радянським кордоном. На теренах єпархії, підконтрольних радянській владі, ситуація виявилася складною [296, с. 232]. Мали місце арешти, конфіскація майна, фізична ліквідація священиків. Владику Й. Коциловського неодноразово викликали на допити до м. Дрогобич. Припинила свою діяльність Перемишльська духовна семінарія та інші церковні і світські установи. Коли в червні 1941 р. Галичина опинилася під німецькою окупацією, допити єпископа не припинялися. Тепер уже німецьке гестапо, яке прийшло на зміну радянській владі, намагалося змусити владику оприлюднити пастирське послання про нагальну потребу співпраці українців з німцями. Відмова єпископа виконувати будь-які розпорядження німецької військової влади спричинила ряд негативних наслідків, зокрема йому було заборонено візитувати парафії [280, с. 90].

Трагічними для ГКЦ стали 1944–1947 рр. [298, с. 84]. Львівський собор («псевдособор»), який відбувся 8–10 березня 1946 р. без участі греко-католицьких ієрархів, формально ліквідував Греко-католицьку церкву. 26 червня 1946 р. єпископа Й. Коциловського, єпископа-помічника Г. Лакоту та всіх членів капітули насильно депортовано з м. Перемишль до СРСР. Близько року Й. Коциловський перебував у тюрмі під Києвом, а в листопаді 1947 р. помер [383].

Внаслідок зміни державних кордонів після Другої світової війни м. Перемишль ввійшло до складу Польщі [296, с. 230]. На початку 1991 р. Папа Іван Павло II відновив Перемишльську єпархію греко-католицького обряду, а першим ординарієм відновленої єпархії став єпископ Іван Мартиняк [399]. У 1996 р. конституцією Папи Івана Павла II було утворено Перемишльсько-

Варшавську митрополію, до складу якої увійшли Перемишльсько-Варшавська архієпархія та Вроцлавсько-Гданська єпархія [425].

Таким чином, Перемишльська греко-католицька єпархія у процесі свого становлення та розвитку пройшла кілька періодів. З прийняттям єпископом І. Винницьким унії наприкінці XVII ст. було покладено край довготривалій ворожнечі унійних та православних єпископів та зміцнено організаційну структуру Перемишльської єпархії, яка стала виразником релігійних та культурних інтересів галицьких українців. Період Речі Посполитої характеризувався намаганням польської влади перетворити унію на засіб латинізації та полонізації, а також втручанням у релігійне життя галичан. Австрійський період в історії Перемишльської греко-католицької єпархії відзначився становленням організаційної структури, активізацією релігійної і культурно-просвітницької діяльності духовенства. Як наслідок, Перемишльська єпархія стала центром українського національного відродження в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. У період Другої Речі Посполитої Перемишльська єпархія переживала складний час відновлення організаційної структури. Політика полонізації західноукраїнських земель, яку активно проводила польська влада, поширення москвофільства та міжконфесійні суперечності призвели до створення в 1934 р. Апостольської адміністрації Лемківщини з частини деканатів Перемишльської єпархії. Львівський псевдо-собор та операція «Вісла» остаточно припинили існування Перемишльської єпархії ГКЦ. Радянська влада розпочала репресії, спрямовані на обмеження впливу греко-католицького духовенства в краї.

2.2 Управлінсько-адміністративні органи єпархії

Протягом кількох міжвоєнних десятиліть Церква була форпостом боротьби проти полонізації та русифікації. У цей період ГКЦ виступала виразником національних інтересів українського суспільства. Заслуговує на увагу той факт, що Перемишльська єпархія вважається однією з найстаріших

українських єпархій. Однак упродовж 1919–1939 рр. її організаційна структура зазнала змін.

Перша світова війна завдала значних людських і матеріальних втрат та стала каталізатором могутніх національно-визвольних рухів народів Австро-Угорської та Російської імперій. Небаченої шкоди війна завдала й ГКЦ, яка внаслідок повного розорення церков, конфіскації та пограбування майна, перебувала в скрутному становищі. Так, парох у Лупках Ліського деканату о. Теодор Грабей у звіті від 4 лютого 1921 р. зазначав: «Війна завдала значних збитків. Церква та парафіяльний будинок були знищені. Ціле село вигоріло під час військових дій 1914–1915 рр.» [54, k. 49–50]. Проте вплив ГКЦ на релігійну і національну свідомість українства неухильно зростав, авторитет Церкви посилювався.

25 квітня 1915 р. помер перемишльський єпископ К. Чехович і понад півтора року єпархія залишалася без ординарія. У спільному пастирському листі галицьких єпископів від 21 лютого 1918 р. зазначалося, що «зачинається нова доба в історії нашої Церкви та нашого народу» [137, с. 119–127]. Невирішеним до сьогодні залишається питання, пов’язане з так званою «Даниловою короною» (митра перемишльських греко-католицьких єпископів), яка за свідченнями очевидців зникла з архіву капітули одразу після окупації Перемишля у 1915 р. Про масштаби розголосу цієї справи свідчать статті з газети «Нова Зоря» [232].

У міжвоєнний період ГКЦ діяла в межах Галицької митрополії – церковної провінції, відновленої буллою Папи Пія VII від 24 лютого 1807 р. Галицька митрополія включала три адміністративно-канонічні одиниці: Львівсько-Галицько-Кам’янецьку архієпархію, Перемишльсько-Сяноцько-Самбірську та Холмсько-Белзьку єпархії [286, с. 191–195]. З 1851 р. перемишльському єпископові підпорядковувалася парафія у Кракові, яка знаходилася за межами єпархії.

Процес інтеграції Східної Галичини до складу Польщі супроводжувався запровадженням у 1920–1921 рр. нового політико-адміністративного поділу краю на три воєводства – Львівське, Станиславівське і Тернопільське [249]. Межі

державно-адміністративних одиниць не співпадали з поділом Галицької митрополії ГКЦ, тому польська влада нерідко втручалася в організаційні питання заміщення парафій. Так, територія Перемишльської єпархії була поділена між Станиславівським, Львівським та Краківськими воєводствами. На території Станиславівського воєводства знаходилося 5 деканатів та 48 парафій Перемишльської єпархії. На сході вона межувала з Турківським, Дрогобицьким і Рудецьким повітами та займала невелику територію південно-західного регіону Львівського повіту. На північному сході «Злучення єпархій Перемиської, Самбірської і Сяноцької» межувало з Жовківським та Сокальським повітами. На півночі територія єпархії доходила до лінії колишнього кордону між Австро-Угорською монархією та Росією. На півдні межа єпархії співпадала з державним кордоном.

Двоступенева територіальна організація єпархії включала деканати, котрі поділялися на парафії. Незадовго до Першої світової війни Перемишльська греко-католицька єпархія об’єднувала 40 деканатів [122], а наприкінці війни (1918) – 41 деканат [123]. У шематизмі Перемишльської єпархії за 1918 р. як окремий деканат вказується парафія у м. Краків, яка перебувала під безпосереднім керівництвом єпископа Й. Коциловського. С. Стемпєнь вважає, що включення парафії у м. Краків під протекторат перемишльського єпископа було зроблено з метою демонстрації впливу та значення ГКЦ в цьому, віддаленому від української території, регіоні [461, s. 192]. Після смерті останнього пароха у парафії Краків о. І. Уруського його функції тимчасово виконував завідатель (адміністратор) [461, s. 108] о. Павло Хрущ. На посаду пароха була висунута кандидатура капелана о. В. Кузьми, однак його не підтримали вірні під проводом І. Сквирнянського [8, арк. 21]. Отець В. Кузьма звернувся до апостольського адміністратора о. В. Масцюха з пропозицією співпраці, тому згодом поширилася думка про бажання капелана приєднати м. Краків до створеної в 1934 р. Апостольської адміністрації Лемківщини [255].

Окремі зміни в адміністративно-територіальній структурі єпархії відбулися з ініціативи єпископа Й. Коциловського в 1920 р., коли кількість

деканатів була збільшена до 54. Остаточно адміністративно-територіальний устрій Перемишльської єпархії було сформовано в 1934 р. [133] (Додаток В).

Парафіяльна структура Перемишльської єпархії, сформована ще в XIX ст. [448], у 1920–1930-х рр. була добре розвинена та забезпечувала стабільність організації душпастирської діяльності. Парафії були центрами не тільки релігійного, а й культурного життя українського суспільства. Однак С. Стемпєнь зазначає, що в міжвоєнний період культурні функції перебрали на себе такі товариства, як «Просвіта», «Рідна школа» та ін. [461, s. 217]. Варто зазначити, що велика кількість парафій значно погіршувала співпрацю деканальних урядів та призводила до дезорганізації деканатів. У зв'язку з цим, у 1920 р. відбулися деякі зміни – зросла кількість деканатів із 40 до 54. Кожен деканат нараховував у середньому 13 парафій (26000 вірних), а найбільший – Рава – 17 парафій [123, с. 37–43]. Протягом 1925–1928 рр. Перемишльська єпархія налічувала 53 деканати, 688 парафій та 1284 церкви з 832 священиками [127]. У 1930 р. діяло 54 деканати, проте зменшилася кількість священиків за рахунок переходу до інших єпархій [128; 9, арк. 13–18].

Територія Перемишльської єпархії в національному, релігійному та соціальному плані не була однорідною. Своєрідною українсько-польською національною межею було так зване Засяння. Петро Оришкевич зазначає, що українці Засяння – це всі українці, які до 1939 р. проживали на захід від суцільної української етнографічної території в Галичині, західна межа якої доходила до р. Сян. Українці Засяння поділялися на дві групи: греко-католики, які розмовляли українською мовою, і греко-католики, які розмовляли польською. Незначну кількість становили римо-католики, які спілкувалися українською мовою [362, с. 110]. Територія Засяння включала 4 греко-католицькі деканати, розташовані на заході Перемишльської єпархії: Лежайський, Радимнянський, Сінявський і Ярославський.

У єпархії проживало 1086 тис. греко-католиків (40 %), 13575 тис. римо-католиків (50 %) та 24435 тис. євреїв (9 %) [461, s. 193]. Практично всі, хто сповідував греко-католицький обряд, були української національності, тому

сформувалося своєрідне ототожнення релігійної та національної приналежності: «греко-католик – українець», «римо-католик – поляк». Тільки незначна частина греко-католиків були поляками, однак у північних деканатах єпархії, зокрема в Лежайському, розмовляли польською мовою. Так, в українському с. Тарнавка, розташованому на заході Перемишльської єпархії, населення розмовляло виключно українською. Однак на окраїнах парафії проживали греко-католики, які зовсім забули мову своїх батьків, вживали тільки польську та ідентифікували себе українцями. Релігійне життя в цьому регіоні розвивалося досить добре: «На Службі Божій людей повна церква, шкільні діти з молитовниками в руках, а хор під проводом дяка п. Шафрана співає так гарно, як це мало де можна почути» [152]. Проте, така мовна неоднорідність населення спричинювала значні труднощі у процесі співпраці деканальних та парафіяльних урядів, а також вимагала від керівництва єпархії видання всіх розпоряджень та релігійної літератури латинськими літерами. С. Стемпєнь зазначає, що у міжвоєнний період дана локальна група населення становила маргінальний прошарок українського суспільства, мала власне розвинене почуття етнічної приналежності [461, s. 193–194].

Управлінсько-адміністративний рівень був побудований за ієрархічним принципом. Управління єпархією здійснював єпископ, влада якого визначалася канонічним правом та повинна була відповідати законодавству державної влади. У даному випадку це була конституція Другої Речі Посполитої та Конкордат 1925 р., підписаний між Польщею та Апостольським Престолом [438]. Єпископ греко-католицького обряду, як і латинського, зосереджував у своїх руках законодавчу (правову), судову, адміністративну та пастирську владу. Як законодавець єпископ мав право: скликати єпархіальні синоди та оголошувати на них статути і розпорядження; встановлювати нові правила для єпархії, які не суперечили б канонічному праву [461, s. 193–194]. Окрім того, передбачалося, що єпископ-ординарій, володіючи повною законодавчою, виконавчою та судовою владою, міг частково її делегувати єпископу-помічнику.

Судова влада у єпархії, згідно з канонічним правом, зосереджувалася в особі єпископа-ординарія. Втім, він, відповідно до тих же канонів, не був одноосібним суддею. Канон 191 гласить, що судову владу єпископ виконував через судового вікарія і суддів [408].

До пастирсько-адміністративних функцій єпископа належало: забезпечення чистоти віри й обряду; турбота про кандидатів стану духовного та нагляд за їхньою підготовкою до прийняття свячень; нагляд за маєтками в єпархії; виділення дотацій для духовенства; контроль за діяльністю церковних інституцій (семінарії, Інституту вдів і сиріт, Інституту дяків), шкіл, братств. Одним із найважливіших завдань єпископа було проведення регулярних реколекцій та візитацій, які значною мірою впливали на розвиток релігійного життя вірних. Під час щорічних візитацій єпископ мав змогу безпосередньо вникнути в повсякденне життя єпархії, побачити ті проблемні моменти, які потребували вирішення, запобігти зловживанню душпастирями своїх обов'язків. Під час візитацій до єпископа досить часто надходили листи від парохів. У яких ішлося про нагальні потреби вірних: необхідність пояснення істин католицької віри, збереження вірності унії, проведення катехизації молоді. Парохи наголошували на важливості вирішення суспільних проблем, вели боротьбу з п'янством, яке набувало все більшого поширення серед селян [373, с. 126].

Після смерті єпископа К. Чеховича 28 квітня 1915 р. керівництво єпархією здійснював генеральний вікарій о. Карл Волошинський – архіпресвітер єпископської капітули в 1898–1924 рр. Проте питання вакантності єпископського престолу Перемишльської єпархії вимагало негайного вирішення. Це було пов'язано з обмеженістю законодавчої, виконавчої та судової влади генерального вікарія, адже він не мав жодних повноважень для висвячування нових священиків. На єпископських конференціях генеральний вікарій мав право тільки дорадчого права голосу. Вихід з даної ситуації Апостольський Престол вбачав в обранні нового єпископа. На заміщення вакантної єпархії було обрано двох кандидатів – о. Степана Юрика (1864–1937) та Платоніда Філяса (1864–1930) [296, с. 229]. Священик С. Юрик у 1915 р. був ув'язнений

російською військовою адміністрацією під час чергової хвилі арештів так званих мазепинців у Східній Галичині, тому не зміг зайняти посаду [330, с. 209]. Інший кандидат П. Філяс двічі відмовлявся від пропозиції очолити Перемишльську дієцезію, тому 28 листопада 1916 р. на єпископський престол було призначено Й. Коциловського (1876–1947) [119, с. 25].

Народився Йосип Коциловський 3 березня 1876 р. у селі Пакошівка на Лемківщині в хліборобській родині з давніми священицькими традиціями. Його батько – Петро Коциловський успішно поєднував землеробство з активною участю в політичному і громадському житті, у 1870-х рр. був обраний депутатом до Галицького крайового сейму [296, с. 227]. Закінчивши чотири класи школи в рідному селі Йосип вступив до гімназії у м. Ясло, де навчався до 1895 р. Згідно з існуючими тоді порядками він змушений вступити до австрійського війська. Закінчивши офіцерську школу, він став капітаном артилерії. Однак військова служба не приносила молодому Йосипу задоволення, тому в 1901 р. він покинув службу і переїхав до Риму, де навчався в Урбаніянській колегії та здобув ступінь доктора філософії. Під час перебування в Римі Й. Коциловський взяв участь у прощі до Святої землі, яка відбулася у вересні 1906 р. під керівництвом А. Шептицького [27, арк. 41]. Це була перша проща греко-католиків Галичини до Святої землі [200, k. 79–81; 383, с. 257].

У 1907 р. Й. Коциловський закінчив богословські студії, був висвячений на священика, після чого повернувся до Галичини та отримав ієрейські свячення. Впродовж наступних чотирьох років обіймав посаду професора догматики та віце-ректора Станиславівської греко-католицької духовної семінарії [356]. Прагнучи присвятити все своє життя Церкві, Йосип Коциловський у 1911 р. вступив у новіціят до ЧСВВ (Чин Святого Василія Великого) у с. Крехів та прийняв ім’я Йосафат на честь мученика (борця) за унію Йосафата Кунцевича. Як зазначає о. Ігор Гарасим, рішення Й. Коциловського стати послушником-новиком у василіянському монастирі було для всіх великою несподіванкою та викликало здивування: «Можна лише здогадуватися, що на таке рішення міг

мати вплив його молодший брат Іван-Януарій, який у 1899 р. вступив до василіянського монастиря у м. Добромилі» [296, с. 228].

Напередодні Першої світової війни Йосип Коциловський разом з о. протоігуменом П. Філясом виїхав до Відня, а відтак у м. Кромериж (Моравія), де був ректором Греко-католицької семінарії [383, с. 257]. Семінарія була перенесена з Відня до Кромерижа через вибух Першої світової війни і захоплення Східної Галичини російськими військами. Дану посаду Й. Коциловський займав тільки один рік, оскільки в травні 1916 р. австрійська влада звільнила Галичину від російської окупації, що дозволило йому повернутися на батьківщину. 28 листопада 1916 р. цісар Карл IV номінував о. Й. Коциловського єпископом княжого міста Перемишль [466, s. 105]. Папа Римський Бенедикт XV 29 січня 1917 р. затвердив номінацію, а 23 вересня цього ж року відбулася інтронізація о. Й. Коциловського, яку провів митрополит А. Шептицький за співучасті єпископа Станиславівської єпархії Григорія Хомишина, єпископа Крижевецької єпархії (так званих югославських уніатів) Діонісія Няраді та єпископа Луцького і Острозького Йосифа Боцяна. Поряд з єпископами Греко-католицької церкви на інтронізації були присутні сім єпископів римо-католицького та вірменського обрядів, а також представники державної влади на чолі з намісником Галичини графом К. Гуйном. Єпископська хіротонія відбулася в катедральному соборі в Перемишлі [383, с. 257]. Духовенство єпархії Перемишльської, Самбірської і Сяніцької прийняло свого нового владику з великою радістю: «Вже перші кроки й перші смілі потягнення нового Владики з'єднали йому серця священиків і вірних» [365, с. 17]. Єпископ добре володів французькою мовою та переклав українською твір Люїзи Маргарети де ля Туше «Пресвяте Серце Ісусе і священство», що з'явився друком у Жовкві 1928 р. [87; 281].

Йосафат Коциловський очолив Перемишльську єпархію у складний для неї період та зіткнувся з великою кількістю проблем, зумовлених політичними та воєнними подіями 1914–1918 рр. Значно зменшилася кількість духовенства, що було спричинено хворобами, пошестями та масовими депортаціями, багато

церков зруйновано та спалено, знищено цілі села, порушено організаційну цілісність єпархії [296, с. 229]. Перед Й. Коциловським постала низка непростих завдань: духовне оновлення Церкви; відбудова церковних інституцій, вирішення внутрішніх проблем священства; налагодження зв'язків з владою. Владика Йосафат Коциловський розпочав підбір кваліфікованих священицьких кадрів, проводив канонічні візитації єпархії, згуртував усіх священиків і створив товариство «Єпархіальна поміч».

Відповідно до чинного канонічного права, за відсутності митрополита чи єпископа керівництво єпархією здійснював генеральний вікарій. Зокрема, коли митрополит Андрей Шептицький протягом 1914–1918 рр. перебував на засланні, Львівською архієпархією управляв генеральний вікарій о. Андрій Білецький. На той час він займав посаду архіпресвітера Митрополичої капітули (1895–1926 рр.). Після смерті єпископа К. Чеховича у 1915 р. керівництво Перемишльською єпархією, до обрання в 1917 р. нового ординарія, здійснював генеральний вікарій о. Карл Волошинський, архіпресвітер Єпископської капітули у 1898–1924 рр. [119, с. 19].

Генеральні вікарії, на відміну від єпископів, були наділені досить обмеженою владою, адже були простими священиками. Вони не мали права висвячувати нових священиків та брати участь у вирішенні важливих питань релігійного життя [435, s. 79]. Остаточно посада єпископа-помічника, основні обов'язки якого визначалися відповідними декретами про його призначення, була утверджена на початку 1930-х рр.

З 1926 р. у справі керування єпархією єпископу Й. Коциловському допомагав єпископ-помічник Григорій Лакота. Якщо для Львівської архієпархії така практика не була новою, адже протягом XIX ст. Римський Апостольський Престол на прохання митрополитів призначив їм помічників з єпископським саном, щоб полегшити управління величезною архієпархією, то в Перемишльській єпархії до початку XX ст. подібних механізмів допомоги в керівництві не було вироблено. У зверненні з приводу призначення єпископа-помічника владика Й. Коциловський наголошував на тому, що «підняті нами вже

перед півтретя роками старання о. Епископа-Помічника вінчалися бажаним успіхом» [195].

Григорій Лакота народився 31 січня 1883 р. у с. Голодівка Рудківського повіту. Упродовж 1910–1913 рр. навчався в університеті Святого Августина у Відні, де захистив дисертацію «Про значення Нагірної проповіді на підставі Євангелія від Матея» та здобув ступінь доктора теології [459, s. 135]. У 1911 р. Г. Лакота з благословення митрополита А. Шептицького став сотрудником при церкві Святої Варвари у Відні. Після закінчення університету він повернувся до Перемишля та зайняв посади духівника у Перемишльській духовній семінарії і професора катехитики. 16 січня 1918 р. його обрано ректором Духовної семінарії у м. Перемишль. За його ініціативи у духовному закладі було організовано повний 4-річний цикл навчання [461, s. 196–197; 383, с. 274–275].

У 1924 р. Г. Лакоту обрано дійсним крилошанином Перемишльської капітули, а в грудні цього ж року призначено генеральним вікарієм. У червні 1925 р. він був рекомендований єпископом на посаду архіпресвітера Перемишльської капітули, але дане рішення викликало безпідставні та невиправдані напади редакції часопису «Український Голос» як на самого архіпресвітера, так і на перемишльського єпископа Йосафата Коциловського [231; 256]. На той час «Український Голос», який виходив у Вінніпезі (Канада), був трибуною радикальної української інтелігенції, пропагував програму самостійності України, підтримував український православний рух у Канаді. Згодом часопис став неофіційним органом Української греко-православної церкви Канади.

Незважаючи на всі перипетії, 10 лютого 1926 р. Папа Римський Пій XI призначив о. Г. Лакоту перемишльським єпископом-помічником з титулом єпископа данійського [462, s. 107]. «Ніхто не знає ліпше від Нього відносин і потреб Епархії, ніхто не бажає горячійше їм запобігати й зарадити; Його знаннє, досвід, а передівсім чесноти і ревність… дозволяють надіятися, що новий Епископ-Помічник сповнить як найкрасше своє тяжке і відвічальне завдання», – говорив єпископ Й. Коциловський у своєму зверненні від 14 квітня 1926 р. [195].

На єпископській хіротонії, яка відбулася 16 травня 1926 р. у соборі м. Перемишль були присутні єпископ луцький Й. Боцян та римо-католицький єпископ Юзеф Новак.

Після початку Другої світової війни рішенням єпископа Й. Коциловського було утворено Генеральний вікаріат із центром у м. Ярослав. Вікаріат об'єднав 11 деканатів, розташованих у західній частині Перемишльської єпархії ГКЦ, які входили до Генерал-губернаторства з центром у м. Краків. Генеральним вікаріатом до 1941 р. управляв Григорій Лакота. Під час свого перебування в Ярославі він видавав «Ярославські Епархіяльні Відомості», в яких друкувалися розпорядження єпископа, душпастирські послання, номінаційні декрети та розпорядження окупаційної влади [91].

Ще одною ланкою управлінської структури єпархії були колегіальні органи. До них належали Єпископська консисторія, Єпископська капітула і Церковний суд.

Єпископська консисторія як судово-адміністративна інституція допомагала єпископу-ординарію здійснювати керівництво єпархією, виконувала функції посередництва між єпископом, капітулою, деканальними і парафіяльними урядами [439, s. 92]. До її компетенції, зокрема, належала організація заміщення вакантних парафіяльних посад [6, арк. 50, 55, 71]. До консисторії входили: генеральний вікарій, радники і референти, канцлер, просинодальні екзаменатори, цензор книг релігійного змісту та єпархіальна маєткова рада [127, с. 24–25]. Головою Єпископської консисторії Перемишльської єпархії у міжвоєнний період був єпископ Й. Коциловський. Духовними справами відав генеральний вікарій, посаду якого в 1918–1923 рр. займав Костянтин Богачевський, а з 1924 р. – Григорій Лакота [439, s. 102]. До 1937 р. генеральний вікарій виконував функції єпископського судді, а з 1938 р. дана посада була розділена між двома духівниками (Додаток Ж).

До референтів консисторії в 1928 р. належало чотирнадцять отців: Александр Зубрицький, Василь Левицький, Михайло Мриц (1898–1939), Василь Пинило (1919–1946), Володимир Ґмитрасевич (1925–1941), Роман

Решетило (1924–1946), Василь Гриник, Омелян Мартинович (1922–1930), Кипріян Хотинецький (від 1912 р.), Лев Несторович, Михайло Комарницький (від 1916 р.), Мокій Василькевич (від 1916 р.), Михайло Трохимчук, Микола Грицеляк (1926–1946) [127, с. 24–25; 128, с. 23]. Референти консисторії перебували на посаді в середньому 20–25 років. Виняток становить Михайло Мриц, який пропрацював у єпископській консисторії 41 рік [439, с. 101]. У шематизмі 1936 р. зазначено тільки дванадцять референтів, серед яких є нові прізвища отців (священиків): Андрій Перхач, Петро Голинський, Онуфрій Орський (від 1933 р.), Ілля Лопачак (від 1932 р.), Михайло Мельник (1933–1935), Франко Масляник, Микола Денько (1935–1946), Володимир Голинський (1923–1945), Іларій Городиський [131, с. 17].

Польська дослідниця Анна Крохмаль наводить статистику термінів перебування на посадах референтів Єпископської консисторії протягом 1828–1946 рр. За цей період з 50 референтів 18 осіб займали посаду 1–10 років, 13 осіб – 11–20 років, 14 осіб – 21–30 років, 4 осіб – 31–40, 1 особа – 41 рік [439, s. 101].

Особливо важливі функції виконував канцлер Єпископської консисторії, який очолював канцелярію та займався питаннями підготовки та розповсюдження розпоряджень консисторії. До компетенції канцлера належав також контроль за діяльністю архіву, в якому зберігалися надзвичайно важливі документи Єпископської консисторії [439, s. 108]. Канцелярія зобов’язувалася вести так званий протокол подання для секретних, таємних, конфіденційних документів, призначених виключно для єпископа [439, s. 96]; для документів консисторії; документів, які стосувалися нагляду за українськими школами; з 1856 р. – для документів суду в подружніх справах [438, s. 234–235]. Окрім канцлера, посаду якого у міжвоєнний період займав Микола Грицеляк (1924–1946), до канцелярії входило, як правило, 3–5 осіб.

Кожна із вищеназваних структур виконувала визначені статутами функції. Так, для прикладу, просинодальний екзаменатор організовував проведення конкурсного екзамену на вакантні парафії [462, s. 107]. Просинодальними екзаменаторами ставали переважно представники професури богословських

інститутів. Іспити могли складати тільки ті кандидати, які не менше трьох років перебували на «пастирській службі» [48, k. 600–637]. У період Другої Речі Посполитої у Перемишльській єпархії діяло дві комісії просинодальних екзаменаторів, головою яких був Г. Лакота. Постійним членом обох комісій був Михайло Трохимчук [127, с. 24–25]. У 1934 р. відбулися деякі зміни у структурі комісій, зокрема, замість Лева Нестеровича та Михайла Трохимчука посади просинодальних екзаменаторів зайняли Іван Кузич та Іван Качмар (Додаток З).

Радники консисторії займалися правовими питаннями та брали участь у процесі зміни складу парафіяльних урядів. Кількість радників у різний період коливалася від 4 до 7 осіб. Так, у 1928 р. їх було 7: Кипріян Хотинецький, Омелян Гриневецький, Іван Волянський, Северин Метелля, Данило Бодревич, Іван Пастернак, Михайло Дороцький [127, с. 24–25].

У період між двома світовими війнами виходила чимала кількість друкованих праць, які, на думку ієрархів ГКЦ, поширювали погляди, несумні з наукою Церкви. Тільки твердження, що та чи інша книга дійсно відповідає релігійному змісту, часто було недостатньо. Тому для врегулювання розповсюдження духовної літератури створювалися спеціальні єпархіальні комісії, до складу яких входило 4 цензори. У Перемишльській єпархії у 1920–1930-х рр. цензорами книг релігійного змісту були Василь Пинило, Василь Гриник, Андрій Перхач, Іван Зятик [128, с. 19].

Окрему увагу слід звернути на діяльність єпархіальної маєткової (адміністраційної) ради, яка складалася з чотирьох осіб. Основним її обов’язком була допомога єпископу-ординарію у вирішенні маєткових справ. Головою ради в міжвоєнний період був єпископ Й. Коциловський, а його заступником – єпископ-помічник Г. Лакота [461, s. 195].

Членами Єпископської консисторії були, як правило, авторитетні священики з вищою богословською освітою, які займали декілька важливих посад. Наприклад, о. Василь Пинило входив до складу просинодального суду, ради для збереження чистоти віри і звичаїв та був одним із чотирьох цензорів книг релігійного змісту [383, с. 472]. Отець Володимир Ґмитрасевич значився

просинодальним суддею та екзаменатором, членом ради для збереження чистоти віри і звичаїв [383, с. 393]. Мокій Василькевич займав посаду референта консисторії та просинодального судді [383, с. 214–215].

Важливим елементом організаційної структури Перемишльської єпархії ГКЦ була Єпископська капітула (Додаток З). Вона виконувала роль дорадчого органу та складалася з крилошан прелатів, крилошан соборних і крилошан почесних [462, s. 109]. Роль капітули як допоміжного органу при єпископі визначив Львівський Собор, який відбувся у 1891 р. [416]. До прелатів входили: архіпресвітер, архідиякон, кустос, схоластик. Право вирішального голосу капітула мала тільки в окремих випадках, а саме при виборі єпископа-помічника та генерального вікарія, при призначенні просинодальних екзаменаторів і під час вирішення майнових питань (продаж чи купівля церковних маєтків, надання бенефіцій). Відповідно до чинного канонічного права, члени капітули виконували літургійні обов’язки в церквах та допомагали ординарію в період урочистих святкувань. Збори членів капітули проводилися кілька разів на рік, а вирішення питань відбувалося шляхом голосування. У 1923 р. відбулося 7 сесій, у 1925 р. – 4, у 1930 р. – 10, у 1933 р. – 5 сесій.

Згідно з канонічним правом голова капітули отримував 1800 злотих на рік, інші працівники – 1600 злотих, а священики – 1400 злотих. Цілковите оновлення капітули відбулося тільки після підписання в 1925 р. Конкордату, за яким Римський Апостольський Престол зобов’язав польську сторону виділити з державного бюджету певні кошти на реорганізацію Капітули та збільшення зарплати її членів.

Архіпресвітером і головою капітули в міжвоєнний період був єпископ-помічник Г. Лакота (від 1925 р.) [383, с. 274]. Відповідно до чинного канонічного права, архіпресвітер мав наглядати за церемоніями богослужінь у катедральному храмі, за збереженням церковних обрядів, порядком у церкві. У м. Перемишль і в єпархії загалом архіпресвітер повинен був займатися організацією та діяльністю шпиталів, наглядати за виконанням обов’язків деканами і

священиками тощо. Здебільшого архіпресвітери призначалися генеральними вікаріями єпархії [412, с. 88].

Архідияконом катедральної капітули в 1928 р. було обрано Александра Виняву-Зубрицького, який, окрім того, займав посади радника і референта Єпископської консисторії, просинодального екзаменатора та очолював Інститут вдів і сиріт по священиках. Протягом 1935–1939 рр. архідияконом капітули був о. Михайло Мриц. Архідиякон візитував усі храми в єпархії, навчав духовенство в час візитацій, слідкував за виконанням їх обов'язків, а за дисциплінарні порушення притягав до судової відповідальності [127, с. 23; 131, с. 15].

Кустос був контролером і дбав, щоб усі члени капітули виконували свої обов'язки. У міжвоєнний період посаду кустоса займали: о. Василь Левицький (1919–1935 рр.) – мітрат, радник і референт Єпископської консисторії, просинодальний екзаменатор та о. Василь Пинило (1935–1947 рр. – апостольський протонотар) – мітрат, професор богослов'я, радник і референт Єпископської консисторії, просинодальний екзаменатор [127, с. 22; 134, с. 15].

За належний рівень навчання в єпархіальній духовній семінарії та в інших школах єпархії у зазначений період відповідали о. Михайло Мриц (1918–1935 рр.) та о. Володимир Ґмитрасевич (1935–1941 рр.).

Канцлер капітули відповідав за єпархіальні архіви та ведення церковних книг, а також виступав захисником єпископа та членів капітули перед світською владою в суді та світських установах. У період Другої Речі Посполитої посаду канцлера займали: о. Василь Пинило (1927–1935 рр.) [10, арк. 3; 383, с. 472] та о. Роман Решетило (1935–1946) [383, с. 334].

До соборних крилошан належали отці: В. Ґмитрасевич, Р. Решетило, В. Гриник, І. Кузич, І. Качмар, а до крилошан почесних – К. Хотинецький (декан, парох у м. Ярослав), О. Мартинович (парох у с. Тустановичі), О. Гриневецький (декан, парох у с. Смолин), І. Волянський (парох у м. Сокаль), С. Метеля (декан і парох в с. Люблянці), Д. Бодревич (парох у с. Уличне), В. Венгринович (парох у с. Ваньовичі), І. Пастернак (декан і парох в с. Зіболки), І. Камінський (декан і

парох у с. Залісся), М. Грицеляк (канцлер Єпископської консисторії) та Й. Маринович (декан і парох у с. Гійське).

Важливим елементом організаційної структури Перемишльської єпархії ГКЦ був Церковний суд у справах дисциплінарних та подружніх, який до 1921 р. вважався трибуналом першої інстанції. Відповідно до рішення Апостольського Престолу від 3 грудня 1921 р., Церковний суд Перемишльської єпархії було проголошено трибуналом другої інстанції. Трибуналом першої інстанції з 1921 р. був Львівський митрополичий суд [72, k. 3]. Відповідно до чинного канонічного права до складу Єпископського суду входили: глава суду, судді, захисник справедливості, оборонець подружніх відносин і нотаріус [80]. Формально головою Церковного суду завжди вважався єпископ-ординарій. Однак з другої половини 1920-х рр. керівництво Церковним судом перебрав на себе єпископ-помічник. Відповідно до чинного канонічного права, до компетенції Церковного суду належали всі справи, які стосувалися діяльності Церкви – таїнства та обряду, карних питань та подружніх відносин. Кількість членів Церковного суду в міжвоєнний період не була сталою. Так, у 1928 р. було 11 просинодальних суддів, а в 1936 р. – тільки 8, з них 1 виконував функції оборонця подружніх відносин, 1 – захисника справедливості, а 2 або 3 – нотаря. Протягом 1919–1939 рр. незмінними на посаді просинодальних суддів залишалися В. Пинило, В. Ґмитрасевич, Р. Решетило, В. Гриник та М. Трохимчук [127, с. 24; 131, с. 17].

Таким чином, управління єпархією відбувалося на основі чинного канонічного права, згідно з яким усю повноту влади зосереджував у своїх руках єпископ-ординарій, а з 1926 р. йому допомагав єпископ-помічник. Не менш важливі функції виконували адміністративні дорадчі органи, які безпосередньо регулювали життя єпархії. До них належали: Єпископська консисторія, капітула та Церковний суд.

Середньою ланкою управлінського рівня були деканальні уряди, а найнижчою – парафіяльні. Декан виступав своєрідним посередником між єпископом та кліром. Він виконував низку важливих функцій: нагляд за

дотриманням дисципліни серед вірних та священиків; проведення регулярних візитацій у парафіях свого деканату; контроль за виконанням душпастирських обов'язків; уведення на посади нових парохів та сотрудників парафіяльних урядів; турбота про хворих священиків. Кожен декан мав власного заступника, який допомагав йому в управлінні деканатом [58, k. 15–21].

Важливе місце в управлінні деканальних урядів займали конгрегації (конференції) деканів, які відбувалися в резиденції єпископа. На конференціях деканів обговорювалися питання, які стосувалися справ віри та обряду, навчання та катехизації, а також внесення незначних поправок до чинного синодального права [220; 438, s. 242]. Проведення синодів та конгрегацій позитивно впливало на релігійне життя єпархії, адже давало змогу обговорювати та вирішувати нагальні проблемні питання.

Обговорення найактуальніших проблем релігійного життя деканатів відбувалося на деканальних соборчиках, які скликалися з нагоди великих свят. Брати участь у соборчиках зобов'язувалися всі священики відповідного деканату [58, k. 18]. Рішення, прийняті під час деканальних зібрань, були обов'язковими до виконання всіма священиками, а для єпископа мали винятково рекомендаційне, дорадче значення [461, s. 211–213].

Парафії очолювали парохи, право іменувати яких належало виключно єпископу. Польський історик М. Яблонський наголошує на тому, що наприкінці XIX ст. поступово утвердилася спадковість духовного звання. З огляду на те, що сім'ї духовенства були, як правило, багатодітними, то з часом кількість священиків перевищувала потреби вірних. Тому на Замойському синоді 1720 р. та синодах у Перемишлі 1818 р. і 1897 р. єпископи ГКЦ вирішили затвердити владу одного священика – пароха. Явище спадковості духовного стану польські дослідники пов'язують з необхідністю одружуватися перед висвяченням. На початку XX ст. значна частина духовенства вела подружнє життя, а сини священиків у більшості випадків намагалися реалізувати себе на духовно-церковному поприщі. Діти священиків отримували перевагу при вступі в духовну семінарію [438, s. 242].

У 1920-х рр. ситуація дещо змінилася. Це було пов'язано зі спробою єпископів увести у своїх єпархіях целібат. Якщо в 1918 р. у Перемишльській єпархії було 13 неодружених, 648 одружених священиків та 114 вдівців, то в 1935 р. – 148 неодружених, 555 одружених та 110 вдівців. Подібною була ситуація і в Станиславівській єпархії, де в 1918 р. неодруженими залишився 61 священик, а подружнє життя вели 416 священиків. У 1935 р. кількість неодружених священиків збільшилася утричі – 186, а одружених зменшилася – 262 священики. У Львівській архієпархії в 1918 р. було 38 неодружених та 876 одружених священиків, а в 1935 р. – 101 і 753 відповідно [151] (Додаток М).

Згідно з чинним канонічним правом, парох був повноправним правителем у парафії. Вибори на посаду пароха відбувалися на конкурсній основі. Інколи священики відмовлялися складати іспити через скрутне матеріальне становище [5, арк. 20; 235]. Міністр давав згоду на призначення пароха тільки в тому випадку, якщо особа, по-перше, була громадянином польської держави і навчалася на богословських студіях Польщі або ж Риму; по-друге, – якщо діяльність майбутнього пароха не становила загрози державі [373, с. 146].

Основним обов'язком пароха було надання опіки вірним та виконання місії навчання, освячування та управління парафією. Парох повинен був дбати про те, щоб у його парафії всім вірним проповідувалося Слово Боже. Найважливішими функціями священика було звершення святих таїнств Хрещення, благословення шлюбів, похорони померлих, а також звершення щонеділі Божественної Літургії відповідно до приписів літургійних книг та розпоряджень єпископа. Парох був зобов'язаний навчати вірних основ християнської моралі, докладати всіх зусиль для того, щоб належним чином проводилася катехизація вірних, дбати про католицьке виховання молоді, допомагати батькам у вихованні їхніх дітей та своєю поведінкою показувати приклад душпастирського служіння і християнського життя [45]. Парох зобов'язувався зберігати всі парафіяльні документи церковного та державного походження, користування якими було можливим тільки з його дозволу. Він відповідав за ведення книги хрещення, книги шлюбів, книги померлих та книги, яка містила списки всіх парафіян [46].

Важливим обов’язком пароха була охорона дерев на церковних землях. Чи не кожна церква в парафіях Перемишльської єпархії була обсаджена навколо тополями, липами, дубами та іншими деревами. Вони були окрасою місцевості та доказом дбайливого ставлення до природи парохів та вірних [186].

У разі вакантності парафії єпископ зобов’язувався повідомляти адміністратора (завідателя) парафії та в обов’язковому порядку оголошувати конкурс. Фактично адміністратор зосереджував у своїх руках всю повноту влади і мав такі права та обов’язки, що й парох, однак не зобов’язувався постійно перебувати на території єпархії. Урядування адміністратора було тимчасове [461, s. 216]. У 1937 р. на конкурс були виставлені парафії Любачівського (м. Любачів, с. Бігалі), Лежайського (с. Сприня), Сокальського (с. Тартаків) деканатів [200].

До складу парафіяльних урядів входили також сотрудники, які очолювали ті одиниці церковної адміністрації, де не було достатніх умов для створення окремих парафій. Призначав парафіяльних сотрудників єпископ. Формально сотрудник управляв територією в межах певної парафії, проте фактично це був окремий осередок релігійного життя. Він мав такі юридичні права, що й парох, однак він не міг проводити Службу Божу за вірних парафії, адже це входило виключно до обов’язків пароха [461, s. 216].

В окремих випадках (відсутність пароха, позбавлення судом прав на управління парафією чи відсутність пароха з особистих причин) обов’язки пароха міг виконувати його заступник. Часто траплялося так, що парох більше одного тижня не виконував своїх обов’язків. У такому разі єпископ затверджував заступника на посаду пароха.

Польський науковець С. Стемпєнь виділяє три групи парафіяльних сотрудників: сотрудники, помічники та приватні сотрудники [461, s. 216]. У шематизмах Перемишльської єпархії згадується про самостійних та приватних сотрудників, якими були найчастіше молоді священики, які після закінчення семінарії призначалися на ті парафії, де кількість вірних становила щонайменше 1000 осіб. Парох, згідно з 24 артикулом Конкордату 1925 р., зобов’язувався

надати сотруднику житло та виплатити певну суму компенсації. Якщо ж парох не потребував помічника та міг забезпечити належну опіку вірним, то отримував певні дотації з державного фонду. Помічники вибиралися особисто священиком і призначалися за згодою єпископа. Вони виконували душпастирські функції у тому випадку, якщо парох хворів або через свій вік не міг належно справлятися з покладеними на нього обов'язками. Приватні помічники призначалися на вимогу настоятелів церков та утримувалися за їх рахунок. Однак у міжвоєнний час практика призначення приватних помічників поступово занепадала [461, s. 216].

Таким чином, у міжвоєнний період організаційна структура Перемишльської єпархії включала два рівні: адміністративно-територіальний та ієрархічний. Основою організаційної структури єпархії були деканати і парафії, кількість яких постійно змінювалася. Це було пов'язано, у першу чергу, з намаганням єпископа Й. Коциловського стабілізувати релігійну ситуацію в єпархії та налагодити душпастирську діяльність. Остаточно адміністративно-територіальний устрій Перемишльської греко-католицької єпархії було сформовано в 1934 р. Конкордат 1925 р. вніс значні зміни у відносини Церкви і держави, а також дозволив єпископу Й. Коциловському призначити єпископа-помічника та провести кадрове оновлення органів управління єпархією, до яких входили капітула, консисторія та церковний суд.

2.3 Апостольська адміністрація Лемківщини

В історії церковно-адміністративного поділу Перемишльської єпархії ГКЦ важливе місце займає створення Апостольської адміністарції Лемківщини. 1910–1930 рр. у суспільно-політичному житті Лемківщини позначилися протистоянням москвофільських та українофільських сил. Загострилася і міжконфесійна ситуація, великих масштабів набуло поширення православ'я. Американський історик П. Бест виділив два джерела православ'я на Лемківщині –впливи з Північної Америки та рішення Синоду Російської православної

церкви, який всупереч опору з боку єпископів латинського обряду обмежив діяльність греко-католицького духовенства у справі надання допомоги емігрантам з Галичини. Це стало причиною масового переходу греко-католиків на православ'я. Друга причина полягала в близькому розташуванні даної території до кордону з Росією, а відтак населення Лемківщини мало змогу відвідувати православні храми, де отримувало спеціальну релігійну літературу [427, s. 247–248].

Польський історик М. Ринца переконаний, що причиною масового переходу греко-католиків Лемківщини на православ'я була «українізаційна» діяльність перемишльського єпископа Й. Коциловського [455].

У 1926 р. у парафії с. Тилявка Дуклянського деканату виник конфлікт між вірними та парохом [228]. Населення виразило незадоволення священиком, який у літургії не вживав слово «православний», а «правовірний» чи «католицький». Питання літургії, на думку Я. Мокляка, стало безпосереднім приводом зміни обряду [443]. 16 листопада 1926 р. зібралося віче, на якому було прийнято рішення про перехід села з дочірньою парафією с. Терстяна на православ'я [132, с. 20]. Така ситуація мала місце і в парафії с. Королева Руська (Горішня) Грибівського деканату: «Лемківщина, що завжди, як вказує історія, тяготіла до Риму – нині, переживає релігійне нещастя схізми» [133, с. 21]. У процесі переходу греко-католиків на православний обряд виникла ще одна проблема – порушення 14 артикула Конкордату 1925 р., який гарантував недоторканість майна греко-католицьких храмів.

В українській історичній думці дана подія отримала назву «Тилявська схизма», або «Тилявський розкол». Б. Прах наводить статистичні дані, відповідно до яких внаслідок «Тилявського розколу» протягом 1926–1934 рр. до 40 сіл і 17–19 тис. осіб, переважно у центрально-східній частині Лемківщини, перейшли на православ'я [382, с. 266]. Польські дослідники, аналізуючи події 1926 р., послуговуються терміном «релігійна війна».

Польська влада намагалася не допустити поширення українських впливів з Галичини на території Лемківщини та мала на меті полонізувати українське

населення краю. Так, на початку 1930-х рр. зі Львова до с. Радошиці прислали вчительку – польку Ванду Германівну. У дочірній парафії с. Ославиці працювала її товаришка. Дітей у школах примушували молитися польською мовою. Українська мова, яку називали «руською» та яку добре знали діти, заборонялася. Проти полонізаційних намірів польського уряду виступили греко-католицьке духовенство Лупківського деканату. Парох с. Радошиці о. Теодор Левицький відмовився віддати свого сина до місцевої школи, навчання в якій велося польською мовою, тому знайшов для нього українського вчителя Йосипа Пачовського. Останній за підтримки священика розгорнув активну суспільно-громадську діяльність, заснував читальню «Просвіта» у с. Радошиці, а також кооперативи у с. Чистогорбі, с. Явірник та с. Довжиця [361, с. 13–14].

В окремих парафіях Лупківського деканату значного поширення набуло москвофільство, підтримане місцевими парохами. У парафії с. Лупків парох Теодор Грабець був москвофілом та заохочував мешканців села переходити з греко-католицького обряду на православний. І. Оленич у своїй книзі «Доля Лемківщини» так відгукується про священика: «роз'єднував людей, перетягаючи їх на православ'я, мовляв, ми не греко-католики, а православні, як також не українці, а «малороси». Правдоподібно він був російсько-совєтським агентом» [361, с. 20]. Серед вірних була поширеною думка про те, що парох Т. Грабець, за національністю росіянин, був царським офіцером. Він ініціював створення осередків товариства ім. Качковського в Лупківському деканаті.

Парох с. Радишиці Лупківського деканату о. Т. Левицький виступав проти поширення православ'я, намагався протидіяти розповсюдженню москвофільських часописів. Під час проповідей священик наголошував на тому, що ці газети «пропагують роз'єднання українського народу» [361, с. 20]. Справа Т. Левицького була безуспішною, тому що «дарова газета зробила своє, а поучення о. Левицького в церкві на проповідях викликало лише обурення і проти самого отця, і проти Греко-католицької церкви, і проти загалу української громади» [361, с. 20–21]. В силу обставин Т. Левицький покинув парафію с. Радишиці.

Представники українського національного руху були переконані, що «…православ’я на Лемківщині має чисто політичне підложжя, себто москвофільство» [184]. Москвофіли думали, що відокремлення Лемківщини від Перемишльської єпархії дасть їм змогу посилити москвофільську течію, а поляки у свою чергу прагнули до повного ополячення краю: «в пляні було цілковито сполонізувати Лемківщину і зробити з Лемків польське плем’я, а Лемківщину частиною польської території» – зазначає український історик В. Ленцик [133, с. 5]. Стосовно цього, опираючись на архівні матеріали, о. Б. Прах стверджує: «Польська влада прагнула зробити ААЛ інструментом роз’єднання лемків і галичан та поступової полонізації Лемківщини» [382, с. 270].

Серед дослідників існує два різних підходи щодо трактування проблеми утворення та діяльності Апостольської адміністрації Лемківщини. Прихильники першого напрямку – дослідники А. Крохмаль [440], Я. Мокляк [348], Б. Прах [382], П. Пшибильський [453], Я. Степек [458] – переконані, що попри формальне підпорядкування Ватикану Апостольська адміністрація Лемківщини використовувалася польською владою з метою не допустити експорту національної ідеї з Галичини. Натомість дослідники С. Стемпень [460], Е. Сенко [456], Р. Потоцький [451] стверджують, що ААЛ була створена з метою припинення масового переходу греко-католиків на православ’я.

Негативним явищем у процесі навернення етнографічної групи лемків у православ’я була фінансова сторона справи [229]. Досить часто на сторінках католицької преси розміщувалися статті такого змісту: «При переході деяких сіл на Лемківщині на схизму головну роль грав всемогучий доляр». Агітатори нерідко заявляли, що добре заробляли на цьому, адже було за що купити збіжжя, одяг, взуття. Тому ладні були переконувати за будь-яку віру, тільки щоб їм платили за це гроші [244]. Значного поширення серед парафіян набув православний часопис «Слово», видання якого підтримувала польська влада [225]. Проте з часом населення перестало читати цю газету, чим убезпечило себе від негативних впливів схизматиків. Поширення православ’я на Лемківщині

невдовзі спричинилося до виникнення ще однієї, не менш болючої, проблеми – сектантства. Ті, хто перейшов на православ'я, а згодом розчарувався в ньому, пристали до секти баптистів. Останні активно агітували людей, щоб ті вступали до їхніх братств, запрошували на свої зібрання православних із сусідніх сіл. Збори баптистів відбувалися таким чином: на столі, навколо якого розміщувалися учасники зібрання, лежали Євангелія. Всі присутні на зборах весь час дивилися на землю, так ніби мали нечисту совість. На початку зібрання хор співав кілька пісень, а тоді один з учасників зачитував і пояснював Святе Письмо та говорив проповідь. На основі свідчень очевидців можна стверджувати, що баптисти заохочували людей вступати в їхню секту та обіцяли їм за це «великі гроші». В одному із джерел знаходимо цитату, яка висвітлює ставлення більшості населення до сектантства: «І такою то новою вірою баламутять тих лемків, котрі відпали від єдности з правдивою Христовою Церквою» [215, с. 3].

Поширення сектантства набувало все більших масштабів. Так, в одному з дописів, надрукованому на сторінках часопису «Бескид» парафіянин Яцко Кропило писав, що на Лемківщині активно намагаються поширити свій вплив сектанти, які переконують людей, що тільки їхня віра є правдивою, і тільки охрестившись другий раз можна пізнати Божу правду. Сектанти заперечували святі Тайни, не визнавали Матері Божої та мали власне, так зване «Воскресноє Чтеніє». Представники секти намагалися переконати місцеве населення, що «православна віра щораз більше шириться». Щоб донести до людей іншу точку зору, Яцко Кропило опублікував у «Бескиді» статтю, присвячену проблемам Лемківщини. Він зазначав: «Дивіться, як наш новий священик працює в церкві і школі, як усі його за це хвалять! А ваші батюшки хочуть торгувати душами. Чи не видите, що православні газети пишуть неправду і вас ошукують» [178, с. 5].

Відповідно до даних шематизму, сектанти були в кожному деканаті Апостольської адміністрації Лемківщини. У Буківському деканаті налічувалося 11 сектантів, у Горлицькому – 141, Динівському – 42, Дуклянському – 50, Мушинському – 32, Сяніцькому – 22 [133]. Кількість сектантів у Грибівському, Короснянському і Риманівському деканатах точно невідома.

На території Лемківщини в середовищі православних розвивалася секта «дослідників Біблії». «Хто пристане до сеї секти», – як вважали православні лемки, – «дістане від неї «позичку» в долярах, яких звороту секта не буде жадати, бо жадання звороту «позичених» долярів забороняє віра сеї секти» [244, с. 3]. Охочих вступити до секти «дослідників Біблії» було дуже багато, а ті, котрі не бажали підтримувати жодний зв'язок з сектантами часто говорили, що «…далеко докотилося лемківське православне колесо! Торгують вірою немов товаром» [244, с. 3].

В 1933 р., коли папський нунцій Ф. Мармаджі перебував у містечку Криниця, до нього прибула делегація москвофілів, яку очолили Орест Гнатишак (однокласник Міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Пєрацького), учитель Методій Трохановський (укладач першого друкованого «Лемківського букваря») та о. Іван Полянський, наближений до «Лемко-Союзу», керівництво якого підтримувало ідею окремої греко-католицької єпархії для лемків. Делегація вручила нунцію прохання, щоб Апостольська столиця створила для Лемківщини окреме єпископство, бо, мовляв, «населення не хоче признавати за свого зверхника перемиського єпископа Кир Йосафата Коциловського» [133, с. 6–7]. Староста м. Новий Сонч Мацей Лах у таємному листі від 20 жовтня 1933 р. до краківського воєводи, майбутнього Міністра внутрішніх справ Польщі Владислава Рачкевича писав, що «відокремлення Лемків від перемиського єпископа буде корисне для спольщення Лемків» [452, s. 301]. З цього приводу єпископ Й. Коциловський відзначав: «Гадаю, що в сій справі, ввиду зложеної тепер акції схизматицької булоби, важливо порадитися нам спільно» [24, арк. 15–16], маючи на меті скликати спільну конференцію ієрархів Галицької провінції. Влітку 1933 р. до Апостольського нунція прибула також делегація від Й. Коциловського, до складу якої увійшли о. Іван Качмар, парох Злоцький, о. Олекса Білик, Володимир Голонський з м. Перемишля. Вона вручила нунцію меморіал у справі релігійних відносин на Лемківщині.

Конгрегація для Східних Церков 10 лютого 1934 р. опублікувала декрет, згідно з яким з-під канонічної юрисдикції Перемишльської єпархії Галицької

митрополії ГКЦ було вилучено 9 деканатів (Буківський, Дуклянський, Дунівський, Горлицький, Грибівський, Короснянський, Мушинський, Романівський, Сяніцький), які об'єднували 111 парафій та 11 незалежних вікаріатів (Додаток В.2) [433, s. 65–68]. о. Б. Прах зауважує, що декрет Конгрегації Східних Церков був прийнятий без погодження з галицьким митрополитом ГКЦ Андреєм Шептицьким, тому, на думку дослідника, створення ААЛ можна розглядати не стільки церковною, скільки політичною акцією [382, с. 267]. Таким чином, дана канонічна територія вийшла з-під юрисдикції галицького митрополита та перемишльського єпископа. В польській історичній думці поширеною є думка, що Конгрегація для Східних Церков виокремила Апостольську адміністрацію Лемківщини з-під юрисдикції ГКЦ з метою запобігти поширенню православ'я у цьому історико-етнографічному регіоні [435, s. 83]. С. Стемпєнь акцентує увагу на тому, що створення ААЛ викликало шквал критики серед українського духовенства, однак призупинило ті негативні тенденції, які ширилися серед українського суспільства Галичини під впливом москвофільської пропаганди та підривали авторитет ГКЦ [461]. Натомість український історик В. Ленцик зазначає: «Лемківська Адміністратура була створена на те, щоб нібито запобігти поширенню православ'я, яке на ділі було попиране польським урядом. Фактичним мотивом впровадження Апостольської Столиці в блуд було намагання спинити зріст національної свідомості» [133, с. 5]. Такої ж думки дотримується П. Бест. За його словами, просьба «старорусинів» про створення окремого єпископства відповідала інтересам польського уряду та була спрямована на послаблення українського національного руху в краї [427, s. 249]. М. Ринца стверджує, що вже від початку існування Апостольської адміністрації Лемківщини помітними були впливи польської влади, а її політика, спрямована на підтримку малих етнічних груп, була основним методом послаблення українського національного руху [455].

У будь-якому разі в 1934 р. відбулися серйозні зміни в організаційній структурі Перемишльської єпархії. Створення Апостольської адміністрації Лемківщини було зумовлене суспільно-політичними і міжконфесійними

процесами в Галичині 1900–1930-х рр. Не останню роль, на нашу думку, в цьому процесі відіграв єпископ Й. Коциловський, який увів целібат для Перемишльської єпархії, чим спровокував перехід частини духовенства на православ'я.

На спільній нараді в м. Перемишлі в січні 1935 р. єпископ Й. Коциловський видав послання стосовно створення Апостольської адміністрації Лемківщини [221, Перемиські Епархіяльні Відомости. – Лютий. – 1935. – Ч. ІІ. – С. 13–15]. З нього дізнаємося, що єпископ визнав нового адміністратора В. Масцюха ординарієм для дев'яти деканатів, відлучених від Перемишльської єпархії, а м. Риманів-Здрій – осідком Апостольської адміністрації Лемківщини. Духовенство та вірні на цій території тепер переходили під опіку адміністратора, а священики були «звязані присягою послуху, що її зложити при св. рукоположенні на пресвітерів зглядно і при канонічній інститутції на парохів» [221, Перемиські Епархіяльні Відомости. – Лютий. – 1935. – Ч. ІІ. – С. 13–15]. На Лемківщині не було духовної семінарії, як б готувала священицькі кадри, тому Й. Коциловський дозволив, щоб посади тут займали вихідці з Перемишльської єпархії, отримавши попередньо дозвіл єпископа-ординарія. Однак польський уряд намагався обмежити українські впливи в питанні освіти священиків, тому їх відправляли на навчання в римо-католицькі семінарії у містах Краків і Тарнов, а при призначенні на парафії бралося до уваги ставлення кандидата до державної влади.

Деякі застереження владики Й. Коциловського, зазначені в посланні, стосувалися Таїнства Сповіді. Так, священики Перемишльської єпархії не мали права проводити сповіді на території новоствореної структури і навпаки. Виняток становили тільки пограничні території. Всі інші питання, пов'язані з функціонуванням Апостольської адміністрації Лемківщини, за словами єпископа Й. Коциловського, «нормує загальне право церковне» [221, Перемиські Епархіяльні Відомости. – Лютий. – 1935. – Ч. ІІ. – С. 13–15].

Газета «Діло» у вересні 1936 р. написала: «Поряд з північно-українськими землями в Польщі є Лемківщина відкільканадцяти літ тереном злощасних

експериментів зі суто політичною закраскою, що зміряють до одної мети цілковито відділити ті землі від української Східної Галичини й відмежувати від її національних впливів» [184, с. 1]. Зазначимо, що ці «експерименти» на території Лемківщини розпочалися одразу після завершення Першої світової війни з усунення українських учителів та їх заміни поляками. Польська адміністрація, прагнучи до повної асиміляції етнографічної групи українців – лемків, використовувала різноманітні способи та методи полонізації державного, національного та культурного життя. У 1934 р. з-під юрисдикції Львівської судової апеляції було вилучено окружний суд у Сяноці та приєднано до Краківської судової апеляції. Поодинокі місцеві суди приєднано до окружних судів в м. Ясло та м. Ряшів. Лемківську кооперацію вилучено від Ревізійного Союзу Українських Кооперативів у м. Львів [184, с. 4].

У тогочасному суспільстві побутувала думка, що поширення схизми на Лемківщині фінансував М. Бачинський – представник Руської аграрної організації, яка мала москвофільське спрямування. Протягом 1927–1936 р. він перебував на посаді урядового комісара української культурно-освітньої установи «Народний дім» у м. Львові. За переконанням тодішньої інтелігенції М. Бачинський,, «сипав гроші в 1928 р. на газетку «Голос народа», який саме в тім часі відіграв погану роль в ширенню схизматицької агітації на Лемківщині» [253]. Газету «Голос народа» розповсюджували по селах Лемківщини цілком безплатно. Видавництво даного часопису обійшлося М. Бачинському у 2000 злотих на рік. Проте 24 серпня 1936 р., через фінансові зловживання, комісара польська влада звільнила його з посади.

Апостольська адміністрація Лемківщини проіснувала до 1947 р., коли внаслідок акції «Вісла» було депортовано українців з етнічних теренів – Лемківщини, Надсяння, Підляшшя, Холмщини, – в північно-західні регіони Польщі [447, s. 147]. На думку П. Беста, Греко-католицька церква, яка стала суто українською та народною, втратила на території Лемківщини тих вірних, які з огляду на історичні обставини не були українцями [427, s. 250].

Першим апостольським адміністратором мав стати єпископ-помічник Г. Лакота, але він відмовився, адже нова інституція була засобом впливу польської влади і пропаганди на релігійне життя Перемишльської єпархії. Не прийняв цієї посади і о. Микола Нагорянський, який був військовим капеланом. За таких умов адміністратором став москвофіл о. Василь Масцюх (1873–1936), який на той час був парохом у м. Рудки і в своїх ідейних переконаннях підтримував москвофілів [433, s. 65–68]. У своєму пастирському посланні В. Масцюх підкреслював свою етнографічну належність, запеняючи, що він «… з крови і кости лемко» [147]. Газета «Діло» писала: «Місцеві «русскі» вожаки є того переконання, що о. Масцюхові удасться в короткому часі, при їх помочі відукраїнізувати Лемківщину» [214, с. 1]. Наступні події свідчать про зовсім інше, зокрема, прагнення о. В. Масцюха були спрямовані на викорінення українського духу з церковного життя Лемківщини, а відтак він заборонив вести богослужіння українською мовою; на церквах не було жодної української символіки [452, s. 302]. Проте староста м. Новий Сонч Мацей Лах 22 січня 1936 р. писав, що «номінація священика д-ра Василя Масцюха не принесла жодних бажаних наслідків» [133, с. 5].

Після смерті о. В. Масцюха Апостольську адміністрацію Лемківщини тимчасово (один місяць) очолив Ян Поланскі, який мав відверто «антиукраїнські настрої». Наступний адміністратор – крилошанин, доктор теології, професор Станиславівської духовної семінарії о. Яків Медвецький (1880–1941) також підтримував москвофільську ідеологію. Він тісно співпрацював з москвофільським товариством ім. Качковського і часописом «Лемко», який поширював сепаратистські настрої серед етнографічної групи лемків. Я. Медвецький заборонив духовенству Апостольської адміністрації Лемківщини передплачувати українські часописи, а особливо «Український Бескид» [427, s. 249]. Польський уряд був задоволений діяльністю другого адміністратора. З листа старости М. Лаха до краківського воєводи від 14 листопада 1937 р. дізнаємося, що у двомісячному часописі «Oriens», який видавався єзуїтами східного обряду у Кракові та Варшаві за редакцією о. Яна

Урбана ширилася думка про перспективи висвячення Я. Медвецького в сан єпископа [272, с. 126]. Проте він помер у 1941 р.

Останнім апостольським адміністратором був священик, вихованець Львівської духовної семінарії о. Олександр Малиновський (1889–1957) [414, с. 222]. У серпні 1940 р. його було призначено на посаду генерального вікарія ААЛ, а в лютому 1941 р. він став апостольським адміністратором. Його діяльність знайшла підтримку серед українського населення Лемківщини та представників українського національного руху, адже на противагу своїм попередникам він дотримувався проукраїнської орієнтації. Внаслідок переселення українців з території Лемківщини О. Малиновський емігрував у 1945 р. до Німеччини, а згодом до Англії, де помер в 1957 р. Протягом наступних двох років Апостольську адміністрацію Лемківщини очолювали генеральні вікарії.

20 серпня 1935 р. було укладено домовленість між В. Масцюхом і Й. Коциловським про заміну проукраїнських священиків москвофілами [455]. Невідомий автор у часописі «Діло» зауважив: «Серед населення Сянока ширилася думка, що «сяніцькі русскі» зараз по приході о. Масцюха до Сянока мають візвати всіх «русскіх» священиків Перемиської єпархії, щоби в ім’я «русскої» ідеї перейшли з домів на Лемківщину, під управу свого «правдиво-русского єпископа» і тим самим визволилися від «тиранії» Преосв. Коциловського» [214, с. 1]. Москвофільська агітація на Лемківщині набирала все більших масштабів та значно послаблювала позиції українського душпастирства. Як зазначає М. Хом’як, єпископу Й. Коциловському «…треба завдячувати те, що офіційно підтримувана поляками хвиля російського православ’я не мала більших наслідків. Їй протиставлялися ідейні молоді священики, що їх призначала перемиська єпархія на Лемківщину» [414, с. 222].

Таким чином, значні зміни в організаційній структурі Перемишльської єпархії відбулися в 1934 р. Поширення москвофільства, політика полонізації та прагнення польської влади застосувати стосовно лемків принцип регіоналізації призвели до створення в цьому регіоні Апостольської адміністрації Лемківщини.

З-під юрисдикції Перемишльської єпархії ГКЦ було вилучено 9 деканатів, а кількість парафій зменшилася з 688 до 577. Створення ААЛ підтримала польська влада, розглядаючи її як засіб протистояння впливам ГКЦ.

Отже, в історії Перемишльської греко-католицької єпархії можна виділити декілька періодів іноземного панування: період Речі Посполитої (1569–1772), австрійський період (1772–1918), період Другої Речі Посполитої (1919–1939), період Другої світової війни (1939–1945), катакомбний період ГКЦ (1946–1989) та сучасний період. Всупереч втручанням польської та австрійської влади в релігійне життя краю кожен із перемишльських єпископів зробив чимало для піднесення духовності українського народу. Перемишльська греко-католицька єпархія у період Другої Речі Посполитої діяла в умовах активізації українського національного руху, який значно впливав на визначення пріоритетів суспільної та релігійної діяльності духовенства. У міжвоєнний період завершилося організаційне становлення єпархії та формування органів управління. Остаточно адміністративно-територіальний поділ Перемишльської єпархії було сформовано у 1930-х рр., коли з-під юрисдикції єпископа вилучено 9 деканатів Лемківщини. Ієрархічний принцип управління єпархією забезпечував тісні зв’язки між його членами, сприяв налагодженню релігійної, душпастирської діяльності єпископа і греко-католицького духовенства, яка здійснювалася на основі чинного канонічного права та, зважаючи на входження Східної Галичини до Польщі, на основі конституції Другої Речі Посполитої і Конкордату 1925 р., підписаного між Польщею та Апостольським Престолом. Політична ситуація, пов’язана з політикою «пацифікації», поширенням москвофільства і православ’я, призвела до створення самостійної, непідвладної перемишльському єпископу Апостольської адміністрації Лемківщини. Поляки були зацікавленні в толеруванні москвофілів, адже розглядали їх як засіб роз’єднання етнічних українських земель.

РОЗДІЛ 3. РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МОНАШІ ЗГРОМАДЖЕННЯ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ

3.1 Соціальний статус і матеріальне становище духовенства

Греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині протягом XIX – першої половини XX ст. відіграло важливу роль в консолідації українського суспільства, його моральному та духовному зростанні. Церковний клір був безумовним лідером українського національного руху, організатором громадського життя та основою формування української інтелігенції. Одним з чинників, які впливали на виконання духовенством душпастирських та громадських обов'язків, було його матеріальне становище.

Економічний стан греко-католицького духовенства як всієї Галичини, так і Перемишльської єпархії мав безпосередній вплив на їхній соціальний статус. Рівень матеріального забезпечення кожного священика впливав на його соціально-політичну активність та ставлення до своєї праці. Парохи мали кілька джерел фінансування. Найпоширенішим серед них була так звана конгруа – законодавчо забезпечений мінімальний дохід відповідно до категорії священика, дохід від володіння землею та оплата за різноманітні церковні послуги, так звані єпархіальні такси.

У період перебування Галичини під владою Австро-Угорщини до початку Першої світової війни австрійська влада виплачувала духовенству матеріальну компенсацію у вигляді щомісячних дотацій. При цьому розмір виплат дотацій для кожної парафії був різним і залежав від кількості та якості земельного наділу, який передавався в користування сім'ї священика. Чим важчі були умови ведення сільського господарства, що стосувалося гірських районів, тим вищий був розмір дотації з боку держави для священика. Як відзначає львівська дослідниця Н. Колб, мінімальний дохід духовенства наприкінці XIX ст. був визначений законом про конгруу від 1885 р. і залежав не тільки від категорії, а й від чисельності населення в парафії і в середньому становив 500 зл. рин. [329, с. 91]. Таким чином, австрійська влада сприяла заповненню малодохідних

парафій священиками, умовно зрівнюючи матеріальні прибутки духовенства. Цим самим влада сприяла соціальній стабільності в регіоні, оскільки духовенство мало великий вплив на своїх вірних [328].

У той же час у різних парафіях матеріальне становище духовенства відрізнялося. Так, у Дрогобицькому деканаті в парафії м. Борислав у 1900 р. церкві належало 14 моргів (1 морг дорівнював 0.57 га) орного поля і сіножаті. Дохід з поля становив 33 зл. 20 кр. Додатково парох отримував від австрійського уряду 467 зл. 62 кр. Сплачували 22 зл. податку; на Єпископську канцелярію передавали 15 зл.; податок з доходу становив 12 зл. 60 кр. [120, с. 81]. У Мостиському деканаті в парафії с. Райтаровичі церковне поле становило 70 моргів, 18 моргів пасовищ, 2 морги городу, а також став. Дохід з поля – 270 зл. 77 кр. Поряд з тим податок був набагато більший і становив 101 зл. 24 кр. [120, с. 231]. У Нижанківському деканаті в парафії с. Германовичі в 1913 р. було 8 моргів орного поля, 2 морги сінокосів. У сусідньому с. Станіславчик орне поле становило 2 морги. Дерев для опалення не було. Доплата священику з каси становила 821 корон, а податок 111 корон [79; 121, с. 288]. Розміри земельних наділів суттєво не змінилися і після Першої світової війни. Наприкінці 1920-х рр. земля стала для греко-католицького духовенства основним джерелом матеріального забезпечення [127, с. 288]. Земельні наділи сприяли відносно безбідному існуванню сім’ї священика.

Матеріальне становище греко-католицького духовенства суттєво змінилося після окупації Галичини Польщею в 1919 р. До середини 1920-х рр. духовенство не отримувало від польської влади жодної матеріальної допомоги. Нова влада, беручи до уваги той факт, що Греко-католицька церква захищає національну ідентичність та інтереси українців, прагнула всіма засобами зменшити її вплив.

Господарська діяльність була основним джерелом доходу священика, який володів парцелями – невеликими наділами орної землі. Інколи парохи надавали ерекційні (церковні) ґрунти в оренду, отримуючи певний відсоток, який використовували для забезпечення своєї сім’ї. В окремих випадках

священики віддавали свої землі в користування без оплати, за що отримували матеріальну компенсацію з релігійних фондів.

У період між двома світовими війнами площа земельних наділів, які належали церковній громаді і були фактично в користуванні священиків, суттєво зменшилася в порівнянні з австрійським періодом. Це було викликано, в першу чергу, політикою нової влади, а також руйнуваннями внаслідок військових дій.

Повоєнна розруха, яка важким тягарем лягла на плечі греко-католицького парафіяльного духовенства, спричинила відносно нове явище – продаж церковної землі. Кошти, отримані від продажу земельних наділів (парцель), спрямовувалися в основному на сплату податків. У деяких випадках гроші використовувалися для покращення умов проживання парафіяльного духовенства. Так, парох у с. Сілець Перемишльського деканату в листі до Єпископського ординаріату писав: «Господарські парохіяльні будинки у Сільці, а іменно: стодоля, стайня і хлівець в дуже лихім стані» [42, k. 631]. Парафіяльний комітет не виділяв грошей на відбудову села, а відтак місцевий парох вирішив за власні кошти відновити будинки. З цією метою завідатель парафії продав 35 моргів землі, обґрунтовуючи це тим, що «згадана парцеля сама в собі відокремлена від інших … але хосен (користь) з неї дуже малий» [42, k. 631]. За продану землю парох міг би отримати 70 доларів (за тодішнім курсом долара США 700 зл.). Практично всю виручку пароху довелося б витратити на сплату податку, «котрий виносить: ґрунтовий 215,94 зол., дороговий 110 зол., маєтковий 1008 зол.» [42, k. 631]. Однак єпископська консисторія відмовила завідателю парафії с. Сілець у продажі землі через низьку ціну [42, k. 633].

У 1920-х рр. за 1 центнер пшениці платили в середньому 60 злотих, жита – 45 злотих, а корова коштувала 120–150 злотих [289, с. 362]. При цьому 1 морг (0,57 га) поля, залежно від якості землі, оцінювався в 1000–1500 злотих, 1 кг масла – 2,92 злотих, 1 кг цукру – 1,43 злотих.

Слід відзначити, що Єпископська консисторія в м. Перемишль часто забороняла священикам продавати церковну землю через низьку ціну. Керівництво єпархії побоювалося, що продаж за безцінь церковних земель не

забезпечить надалі можливості вирішити матеріальні проблеми, а навпаки, призведе до погіршення матеріального рівня парафії. Дещо по-іншому склалася ситуація у м. Хирів Старосамбірського повіту, яке під час війни зазнало значної шкоди. У листі до єпископа Й. Коциловського повідомлялося, що «…будинки греко-католицького приходства цілком зістали знищені так, що парох мусів винаймати помешкання для себе і для свого господарства» [42, k. 571]. З огляду на те, що внаслідок воєнних дій парафіяни також перебували у скрутному становищі, Єпископська консисторія все ж таки дозволила місцевому пароху о. Івану Ольшанському, «…не знаходячи іншої можливості в відбудуваню приходства, без шкоди для гр. кат. Церкви», продати 13,5 га орного поля, за які він отримав 10414 злотих. Частину вилучених коштів (490 злотих) було витрачено на сплату маєткового податку, а решту (9924 зл.) – на «…мурований дахівкою критий будинок і муровану дахівкою криту стайню з возівнею і шпихліром, стодолу деревляну криту гонтою і паркан з дощок довкола обійстя парахіяльних будинків і огороду» [42, k. 572].

Греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії досить часто надавало матеріальну допомогу для притулків, які існували при монастирях. Так, завідатель парафії с. Корчмин Угнівського деканату о. Володимир Матюк у травні 1925 р. надав у користування монахиням Сестрам Служебницям Непорочної Діви Марії, які утримували захоронку в с. Щепятині Угнівського деканату, 5 моргів (2,85 га) поля. Парохом була підписана спеціальна декларація, відповідно до якої він зобов’язувався допомогти сестрам служебницям до кінця свого життя: «Буду давати допомогу і підпишу на то, если буде жаданим від мене, нову деклярацію» [42, k. 228].

Через брак ресурсів до Єпископської консисторії у Перемишлі часто надходили листи від місцевих священиків з проханням про матеріальну допомогу. О. Костянтин Дацько з парафії с. Тенетиська Равського деканату 23 березня 1937 р. звернувся до єпископа Й. Коциловського з проханням «ласкаво уділити мені грошової підмоги», тому що «вже від року недуга у членів моєї рідні не переводиться». У листі йдеться про те, що товариство «Єпархіальна поміч»

надало пароху разову допомогу в розмірі 500 злотих, але цих коштів не вистачало на лікування хворих.

Парох у с. Гусаків Мостиського деканату о. Василь Гриник, 15 квітня 1937 р. звернувся до Єпископської консисторії з проханням «о ласкаве підвищення йому дотації о 20 зол. місячно, бо находиться у великих матеріальних клопотах». Утримання своєї сім'ї пароху обходилося в 140 злотих, при тім, що дохід виключно з ведення літургії становив 79,30 злотих. Священик звертався за допомогою до відділу «Єпархіальної помочі» і отримав позику в розмірі 50 злотих, проте і цих грошей було замало [61, k. 375–377]. Тобто греко-католицьке парафіяльне духовенство Перемишльської єпархії перебувало в скрутному матеріальному становищі, адже господарська діяльність як основне джерело доходів священика давала незначний прибуток. Разом з тим, дотації релігійного та державного фондів були настільки мізерними, що не покривали витрат на утримання родин священиків [165].

Греко-католицьке парафіяльне духовенство сплачувало ряд податків: ґрунтовий, маєтковий (із парафіяльного маєтку), доходовий, або податок з прибутку від похорон, вінчань та богослужінь, а також із нерухомого майна. Досить часто для того, щоб сплатити визначений державою податок, священнослужителям доводилося продавати поля, збіжжя, худобу та іншу сільськогосподарську продукцію за заниженими цінами, адже умови ринкової торгівлі диктували євреї, які монополізували сферу торгівлі.

У 1936 р. Президент Речі Посполитої Ігнацій Мосціцький (1926–1939) видав декрет, відповідно до якого: «Поля, що належать до державно признаних віросповідань, з котрих доходи є призначені постійно і виключно на цілі релігійного культу і не причинюються до особистих доходів духовенства або інших осіб, є вільні від державного ґрунтового податку» [84, k. 57]. Для того, щоб не сплачувати ґрунтовий податок, священик вносив відповідне прохання до скарбового уряду з посиланням на 2-гу частину 2-ї статті декрету від 4 листопада 1936 р.

Маєтковий податок з 1923 р. був одноразовим, однак наприкінці 1928 р. Міністр фінансів прийняв постанову, за якою маєтковий податок перетворився на сталий та сплачувався щорічно. Духовенство, яке тільки користувалося церковними маєтками, не сплачувало маєткового податку, адже не було повноправним власником окремої ділянки землі. Доходи з маєтків направлялися на виплату пенсій. Маєтковий податок сплачували ті душпастирі, які володіли власним приватним майном [23, арк. 12]. Церковні маєтки, майно яких не перевищувалося по вартості 3000 злотих, звільнялися від податку [82, k. 127–128; 227, с. 55–58]. Його розміри вираховувався у процентному відношенні в залежності від кількості рухомого та нерухомого майна. Так, у парафії с. Тарнава Добромильського повіту маєтковий податок становив 2,02 злотих. Місцевий парох о. Генрик Полянський з дозволу земельного окружного уряду у Кракові та Єпископської консисторії продав частину власного поля для того, щоб сплатити податок [42, k. 19].

28 грудня 1922 р. в «Перемиських Епархіяльних Відомостях» було опубліковано розпорядження Єпископської консисторії, яке зобов’язувало парохів, завідателів, сотрудників надати звіт доходів за минулий рік. У відповідь на це розпорядження завідатель парафії с. Розлуч Розлуцького деканату надіслав так званий виказ доходів, у якому зазначалося, що протягом січня 1920 р. – жовтня 1921 р. за проведення похоронів він отримав 47550 марок, за хрещення новонароджених – 71000 марок, за здійснення обряду вінчання – 46000 марок. Загальний дохід за рік становив 164550 марок. За проведення похорону парох отримував у середньому 1500 марок. Ціна залежала від віку померлого: похорон дітей до 1 року – 500 марок, до 7 років – 1000 марок, від 7 і більше – 3000 марок. За шлюб священик отримував 2000 марок. Зважаючи на складний повоєнний час та значне зубожіння селян, частими були випадки, коли пароху не платили зовсім. Так, за проведення 31 похорону завідатель отримав 43000 марок замість 93000 марок [41, k. 38]. Значно скрутнішою була ситуація сотрудника с. Межибрід Сяніцького деканату о. Теофіла Татомира. За звітний 1921–1922 р. він отримав тільки 605.25 марок [41, k. 171]. Кожен священик особисто визначав

розмір платні за виконання душпастирських функцій, керуючись особистими мотивами та враховуючи рівень заможності вірних.

У 1923 р. Єпископська консисторія видала розпорядження, відповідно до якого кожен душпастир зобов'язувався написати заяву та зазначити інформацію про майно, яким він володіє. Наступний пункт розпорядження передбачав, що священик, з метою сплати маєткового податку, може продавати чи надавати в оренду певну ділянку свого поля. Однак задля охорони церковного майна продавати можна було тільки те поле, яке приносило найменше доходів і тільки ту ділянку, ціна якої покривала всі витрати пов'язані зі сплатою податків [227, с. 55–58].

Греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії ГКЦ, поряд з податками, сплачувало та звані такси подружні, які в середньому становили 8–10 злотих та такси за грамоти. Так, грамота завідателя обходилася священику в 10 злотих, грамота сотрудника – 5 злотих, грамота катехита – 10 злотих. За дозвіл відлучитися з єпархії на деякий час священик сплачував 20 злотих, а прийняття до єпархії обходилося йому в 20 злотих. Відповідно до розпоряджень Єпископського ординаріату, крилошанські відзнаки оцінювалися в 10 злотих, а благословення – 4 злотих [196, с. 5].

Духовенство Перемишльської єпархії ГКЦ здійснювали регулярні пожертви на розвиток культурних і релігійних товариств, навчальних закладів (Духовної семінарії) та спорудження церков. Так, духовенство щорічно сплачувало податки на потреби Духовної семінарії. В 1921 р. у «Перемиських Епархіяльних Відомостях» було опубліковано розпорядження єпископської консисторії про збір коштів на утримання духовної семінарії в Перемишлі. У Любачівському деканаті було зібрано 15653 польських марки та 550 кг збіжжя, в Устріцькому деканаті – 30655 польських марок [55, k. 8–11], від Варязького деканату надійшло 16356 марок [65, k. 36]. Греко-католицький уряд парохіяльний в с. Нагачів Яворівського деканату (парох о. Михайло Кручковський) 12 січня 1921 р. до Єпископської консисторії в м. Перемишлі

надіслав поштовим переказом 1250 марок, з яких 500 марок – на утримання Духовної семінарії, 750 марок – для допомоги сиротам [67, k. 45].

У 1924–1925 рр. Єпископський ординаріат визначив, що парохи повинні пожертвувати на потреби семінарії по 2–3 кг збіжжя з кожного морга ерекціонального ґрунту. Катехити вносили на потреби семінарії 1 % від своєї зарплати. Кожна церква сплачувала по 10–20 злотих [216, с. 55]. Священики зобов'язувалися купляти різноманітні книги, які видавала «Просвіта» й інші видавництва, а також передплачувати часописи та газети.

Як відомо, сім'ї священиків були багатодітними, тому дорого обходилася для душпастиря освіта дітей. Так, о. Михайло Тарчанин з парохії с. Хотинець Краковецького деканату 14 серпня 1928 р. звернувся до єпископа Й. Коциловського з проханням підвищити йому місячну заробітну плату для того, щоб він міг навчати п'ятеро дітей у школах м. Перемишля: «Доходи епархіальні упали, сегорічні засіви з причини лихої весни і посухи у літі дуже лихі, проте смиренно підписаний змушений конечністю просити Всесвітлійший і Преосвящений Єпископський Ординаріат о ласкаве уділення йому повної місячної платні» [68, k. 520]. Виявлено кілька документів, у яких вказується, що духовенство вносило певну суму грошей у вдовичо-сиротинський фонд, який зобов'язувався після смерті священика надавати матеріальну допомогу його сім'ї [68, k. 530].

Неодноразово до єпископа Й. Коциловського надходили листи парохів чи селян з проханням підвищити зарплату, пенсію або ж виплатити дотації. 26 грудня 1927 р. священик Николай Гумовський, греко-католицький парох у с. Нисмичі Варяжського деканату, звернувся до Єпископської консисторії з проханням підвищити йому щомісячну пенсію у зв'язку з тим, що «не має з чого сам удержатися». Парафія села була найменшою у Варяжському деканаті, мала одну церкву і 403 парафіян. У володінні парафії перебувало тільки 12 га поля і 3 га сіножаті. Школа у с. Нисмичі однокласова і вивченню релігії уділялося тільки дві години в тиждень. Тому парох віддав своїх дітей до школи у Львові, проте коштів на їхнє навчання не вистачало: «Вже другий рік випав неурожай і що

найменше 3 копи збіжа, а навіть більше, треба молотити на 100 кд, низше підписаний знайшовся в оплаканім положенню» [68, k. 534].

Різке зубожіння селянства, пов'язане з повоєнною розрухою, негативно вплинуло на матеріальне забезпечення парафіяльного духовенства. Проте греко-католицьке парафіяльне духовенство перебувало у кращому матеріальному становищі порівняно з вірними.

Завідатель парафії с. Білич Горішній Старосамбірського деканату о. Євген Тимчишин 9 вересня 1930 р. звернувся до Єпископської консисторії з проханням надати йому позику в розмірі 400 злотих у зв'язку з переходом на іншу парафію в с. Конюшки Королівські Комарнянського деканату: «В покорі підписаний надіється, що Всечв. і Високопреп. Виділ, взявши під увагу те, що трудно буде йому де-небудь позичити прихилиться його просьбі» [50, k. 15].

Завідатель парафії Горуцько (сьогодні с. Гірське Миколаївського району) Мединицького деканату о. Петро Дудка звернувся до Єпископського ординаріату з проханням посприяти вирішенню податкового питання, оскільки має сплатити маєтковий податок у розмірі 1393,80 злотих. Сума, визначена Інспекторатом скарбовим у м. Дрогобич, була непосильною для пароха, тому він продав парцель (наділ) орного поля розміром 1,8 га. Купити наділ згодилися Андрій Андрейчик і Тимко Підлужний. Деканальний уряд дозволив продаж землі та встановив квоту – 1400 злотих. Відповідно до контракту купівлі – продажу, який було укладено між парохом і двома купцями, останні за право користування даною ділянкою поля зобов'язувалися компенсувати маєтковий податок священика шляхом його сплати [42, k. 28–37].

Часто церковна громада надавала землю для громадських організацій. Так, кооператив «Єдність» у с. Ліски Варяжського деканату звернувся до Єпископської консисторії з проханням «о ласкавий дозвіл побудувати на куснику церковної парцелі власний дім, в котрім містили б ся кооперативна крамниця і читальня «Просвіта»». Греко-католицький парафіяльний уряд погодився надати частину церковної землі під будівництво, оскільки «місцеві

парохіяни дуже відчувають недостачу свого дому, де би могли відбуватися збори місцевих товариств і проби хору» [42, k. 634].

Збільшення доходів греко-католицького духовенства відбувалося за рахунок пожертв вірних, які, в разі своєї смерті, частину господарства заповідали церкві. Однак у більшості випадків ці господарства були нерентабельними і не задовольняли потреби церкви. Так, Стефан Сарахман, житель м. Самбір, розпорядився, щоб у разі його смерті частина нерухомого майна (будинок) була передана Греко-католицькій церкві. Він вимагав, щоб «церков постаралася за це, щоби за впокій його душі рік річно по вічні часи, в гр.-кат. церкві у Самборі відправлялася одна співана Служба Божа з парастасом у довільному часі» [43, k. 69]. Виконуючи останню волю померлого, греко-католицьке духовенство посприяло створенню так званої вкладкової книжки у Земельному гіпотетичному банку у Львові, на яку було покладено 300 злотих під відсотки. За рахунок відсотків місцевий парох зобов'язувався щорічно відправляти Службу Божу за впокій душі Стефана Сарахмана. Однак занедбане господарство останнього не покривало витрат, пов'язаних з процедурою передачі будинку у користування Греко-католицькій церкві. Будинок перебував у надзвичайно поганому стані: «дах зігнив, затікає, цегла руштується, гриб з'їв підлоги» [43, k. 118]. Церква не мала коштів на реставрацію будівлі, відтак парох запропонував його продати. На підставі рішень спеціально створеної комісії деканальний уряд у м. Самборі підтвердив правильність рішення щодо продажу будинку і встановив вартість у сумі 3000 злотих. Вилучені кошти було передано греко-католицькому духовенству в Самборі.

Парохи, які відповідно до умов Конкордату прирівнювалися до державних службовців, отримували місячну дотацію в розмірі 270 пунктів [223, с. 47], яка була у чотири рази меншою, ніж в австрійський період [366, с. 20]. Для порівняння наведемо розміри дотацій всього греко-католицького кліру. Відповідно до XXIV артикула Конкордату, кардинали отримували 2500 пунктів та 800 злотих на утримання капеланів і повозів; архієпископи отримували 2000 пунктів та 600 злотих на утримання капеланів і повозів. Заробітна плата

єпископів була значно меншою і становила 1700 пунктів та 600 злотих на утримання капеланів та повозів, в той же час єпископ-помічник отримував 1250 пунктів. Членам капітули, професорам семінарій виплачували 600 пунктів, ректорам філіальних церков, сотрудникам та урядовцям консисторії виділяли 200 пунктів. Ченці згромаджень та вихованці семінарій отримували 125 пунктів [187, с. 47–48; 85]. У 1923 р. Міністерство віросповідань і народної освіти видало розпорядження, у якому визначило розміри дотацій духовенства, а саме: члени капітули отримували 400 польських марок, парохи – 250 марок, а сотрудники – 200 марок. Виплата дотацій відбувалася через воєводства, з яких деканам надходили талони із зазначеними сумами виплат. Необхідною умовою отримання дотацій було оформлення так званого платничого листа, який фіксував суми виплат [172, с. 158–159; 83, k. 160].

Конкордат 1925 р. визначав також річні дотації для емеритальної пенсії у розмірі 383,413 злотих. Емеритура духовенства становила 254,117 злотих, для вдів і сиріт – 129,96 злотих. На утримання хорів виділялося 63,298 злотих, на пастирські візитації єпископів – 340 злотих, на потреби Єпископської консисторії – 66 злотих, на ведення парафіяльних книг – 197,940 злотих, на поштові видатки – 147 злотих. Відповідно до умов Конкордату церкви отримували щорічну фінансову допомогу в розмірі 20,9 злотих, яка була мізерною. На будівельний фонд з державної казни щороку виділяли тільки 1,016 злотих, а на інші річні видатки – 45,5 злотих [199, с. 47–48; 82, k. 118]. Міністр фінансів Другої Речі Посполитої В. Грабський встановлював розміри дотації для кожної єпархії окремо, тому часто вони різнилися.

Окремо було визначено річні видатки на пастирські візитації єпископів [53], ведення парафіяльних книг та поштові видатки, які становили 340, 197, 940 злотих відповідно [223, с. 48]. При розподілі державних дотацій між парохами брався до уваги дохід із земель, які належали священнослужителям. Однак державні дотації були настільки мізерними, що парохи постійно відчували нестачу коштів та шукали інші джерела доходу. Так, у м. Лежайськ Лежайського деканату місцевий парох о. Мотей Хомань за одну співану Службу Божу

отримував 3 злоті [44, k. 139–140]. Завідатель парафії с. Крупець Чесанівського деканату о. Йосиф Пшеп'юрський за кожну літургію отримував 0,5–1 зл. Проте на його звернення від 25 лютого 1926 р. Єпископський ординаріат підвищив «датки на Служби Божі» до 5 злотих за одну читану Службу [44, k. 268–269]. Протягом 1926 р. парох відправив 11 церковних літургій з нагоди великих свят та посту, за які отримав 55 злотих. Віруючі надсилали до Єпископської консисторії грошові перекази в розмірі від 100 до 500 злотих для відправлення Служб Божих. Так, Пелегія Глушко з парохії с. Корениця Ярославського деканату, надіславши 200 злотих, просила Єпископську консисторію «о ласкаве уконституування сеї фондації Богослужебної». Служба Божа за її життя повинна правитися в будь-який час, а після смерті – в день смерті [64, k. 208–209].

Таким чином, існувало кілька основних джерел доходів греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії: господарська діяльність, продаж земельних наділів, дотації з релігійного чи державного фондів, а також прибуток з виконання душпастирських функцій. Суттєво зменшилися доходи греко-католицького парафіяльного духовенства в період Другої Речі Посполитої, адже дотацій, які влада виплачувала нерегулярно, не вистачало навіть на покриття обов'язкових потреб. Одним із домінуючих факторів, який визначав рівень матеріального забезпечення священика, був розмір і розташування парафії, а також заможність парафіян. Австрійська влада сприяла заповненню малодохідних парафій священиками, умовно зрівнюючи матеріальні прибутки за рахунок дотацій духовенства. Подібної тенденції ми не спостерігаємо в період Другої Речі Посполитої, адже польська влада намагалася будь-якими засобами зменшити вплив ГКЦ у краї. Однак греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії, не зважаючи на скрутне матеріальне становище, сумлінно виконувало свої душпастирські обов'язки, зробило значний вклад у розвиток національної свідомості українського населення, активно сприяли розвитку української освіти, кооперації та духовності.

3.2 Церковні товариства, братства, релігійні організації

Церковні братства протягом всієї історії ГКЦ мали неабияке значення в релігійному житті українського народу, сприяли розвитку освіти та культури. Їхня діяльність була спрямована на національно-культурне відродження та піднесення національної самосвідомості. У створенні товариств і об'єднань релігійного характеру «Єпархіальна поміч», Інститут вдів і сиріт по священиках велика заслуга належить єпископу Йосафату Коциловському та перемишльському духовенству.

Велику роль у піднесенні українського національного та релігійного життя в Перемишльській єпархії відігравало товариство «Єпархіальна поміч», засноване 16 лютого 1918 р. за сприяння єпископа Йосафата Коциловського [296, с. 229]. Його покровителем обрано Св. Йосифа Обручника. Президентом товариства став сам єпископ, а його заступниками – Г. Лакота та В. Ґмитрасевич. До головної управи товариства входили секретарі В. Гриник (1918–1928), О. Орський (1929–1939), касир І. Лапчак (1918–1939), контролер М. Грицеляк (1918–1937). У 1937 р. посада контролера товариства була скасована. Членами головного виділу протягом 1918–1939 рр. були Р. Решетило (1918–1928), П. Голинський (1918–1928), А. Борисевич (1918–1939), Ю. Мягкий (1918–1939), К. Хотинецький (1929–1939), М. Василькевич (1929–1939).

«Єпархіальна поміч» власними силами видавала Святе Письмо, катехизми, молитовники, враховуючи потреби віруючих. У 1928 р. засноване друковане видання товариства «Єпархіальна поміч» під назвою «Бескид» за редакцією о. Онуфрія Орського та о. Володимира Яценківа [296, с. 230]. У 1933 р. видавництво і редакцію тижневика очолив Юрій Костюк, який змінив і його назву на «Український Бескид». Газета побачила світ завдяки діяльності єпископа Йосафата Коциловського. Основна мета видання полягала в тому, щоб «стати провідником і дорадником широких мас вірних у найважніших питаннях життя, в справах віри, звичаїв, церкви… плекати у своїх читачів католицький світогляд, вказувати на небезпеки, які загрожують Св. Церкві в цілім світі, а зокрема в нашім народі й нашій єпархії». У статтях, які публікувалися на

сторінках часопису, акцентувалася увага на єдності українських земель, освіті та вихованні молоді, національній культурі, діяльності різноманітних українських товариств, спілок, організацій [285, с. 67–68].

Протягом 1918–1920 рр. до товариства вступила 1021 особа, 600 з яких були священиками, що у свою чергу становило 2/3 від загальної кількості священиків Перемишльської єпархії. З 1322 церков тільки 381 входила до товариства [191, с. 25–32]. У 1921 р. до «Єпархіальної помочі» вступило 457 нових членів, а тому кількість осіб збільшилася з 564 до 1021. Станом на 1921 р. 37 священиків померло, 19 – покинуло лави товариства. На початку 1922 р. «Єпархіальна поміч» налічувала 965 осіб. З 457 нових членів було 10 «спомагаючих», 35 –«основателів», а решта 412 – звичайні [191, с. 25–32].

Робота товариства відбувалася у семи секціях:1) допомога жертвам війни; 2) догляд за дітьми і молоддю (облаштування сиротинців); 3) допомога вдовам і сиротам священиків; 4) допомога церковним братствам; 5) самодопомога священиків; 6) християнська преса; 7) допомога церквам [126, с. 275; 163].

Кожна секція мала свого очільника, на якого було покладено функції управління. У 1918–1939 рр. секцію по догляду за дітьми та молоддю очолював о. В. Гриник, секцію самодопомоги священикам – о. Й. Маринович [157], секцію християнської преси – о. Михайло Дороцький (1918–1928), П. Голинський (1929–1939), секцію допомоги церквам – о. Кипріян Хотинецький [127, с. 392–393]. Діяла контрольна комісія, до складу якої входили Б. Ґоцький (1918–1939), Л. Несторович (1918–1935), П. Войтович (1918–1939), О. Малецький (1936–1939).

Важливим для всіх секцій товариства було фінансове питання. Так, у 1922 р. товариство отримало 582 860 марок державних дотацій, а 2 044 796 марок пожертвували вірні. Загалом, на рахунку товариства було 2 627 656 марок. Проте цих коштів не вистачало для його повноцінного функціонування, адже на харчування членів було витрачено 1 463 514 марок, на житло – 99 962 марок, на паливо – 536 005 марок, на світло – 42 725 марок, на адміністрацію – 27 136 марок, на інвентар 52 074 марок, на гігієну – 4 089 марок, на утримання дитячих

захистів – 1 112 585 марок, інші витрати становили 564 562 марок. Сукупні видатки товариства складали 3 924 084 марок, що на 1 296 429 марок більше, ніж його доходи [234, с. 67].

У міжвоєнний період в Перемишльській єпархії діяв Інститут вдів і сиріт по священиках та Фонд для вдів і сиріт загиблих священиків. Практика заснування таких інституцій мала місце і в інших єпархіях Галицької митрополії, зокрема в Станиславівській єпархії. Перемишльський інститут створено ще 1843 р., а за іншими даними – у 1840 р. Оскільки більшість священнослужителів були одружені, то церква брала на себе зобов'язання надати матеріальну допомогу сім'ям священиків у разі їх смерті, тому головною метою Інституту була матеріальна допомога вдовам і сиротам, яка дорівнювала річній зарплаті священика [15]. Вдовам допомога надавалася до того часу, коли вони не вступили повторно в шлюб, а сиротам – допоки не досягли 16- річного віку хлопчики, а 18-річного – дівчата. Тобто Церква була єдиною годувальницею сімей загиблих священиків [14; 437, s. 256].

Фонд для вдів і сиріт загиблих священиків отримував щорічно внески від членів Інституту. У міжвоєнний період членами Інституту були всі одружені священики єпархії. Щорічно кошти Фонду використовували 200 вдів та 150 дітей [16, арк. 34]. Вищим законодавчим органом Інституту, згідно з статутом, була Генеральна Асамблея представників, засідання якої відбувалося щорічно після свята Богоявлення 6 (19) січня. Діяли спеціальні відділи, пастирські комітети, парафіяльні офіси, завданням яких було сприяння об'єднанню під час збору коштів для фонду. Проте в 1923 р. виник конфлікт. Єпископ Й. Коциловський виявив фінансові зловживання у Фонді для вдів і сиріт загиблих священиків [62, k. 413–415]. Він усунув від управління світських членів єпископської капітули, натомість призначив на нові посади о. Григорія Лакоту та о. Олександра Веняву-Зубрицького. У 1937 р. до складу управляючої комісії Інституту вдів і сиріт по священиках входили: голова о. Йосиф Маринович, заступник о. Онуфрій Малецький, секретар о. Ілія Лопочак, касир о. Мокій Василькевич, контролери о. Омелян Кормош і о. Юліян Мягкий [461, s. 211].

У національному житті Галичини в міжвоєнний період важливу роль відігравали церковні братства, які діяли практично в усіх парафіях Перемишльської єпархії ГКЦ. Серед них слід виділити: Братство Св. о. Миколая, Братство «Апостольство Молитви», Братство Найсвятішої Тайни Євхаристії, Братство Пречистої Діви Марії та інші.

На основі звіту декана о. Івана Прокопа дізнаємося, що в Сінявському деканаті в 1930-х рр. церковні братства діяли у восьми із дев'яти парафій. Керівництво братством здійснював місцевий парох (священик). Проте в парохії с. Дубрівиця Сінявського деканату братство «Апостольство Молитви» очолювала місцева вчителька Марія Литвин [47, k. 15]. Керівництво Братством Святого Отця Миколая у м. Перемишль здійснював перемишльський єпископ Й. Коциловський. Свої обов'язки він виконував через уповноваженого греко-католицької капітули, який мав право дорадчого голосу, приймав та відхиляв рішення.

Проте не завжди просвітницька робота священиків серед населення краю давала очікувані результати. «На загал спостерігається при основанні брацтв одушевлення, яке однак з часом остигає і переважно виходить у висліді: багато званих, а мало ізбраних» [47, k. 5]. Священики в окремих випадках були мало підготовленими до співпраці з братствами. Зважаючи на той факт, що священик на селі був єдиною авторитетною людиною, то його позицію стосовно братств поділяли вірні. Тому небажання пароха співпрацювати з церковними братствами зумовлювало відповідне ставлення до них серед населення. В одному з листів декана Сінявського деканату о. Івана Прокопа до Єпископського ординаріату йшлося про те, що братства не розвиваються належним чином, оскільки «ліберальні впливи культури і просвіти, дух часу і політика, до того ще і зубожіння народу працюють повною парою проти релігії» [47, k. 5–6].

Братство Св. о. Миколая в м. Перемишль створене з ініціативи греко-католицького єпископа Онуфрія Шумлянського (1746–1762) при церкві Св. Миколая на так званому Підгір'ї. У 1749 р. було укладено статут братства та визначено основні напрями його діяльності. Проте після розгрому церкви в

1784 р. братство припинило своє існування майже на п’ять десятиліть. Єпископ Іван Снігурський (1818–1847) відновив діяльність Братства Св. о. Миколая у Перемишлі, яке допомагало шкільній молоді та оберігало пам’ятки старовини [396, с. 29–30]. Проте діяльність братства протягом 1830–1862 рр. була малоефективною. У 1862 р. відбулася докорінна реорганізація братства та прийнято за поданням єпископа Томи Полянського (1859–1867) новий статут, за яким воно поділялося на два відділи. Один опікувався становищем церкви, а другий основну увагу приділяв шкільній молоді. У межах товариства у 1863 р. утворилася жіноча секція, яка склала власний статут [93, k. 2].

Членами братства були як церковні, так і світські особи греко-католицького віросповідання. Фінансування його діяльності здійснювалося коштами членських внесків або ж пожертв віруючих. Очолював братство перемишльський єпископ, який виконував свої обов’язки через уповноваженого члена греко-католицької капітули. Уповноважений мав право дорадчого голосу, приймав та відхиляв рішення. Вищими органами управління братства були загальні збори та рада. До ради входили голова, секретар, два касири та особа, яка займалася питаннями господарства. Загальні збори відбувалися один раз в рік.

Четвертий статут 1928 р. значно розширив компетенцію братства: допомога вбогим та зневіреним; утворення доброчинних закладів для вбогих; утримання бібліотек; збір релігійних книг. У статуті зазначалося, що мета братства: «піднесення слави Божої, піддержання духа релігійного, укріплення чеснот християнства взагалі, а побожности і любви св. католицької церкви і св. гр. кат. обряда, моральности, тверезости, милосердія в особенности…» [93, k. 2]. З метою раціонального розподілу коштів у межах товариства у відповідності до прерогатив діяльності відділів було створено два фонди – церковний і просвітницько-благодійний. Церковний фонд відповідав за оплату світла для братства та виділення коштів на духовні вправи і церковні потреби. Просвітницько-благодійний фонд надавав допомогу шкільній молоді, виділяв кошти на утримання притулків, шкіл та бібліотек, закуповував книжки

релігійного змісту. Рахунки обох фондів велися окремо. Членські внески розподілялися порівну між обома фондами, а коштами, зібраними в катедральній церкві під час богослужінь, розпоряджався тільки церковний відділ. Пожертви вірних перераховувалися на рахунок того чи іншого фонду в залежності від бажання особи. Інколи кошти відводилися виключно на шкільні справи [93, k. 3].

Всі члени братства поділялися на почесних і дійсних, проте за статутом 1928 р. було введено нову категорію так званих членів-добродіїв. У статуті зазначалося: «Членом почесним може бути особа, котру загальні збори на внесення Виділу задля положених заслуг іменують» [93, k. 4]. Почесні члени брали участь у нарадах загальних зборів та мали право вирішального голосу у прийнятті важливих рішень. Дійсні члени мали право вибору до управи братства, брали участь у загальних зборах. Неповнолітні дійсні члени мали право тільки тримати свічку під час церковних богослужінь, носити образи, хоругви, патериці.

Для вступу у братство до каси потрібно було сплатити 2 крони і щороку вносити 4 крони. Цікавим є той момент, що дійсні члени займалися пошуком нових членів братства. Статус члена-добродія отримувала тільки та особа, яка протягом двох років внесла до каси братства 100 злотих. Члени-добродії мали ті ж права та обов’язки, що й дійсні члени [93, k. 4–5].

На загальних зборах терміном на три роки обирали головний осередок з 10 осіб та 3 заступників. Проте щороку відбувалася ротація керівництва: із виділу виключали 3 членів та 1 заступника, а на їхнє місце обиралися нові. Контрольна комісія складалася з трьох осіб, які повинні була стежити за веденням діловодства та каси братства. Рішення на загальних зборах приймалися абсолютною більшістю голосів. Голосування відбувалося підняттям рук, під час виборів використовувалася карткова система голосування [93, k. 5–6].

Виділ (рада) складався з 10 членів, а головою був парох катедральної церкви. Всі листи, документи, протоколи, які виходили від братства підписував голова або його заступник і секретар. В окремих випадках право підпису мав один з членів виділу. Всі документи завірялися печаткою, на якій було зображено

Св. о. Миколая та напис: «Братство Св. о. Николая в Перемишлі». Виділ вів членську книгу, книгу доходів та видатків, пропам'ятну книгу душ померлих членів і добродіїв братства, протокол засідань загальних зборів та засідань виділу, а також здійснював інвентаризацію майна. Фінансове становище братства відображає книга доходів та витрат. Значно ускладнює дослідження діяльності Братства Св. Миколая той факт, що не збереглися пропам'ятні книги душ померлих членів і добродіїв братства, а також відсутня інвентаризація майна.

Окремий пункт статуту стосувався можливого виключення з братства: «члена Братства, котрий не виповняє своїх обов'язків, провадить житє неморальне, поповнить чин каридостойний з користолюбивости походячій, або в який спосіб наносить нечесть Братству, напоминає Виділ через одного свого члена, а евентуально (імовірно, можливо. – Т. Г.) виключає з членів» [93, k. 7].

У випадку саморозпуску або ліквідації братства його майно переходило у власність Греко-католицької катедральної церкви в м. Перемишль, яка повинна в короткий термін посприяти створенню нового товариства.

У 1905 р. Братство Св. о. Миколая відкрило у Перемишлі захоронку (дитячий садок) для дітей, яка знаходилася на вулиці Чарнецького і якою опікувалися сестри служебниці. У 1911 р. за сприяння та фінансування братства було відкрито школу ім. М. Шашкевича, яка знаходилася на вулиці Смольки, 10.

У 1921 р. на вулиці Св. Іоана (нині вулиця Салезіянська) братство відкрило власну школу імені Св. о. Миколая на Засянні. Протягом 1934–1935 рр. приміщення навчального закладу було значно розширено. Збереглися архівні документи плану добудови, зокрема лист Івана Павліща до Братства Св. Миколая від 7 серпня 1934 р., у якому зазначалося: «Посвідчаю, що дня нинішнього одержав я з Брацтва св. о. Николая в Перемишлі квоту 500 зл. (пятьсот золотих) на виготовлення плянів під школу Брацтва Св. о. Николая на Засянні і … не маю більше жадних претенсій» [93, k. 7]. Згідно з рекапітуляцією (зіставленням), на добудову школи ім. Св. Іоана було витрачено 44996 злотих. Головним інженером добудови школи був Володимир Корженьовський.

Братству Св. о. Миколая належало кілька житлових будинків у Перемишлі. Оскільки мешканці (орендарі) будинків не платили оренду, то досить частими були судові процеси. У Державному архіві в Перемишлі збереглася частина документації, що стосується нерухомості, яка належала братству [111]. Серед основного масиву джерел переважають акти судових процесів у справі виконання орендних зобов'язань, нотаріальні акти, пов'язані з правом власності, кошторис будівництва і документи дотацій. Найімовірніше, братство та школа, якою управляли сестри служебниці, були ліквідовані в 1945 р. Закриття навчального закладу пов'язане з початком депортації українського населення з Польщі до УРСР. У 1990 р. було здійснено спробу відновити діяльність україномовної школи, проте вона закінчилася невдачею. 1 червня 1991 р. у будинку на вулиці Смольки, 10 все ж таки було відкрито початкову школу № 17, навчання в якій велося українською мовою. 8 листопада 1991 р. семикласній школі повернули ім'я Маркіяна Шашкевича. Станом на 2015 р. у Перемишлі діє Комплекс загальноосвітніх шкіл № 2 імені Маркіяна Шашкевича, який включає початкову школу, гімназію, загальноосвітній ліцей та дитячий садок. Навчання триває 13 років. Директором цього навчального закладу з 1 вересня 2000 р. є Петро Піпка.

Отже, діяльність Братства Св. о. Миколая була спрямована на виховання молоді. З ініціативи братства у Перемишлі створено захоронку для дітей та дві школи, навчання в яких велося українською мовою. Метою братства було згуртування молоді, підтримання національно-релігійного духу та утвердження в суспільстві християнсько-моральних чеснот.

Прийняття до братства відбувалося урочисто за участі всіх ревнителів. Для вступу в братство потрібно було особисто з'явитися на зібрання його членів та заявити про свій намір. Члени братства двічі на рік повинні були приступити до Таїнства Сповіді та Причастя і прийняти обітницю: «Обіцяю Господу Богу в Тройци Св. Єдиному провадити житя в побожности, моральности, тверезости і постановленя Брацького статута виповняти» [63, k. 229–233].

У Перемишльській єпархії ГКЦ діяло братство «Апостольство Молитви», кількість членів якого в парафіях була різною. Наприклад, у парафії с. Гориця Сінявського деканату філія братства налічувала 58 членів, а в парафії с. Добра цього ж деканату – 176 [47, k. 9, 12]. Серед членів братства переважали жінки. Так, до братства «Апостольство Молитви» у парафії с. Дубрівиця Сінявського деканату входило 48 жінок і тільки 2 чоловіки [47, k. 14].

У парафіяльній церкві в с. Гориця Сінявського деканату у 1930-х рр. діяла філія братства «Апостольство Молитви», заснована ще напередодні Першої світової війни. Провідником братства був місцевий парох. До складу братства входило 58 осіб, з них тільки 2 чоловіки, а решта – жінки та дівчата. У звіті пароха про стан братств і релігійних товариств ідеться про те, що «Розвиток Ап. Мол. – повільний, але сталий» [47, k. 9]. Причиною повільного розвитку товариства, найімовірніше, були фінансові проблеми, пов’язані з тим, що ревнителі «Апостольства Молитви» щорічно складали датки на потреби іншого церковного братства – Найсвятішого Серця Христового [47, k. 10].

В окремих парафіях функціонувало одночасно декілька братств. Зокрема, у парафії с. Добра Сінявського деканату при парафіяльній церкві діяли три братства: Найсвятішої Тайни Євхаристії, Пречистої Діви Марії Неустанної Помочі та «Апостольство Молитви».

Братство Найсвятішої Тайни Євхаристії засноване в 1908 р., однак канонічно не затверджене. Зі 120 членів тільки 9 чоловіків, решта – дівчата та жінки. Прийняття до братства відбувалося прилюдно, але бажаючих вступити було дуже мало. Братство Пречистої Діви Марії Неустанної Помочі, або так зване Братство доброї смерти, засноване в 1930 р. з ініціативи та за сприяння отців редемптористів. У 1933 р. братство налічувало 223 члени, з них тільки 24 чоловіки. Зважаючи на значну чисельність, братство було поділено на 13 кружків (по 10–14 членів). Назву «доброї смерти» братство отримало через те, що під час щомісячного богослужіння відбувалося приготування до смерті та коротке розважання про її суть. У приготуванні до смерті брали участь і ті, які не входили до братства [47, k. 12]. Братство «Апостольство Молитви» засноване в селі у

1910 р. Однак внаслідок війни призупинило свою діяльність. Відновлення братства відбулося 27 травня 1932 р. [129, с. 106] До нього входило 176 членів, з них 11 чоловіків (жодного юнака) та 165 жінок і дівчат. Зауважимо, що одні й ті ж особи входили одночасно до братства Найсвятішої Тайни Євхаристії, братства Пречистої Діви Марії Неустанної Помочі та братства «Апостольство Молитви» [47, k. 12–13].

Одразу два братства діяли в 1930-х рр. у парафії Дубровиця Сінявського деканату: Братство Св. о. Миколая та братство «Апостольство Молитви». Братство тверезості в міжвоєнний період занепадало, натомість «Апостольство Молитви» розвивалися стабільно. Братство Св. о. Миколая очолював місцевий парох о. Микола Добрянський-Нісевич (1868–1944). Членами братства були 103 особи, з них 57 чоловіків, 32 жінки і 14 дівчат. Провідником братства «Апостольство Молитви», яке налічувало 81 особу, з них 2 чоловіків, 48 жінок та 22 дівчат, була місцева вчителька Марія Литвин [47, k. 14–15].

У парафії с. Пискоровичі Сінявського деканату діяли братство «Апостольство Молитви», засноване в 1925 р., та братство тверезості, відкрите у 1905 р. Провідником даних братств був місцевий парох о. Василь Лах (1898–1971). Загальна чисельність їх становила 215 осіб. На ефективність діяльності братств впливали такі чинники: регулярні збори членів; значна кількість бажаючих вступити до братства; вручення грамот членам братства за досягнення у просвітницькій роботі. Члени братства та бажаючі вступити до нього, зобов’язувалися відвідувати кожну Службу Божу [47, k. 24–25]. У парафії с. Ясінка Розлуцького деканату діяло Братство тверезости від всякого паленого напою під опікою Преблагословенної Діви Марії, засноване 1910 р. Його очолював місцевий парох о. Стефан Козбур (1874–1950). До братства входили 84 особи, збори членів не проводилися [47, k. 44].

В окремих парафіях Перемишльської єпархії поява церковних братств стала цілком новим явищем. Так, у парафії с. Тісна Тіснянського деканату діяло братство «Апостольство Молитви», засноване 2 червня 1929 р. До цього часу тут не було жодного церковного братства. Провідником братства, яке налічувало 69

членів, був місцевий парох о. Михайло Гащак. У Тіснянському деканаті братства тверезості не набули значного поширення. У звітах місцевих парохів зазначалося: «Братство тверезости не розвивається, тому що під сучасну пору п'янства в парохії нема» [47, k. 66]. Церковні братства володіли незначним майном або не мали його взагалі. Братство «Апостольство Молитви» парохії с. Гориця Сінявського деканату мало у власному використанні тільки «скриню на світло та саме світло», а у парохії с. Добра – білі та чорні фани [47, k. 10; 13].

Для зменшення поширення алкоголізму, зміцнення християнської віри та піднесення морального духу в парафіях Перемишльської єпархії ГКЦ створювалися так звані братства тверезості, історія яких у Галичині бере свій початок ще з 1843 р. Проте в 1860-х рр. діяльність братств тверезості за розпорядженням австрійського уряду була тимчасово призупинена. Найімовірніше, причиною заборони братств тверезості стало значне зменшення доходів до державної казни від продажу алкоголю. У 1900-х рр. діяльність братств була відновлена [390]. Члени братств тверезості усвідомлювали свою відповідальність перед Богом та українським народом за формування фізично і морально здорової нації. Братства тверезості створювалися у переважній більшості парафій Перемишльської єпархії ГКЦ. У парафії Дубрівиця Сінявського деканату у 1930-х рр. до братства входило 103 члени: 57 чоловіків, 32 жінки, 14 дівчат [47, k. 15]. Братство тверезості у парафії с. Пискаровичі Сінявського деканату включало 215 членів, з них 133 – жінки, 33 дівчини та 51 чоловік [47, k. 23]. Щорічно в парафіяльних церквах Сінявського деканату відправлялася Служба Божа за здоров'я членів братства. До братства мав право вступити кожний бажаючий, який складав присягу та погоджувався виконувати всі пункти статуту. Однак братства тверезості через фінансові труднощі в 1930-х рр. занепадали. Окрім того, непосильними були щорічні податки членів братств. Отже, церковні товариства, братства, релігійні організації відігравали важливу роль у суспільно-релігійному житті Перемишльської єпархії ГКЦ. Свою головну мету вони вбачали у зміцненні християнської моралі, створювали читальні, бібліотеки та різноманітні гуртки.

3.3 Монаші чини та згромадження

В Галицькій митрополії в період Другої Речі Посполитої діяли чоловічі Чин Святого Василія Великого, Згромадження святого Теодора Студита, Чин Найсвятішого Ізбавителя, або отців редемптористів, а також жіночі Згромадження сестер Василіянок, Згромадження сестер Мироносиць, сестер Служебниць, сестер святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії, сестер священномученика Йосафата (ЗССЙ) та сестер святих Вінкентія і Павла [119–132; 294, с. 36–37] (Додаток К).

Про початок монашого життя на території Надсяння (Перемишльська земля) говориться в документах з кінця XI ст. Мова іде про монастир Св. Миколая на Засянні та Спаса на Гарбарах (м. Перемишль). Багато згадок про Василіянські монастирі датуються XVII ст., зокрема в документах 1617 р. згадується про Свято-Троїцький монастир у м. Перемишль. Другу половину XVII ст. називають «золотою добою» Василіянського Чину, адже в цей час на території Галичини діяло 155 василіянських монастирів, в яких перебувало 1235 ченців [314, с. 35]. Однак монаше життя призупинилося майже на півстоліття з переходом Галичини під австрійську владу. Лише за сприяння перемишльського єпископа К. Чеховича в 1913 р. до м. Перемишль прибули василіяни з м. Добромиль, що на Львівщині, та відновили свою діяльність на території єпархії [284].

У 1920–1930-х рр. Василіянський Чин переживав піднесення у своєму розвитку. За цей період було проведено дві Провінційні Капітули – в 1920 р. та 1926 р., які передували Генеральній Капітулі. Капітула (збори ченців) скликалася раз на чотири роки, щоб обговорити й вирішити справи чернечої спільноти в межах своєї компетенції для пожвавлення духовного й апостольського життя ченців. На четвертій Провінційній Капітулі 1920 р. (перші три Капітули відбулися в 1906 р., 1909 р. і 1917 р.) протоігуменом Галицької Провінції було обрано о. Анастасія Калиша (1875–1930), який змінив на посаді о. Платоніда Філяса (1864–1930) [296, с. 228]. Крім виборів члени Капітули, обговорили

нагальні питання, які стосувалися внутрішнього життя провінції, та підписали угоду щодо втілення ідей Добромильської реформи 1882 р. на Закарпатті. Отці василіяни прийняли провід Львівської семінарії та семінарії у м. Загреб (Хорватія) у 1920 р. та 1924 р. відповідно, а також у м. Бучач відкрили Місійний інститут [358, с. 351]. У міжвоєнний період було відновлено вивезені в роки Першої світової війни Крехівську бібліотеку та архів, а також друкарню в м. Жовква. У цей час у Жовкві вийшов друком перший випуск наукового журналу «Записки Чина св. Василія Великого» (1924 р.), у якому мали змогу публікувати свої праці як отці василіяни, так і українські й зарубіжні вчені: Б. Барвінський, І. Крип'якевич, І. Огієнко, С. Томашівський та ін. [343; 406]. У 1926 р. в м. Жовква було скликано П'яту Провінційну Капітулу, на якій протоігуменом знову обрано о. А. Калиша. Результатом даної Капітули став дозвіл Апостольського Престолу на введення в Чині титулу архімандрита.

Отже, оо. василіяни в міжвоєнний період зуміли відновити свою діяльність, налагодити душпастирську, виховну, місіонерську працю, а також розгорнути широку видавничу та наукову діяльність. Єпископ Й. Коциловський дуже високо цінував працю монахів і монахинь у своїй єпархії, тому особливо опікувався чоловічими та жіночими чернечими обителями.

Згідно з шематизмом 1914 р., у Перемишльській єпархії діяло 7 монастирів, у яких перебувало 37 ієромонахів, 98 новиків [122, с. 384]. У 1928 р. у Перемишльській єпархії було 11 монастирів Чину Святого Василія Великого (ЧСВВ) [127, с. 394], а в 1930 р. – 8 монастирів [128, с. 226–227], а саме: монастир Святого Священномученика Йосафата у с. Букова, монастир Святого Онуфрія в м. Добромиль (XVI ст.) [305], монастир Пресвятої Трійці у м. Дрогобич (побудований у XVII–XIX ст.), монастир Рождества Христового в м. Жовква (XVII ст.), монастир Святого Николая у с. Крехів (XVII ст.), монастир Святого Георгія у м. Кристинополь (нині м. Червоноград Львівської обл.), монастир Святого Онуфрія у с. Лаврів та монастир Співстраждання Пресвятої Богородиці в м. Перемишль.

Цікавою для нас є історія монастиря Святого Онуфрія в Добромилі, з якою пов'язане проведення так званої Добромильської реформи. Дослідниця І. Стасюк зазначає, що на початку XIX ст. греко-католицьке чернецтво переживало кризовий період, зумовлений релігійними реформами австрійської влади в 1770–1780-х рр. [479]. Тому постала потреба реформування внутрішньої структури монастирів. Саме монастир Св. Онуфрія у м. Добромиль став осередком відновленого в XIX ст. Чину Святого Василія Великого. З ініціативи та під проводом оо. єзуїтів, які тимчасово перейняли адміністрування новіціятом, була проведена Добромильська реформа, що спричинила докорінні зміни структури греко-католицького чернецтва. Було створено один на всю Галичину новіціят, а новики виховувалися у дусі настанов Св. Василія Великого і митрополита Й. Рутського, вивчали всі церковні обряди та церемонії. Проведення реформи передбачало вихід отців василіян з-під юрисдикції єпископів і митрополитів та їхнє підпорядкування Ватикану. Так, Добромильська реформа започаткувала нову епоху в історії Галицької провінції та сприяла піднесенню та розквіту Василіянського чину.

З монастирем Св. Онуфрія пов'язана також доля митрополита ГКЦ Андрея Шептицького, який розпочав тут своє служіння церкві. Перша світова війна завдала значної шкоди обителі, яка так і не змогла відновити повноцінну діяльність. До кінця 1930-х рр. у монастирі перебувало 8 ченців та 28 схоластиків. Збільшення чисельності останніх, на нашу думку, було пов'язане з реформуванням внутрішньої структури монастиря ігуменом о. Йосафатом Лабаєм, який запровадив філософські, а згодом вищі гімназійні студії Чину. У міжвоєнний період ігуменами монастиря Святого Онуфрія у м. Добромиль були о. Йосафат Лабай, о. Мелетій Ланчина, о. Йосиф Загвайський, о. Йосафат Федорик, о. Нікон Горечко [120–130].

З 24 червня до 1 липня 1931 р. у Добромильському монастирі проходила Генеральна Капітула, в якій взяли участь 28 отців. На ній вперше було обрано архімандрита, яким став о. Діонісій Ткачук. Створено кілька провінцій, тому Галицька Провінція наприкінці 1931 р. нараховувала 17 монастирів [358, с. 357].

У 1932 р. у монастирі Св. Онуфрія відбулася перша після створення Генеральної Курії Капітула, а в 1935 р. у м. Жовква скликано Другу Провінційну Капітулу.

Монастир Св. о. Миколая у с. Крехів отці василіяни назвали школою чернечого життя [283, с. 61]. Дослідник історії Чину Святого Василія Великого о. Михайло Ваврик (1908–1984) відзначив: «крехівська обитель для молодших Василіян, що вже вступили до Чину по 1902 р., є першою незабутньою духовною школою» [283, с. 62]. Майбутні ченці перебували в Крехівському монастирі два роки. За цей час вони намагалися пізнати себе та зрозуміти, чи готові до чернечого життя, а також готувалися до складання чернечих обітниць, убогості, чистоти та послуху. Після закінчення дворічного терміну вони покидали свою обитель, відправлялися на службу в інші монастирі або ж продовжували навчання в духовних семінаріях [293].

У Крехівському монастирі розпочав своє служіння Йосафат Коциловський. У 1911 р. він вступив до Василіянського чину на новіціят до с. Крехів, де у 1913 р. склав чернечі обітниці. Ставши єпископом, він часто «прибував на цей святомиколаївський відпуст до улюбленого крехівського монастиря і своєю величною архиєрейською появою та відправою заворожував багатотисячні маси» [283, с. 64].

Нерідко оо. василіяни співпрацювали з церковними товариствами, зокрема «Апостольством Молитви» та Марійськими дружинами, переслідуючи спільну мету – поглиблення релігійного світогляду і «обучення та вишколення народу» [202; 314, с. 38]. Практикували оо. василіяни також місії та реколекції, проведення яких сприяло відновленню релігійного життя єпархії, а також радо приймали у своїх обителях єпископа Й. Коциловського. Щороку свої восьмиденні реколекції владика відправляв у котромусь із василіянських монастирів. Проведення місій та реколекцій спрямовувалося перш за все на виховання молоді, яка була рушійною силою подальшого суспільного розвитку та розквіту.

Беручи до уваги той факт, що після Добромильської реформи монастирі були вилучені з-під юрисдикції єпископа та підпорядковувалися безпосередньо

Римському Апостольському Престолу, василіяни завжди підтримували владику у всіх його починаннях, які були спрямовані на піднесення національного життя в єпархії. Отець Ісидор Патрило, ЧСВВ, так охарактеризував відновлений у міжвоєнний період Василіянський чин: «Василіяни радо приймалися до обслуговування парафій та спішили з усякою душпастирською допомогою не тільки Владикам, але теж і священикам та всім, хто їх про це просив» [314, с. 40; 364].

Нерідко ігумени василіянських монастирів обговорювали та вирішували проблеми, які стосувалися внутрішнього життя Чину, з єпископом Й. Коциловським. Як відомо, після проведення Добромильської реформи часто виникало питання дотримання постів. Члени Товариства Ісуса (єзуїти), які фактично очолили проведення реформи, наполягали на відмові від строгих постів, адже ті шкодять здоров'ю новиків. З релігійної точки зору піст як особлива форма аскетизму, а саме до такого способу життя прагнули монахи, допомагає тренувати душу, тіло на шляху до спасіння. Однак нерідко здоров'я ченців, особливо новиків, які тільки розпочинали свій шлях до аскетичного способу життя, не дозволяло дотримуватися строгого посту. Традиція відмови від постів простежується і в міжвоєнний період. Наприклад, ігумен монастиря оо. василіян у Добромилі о. Йосафат Лабай (1865–1962) 6 серпня 1931 р. звернувся до Єпископського ординарія з проханням «о ласкаве звільнення від посту в день Преображення Господа Н. І. Христа всіх, що є в монастирі і тих що будуть на відпусті» [59, k. 401], на яке отримав позитивну відповідь. Такі звернення надходили до єпископа дуже часто, що було пов'язано з турботою ігуменів про стан здоров'я своїх підопічних.

Велика заслуга оо. василіян полягає у розвитку духовних семінарій Галицької митрополії. У 1907–1915 рр. оо. василіяни прийняли провід Станиславівської духовної семінарії, 1920–1925 рр. – Львівської духовної семінарії, а протягом 1924–1956 рр. керували семінарією в м. Загреб (Хорватія) [59, k. 401]. Виняток становила тільки Перемишльська єпархія, адміністрування якої, в силу різних обставин, василіяни так і не змогли очолити.

Отже, найбільш динамічними для Василіянського чину були 1930-ті рр., адже, поряд з кількісним зростанням членів, була налагоджена душпастирська, видавнича та наукова діяльність. Розквіт монашества на території Перемишльської єпархії ГКЦ призупинили Друга світова війна та встановлення радянської влади.

Єпископ Й. Коциловський активно сприяв розвитку жіночого чернецтва на території Перемишльської єпархії. Досить плідною була діяльність сестер василіянок, які проводили виховну та навчальну працю в дитячих захоронках, семінаріях, на семінарійних курсах тощо. Єпископ був покровителем Чину сс. василіянок, які мали дві великі гімназії для дівчаток у містах Дрогобич й Яворів [287, с. 342; 415, с. 112]. Чимало з них вели окремі навчальні предмети в семінарії. Практична праця жіночого чернечого ордену висвітлювалася на сторінках газети «Нова Зоря». Так, у 1926 р. відбулося святкування 300-літнього ювілею св. священомученика Йосафата [466, s. 106], на честь чого було виголошено відозву до народу і духовенства, в якій ішлося про те, що нинішнє покоління повинно подбати про скріплення культу св. Йосафата [25, арк. 71]. Саме тому вирішено побудувати храм Св. Йосафата в м. Перемишль: «Сьогорічне свято Св. Йосафата нехай буде першим днем загальних громадних жертв на згаданий ювилейний храм в Його честь» [189, с. 2].

Напередодні Першої світової війни в Перемишльській єпархії діяли два монастирі сестер василіянок: у м. Яворів, який очолювала ігуменя Йосафата Теодорович, та в м. Перемишль – настоятелька Зиновія Безушко. При чернечій обителі у Яворові, яка нараховувала 14 сестер та 8 новичок, діяли дев’ятикласна школа, учительська семінарія для дівчаток та інтернат. Поряд з монахинями в школі працювало 14 світських учителів. При монастирі в м. Перемишлі функціонував інтернат для дівчат [122, с. 387–388]. Згідно з даними шематизму за 1930 р. у Перемишльській єпархії діяло 4 монастирі сестер василіянок: у м. Яворів, м. Перемишль (діяли напередодні війни), м. Дрогобич та с. Висоцьке Нижнє. У монастирі м. Яворів перебувало 25 сестер. Ігуменя Емілія Тимочко

разом з іншими монахинями особливо опікувалися приватною вчительською семінарією для дівчат, школою вправ та інститутом для дівчат [128, с. 227].

У 1902 р. з Яворова до Перемишля прибули сестри василіянки, які розпочали виховну, педагогічну працю, а також відкрили інтернат для дівчат греко-католицького обряду. Напередодні Першої світової війни настоятелькою монастиря сестер василіянок була Зиновія Безушко (1883–1963), яка з початком військових дій виїхала до Відня. Після повернення в середині 1915 р. вона очолила монастир у Перемишлі, а протягом 1916–1919 рр. – у м. Яворів. У 1926 р. виїхала до Америки, де стала настоятелькою монастиря у Філадельфії. У 1914 р. в монастирі сестер василіянок у м. Перемишль було тільки 3 монахині, які опікувалися інтернатом для дівчат [122, с. 385].

У міжвоєнний період зросла кількість бажаючих вступити до чернечої спільноти в Перемишлі, тому постала потреба в організації новіціяту. У 1928 р. у монастирі сестер василіянок перебувало 4 сестри. Настоятелька обителі Василія Сивч особливо опікувалася інтернатом для дівчат у Перемишлі, в якому навчалося 13 учениць [127, с. 383]. Організація новіціяту в місті дозволила в 1930 р. прийняти в монастир 4 новички. Настоятелькою монастиря на той час була Амвросія Сивч, а інтернат для дівчат, розташований на вул. Сяновій Долішній, 5, очолювала сестра Александра Молчко [128, с. 227; 22, арк. 106]. Монахині опікувалися дітьми-сиротами, надаючи їм притулок, харчування, виховання та навчання.

Львівський історик Ярослав Ісаєвич (1936–2010) висвітлив історію м. Перемишля від самого початку його існування [319], а у 1960-х рр. записав спогади своєї мами Наталі Ісаєвич (Чабан) (1904–1982), родом з м. Стрий. Вона згадувала, що під час навчання в другій Державній семінарії у м. Перемишль протягом 1924–1926 рр. проживала в інтернаті сестер василіянок на вул. Сяновій Долішній. За помешкання і харчування батько платив 60 зол. за один місяць. В інтернаті, за словами п. Наталії, проживали переважно діти заможних батьків, а помешкання для сиріт оплачували культурно-просвітницькі товариства. «Але якщо кому давали допомогу, то робили це так, щоб ніхто про це не

знав» [318, с. 892], тому часто діти-сироти були одягнені так само добре, як і всі інші. Зі спогадів Наталі Ісаєвич також дізнаємося, що вона проживала в одній кімнаті з Меланією Гермак, дочкою рідної сестри єпископа Й. Коциловського. З шести дітей у сім'ї сестри владики вижила тільки одна Меланія, тому вони не зразу сприйняли бажання єпископа, щоб хтось з їхньої родини пішов у монастир. Однак чернече життя Меланії було недовгим – у 1925 р. вона раптово захворіла та невдовзі померла. У своїх спогадах Наталя Ісаєвич зазнила: «Виховательки-монахині були дуже добрі, вимогливі і справедливі, ніколи не сварили, а як коли робили зауваження, то дуже делікатно» [318, с. 893]. Добре відгукується вона і про катехита семінарії в м. Перемишль Омеляна Кормоша: «Цікавими і глибокими були лекції Омеляна Кормоша. Він помагав в часі матуральних екзаменів. Він зорганізував здібних студентів гімназії («форцугів»), щоб вони сиділи в пивниці школи і писали твори за деяких бідних учениць, які вчилися так собі, на «посередньо»» [318, с. 894].

У 1920 р. у м. Дрогобич по вул. Конарського (нинії вул. Музична, 3) почав діяти філіал Яворівського монастиря сестер василіянок, у якому нараховувалося до 10 монахинь. Цього ж року було засновано жіночу учительську семінарію, якою опікувалися василіянки. Дозвіл на діяльність семінарії від Міністерства віросповідань і народної освіти монахині отримали тільки через два роки – 7 серпня 1922 р., про що свідчать шкільні свідоцтва. Приватна жіноча учительська семінарія, якою опікувалися василіянки, припинила свою діяльність у 1936 р., що було пов'язано з невідповідністю статусу навчального закладу умовам шкільної реформи 1932 р. [295]. Остання передбачала реорганізацію семінарій в педагогічні ліцеї. Сестри василіянки утримували в м. Дрогобичі також народну школу вправ, інтернат для дівчат та опікувалися захистом для сиріт. Всі ці установи разом з монастирем знаходилися в одному приміщенні до 1939 р., коли Галичина була окупована радянською владою. Та, не зважаючи на складні і «тісні» умови, черниці не припиняли своєї освітньо-виховної, благодійної, опікунської праці. В будинку, де у міжвоєнний період знаходився монастир василіянок, сьогодні діє музичне училище ім. В. Барвінського.

Велику увагу єпископ звертав на працю найчисельнішого Згромадження сестер Служебниць Непорочно Зачатої Діви Марії. У Перемишльській єпархії, в містечку Кристинопіль (теперішнє м. Червоноград Львівської обл.), був матірний будинок і новіціят цього згромадження. Єпископ часто відвідував цей дім, цікавився кількістю новачків, рівнем духовного життя. Згромадження опікувалося організацією та провадженням дитячих захоронок, а також доглядало за хворими, порядкувало в церквах, займалося господарством, що належало згромадженню [373, с. 161].

Єпископ Й. Коциловський заснував нове жіноче Згромадження св. Йосифа, для якого було укладено спеціальний статут. Напередодні Другої світової війни воно нараховувало 50 сестер [131, с. 131–140].

Згромадження сестер святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії (Згромадження Сестер Св. Йосифа-ОПДМ, ЗССЙОПДМ) заснував у 1898 р. Кирил Селецький, почесний крилошанин катедральної капітули, декан белзький і парох у с. Жужіль Белзького деканату. Троє дівчат, які сформували перший дім у с. Цеблів Белзького деканату, мали намір вступити до Згромадження сестер Служебниць у с. Жужіль, однак їх туди не прийняли. До 1921 р. сестрами опікувався о. Кирило Селецький. З 1921 р. товариство перейшло під духовну опіку перемишльського єпископа Йосафата Коциловського та отців редемптористів. Від початку свого існування згромадження мало офіційну назву Товариство святого Йосифа Обручника. У 1937 р. воно припинило свою діяльність, а його члени сформували монаше згромадження [409].

Мета згромадження полягала в піднесенні релігійного духу народу. Для цього засновувалися захоронки для дітей, притулки для сиріт та інші заклади, в яких основну увагу звертали на релігійне виховання. Також створювали спеціальні гуртки для дівчат та наречених (невіст), на яких навчали правил християнського життя, надавали практичні навички з ткання, гаптування та вишивання. Сестри св. Йосифа не залишали поза увагою і хворих, забезпечуючи їм належний догляд та опіку, працювали в шпиталях. Вступити до Згромадження сестер св. Йосифа могла кожна жінка, попередньо заповнивши спеціальну

анкету. Поряд з інформацією про себе, в анкеті потрібно було зазначити дані про родичів: де вони проживають, у яких умовах перебувають і чи потребують допомоги. Декілька питань анкети стосувалися особистого майна, тому бажаюча вступити до згромадження записувала «яку має виправу? Чи має плащ зимовий, велику хустку, ковдру, постіль, кілько пар обуви? кілько білизни; яке убранє на зиму, на літо і т. д. і кілько всього» [194, с. 49–51]. Наприкінці 1930-х рр. на території Перемишльської єпархії ГКЦ діяло 16 монастирських домів, у яких проживало 70 сестер йосифіток.

Релігійним вихованням молоді в єпархії займався Український інститут для дівчат, заснований єпископом М. Ступницьким. У 1928 р. тут викладало 25 сестер василіянок. Почесним головою Інституту був перемишльський владика. Через часті суперечки в межах даного закладу між греко-католиками та православними, владика змушений був відмовитися від керівної посади [127, с. 392–393].

Історія Марійських товариств молоді сягає глибокої давнини. Помітною датою в їх історії є 1616 р., адже саме тоді було видано привілей про заснування Марійських дружин. Марійське товариство молоді засноване в травні 1918 р. у Львові як об’єднане товариство Марійських дружин та Марійських союзів. Окрім великих українських міст і містечок, це товариство мало свої філії в Америці, Канаді, Бразилії. Організаційна структура Марійських товариств молоді включала фактично три рівні – Марійські дружини, Марійські кружки, Марійські союзи. Марійські дружини – найвищий, так би мовити, ступінь, який є основою товариства загалом. Що стосується кружків, то вони становлять собою прототип дружин і створювалися, як правило, в тих містах, де ще не було достатніх умов для діяльності чернечого ордену [131, с. 130].

У м. Дрогобич у 1930-х рр. були засновані: Марійська дружина учениць семінарії сс. василіянок, Марійська дружина учнів гімназії «Рідної школи», провідником яких був о. Северіян Бараник, Марійська дружина учнів польської державної гімназії та Марійська дружина пань (відновила свою роботу в грудні 1933 р.), які очолював катехит о. Онуфрій Гадзевич [47, k. 109]. Свою діяльність

Марійські дружини спрямовували, в основному, на виховання молоді, а також поглиблення морального, духовного, релігійного життя парафіян [224].

Великий вплив на розвиток релігійного життя мали Марійські дружини у м. Рава-Руська. У 1927 р. (за іншими даними 1931 р.) місцевий катехит о. Осип Лещук тут заснував та очолив Марійську дружину гімназійної молоді, яка налічувала 19 членів, з них 11 хлопців та 8 дівчат. Збори членів відбувалися 4 рази на місяць (двічі – релігійні, а 2 рази – звичайні). Діяльність Марійських дружин координувала спеціально створена рада, яка засідала раз на місяць. Товариство піклувалося про освіту та виховання молоді, мало власну бібліотеку, яка налічувала 500 томів книг релігійного змісту. В 1927 р. у м. Рава-Руська створено також Марійський союз хлопців і дівчат вселюдних шкіл, який налічував 84 члени (64 хлопці і 20 дівчат) [47, k. 658]. Провідник Марійських дружин о. Осип Лещук написав підручник «Вишкіл кандидатів Марійських дружин» (Львів, 1937 р.) та книгу «Християнське виховання молоді» (Перемишль, 1939 р.) [383, с. 279–280].

Завідатель (завідувач) о. Нестор Ещів з м. Борислава 27 лютого 1936 р. звернувся до Єпископського ординаріату з проханням, «бажаючи визначних успіхів, які приносять для душ Марійські дружини» надати дозвіл на заснування Марійської дружини в цьому місті при церкві Вознесіння Господнього. Членами Марійської дружини, яка матиме титул Благовіщення Пресвятої Богородиці, повинні стати українські дівчата-служниці. Для цього з 28 липня 1935 р. проводилися так звані проби, в результаті яких було обрано 54 члени. Офіційне прийняття до новоствореної Марійської дружини планували провести 7 квітня 1936 р. [52, k. 25].

6 травня 1936 р. Управа Марійського товариства молоді, зважаючи на значне зубожіння молоді, звернулася до Єпископського ординаріату з проханням надати грошову допомогу в розмірі 200–300 злотих для проведення щорічних реколекцій. У листі від Управи читаємо: «Молодь не має слів належної похвали на ці духовні вправи, що позволяють їй поглиблювати своє внутрішнє життя та виробляти в собі наставлення наскрізь активістичне до всіх проявів життя».

Реколекції проводилися у спеціальному реколекційному домі і зазвичай тривали три дні. Проте не кожний мав можливість взяти участь в цих реколекціях «з огляду на убожество», тому в 1935 р. єпископський ординаріат у м. Перемишль виділив на це дійство 200 злотих, а відповідне відомство у м. Станиславів взяло на своє утримання всіх учнів. Таким чином, спільними зусиллями вдалося провести дев'ять серій стислих реколекцій, до яких було залучено 240 учасників. У відповідь на дане звернення Єпископська канцелярія надіслала 150 злотих на «покриття коштів реколекцій молоді середних і високих шкіл» [51, k. 46; 52, k. 53–55].

Напередодні війни (1937 р.) у Перемишльській єпархії було 87 Марійських дружин молоді з 5380 членами. Більша їх частина (62) гуртувала у своїх рядах молодь середніх шкіл. Владика Йосафат Коциловський добре розумів вплив реколекцій на виховання молоді, тому голові Марійського товариства молоді щороку давав щедру грошову допомогу на організацію реколекцій. Завдяки такій фінансовій підтримці щороку відбувалося 4–6 серій реколекцій для молоді в м. Перемишль, м. Яворів, м. Дрогобич. У міжвоєнний період діяли також монастирі Чину Святого Василія Великого в Буковій (монастир Священномученика Йосафата), Добромилі (Святого Онуфрія), Дрогобичі (Пресвятої Трійці), Жовкві (монастир Рождества ГНІХ), Крехові (Святого о. Николая), Кристинополі (Св. Георгія), Лаврові (Св. Онуфрія), Перемишлі (Св. Священомученика Йосафата) [131, с. 134–136].

Таким чином, включення Східної Галичини до Польщі негативно позначилося на соціальному та матеріальному становищі греко-католицького духовенства, яке до укладення Конкордату 1925 р. не отримувало жодної матеріальної допомоги. У 1920-х рр. ситуація змінилася, але не суттєво. Умови Конкордату, які прирівнювали священиків до держслужбовців та визначали умови і розміри оплати, не могли забезпечити належне матеріальне становище духовенства, тому єдиним джерелом прибутку і надалі залишалася господарська діяльність пароха та його сім'ї. Однак у міжвоєнний період простежується негативна тенденція зубожіння парафіяльного духовенства, яка і визначала

неналежне виконання душпастирем його функцій, тобто рівень матеріального становища священика впливав на його соціально-політичну, культурно-просвітницьку активність та відношення до своєї праці. Піднесенню суспільного та релігійного життя краю сприяли релігійні організації, церковні братства і монаші спільноти та згромадження, які були важливою складовою організаційної структури Перемишльської єпархії ГКЦ. Поряд із товариством «Єпархіальна поміч», Інститутом вдів і сиріт по священиках та фондом для вдів і сиріт загиблих священиків, які проводили активну благодійницьку діяльність, функціонували також церковні братства: Братство Св. о. Миколая , Братство «Апостольство Молитви», Братство Найсвятішої Тайни Євхаристії, Братство Пречистої Діви Марії, братства тверезості та інші. Діяльність братств була спрямована на підтримку національно-релігійного духу та утвердження в суспільстві християнсько-моральних чеснот. В окремих парафіях Перемишльської єпархії ГКЦ поява церковних братств стала цілком новим явищем.

У міжвоєнний період на території Перемишльської єпархії діяли чоловічі монастирі Чину Святого Василія Великого, а також жіночі Згромадження сестер Василіянок, Згромадження сестер Пресвятої Родини, Згромадження сестер священномученика Йосафата, Згромадження сестер святого Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії. У 1928 р. у Перемишльській єпархії діяло 11 монастирів ЧСВВ. Велику увагу чернечі чини та згромадження приділяли душпастирській та виховній діяльності, сприяючи таким чином моральному, духовному і національному піднесенню українського народу. Нерідко згромадження співпрацювали з церковними братствами та товариствами, зокрема «Апостольством Молитви» та Марійськими дружинами. Досить плідною була діяльність сестер василіянок, які проводили виховну та навчальну працю в дитячих захоронках, семінаріях, на семінарійних курсах. Релігійним вихованням молоді в Перемишльській єпархії ГКЦ займалися Український інститут для дівчат, Марійські дружини молоді.

РОЗДІЛ 4. ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ КРАЮ

4.1 Участь священнослужителів в роботі українських політичних і культурно-просвітницьких організацій

Перша світова війна завдала значних матеріальних, людських та духовних втрат. Єпископ Й. Коциловський у посланні до Всечесних Отців наголошував, що «Нинішне зіпсуття, розбіжність думок, нечутливість супроти підпорядкування, нехіть до узнавання авторитету, не мале підірвання поваги душпастиря, – це пагубні сліди, що їх полишила війна, це перешкоди у наших душпастирських працях» [166, с. 78]. В історії Греко-католицької церкви та українського народу розпочалася нова доба, сповнена бурхливих подій у суспільно-політичному та духовному житті. Великою втратою для ГКЦ загалом та Перемишльської єпархії зокрема стала смерть перемишльського єпископа Костянтина Чеховича 28(30) квітня 1915 р., який вірою та правдою служив українському народу. У спільному пастирському посланні єпископи Галицької провінції зазначали: «Бог дав йому прекрасну смерть, бо впав жертвою релігійних і національних переслідувань, які тяжкими ударами спадали тоді на наш нарід» [136, с. 120].

Після окупації Галичини польськими військами 25 червня 1919 р. польська адміністрація почала ліквідовувати все, що українцям вдалося досягти в попередній період [138, с. 128]. Як зазначають В. Качмар і В. Савчак, перші роки перебування м. Перемишль під польською владою позначилися, з одного боку, польським терором проти українців, зокрема по відношенню до учасників визвольних змагань, а з іншого – зростанням національної свідомості серед українського населення краю [321, с. 165]. Багато священиків було заарештовано новою окупаційною владою. У листі до митрополита А. Шептицького єпископ Й. Коциловський писав, що «арешти священиків через польські власті ідуть

дальше. В декотрих деканатах взято декана, містодекана і всіх чільних священиків. Се плянова робота» [22, арк. 27]. Так, було заарештовано пароха с. Залокотя Старосамбірського деканату Якова Яхна (1874–1950?) та завідателя парафії с. Смільна Старосамбірського деканату Теодора Грушкевича (1885–1950). Останній був ув'язнений польською владою в 1919 р. у м. Домб'ї біля Кракова [383, с. 238–239, 520].

15 березня 1923 р. Рада послів Антанти прийняла рішення, згідно з яким визнавала Східну Галичину за Польщею. Український історик Іван Кедрин (1896–1995) у своїх споминах написав: «Польща зрозуміла рішення Ради Амбасадорів як згоду на політику денаціоналізації, екстермінації і господарської експлуатації українців» [114, с. 133]. Репресивна політика польської влади була також спрямована проти ГКЦ, яка перебувала в невизначеному правовому становищі.

17 березня 1921 р. польський сейм прийняв Конституцію, яка проголошувала демократичні права і свободи, надавала національним меншинам культурно-національні права, але не визнавала їх автономії [304]. Конституція 1921 р. визначила юридичний статус віросповідань, поділивши їх на «визнані» та «невизнані» державою, що ускладнювало правове становище останніх [377, с. 176]. До «визнаних» віросповідань належали Католицька церква, іудейське віросповідання та Східна церква старообрядців. Водночас відносини держави з Польською автокефальною православною церквою і протестанськими конфесіями не були врегульовані на законодавчому рівні. Римо-католицька церква визнавалася провідною серед інших віровизнань [376, с. 87; 377, с. 177].

Дискримінаційна політика польської влади була спрямовувала на поступове зменшення впливу українського чинника в західноукраїнському середовищі, а відтак його повне усунення з громадського життя [317, с. 135]. Першим кроком на шляху до полонізації був розпуск Галицького сейму, заміна поняття «Східна Галичина» терміном «Східна Малопольща», заборона вживати назву «Галичина», «українець», «український» [118, с. 7]. Національний та

релігійний гніт зумовив активізацію протестного культурно-просвітницького руху в Західній Україні [317, с. 77].

Переслідувань з боку польської влади зазнало греко-католицьке духовенство. Священикам заборонялося вживати українську мову в листуванні з державою [374, с. 255]. Повітові старости зобов'язували греко-католицьких священиків записувати метрики польською мовою. Влада змушувала українське населення святкувати римо-католицькі свята, хоча офіційного урядового розпорядження не існувало [317, с. 137]. 30 вересня 1919 р. Єпископська консисторія в м. Перемишль прийняла рішення про використання виключно української мови при веденні метрикальних книг та кореспонденції з польським урядом, проте наткнулася на опір з боку адміністрації. Дане рішення не було підтримано староством у м. Дрогобич, яке 9 січня 1922 р. зобов'язало всі парафіяльні уряди: «1) всі метрики провадити на латинським язиці; 2) витяги метрикальні видавати рівнож по латині; 3) в наголовках метрик вписувати «Respablik polonica»; 4) Кореспонденція з властями провадити по-польськи»; [55, k. 48]. У відповідь духовенство Дрогобицького, Бориславського та Мединицького деканатів звернулися до Міністерства внутрішніх справ у м. Варшава з вимогою розібратися в цій справі, оскільки Львівське воєводство дало відмову, стверджуючи, що «духовенство, яко проводячи метрики є державними функціонерами проте і не має права рекурсу проти своєї зверхньої власти» [55, k. 48]. Натомість «священство протестує рішучо проти висказу, що власть політично є його абсолютна зверхна власть» [55, k. 48]. Таким чином, підписані під даною петицією священики вимагали від Міністерства внутрішніх справ у м. Варшава відхилити рішення керівництва Львівського воєводства.

Однією з форм полонізації українців була ревіндикаційна реформа. Суть її полягала в тому, щоб штучно перетворити у поляків ті групи українського населення, що не мали чітко визначеної національної приналежності [317, с. 138]. Намагаючись привернути українське населення до польської нації, польська влада проводила акцію «загродової шляхти», яка ґрунтувалася на ідеї насадження польської мови та культури серед населення Галичини. Польські

шовіністично налаштовані діячі звинувачували ГКЦ у тому, що українці під тиском греко-католицького духовенства відійшли від «свого народу» (тобто польського). Для успішного проведення даної акції в м. Перемишлі у 1935 р. було створено «Союз загродової шляхти», який очолив польський військовий капелан А. Мйодонський [437, s. 132–134]. У своїх публічних виступах він заявляв, що автохтонами на західних теренах є тільки поляки, а всі інші – це українізовані поляки, яких треба повернути до польської нації, що греко-католицькі священики «крадуть польські душі», записуючи їх при народжені до ГКЦ [414, с. 226].

У центрі українського національного руху опинилася Греко-католицька церква, яка своїми ідеями лояльності до влади, захисту економічних інтересів та просвітницькою діяльністю здобула авторитет захисника українського народу. У посланні до Всечесних Отців єпископ Й. Коциловський наголошував: «Ці великі страшні часи, що ми їх переживали… не змогли – слава Всевишньому Богови – зломити нашого духа; ми чуємо у нашому нутрі якусь нову жизненну силу, що веде нас нестримно до обнови нашого релігійного життя» [166, с. 77]. Активна діяльність Церкви проявлялася в кількох напрямах. Передусім, духовенство організовувало українське шкільництво, видавало теологічну і світську літературу. Більшість видань 1920–1930-х рр. у Галичині були релігійного спрямування і за обсягом примірників значно перевершували громадсько-політичну періодику [371, с. 112].

Польська влада через повітові староства та воєводські уряди втручалася у релігійне життя греко-католицьких парафій Перемишльської єпархії. Відповідно до VIII артикулу Конкордату 1925 р., священики під час богослужінь повинні були виголошувати молитви за державу, тобто Другу Річ Посполиту, а також її президента. Священики свідомо ігнорували цей пункт угоди, тому донесення повітових старост до воєводського уряду в м. Львів надходили регулярно. Так, повітовий староста в м. Бібрка Тадеуш Хмілевський надіслав донесення від 18 квітня 1930 р. зі звинуваченням греко-католицького священика парафії с. Старе

Село Старосільського деканату в невиконанні умов Конкордату та непокорі державній владі [32, арк. 2].

Інколи священики Перемишльської єпархії ГКЦ відправляли молитву за державу та президента, але не виголошували слова «Спаси Господи державу нашу» (Другу Річ Посполиту. – Т. Г.). Повітовий староста у с. Ліську 1 квітня 1930 р. писав, що священик В. Трицецький, ігноруючи умови Конкордату, під час молитви виголосив слова: «Спаси, Господи, Нашу Україну» [32, арк. 14]. Неодноразово повітові старости скаржилися, що у західних районах Перемишльської єпархії значного поширення набула антипольська агітація, спровокована греко-католицькими священиками. Акцію підтримував Єпископський ординаріат у Перемишлі, який заборонив проводити літургію польською мовою, сприяючи тим самим українізації населення [33, арк. 1–6].

Таким чином, греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії сприяло збереженню української національної ідентичності та було рушійною силою боротьби проти ополячення краю.

У 1921 р. було запроваджено новий адміністративно-територіальний поділ Східної Галичини. Утворено Львівське, Станиславівське, Тернопільське воєводства. Так, устрій не враховував історичних та етнорелігійних особливостей і мав бути доказом польськості цих територій [118, с. 7]. Політичний тиск польської адміністрації на ГКЦ значно посилився. Влада контролювала процес заміщення вакантних парафій. Канонічна територія Перемишльської єпархії була поділена між Львівським, Станиславівським та Краківським воєводствами [81, k. 18].

Значний вплив на суспільно-релігійне життя Перемишльської єпархії ГКЦ у 1920-х рр. мали обрядові суперечки, які значно загострили стосунки греко-католицьких ієрархів з вірними. Прозахідні релігійні погляди станиславівського єпископа Г. Хомишина стали причиною обрядової дискусії в Галичині [435, s. 82]. У середовищі ГКЦ сформувалися дві течії, існування яких призвело до розходження у поглядах самих ієрархів Галицької митрополії. Станиславівському єпископу, який був виразником консервативного

клерикального напряму в українському національному русі, імпонувала прозахідна модель Церкви. Проте окциденталістські погляди Г. Хомишина не підтримував митрополит А. Шептицький, більшість греко-католицького духовенства та представники українського націонал-демократичного напряму. На думку О. Єгрешія, у другій половині 1920-х рр. стало очевидно, що дві течії мали не тільки релігійно-обрядовий, а й суспільно-політичний, культурно-просвітницький характер, адже, окциденталісти на чолі з Г. Хомишиним висували ідею автономії Галичини в складі Польщі, створення окремого клерикального товариства [312, с. 138–145].

Обрядові дискусії між ієрархами Галицької митрополії мали негативний вплив на суспільно-політичне, культурно-просвітницьке життя краю, адже поляки намагалися використати суперечливі погляди єпископів для послаблення українського національного руху.

Польський історик С. Стемпєнь наголошує, що окциденталісти прагнули реконструювати східний обряд, однак висловлювали побоювання, що це суперечитиме західноєвропейському менталітету української громади. На його думку, митрополит А. Шептицький, якого українські історики вважають орієнталістом, був переконаний, що греко-католицький обряд, попри збагачення знаннями західної, католицької науки, повинен зберігати візантійські форми зовнішнього вираження благочестя [463, s. 94]. Відповідно, погляди А. Шептицького відзначалися деяким плюралізмом, тобто митрополит намагався розвивати як східні, так і західні традиції релігійного життя.

Єпископ Перемишльської єпархії ГКЦ Й. Коциловський не зайняв чіткої позиції в ході обрядових дискусій. Він був готовий до компромісів стосовно зміни тільки зовнішніх форм обряду. В інших питаннях, які стосувалися внутрішнього релігійного життя, владика виступав за збереження ідентичності греко-католицького обряду.

Окрему увагу в контексті обрядових дискусій потрібно звернути на питання целібату. На думку С. Стемпєня, прийняття целібату відбувалося в той час, коли греко-католицький обряд розвивався в руслі візантизації, а отже, був

проявом латинізації [463, s. 98]. Частково погоджуючись із міркуваннями С. Стемпєня про зростання необхідності душпастиря, який би присвятив своє життя виключно Церкві, зазначимо, що введення у Перемишльській єпархії целібату все ж таки слід розглядати як елемент латинізації.

У лютому 1920 р. станиславівський єпископ Г. Хомишин проголосив у своїй єпархії запровадження целібату [250, с. 1; 333, с. 50]. У лютому 1925 р. у Перемишльській духовній семінарії було оголошено обов'язковий целібат для семінаристів І-го та ІІ-го років навчання, натомість для студентів ІІІ-го та IV-го курсів надавалося право вибору стосовно целібату. 5 березня 1925 р. студенти духовної семінарії відіслали до єпископа-помічника Г. Лакоти делегацію, яка вимагала скасувати обов'язковий целібат та обґрунтувала свої вимоги наступним чином: по-перше, це суперечить ухвалам Львівського Синоду 1891 р. і волі всього українського народу; по-друге, введення целібату обмежить можливість майбутнім священикам закінчити семінарію та вступити на вищі студії до Риму чи Відня. Всі вимоги семінаристів були проігноровані. Тому виникла загроза протестів, які на той час вже проходили у м. Львів та м. Станиславів. Введення целібату кандидати на священство трактували як «акт насилля з боку вищих духовних чиновників», а наслідком могло стати «поглиблення розстрою» в українському суспільстві [208, с. 3]. Г. Костельник та о. В. Лаба підкреслювали, що запровадження целібату «грозить катастрофою для унії» і «нещастям для… народу» [143]

20 жовтня 1925 р. до духовної семінарії в м. Перемишль прибули семінаристи, але до навчання були допущені тільки ті, котрі погодилися на целібат. На перший рік навчання було прийнято лише 20 кандидатів на священство. Семінаристів, які не підтримували целібат, обурив той факт, що на навчання прийняли осіб, яким відмовляли в попередні роки. На думку майбутніх священиків, основним критерієм прийняття до семінарії було бажання кандидата на священство стати целебсом. Єпископа Й. Коциловського вважали «неуступчивим у справі целібату», адже «ні протести світської суспільності, ні трагедії 40 осунених питомців (а скільки ще таких буде, показує Станиславів) не

відстрашують його від ломання наших відвічних церковних канонів і звичаїв» [185, с. 5]. Газета «Діло» звинуватила єпископів Й. Коциловського та Г. Хомишина в самовільному, протизаконному введенні целібату, внаслідок чого владики втратили підтримку як з боку духовенства, так і зі сторони народу. Фразу владики «Я буду дальше своє робити, хоч би тільки мала горстка вірних осталася при мені» [254, с. 3] газета «Діло» трактувала як байдужість до загалу, тобто до вірних та зрештою і до народу. Проте, з іншого боку, такі висловлювання перемишльського єпископа свідчать про незмінність і незламність принципів та приписів Церкви незалежно від того, скільки людей від неї відвернулося.

Запровадження перемишльським та станиславівським єпископами целібату у власних єпархіях було однією з причин прояву негативізму з боку українських націонал-демократів, які вважали, що латинізаційні наміри Г. Хомишина призвели б до поступової полонізації ГКЦ. Що стосується релігійних процесів у Перемишльській єпархії, то газета «Діло» 15 липня 1925 р. з цього приводу писала: «Коциловський, наслідуючи еп. Х. (Г. Хомишина. – Т. Г.), як тільки став епископом, так само став воювати зі своєю капітулою і помітує нею до нині; пожерся з цілим перемиським громадянством… «Хомишинізм» завис над цілою нашою уніятською церквою» [226, с. 2]. Газета «Діло» мала на меті скомпрометувати єпископа Й. Коциловського в очах української громадськості. Єпископ Й. Коциловський викликав осуд своїх дій з боку УНДО, запровадивши в Перемишльській єпархії ГКЦ целібат; шквал критики на сторінках газети «Діло» практично не вщухав до початку Другої світової війни.

Латинізаційні наміри єпископа Й. Коциловського засудило Товариство допомоги емігрантам у м. Перемишль, звинувативши владику в так званому ультрапапізмі, оскільки він заборонив українським малярам з Наддніпрянщини розмальовувати греко-католицькі церкви. Найімовірнішою причиною заборони було «побоювання щоби ці артисти не внесли православія в церковний живопис західного обряду» [252, с. 6].

23 листопада 1926 р. до редакції газети «Діло» надійшла стаття дописувача, ім'я якого невідоме (підписано «Один з деканів»). Автор вщент розкритикував Й. Коциловського, звинувативши його в «розбиванні громадянських інституцій», у «розпалі целібатних агоній» та «запровадженні целібату», а також у створенні «на спілку з еп. Г. Хомишином часопису «Нова Зоря» та злучені з Християнською організацією» [245, с. 2–3]. 24 листопада 1926 р. греко-католицьке духовенство скликало у м. Перемишль нараду, на якій були присутні 46 священів і обговорювали останні події, пов'язані з особою єпископа [206]. Присутні на нараді душпастирі висловили свою підтримку Й. Коциловському та засудили різкі висловлювання проти нього на сторінках газети «Діло»: «Осуджуємо систематичні, ворожі напасти часописей на наших Епископів» [207].

Єпископу Й. Коциловському закидали наміри створити свою партію серед духовенства, адже «ще не було такого ледачого пароха, котрий не мав би своєї партії в парохії. Ясно, що й епископові не важко «спрепарувати» собі партію» [245, с. 2–3]. Однак зазначимо, що владика виступав проти надмірної політизації суспільства, особливо молоді, тому негативні закиди на його адресу були необґрунтованими.

Діяльність владики газета «Діло» називала «прокляттям Перемишля», а самого єпископа радила «відіслати туди, відки він прийшов, – до монастиря» [245, с. 3]. Зважаючи на те, що діяльність УНДО підтримувала значна частина греко-католицького духовенства, компрометуючі факти на сторінках «Діла» стосовно єпископа Й. Коциловського помітно підривали його авторитет серед душпастирів і народу.

Отже, критика єпископа Й. Коциловського з боку УНДО була пов'язана зі спробою владики запровадити примусовий целібат серед священиків. Єпископ звернувся до студентів Духовної семінарії у м. Перемишль з вимогою висвячувати на священиків тільки в неодруженому стані. Релігійна проблема запровадження целібату вийшла на загальне суспільно-політичне обговорення.

На фоні целібатних дискусій серед українського населення Перемишльської єпархії розгорнулася критика суспільно-політичної активності єпископа Й. Коциловського. Великого резонансу в українському суспільстві набула стаття «Три заборони», надрукована в газеті «Діло» в листопаді 1926 р. Стаття мала пропагандистський характер і посилювала напруження у відносинах єпископа Й. Коциловського з вірними. Владику звинувачували в неправомірності його діяльності і виданні так званих трьох заборон, які 1926 р. вийшли друком у «Перемишльських Епархіяльних Відомостях». Заборони стосувалися таких питань: духовенству Перемишльської єпархії «не вільно» брати участь в святкуванні десятиліття смерті Івана Франка «задля його ворожого становиська супротив св. релігії і св. церкви»; духовенству «не вільно» читати і передплачувати український часопис «Український голос»; українським крилошанам «не вільно» брати участь у Виділі «Української щадниці» у Перемишлі [246, с. 2].

Щодо першої заборони, то владика зіткнувся з гострою критикою з боку націонал-демократів: «Якби таку заборону видав був владика Пелеш, що в церковне життя вложив талант ученого дослідника, або митр. Шептицький, великий інтеліґентний знавець церковного письменства, мистецтва та взагалі культури церкви, я (автор статті невідомий. – Т. Г.) хоч би й не погодився з такою постановою, все ж таки бодай признав би за ними певне особисте право до такого виступу. Але чим заслужився для церкви, для її культури еп. Коциловський» [246, с. 2].

Газета «Діло» вважала несправедливою заборону передплачувати «Український голос», адже коли єпископ Й. Коциловський виголосив свою промову, яка, начебто, сильно підривала його авторитет серед населення, то часопис не опублікував її стенограми, оскільки «не хотів нищити авторітету владики… Не хто инший а «Український Голос» стримав висилку жалоби до Риму на еп. Коциловського з прикрими фактами» [246, с. 2].

Серед інших причин, які призвели до критики діяльності Й. Коциловського, було викриття єпископом фінансових зловживань у різних

церковних інституціях. Наймасштабнішими були зловживання в Інституті вдів і сиріт, який повинен був надавати матеріальну допомогу сім'ям священиків у разі їхньої смерті. У результаті багато членів даної установи було звільнено, а окремих священиків викликано на допити в катедральну капітулу та накладено на них штрафи [435, s. 82; 438, s. 229–249].

Результатом невдоволення діяльністю Й. Коциловського стало спільне звернення духовних та світських осіб до Конгрегації в м. Рим з проханням усунути єпископа з посади. Дана просьба містила 28 пунктів, у яких ішлося про ніби то бездіяння владики та велику шкоду, яку він завдає народу. Детально вивчивши дане звернення, Конгрегація прийняла рішення відмовити у звільненні єпископа, натомість відправила до м. Перемишль Апостольського візитатора Джованні Дженоккі [438].

Великого розголосу в 1926 р. набула справа, що стосувалася «Української щадниці» в м. Перемишль, з якої були відкликані крилошани О. Зубрицький, М. Мриц і Н. Левицький. Ця подія викликала шквал критики з боку українського суспільства, адже «Українська щадниця» перебувала під покровительством митрополита А. Шептицького. З 12 членів товариства було 5 священиків, 1 світський радник консисторії, 1 лицар папського ордену, а решта – «люди, які надали чимало доказів вірності церкви» [246, с. 3]. Газета «Діло» зазначила, що за її даними єпископ Й. Коциловський повідомив про свою заборону брати участь крилошанам в «Українській щадниці» тільки єпископу Станиславівської єпархії Г. Хомишину. Натомість митрополит А. Шептицький нічого про це не знав. Цікавою з цього приводу є цитата з газети «Діло» від 29 листопада 1926 р.: «Це характеристичне для відносин, які еп. Коциловський створює в церковній ділянці», яка дещо розходиться із загальноприйнятою думкою про прихильні та дружні відносини ієрархів [246, с. 3].

Справа з «Українською щадницею» мала своє підґрунтя. Дискусія розгорнулася навколо Бурси Св. Миколая в м. Перемишль, яка протягом 1924–1926 рр. приймала емігрантів та дозволила їм у своєму будинку відправляти богослужіння за православним обрядом. На загальних зборах член товариства

І. Кухта заявив, що дозвіл виділу проводити православні богослужіння ображає його «католицькі почування», а відтак зажадав, щоб такого в майбутньому не повторилося. На це голова бурси, упорядник «Української щадниці» Ісидор Білинський заявив, що він буде «поступати на будуче так, як досі» [246, с. 3]. Справа дійшла до Єпископського ординаріату. Єпископ Й. Коциловський прокоментував ці події так: «Один з директорів виступив в обороні «православного богослуження» і «схизмацької пропаганди»» [246, с. 3]. На захист владики став часопис «Нова Зоря», обґрунтовуючи поведінку Й. Коциловського тим, що він на знак протесту відкликав духівника з Інституту та делегатів з «Української щадниці»: «Се ґенеза розпорядку о. Епископа, котрий нераз уже потерпів за се, що непохитно й вірно стоїть під Христовим Прапором. Я певний, що Він й тим разом побідить, мов світло, що все побідить мусить темряву. В ім'я правди подаю генезу розпорядку до відома усього католицького Духовенства та Громадянства» [156, с. 5].

25 жовтня 1926 р. до владики прибули представники української громадськості – директор С. Федак та К. Студинський з проханням дозволити брати участь в «Українській щадниці». Розмова тривала годину. Й. Коциловський зажадав і надалі залишатися покровителем Інституту для дівчат [225]. К. Студинський йому відповів: «…чи владика готов також привернути до давного стану церкву…», на що єпископ зауважив: «Про церкву він має право журитися, а вірні мають право мовчати» [246, с. 3]. Це викликало шквал обурень серед громадськості, а газета «Діло» заявила, що єпископ «…кинув визов. Громадянство не має иншого виходу, як цей визов прийняти» [246, с. 3].

Переломною подією в історії Перемишльської єпархії стала ратифікація Конкордату 1925 р., який регулював правове становище ГКЦ [199, с. 46–48]. Як зазначає І. Пилипів, у Конкордаті «мало бути зафіксоване юридичне оформлення стосунків між ГКЦ як складовою частиною Католицької церкви і Польською державою» [375, с. 166]. Формально поштовхом до підписання Конкордату стали напружені державно-церковні відносини. Галицька митрополія домагалася

законодавчого оформлення прав української Церкви в сфері освіти, культури та освіти [378, с. 154]. До обговорення окремих статей Конкордату було залучено греко-католицьких ієрархів, які 19 березня 1924 р. у митрополичій резиденції провели нараду [333, с. 76–78]. Ієрархи вважали, що Конкордат захистить душпастирів від свавільних дій властей та каральних органів. Відповідно до артикулу 1 католицька Церква в межах Другої Речі Посполитої користувалася повною свободою [141, с. 3]. Однак дія Конкордату для ГКЦ обмежувалася територією Галичини, адже у 18 артикулі зазначалося, що в польській державі жоден уніатський єпископ не має права опіки над вірними свого обряду, які мешкають поза межами Галицької митрополії. Як зазначає професор І. Пилипів, ієрархи Римо-католицької церкви не виявляли особливої прихильності до унійного процесу, тому Апостольський престол призначив для уніатів північно-західних земель Апостольським візитатором греко-католицького єпископа Миколу Чарнецького (1884–1959) [375, с. 167].

Конкордатна модель відносин держави та Церкви в деякій мірі визначала подальшу суспільно-громадську і культурно-просвітню діяльність ГКЦ та її участь в українському національному русі Галичини. Ієрархи Перемишльської єпархії ГКЦ активно долучалися до просвітницької діяльності. Особливо відзначилися в цьому плані єпископ Й. Коциловський, єпископ-помічник Г. Лакота, крилошани А. Зубрицький, І. Качмар, В. Левицький, М. Мриц, Р. Решетило, І. Стрийський, катехити О. Кормош, М. Комарницький, О. Мартинович, Л. Несторович. Серед молодшого покоління культурно-просвітніх діячів варто виокремити видатного проповідника о. В. Гриника, катехитів П. Голинського, П. Дем’янчика, П. М’якого та О. Орського [321, с. 164].

Єпископ Й. Коциловський виступав проти надмірної політизації населення краю, але він не залишався осторонь політичних проблем. У 1928 р. було проведено другі вибори до польського сейму (перші вибори були призначені на 1922 р., але одностайно бойкотовані українським населенням), у яких взяли участь українські партії. У м. Перемишль головними українськими кандидатами

були В. Загайкевич та В. Зубрицький. Не зважаючи на значну розпорошеність голосів, до сейму пройшли обидва кандидати [321, с. 168]. У промові з нагоди виборів до сейму і сенату в 1928 р. єпископ наголошував на важливості проведення виборів та закликав кожного громадянина держави робити свій вибір виважено, обдумано: «Віддаючи свій голос на якогось чоловіка, ви висказуєте йому найбільше довір'я, яке лиш можете мати до людини, бо добровільно віддаєте себе під його власть і провід, подібно як мала дитина з довір'ям у всьому, здається на рідну маму» [321, с. 168]. Дорослих, які роблять свій вибір «без надуми, й не розбирає чому так належить робити», єпископ порівнював з дітьми-підлітками. Поряд з такими чеснотами, як гідність, порядність потрібно звертати увагу на чесність по відношенні до Бога, чи виконує він християнські обов'язки, чи розуміє матеріальні та моральні проблеми [218]. Єпископ наголошував, що більшість людей здійснює свій вибір, керуючись власними вподобаннями: «многі голосують на чоловіка, не знаючи зовсім його вірувань, його засад ані таланту» [321, с. 169]. Владика застерігав вибирати послом до парламенту людину, яка вороже налаштована до Католицької церкви та українського народу. Звісно, ніхто не застрахований від такої ситуації, коли під впливом широкомасштабної агітації робить хибний вибір. Проте єпископ заспокоював, що «на щастя ви робили це несвідомо… і лише завдяки цьому були ви свобідні від вини перед Богом і власною совістю» [161, с. 3]. Єпископ Й. Коциловський закликав не повторювати минулих помилок, щоб «не прибавляли ми нових ударів, більше болючих» [161, с. 3].

22 листопада 1931 р. у Перемишльському окрузі (Перемишльський, Добромильський, Сяніцький, Березівський і Короснянський повіти) відбулися чергові вибори до польського сейму. Представником українців від даного округу обрали В. Загайкевича [164, с. 4]. У часописі «Бескид» було опубліковано статтю про вибори до сейму [161, с. 2]. У дописі йшлося про те, що така подія, як вибори «не може залишити рівнодушним жодного католика». Посли, обрані до сейму, вирішували важливі питання, пов'язані з ставленням держави до Церкви, релігійним вихованням у школах, подружніми законами. Важливим було

питання позиції польської влади щодо Церкви: «Пригадуємо, що до виборів зголошено 10 ліст ріжних партійно-політичних груп, з яких многі займають явно або скрито вороже становисько до Католицької Церкви та до справедливих, диктованих природними законами, потреб українського народу» [161, с. 2].

Великого розголосу в єпархії та поза її межами набув випадок у м. Самбір, який засвідчив ставлення владики до надмірної політизації українського національного руху. Під час святкування «великого торжества коронації чудотворної ікони Матері Божої» парох с. Вощанець Рудецького деканату о. С. Кульчицький, прибувши на церковне свято до м. Самбір, попросив у місцевого пароха о. Ф. Рабія виголосити проповідь [236]. Зміст цієї проповіді мав не стільки релігійний, скільки агітаційний характер, тому владика Й. Коциловський застеріг від такого змісту виступу: «Отче, згляньтеся на нарід в такім числі. Він прийшов почути Слово Боже. А ви очім говорите?». Парох відповів, що зараз закінчить проповідь, проте і надалі продовжував у тому ж дусі, на що владика сказав йому: «Прошу зійти», а до пароха Ф. Рабія звернувся з пропозицією виголосити проповідь про Матір Божу [12, арк. 2]. За таку аполітичну позицію, яку єпископ досить часто демонстрував на урочистих заходах, його неодноразово критикували перемишльські церковні діячі УНДО. Церковний суд у м. Перемишль направив дану справу про інцидент між єпископом Й. Коциловським і парохом Ф. Рабієм до Митрополичого суду у Львові. Останній у постанові зазначив, що ця справа не належить до його компетенції.

Загострення українсько-польських відносин та політика «пацифікації», яку активно проводив на українських землях польський уряд у 1930-х рр., спонукала все греко-католицьке духовенство до згуртування українського народу на засадах християнських цінностей [19]. У ході пацифікації за період з 1 липня до 1 грудня 1930 р. у Львівському, Тернопільському та Станиславівському воєводствах було арештовано 1739 осіб, із яких 1143 – віддано до суду [418, с. 123]. Це спричинило гострий осуд з боку українських політичних партій, громадянства краю, ієрархів ГКЦ. Як противник насилля, Г. Хомишин, зокрема,

вважав, що тільки політична партія християнської орієнтації зможе розв'язати українсько-польське протистояння, а тому активно взявся за створення замість УХО нової партії всегалицького масштабу. З цією метою 12–13 липня 1930 р. відбулася перша нарада за участю єпископів Г. Хомишина і Й. Коциловського та їх єпископів-помічників. Учасники наради, зокрема, відзначили, що ідеологія жодної з існуючих українських партій не несе в собі християнських цінностей, а тому є необхідність у створенні окремої католицької партії [211]. Так, 24 вересня 1930 р. на установчому з'їзді у м. Львів була створена Українська католицька народна партія (УНКП) [349, с. 221].

У 1931 р. у Львові з ініціативи А. Шептицького засновано суспільно-релігійну організацію – Український католицький союз (УКС), який у політичних питаннях підтримував УНДО. На той час у Галичині вже діяла Українська християнська організація, створена за сприяння єпископів Г. Хомишина та Й. Коциловського, яка виступала за польсько-українське порозуміння. Отже, обрядові дискусії мали безпосередній вплив на подальший перебіг подій суспільно-політичного життя Перемишльської єпархії та ГКЦ загалом. Програмні засади УКНП були викладені в праці одного з її ідеологів та співзасновників О. Назарука під назвою «Ідеологічні основи Української католицької народної партії». Партія виступила за широку національно-культурну автономію Східної Галичини у складі польської держави, а духовну силу, яка б змогла об'єднати українців Галичини та забезпечити міцний зв'язок із католицизмом Західної Європи, вбачала лише в ГКЦ [373, с. 175]. Газета «Слово польське» писала: «Ця група поставилася до польської держави лояльно і хоч, щоправда, підіймає боротьбу за національно-культурні і політичні домагання українців, але в рамках польських законів, респектуючи всі міжнародні договори, які Польща заключила» [257, s. 5].

Польська влада вважала, що лояльність УХО до Польщі негативно сприймалася митрополитом, незважаючи на те, що патронами цієї організації були «два достойники греко-католицької церкви (Г. Хомишин та Й. Коциловський – Т. Г.), а в її склад входили священники та люди, що тішаться

пошаною та признанням в українському суспільстві» [257, s. 5]. Перемишльський єпископ Й. Коциловський, як і станиславівський – Г. Хомишин, займав пропольську позицію. Однак протягом свого перебування на посаді єпископа Перемишльської єпархії ГКЦ він жодного разу відкрито не заявив про свою політичну приналежність. Опираючись на його послання, виступи, промови, можемо тільки припускати, що його політичні погляди збігалися з програмовими вимогами УНДО. У політичному плані Й. Коциловський гостро критикував радянську владу, засуджував колективізацію та масові переслідування населення УРСР.

Створення Українського католицького союзу польська влада пов’язувала з протиріччями в середині, у результаті яких частина членів покинула лави даної організації [259; 257, s. 5]. У жовтні 1930 р. митрополит зустрівся з керівництвом УКНП та запевнив, що між організаціями не може бути жодних суперечностей. Однак наступні події свідчать про зовсім інше. 4 квітня 1931 р. часопис «Громадський голос» написав, що створення УКС на чолі з митрополитом – це удар по УКНП, яка патронується Г. Хомишиним [169, с. 2]. На думку О. Єгрешія, така ситуація була пов’язана з тим, що УКС підтримував УНДО, збільшуючи її авторитет серед українців-католиків, тоді як популярність УКНП поступово зменшувалася [311].

Створення УКС, орієнтованого на консолідацію українського населення для боротьби за власну культуру та духовність, негативно сприйняв часопис «Слово польське», звинувативши митрополита А. Шептицького у тому, що він прагнув «викликати хвилювання між поляками й русинами всередині держави, а поза її межами мав на меті сприяти наклепам антипольської пропаганди» [258, s. 5]. Негативне ставлення до митрополита польська преса обґрунтовувала тим, що він в одному зі своїх численних послань закликав до молитви за те, щоб український народ та ГКЦ подолали важкі часи: «вважаємо таке розпорядження незрозумілим не тільки для польського, а і для русинського суспільства, що розуміє митрополит Шептицький під важкими часами і нещастями, які переживає церква і народ, бо про такі тяжкі часи нікому за межами будинку св.

Юра нічого не відомо» [258, s. 5]. Польський уряд запевняв, що ніколи не перешкоджав щорічним богослужінням, які проводилися галицькими ієрархами за полеглих у листопаді 1918 р. українських вояків, однак «польська влада та польське суспільство не може спокійно дивитися, коли листопадові богослужіння частиною греко-католицького духовенства та Української військової організації (УВО) використовуються для насадження ненависті між державою та народом польським» [258, s. 5]. До польського народу влада включала і русинів, тому розкриття прапору УВО під час богослужіння в листопаді 1928 р. назвала провокацією та проявом антидержавної пропаганди.

На захист митрополита виступили УНДО та газета «Діло», яка вважала, що кампанія проти митрополита А. Шептицького в польській пресі перейшла «усякі межі звичайної пристойності» [180; 243, с. 1]. Часопис «Діло», відкинувши всі політичні мотиви кампанії, написав: «…замісць покликуватися на високий авторитет нинішнього Голови Греко-Католицької Церкви задля якогось злагіднення теперішньої нечувано загостреної атмосфери, – не цурається найпоганіших метод, щоби тільки цей авторитет валити» [243, с. 1]. Націонал-демократи були переконані в тому, що жодний свідомий українець не повірить «у диверсію Митрополита проти двох інших дієцезальних Епископів (Г. Хомишина та Й. Коциловського – Т. Г.), безпосередньо після кількакратних спільних довгих нарад та саме в нинішній важкий час для цілої Греко-Католицької Церкви» [243, с. 1].

Складні суспільно-політичні умови, спричинені включенням Східної Галичини до складу Польщі та політикою польської влади, спрямованою на полонізацію українського народу, спонукали греко-католицьке духовенство до активних дій. Польський уряд, як зазначає професор І. Пилипів, намагався обмежити діяльність українських товариств, обґрунтовуючи це їх надмірною політизацією та радикалізмом [373, с. 277]. Заборона товариства «Січ» (1924 р.), «Пласт» (1930 р.), обмеження діяльності «Сокола» й «Лугу» сприяли залученню молоді до проголошеної Папою Римським Пієм XI Католицької акції, яка мала на меті сприяти вдосконаленню суспільного життя [477, с. 22; 435, s. 81].

Організаційне оформлення Католицької акції на території Перемишльської єпархії ГКЦ розпочалося ще 1929 р. під час конференції греко-католицького єпископату у Ватикані, на якій були присутні митрополит А. Шептицький та перемишльський єпископ Й. Коциловський [197; 217]. З листування митрополита А. Шептицького та станиславівського єпископа Г. Хомишина дізнаємося, що останній не був присутній на нараді, оскільки «о терміні конференції на дня 25 падолиста перечитав вже запізно…З ухвалами повзятими на конференції годжуся цілковити…прошу дуже додати мій підпис» [20, арк. 166; 21]. Наступна нарада ієрархів з приводу проведення Католицької акції відбулася у Львові у 1931 р., на яку знову ж таки не прибув станиславівський єпископ Г. Хомишин: «Єсьми так наболілий душею, що не можу ручити, чи зможу заховати рівновагу духа в часі конференції» [20, арк. 184]. Станиславівську єпархію на конференції представляв єпископ-помічник І. Лятишевський. Метою Католицької акції було «відновлення католицького життя в родині і суспільстві» [58, k. 290; 242].

На нашу думку, заснування Католицької акції, а також діяльність Марійських дружин на території Перемишльської єпархії ГКЦ були проявами прихильного ставлення єпископа Й. Коциловського до латинізації греко-католицького обряду.

У період Другої Речі Посполитої, коли єдиною консолідуючою силою залишалася ГКЦ, все більшого поширення набувала антирелігійна преса, тому в міжвоєнний період гостро постала проблема так званої доброї преси, для вирішення якої було створено спеціальний комітет [219]. «Ворожий часопис» призводив до занепаду релігійного духу, до морального спустошення в селах та містах. Для того, щоб паралізувати негативний вплив антирелігійної, антикатолицької преси комітет регулярно проводив «місяць доброї преси». Так, у січні кожного року свідома віруюча людина зобов’язувалася стати передплатником католицьких газет. Кожен передплатник перемишльського часопису «Бескид» повинен привести хоча б одного нового передплатника та кількох читачів: «В місяці січні звернім усі зусилля на те, щоби наша убога

католицька преса подвоїла число своїх передплатників і читачів» [239, с. 5]. Серед українських католицьких часописів найпопулярнішими були «Бескид», «Місіонар», «Нова Зоря», «Правда», «Наш Приятель». «Бескид» виходив щотижня. Видавництво місячника «Місіонар» було організоване церковним братством «Апостольство Молитви» в м. Перемишль [309, с. 61]. «Нова Зоря» виходила 2 рази в тиждень, «Правда» – щотижня. Досить дорого, 250 зл., обходилася парафіянам передплата ілюстрованого місячника для дітей «Наш Приятель».

У січні 1933 р. в «Перемиських Епархіяльних Відомостях» було опубліковано розпорядження Всесвітлійшого Преосвященного Єпископського Ординаріата про проведення пресової акції в парохіях Перемишльської єпархії ГКЦ: «Преса виховує людей, кермує їхніми поглядами та думками в точно означеному напрямку та поширює їхній світогляд» [69, k. 418–419]. До єпископа часто надходили звіти про проведення Католицької акції в парафіях. На зібраннях, які відбувалися в читальнях «Просвіти», або під час богослужінь в церкві обговорювали значення та вплив католицької преси і книг на суспільно-релігійне життя народу: «католицька газета, книжки, це наша властива, бо утверджує нас у вірі і оборонить нас перед ворогом нашого спасення» [69, k. 110; 88].

Під час літургії священики виголошували проповіді, в яких вказували на шкідливість і небезпеку «ворожої церкві преси і книжки». Окрім того, заохочували передплачувати і читати тільки католицьку пресу [205]. Під час богослужінь проводився збір коштів на передплату преси, в середньому 5–10 злотих. Зібрані гроші відправляли у так званий фонд доброї (католицької) преси. Особливим попитом користувалися «Місіонер», «Бескид», «Наш Приятель», які «люде дуже охотно читають» [69, k. 416]. Проте в деяких парафіях збір коштів на передплату газет не проводився, оскільки, як зазначалося, «недільні збірки заледве вистарчують на найконечнійші потреби Церкви». Парафія с. Гирова Дуклянського деканату «майже в цілісності перейшла на схизму, а при католицькій Церкві остались найбіднійші господарі» [69, k. 387].

У 1930-х рр. нормалізувалися відносини єпископа Й. Коциловського з духовенством та вірним, які значно загострилися у середині 1920-х рр. через целібатну реформу владики. Однією з причин довготривалого процесу консолідації українського народу була загроза з боку польської влади, яка активно проводила політику «пацифікації». Окрім того, проявом консолідації українського населення краю були часті звернення вірних Перемишльської єпархії ГКЦ стосовно «страшного релігійного переслідування, якого зазнало українське населення від большовиків комуністів» [58, k. 55]. У листопаді 1933 р. відбулися святкування з нагоди іменин єпископа Й. Коциловського. 2 грудня 1933 р. газета «Діло» написала: «…все зорґанізоване громадянство Перемишля взяло участь у святі іменин владики…До владики прибули делеґати практично всіх устав та орґанізацій, за винятком товариства «Надія», «Сирітський Захист» і «Учительська Громада»» [238, с. 3]. На думку української громадськості, «перемиське свято 25-го листопада… стало тріумфом великої ідеї національного консолідації Перемиської Землі» [238, с. 3].

7 червня 1938 р. у м. Добромиль відбулася політична нарада УНДО, в якій взяли участь 200 осіб з 45 громад повіту та греко-католицьке духовенство під головуванням декана м. Добромиль о. Й. Мариновича (1936–1946). Під час наради виголосили промови декан Добромильського деканату Й. Маринович, декан Тіснянського деканату о. Є. Хархаліс (1937–1947), парох с. Коростна та ін. Було прийнято ряд важливих рішень, частина яких стосувалася ГКЦ. Присутні на зборах виступили проти наступу на Церкву і духовенство, підтвердили своє прихильне ставлення до митрополита А. Шептицького, засудили виступ посла Екерта проти єпископа Й. Коциловського на вічах у Добромилі та Хирові, а також заявили, що «завсіди вірно та непохитно стоятимуть в їх обороні» [179, с. 4].

Зміни в суспільно-політичному житті Галичини в 1920-х рр., пов’язані з формуванням нової партійної системи та визріванням автономістських ідей у середовищі галицьких українців, визначали напрями суспільної діяльності ГКЦ та її долучення до українського національного руху Галичини [28]. За таких умов

греко-католицьке духовенство Перемишльської дієцезії на чолі з єпископом Й. Коциловським розгорнуло активну діяльність, спрямовану на збереження національної ідентичності українського народу: «в останніх літах за почином певних чинників почала водитися в тутешній епархії практика устроювати богослуження за померших, що потерпіли в часі світової війни…» [23, арк. 102]. Священики вшановували у своїх парафіях урочистості з нагоди важливих подій в історії української держави, а саме вшановували полеглих воїнів УГА, відправляючи панахиди. Так, з ініціативи пароха у с. Себечів Белзького деканату Станислава-Яківа Гарасовського (1921–1947) в селі було встановлено щорічне святкування річниці Листопадового чину. Єпископ Й. Коциловський у листі до митрополита А. Шептицького писав, що подібного роду урочистості не тільки викликають негативну реакцію польської влади, але «…дають нагоду певним кругам до протикатолицької акції…агітації схизматицької» [23, арк. 102]. Багато священиків Перемишльської єпархії ГКЦ у період Першої світової війни служили в Легіоні УСС та входили до лав УГА. Зокрема, Петро Гуль (1897–1942) у званні підхорунжого служив в УГА [383, с. 23], Олексій Хархаліс (1893–1951) – у Легіоні УСС, а відтак став поручником в УГА [383, с. 39], Теодор Салагуб (1891–1965) – у Легіоні УСС [383, с. 85]. В УГА служили також Зенон-Олександр Крупський (1900–1941), Михайло Гащак (1899–1951), Василь Гриник (1896–1977) та ін. [383, с. 10, 62, 64]. Учасником Листопадового зриву був Юліан Татомир-Сас (1883–1946), який увійшов в історію як організатор українського громадсько-політичного життя м. Самбір. У 1911 р. він організував у місті касу «Народний дім» і став членом її дирекції, належав до співзасновників філії товариства «Просвіта» [383, с. 512].

Повернувшись після закінчення бойових дій із фронту, священики долучилися до піднесення українського національного руху Галичини. Духовенство Перемишльської єпархії ГКЦ проводило активну діяльність в культурно-просвітніх товариствах та економічних організаціях. Так, парох с. Корманичі Нижанківського деканату Йосиф Ляльович (1895–1977) заснував у с. Мацина Велика Горлицького повіту читальню товариства «Просвіта» і керував

драматичним гуртком [383, с. 74], а катехит у с. Судова Вишня (1920–1924) і м. Комарно (1926–1939) Стефан Шеремета (1894–1956) був довголітнім директором та членом надзірної ради Задаткового товариства (кредитового кооперативу) – згодом «Українбанку», членом управи кооперативів «Народна спілка» і «Самопоміч» та гуртка «Рідна школа» [383, с. 112]. Священик Ю. Татомир-Сас протягом 1928–1931 рр. був головою УНДО в Самбірському повіті (сенатор від УНДО) [383, с. 512].

Духовенство єпархії, підтримуючи заклики єпископа Й. Коциловського, створювали у своїх парафіях бібліотеки, сприяючи тим самим піднесенню освітнього життя українців. Заходами о. Івана Тимчука у Беньові було збудовано читальню товариства «Просвіта», при якій організовано бібліотеку [383, с. 116–117]. Парафіяльні бібліотеки створив Мухнацький (Муха) Яків (1886–1955) – парох у Лімній Жукотинського деканату (1919–1930), декан Жукотинського деканату (1926–1930), парох у Мокротині (1930–1945) та декан Жовківського деканату (1933–1945) [383, с. 307].

В умовах польської окупації українських земель греко-католицьке духовенство як консолідуюча сила особливу увагу звертало на виховання населення в дусі християнського патріотизму. Неабияку роль у цьому процесі відігравали товариства «Просвіта», «Рідна школа» та ін. Зважаючи на те, що законодавство Другої Речі Посполитої не забороняло діяльність громадських організацій, священики ГКЦ усвідомлювали, що існуваннях даних інституцій дає можливість для законної реалізації національних прав [372, с. 107–111].

У 1868 р. у Львові виник головний осередок товариства «Просвіта», яке очолив український громадсько-політичний діяч, композитор, педагог і журналіст Анатоль Вахнянин (1841–1908) [149, с. 154]. Перша філія товариства «Просвіта» була заснована з ініціативи Маркила Желехівського в 1875 р. у селі Бортники, що біля м. Ходорова. У 1891 р. засновано філії у містах Броди, Перемишль та Рогатин. У 1892 р. філія читальні «Просвіта» була створена в м. Кам’янка-Струмилова. Згідно зі статутом «Просвіти» від 1891 р., філії у повітових містах та містечках виконували роль посередника між читальнями та

Головним виділом у м. Львів. З прийняттям у 1912 р. нового статуту філії товариства «Просвіта» стали цілком самостійними повітовими просвітницькими організаціями [149, с. 155].

До 1914 р. було засновано 77 філій товариства «Просвіта» у 49 повітових містах, 26 містечках Східної Галичини та у двох повітових містах Лемківщини (Новий Санч і Ясло). Воєнні дії призупинили процес організаційного розвитку «Просвіти» і в цей час була створена тільки одна філія у м. Любачів Перемишльського деканату. На території Перемишльської єпархії філії були створені в таких містах: Самбір (1892 р.), Рава Руська (1895 р.), Бібрка (1896 р.), Сокаль (1898 р.), Комарно і Старий Самбір (1901 р.), Сянік, Яворів, Мостиська (1903 р.), Жовква (1906 р.), Краковець і Турка (1908 р.), Дрогобич (1909 р.), Добромиль, Ярослав, Гвоздець (1910 р.), Нове Село і Судова Вишня (1912 р.), Белз (1913 р.) [149, с. 155]. У міжвоєнний період було засновано 11 філій товариства «Просвіта», три з яких знаходилися на території Перемишльської єпархії у м. Краків (1923 р.), м. Динів (1924 р.), м. Лежайськ (1925 р.).

Отже, від початку свого створення товариство «Просвіта» стало виразником національних інтересів українського суспільства та поступово поширило свій вплив на всю територію Галичини. Окремі осередки «Просвіти» було засновано на Лемківщині, Холмщині та Волині.

На відміну від товариства «Просвіта», яке мало українофільське спрямування, мережа читалень москвофільського товариства ім. Качковського була незначною. Тільки в окремих парафіях Перемишльської єпархії дане товариство здобуло підтримку населення та духовенства. Так, осередки товариства ім. Качковського діяли у парафії с. Боднарка Горлицького деканату, с. Фльоринка Грибівського деканату, с. Грімно Комарнянського деканату, с. Кальників Краковецького деканату та ін. [125].

Після закінчення Першої світової війни товариство «Просвіта» почало відновлювати та налагоджувати діяльність філій та читалень, кількість членів яких поступово зростала. Якщо до початку Першої світової війни діяло 23 філії товариства «Просвіта», то після закінчення воєнних дій свою роботу відновили

17 філій, які нараховували 975 членів [18, арк. 29–31]. Діяльність решти 6 філій у міжвоєнний період так і не було налагоджено, однак читальні й надалі функціонували. Ініціаторами заснування читалень виступили місцеві священники, які фактично представляли інтереси всієї інтелігенції села та прагнули до національно-культурного піднесення українського народу. Читальні діяли на основі власних статутів і не були пов'язані між собою [149, с. 158–159].

До початку Першої світової війни в Галичині діяло 2640 читалень «Просвіти», 683 з яких на території Перемишльської єпархії ГКЦ. Воєнні дії негативно вплинули на розвиток культурно-просвітницького життя краю. Читальні, як і саме товариство «Просвіта», призупинили свою діяльність. Після закінчення воєнних дій до 1923 р. «Просвіті» вдалося відновити діяльність 1337 читалень, 203 з яких у межах Перемишльської єпархії ГКЦ. Загалом, до кінця 1928 р. у Галичині було відновлено 2934 читалень, що на 64 читальні більше, ніж у довоєнний період. Степан Шах (псевдонім С. Перський) у своїй відомій праці «Популярна історія товариства «Просвіта» зазначав, що «внутрішня, духовна праця повоєнних читалень «Просвіти» є глибша, змістовніша й інтенсивніша, ніж була перед війною» [149, с. 161].

Основною метою «Просвіти» було зміцнення і згуртування однодумців у процесі піднесення національної та суспільно-політичної свідомості [316, с. 137; 473]. Голова товариства «Просвіта» у м. Львів Михайло Галущинський (1923–1931 рр.) у своїй праці «Одиниця і громада» зазначав, що «кінцевою умовою діяльності «Просвіти» була побудова національної держави» [142, с. 12].

Духовенство, яке було фактично виразником і захисником національних інтересів українців, активно долучалося до відродження зруйнованих у період воєнного лихоліття філій та читалень «Просвіти». Так, парох Петро Андрейчик (1921–1940 рр.) при парафії Залуж-Війське Сяніцького деканату організував дві читальні товариства «Просвіта» та гурток «Сільський господар» [383, с. 1–2]. Активну громадську позицію займав парох (1922–1941 рр.), завідатель (1928–1933 рр.) Лучанського деканату Юрій Гошка. Він організував, а згодом очолив читальню товариства «Просвіта», започаткував у с. Гординя кооператив

«Злагода», а також надавав фінансову допомогу товариству «Рідна школа» [383, с. 3–4]. Парох Теодор Ярка (1914–1944) сприяв розвитку читалень «Просвіти» та кооперативів у селах, які належали до його парафії. За свою просвітницьку діяльність Т. Ярка опинився серед інших активних «націоналістів». У 1944 р. спеціалізований військовий суд Армії Крайової виніс йому смертний вирок, однак замах здійснити не вдалося. Просвітницькою працею у парафії займалися і діти Т. Ярки [383, с. 92–93]. Отже, за сприяння деканів та парохів у багатьох парафіях єпархії було налагоджено діяльність «Просвіти», «Рідної школи», відновлено українські кооперативи.

Читальні товариства «Просвіта» проводили святкування визначних дат та організовували концерти, які були покликані пробудити національну свідомість та сприяли культурному, просвітницькому, національному піднесенню українського народу. Щороку в березні відбувалося традиційне свято Шевченка, у травні – свято в честь Івана Франка. З 1924 р. у жовтні щороку організовували свято книжки, а в грудні – свято «Просвіти» [149, с. 161]. Активну участь в проведенні подібних святкувань брало українське греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії ГКЦ, яке особливо турбувалося про піднесення національного руху та розвиток національної свідомості українського народу.

29 березня 1931 р. за сприяння читальні «Просвіта» у парафії с. Мшинець Жукотинського деканату відбувся концерт, присвячений Тарасу Шевченку. Місцевий парох о. Петро Мриглод (1897–1976) у вступному слові представив великі заслуги поета перед українським народом: «Большовики представляють Шевченка як безбожника, але неслушно, бо поет був віруючою людиною» [177, с. 4]. Дівчата декламували вірші поета та співали пісні. Під час концерту було зібрано 6,17 злотих на католицьку пресу. У 1945 р. о. П. Мриглода заарештовали і звинуватили у «злочинній» діяльності, яка виявлялася у тому, що «у минулому він був головою українсько-націоналістичного гуртка «Просвіти»» [383, с. 305].

Подібне дійство, організоване культурно-просвітницьким товариством «Просвіта», відбулося у парафії с. Трушевичі Добромильського деканату 21

травня 1931 р. Після Служби Божої декан Добромильського деканату Осип Маринович (Фурла) (1926–1946) виступив перед присутніми з промовою, в якій наголосив, що «святочна академія, устроєна самими селянами, пройшла величаво і є доказом, як наше селянство при добрім проводі уміє і потрафить працювати» [176, с. 4]. Декан о. О. Маринович протягом 1926–1930 рр. був головою читальні товариства «Просвіта» у с. Військо, головою гуртка «Сільський господар». З його ініціативи було засновано кооператив «Згода» та дитячий садок. Як член УНДО о. О. Маринович в 1937 р. обраний кандидатом до польського сейму [383, с. 291].

Неодноразово греко-католицьке духовенство Перемишльської єпархії ГКЦ запрошували на урочисті події, пов'язані з відкриттям філій та читалень «Просвіти». Так, 3 травня 1931 р. відбулося освячення читальні «Просвіти» у парафії с. Вовче Старосамбірського деканату, на яке зібралася громада села, місцевий парох Василь Яремкевич (1860-1947), голова «Просвіти», а також запрошені гості з м. Перемишль – о. П. Голинський, о. І. Дем'янчик, В. Демчук, посол Зубрицький та Доротяк. о. Петро Голинський поблагословив створення читальні, підкреслив «значіння подібних церковно-громадських, святочних сходин для трівкого, духовного об'єднання членів ширшої сім'ї» [167, с. 5]. Усі доповідачі наголошували на важливості функціонування «Просвіти» та «Рідної школи» для «піддержання в собі те, що найважніше: силу духу, бо тільки вона рішає про долю народів» [167, с. 5]. Парох В. Яремкевич був головою деканальної бібліотеки, читальні товариства «Просвіта», створеної ще в 1901 р., входив до кооперативного товариства «Каса Стефчика», гуртків «Сільський господар», «Згода», Українського педагогічного товариства [383, с. 305]. Як засвідчує допису «Вовче к Перемишля» про освячення читальні «Просвіта»: «… провели громадяни Вівча кілька милих хвилин при спільній, святочній трапезі, розважали неодну пекучу справу, пізнали, що богато в минулому поробили недотягнень і похибок. Та при добрій волі, опираючись на непохитні засади кат. Церкви усе дасться направити». Це підтверджує важливу роль греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії в суспільно-

просвітницькому житті краю [167, с. 5]. Того ж дня за участю греко-католицьких священиків відбулося відкриття читальні «Просвіта» в парафії с. Перекопана Перемишльського деканату.

Таким чином, організовані місцевим осередком «Просвіти» свята та концерти відбувалися за безпосередньою участю греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ. Виступи священиків на цих культурно-масових заходах відіграли важливу роль у культурно-просвітницькому житті краю, сприяючи піднесенню національної свідомості та розвитку українського національного руху.

Польська влада перешкоджала проведенню таких культурно-мистецьких заходів із залученням до них греко-католицького духовенства, посилюючи свої впливи у західних деканатах Перемишльської єпархії. Так, у багатьох селах Добромильського повіту діяли польські культурні товариства «Дома людові», «Кулек», «Стшельцуф». Зрозуміло, тут вплив місцевих осередків «Просвіти» був незначним. У тих парафіях, де читалень «Просвіти» не існувало, культурно-просвітницьку роботу, «щоби село видобути з нетрів темности і економічного занепаду», виконували осередки українських кооперативів, зокрема «Сільського господаря» [176, с. 4]. У травні 1931 р. «Сільський господар» та кооператив «Народний дім» організували в м. Добромиль повітове свято, яке розпочалося з промови декана о. О. Мариновича. Він освятив продовольчий склад кооперативу, який було організовано за сприяння священиків о. Івана Федеркевича (1893–1963) та о. Івана Бурого (1897–1942). На закінчення святкування о. О. Маринович виголосив ще одну промову, в якій закликав усіх присутніх «до щоденної жертвенної праці для села» [176, с. 4]. Товариство «Сільський господар» проводило активну діяльність, сприяючи розвитку всіх галузей господарства, тому отримало підтримку з боку греко-католицького духовенства [387, с. 59]. Учасники свята позитивно відгукнулися про проведення дійства: «Усі свята випали дуже гарно і слідби ще устроювати такі свята по інших селах, бо вони причинюються до скріплення свідомости, а вслід за цим до економічного поступу села» [176, с. 4]. Завідатель парафії с. Тарнава

Добромильського деканату І. Федеркевич у роки Першої світової війни служив в австрійській армії, в 1915 р. потрапив у полон, був вивезений до Росії. Після повернення в 1919 р. розгорнув активну культурно-просвітницьку діяльність.

З метою налагодження культурно-масової роботи «Просвіта» організовувала театральні гуртки, які займалися постановкою п'єс на різноманітну тематику. Так, при читальні «Просвіти» в м. Радимно Радимнянського деканату діяв молодіжний аматорський гурток. За сприяння членів читальні та місцевого пароха М. Грицеляка учасники цього гуртка поставили комедійні п'єси «Замотана справа» та «Комедія про чоловіка, що редагував Хлібороба». Велика заслуга в проведенні дійства належала місцевому осередку «Просвіти» та жителям Яцку Дідичу й Паньку Янді, які безкоштовно надали власне приміщення (зал) для представлення п'єси глядачам [175, с. 4]. До організації театральних гуртків були причетні і греко-католицькі священики. Так, парох у с. Торки Медицького деканату Теодор Гура (1892–1973) створив у с. Курилівка Лежайського деканату театральний молодіжний гурток. Цей священик у дочірніх парафіях сіл Ожанна, Бриська, Воля і Жухів сприяв діяльності читальні товариства «Просвіта». Разом з дружиною навчав тутешніх дітей української мови [424, с. 222–223]. Звільнений з парафії с. Курилівка Лежайського деканату в 1927 р. через конфлікт з місцевою вчителькою. За спогадами доньки Т. Гури, Оксани Головід, 3 травня 1925 р. вчителька-полька привела до церкви дітей і почала співати гімн «Boże, coś Polskę». У відповідь о. Т. Гура, а за ним всі українські діти, заспівали церковний гімн «Боже Великий, єдиний» [383, с. 442]. Душпастирство в с. Торки виявилося дещо легшим, адже всі починання священика активно підтримували вірні. Парох організовував у парафії місії, які проводили отці василіяни. Підтримував читальню товариства «Просвіта», гурток «Сільський господар», «Союз українок», товариства «Луг» і «Сокіл», дитячий садок, кооператив «Луг». У 1933 р. разом з парафіянами брав участь у святі «Українська Молодь – Христові» [383, с. 441]. Аматорський гурток, який діяв при читальні «Просвіти», було створено з ініціативи пароха

Михайла Чайковського (1890–1942) в Корчеві Угнівського деканату [383, с. 472; 442].

Важливим напрямом діяльності «Просвіти» було видавництво та розповсюдження часописів і популярних книжок. Такі акції товариства підтримувало і греко-католицьке духовенство [386, с. 26]. Зокрема, в офіційному виданні Перемишльської єпархії ГКЦ «Перемиські Епархіяльні Відомости» публікувалися розпорядження Єпископського ординаріату «Про набування книжок до парохіяльних бібліотек у кат. видавництвах і в Тов. «Просвіта» та про поборювання неграмотности» [233, с. 60–61]. У документі зазначалося: «Обов'язок душпастиря зовсім ясний: він повинен постаратися о бібліотеку добрих книжок для своїх парохіян» [233, с. 60–61]. Функціонування парафіяльних бібліотек було необхідною умовою успішної душпастирської праці священиків. Основним джерелом надходження книг та іншої літератури було товариство «Просвіта» [233, с. 60–61]. У виданнях цього товариства є багато цінної інформації про суспільно-політичне та релігійне життя краю. Однак особлива увага зверталася на вирішення проблеми неграмотності серед українського населення, яка була однією з головних причин повільного суспільно-політичного, культурно-просвітницького та економічного розвитку.

24 листопада 1937 р. у м. Львів відбулася нарада головного осередку товариства «Просвіта». Основним питанням, винесеним на обговорення, була ліквідація неписьменності серед українського населення. Важливу роль у цьому процесі було відведено греко-католицькому духовенству, яке зобов'язувалося «провести на теренах своєї праці боротьбу з неписьменністю» [66, k. 668]. «Комісія для справ поборювання неписьменности» створювалася практично в усіх філіях «Просвіти». До складу таких комісій входили представники всіх повітових установ, а також місцеві парохи.

У зверненні голови виділу «Просвіти» в м. Львів «До Всесвітлішого Греко-Католицького Епископського Ординаріяту у Перемишлі» від грудня 1937 р. вказувалося: ««Просвіта» сподівається, що ідейне й патріотичне Духовенство попре морально наші змагання щодо боротьби з неписьменністю серед нашого

народу» [66, k. 668]. Єпископський ординаріат зобов'язувався видати відповідну відозву до українського греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ та заохотити народ до ліквідації неписьменності. Такі листи з поясненням та запрошенням до співпраці отримали всі єпископські ординаріати ГКЦ. Опираючись на величезний авторитет греко-католицького духовенства серед українського населення, важливим засобом боротьби з неписьменністю була проповідь, яка б створила сприятливу атмосферу для проведення даної акції.

Про важливу роль та безперечний авторитет греко-католицького духовенства в суспільно-релігійних і культурно-просвітницьких процесах свідчить цитата зі звернення головного виділу «Просвіти» до єпископського ординаріату в м. Перемишль: «Заохотити Всечесніше Духовенство до боротьби з неписьменністю головно там, де з ріжних причин не могли б цього як слід робити Комісії при філіях «Просвіти» і секції при Читальнях» [66, k. 668].

Відповідна відозва була надіслана до всіх філій «Просвіти» на території Перемишльської єпархії ГКЦ. У зверненні йшлося про те, що гострою необхідністю є негайне створення Комісії з представників усіх повітових установ і деканатів та Секції з представників усіх місцевих установ і місцевого пароха. Відозва містила детальні вказівки щодо боротьби з неписьменністю, а провина за порушення цих приписів покладалася на голову філії.

Діяльність філій та читалень «Просвіти» не завжди була злагодженою та послідовною. Були випадки закриття читалень через розходження думок та поглядів її членів. Для підтвердження цього наведемо приклад прикрого інциденту, що трапився в одній з читалень «Просвіти» Городоцького повіту. Під час забави в будинку «Просвіти» 16 жовтня 1938 р. розгорілася гостра суперечка між головою і п'ятьма членами читальні з одного боку та двома членами «Стрілецького союзу», яка закінчилася побиттям та важкими ножовими пораненнями поляків Кароля і Францішека Тшасковських [31, арк. 3]. «Стрілецький союз» – легальна воєнізована організація, заснована Й. Пілсудським в 1910 р. у Львові. Головною метою товариства була підготовка

молоді до військової служби, виховання її в патріотичному дусі, ознайомлення з історією Польщі та польськими військовими традиціями. Під час розслідування даної справи та ревізії в бібліотеці читальні «Просвіти» в с. Зушиці Городоцького повіту було виявлено написи демонстраційного характеру та конфісковано брошури [237, с. 1]. На основі рішення про діяльність товариств від 27 жовтня 1938 р. читальня «Просвіти» була визнана як «загроза безпеці і порядку громадського» [31, арк. 4]. Тому повітове староство в м. Городок рішенням від 19 листопада припинило функціонування місцевого осередку «Просвіти», а майно, яким володіла читальня, було тимчасово передано в користування староства.

Для збереження громадського порядку та спокою були закриті читальні «Просвіти» у с. Керниці Городоцького повіту та м. Лежайськ. Щодо читальні в м. Лежайську, заснованої 27 жовтня 1932 р., то діяла вона без дозволу староства, порушуючи тим самим 10 артикул права про громадські об’єднання [31, арк. 7]. Повітова влада також закрила філію «Сільського господаря» у цьому місті, обґрунтовуючи це так: «Кружок «Сільський господар» поширює ненависть до інших суспільних організацій» [31, арк. 7].

Поряд з «Просвітою» на території Перемишльської єпархії ГКЦ функціонувало Українське педагогічне товариство (з 1926 р. – «Рідна школа»), проте мережа його філій не була широкою. Близьке розташування єпархії до польських воєводств зумовило зміцнення впливу польської влади в цьому регіоні, яка перешкоджала діяльності філій товариства «Рідна школа». Відновлення мережі українських товариства УПТ «Рідна Школа» на території Перемишльської єпархії ГКЦ в 1920-х рр. відбувалося за активної участі та підтримки греко-католицького духовенства [30, арк. 9]. У міжвоєнний період гуртки товариства, в яких брали участь місцеві парохи, діяли в с. Стебник Бориславського деканату, м. Белз і с. Себечів Белзького деканату, с. Вовче Горішнє Жукотинського деканату, с. Біла Немирівського деканату, с. Комарно Комарнянського деканату, с. Корчів Угнівського деканату, с. Ярослав Ярославського деканату [125]. У 1922 р. головою Українського педагогічного

товариства «Рідна школа» в м. Комарно було обрано місцевого пароха Григорія Кліша (1863–1948), який з 1913 р. був членом товариства «Українська бесіда» [383, с. 447].

Парох Василь Олексин, ревний священик та активний громадський діяч, 12 березня 1930 р. заснував гурток «Рідна школа» у парафії с. Стара Сіль Старосільського деканату [383, с. 565]. Він брав участь у діяльності місцевої читальні товариства «Просвіта» та товариства «Луг». 2 квітня 1927 р. за його безпосередньої участі у селі було утворено осередок українського спортивного товариства «Сокіл».

Греко-католицькі священики проводили активну культурно-просвітницьку роботу, організовуючи збір пожертв на користь «Рідної школи». В 1928 р. єпископ Й. Коциловський пожертвував на користь педагогічного товариства 1000 злотих [173, с. 3]. Проте частка греко-католицького духовенства в гуртках «Рідної школи» була незначною та поступово зменшувалася.

Розвиток кооперативного руху на території Перемишльської єпархії не набув значного поширення. Причин цьому було декілька: зубожіння селян, байдужість до будь-якої праці, несприйняття та нерозуміння ідей кооперативної роботи. Так, кооперативи Добромильського деканату «були в тому злому положенні, що не мали в свойому місті складу товарового, так що хоч не хоч, а треба було брати по жидах» [198, с. 4]. Не зважаючи на це, греко-католицьке духовенство брало активну участь в розвитку кооперативного руху. Кооперативи, створені з ініціативи священиків, діяли у с. Стебник Бориславського деканату, у с. Військ Добромильського деканату, у с. Медвежа Дрогобицького деканату, у с. Кречовичі Лежайського деканату, у с. Вовчищовичі Судововишнянського деканату, у с. Беньові Турчанського деканату та ін. [125, с. 18, 51, 60, 99, 220, 230]. Низка греко-католицьких священиків входила до складу Повітового союзу кооперативів (І. Федевич, Ю. Кікта, А. Круцько, І. Кашубинський, П. Чавс). Зокрема, парох в с. Угринів Варяжського деканату (1914–1944) і декан Варяжського деканату (1934–1944) І. Кашубинський очолював читальню товариства «Просвіта», надзірні ради

кооперативу «Зоря» і «Каси Стефчика». З його ініціативи у селі Угринів було засновано осередок спортивного товариства «Сокіл», збудовано «Народний дім». Він займав посаду голови надзірної ради та контрольної комісії товариства «Сільський господар» у м. Сокаль, голови районної молочарні в с. Угринів та м. Сокаль, був співзасновником Повітового союзу кооперативів у м. Сокаль (1922) та двох філій у м. Белз та м. Радехів, членом надзірної ради «Центросоюзу» в м. Львів [383, с. 491–492].

До діяльності Повітового союзу кооперативів долучився і владика Й. Коциловський. Так, 21 липня 1935 р. він особисто прибув на святкування з нагоди 10-ліття діяльності Повітового союзу українських кооперативів у м. Дрогобич. Під час богослужіння виголосив промову ЧСВВ у с. Лаврів. На богослужінні були присутні греко-католицьке духовенство, делегати кооперативів, просвітніх і культурних установ. Владика освятив прапор та передав його С. Витвицькому, голові надзірної ради Повітового Союзу українських кооперативів у м. Дрогобичі [160, с. 3–4].

Духовенство Перемишльської єпархії співпрацювало з антиалкогольним товариством «Відродження», Головна рада якого знаходилася у м. Львів. Засноване в лютому 1909 р. товариство поступово відкривало свої філії на всій території Галичини [388, с. 37]. Товариство планувало видати маніфест до українського народу з закликом не вживати алкогольні напої, які шкодять фізичному здоров'ю людей і «спричинють в першу чергу видіння і викривлення моральних засад і характеру, а вслід за тим духовний розклад українського народу» [60, k. 14]. 27 жовтня 1931 р. Головна рада товариства звернулася до Єпископської консисторії в м. Перемишль з вимогою «вислати свого делеґата на нараду, якої метою є зредаґувати цей маніфест» [59, k. 605]. Маніфест так і не було прийнято, однак в окремих парафіях Перемишльської єпархії ГКЦ було налагоджено роботу товариства «Відродження». Так, ідею створення антиалкогольного товариства підтримав декан Бориславського деканату П. Мекелита, декан Турчанського деканату І. Тимчук (1926–1945) та парох у с. Себечів Белзького деканату С. Гарасовський (1921–1947).

Священики Перемишльської єпархії ГКЦ стали активними учасниками відродження та діяльності осередків українського спортивного товариства «Сокіл». Стараннями парохів місцеві організації «Сокола» постали в парафіях с. Вовчищовичі Судововишнянського деканату, с. Нижній Турчанського деканату, м. Стара Сіль Старосільського деканату, с. Диків Старий Чесанівського деканату, с. Торки Медицького деканату.

На території Перемишльської єпархії ГКЦ в містах, містечках, селах створювалися також філії «Союзу українок» як найбільшої жіночої організації в Галичині, яка мала на меті активізувати жінок для піднесення їхнього освітнього та економічного рівня [60, k. 3]. Так, філія у Раві-Руській, плануючи провести забаву з танцями та музикою, а дохід віддати на «добродійні цілі», звернулася 4 січня 1930 р. до Єпископського ординаріату з проханням «о вселаскавійше зізволення на сю забаву» [57, k. 5]. Зважаючи на те, що греко-католицьке духовенство завжди підтримувало просвітницькі та благодійницькі ініціативи серед українського суспільства, Єпископський ординаріат дав дозвіл на проведення запланованого дійства із залученням студентства. Аналогічний захід на прохання відділу філії «Просвіти» було проведено в м. Добромиль 2 січня 1930 р.

Таким чином, в умовах посиленої асиміляційної політики польської влади, спрямованої на перетворення Східної Галичини в інтегровану частину Польщі, греко-католицьке духовенство як стабілізуюча та консолідуюча національна сила долучалося до суспільно-політичних та культурно-просвітницьких процесів краю, сприяючи піднесенню українського національного руху Галичини. Проявом консолідації національних сил стала співучасть духовенства Перемишльської єпархії ГКЦ в культурно-просвітницьких товариствах та окремих політичних організаціях, яка проявлялася у поширенні релігійної преси та літератури, урочистих святкуваннях ювілейних дат і подій в історії України. Сприятливий ґрунт для консолідації національних сил та піднесення українського національного руху мала організована духовенством ГКЦ Католицька акція.

4.2 Освітня діяльність духовенства

Одним із найважливіших питань суспільно-релігійного життя Перемишльської єпархії ГКЦ було виховання молодого покоління на основі християнсько-моральних цінностей. Початкове релігійне виховання давали дитині звісно ж батьки. Однак коли дитина досягала шкільного віку родичі перекладали всю відповідальність за релігійне виховання дітвори на плечі вчителів та священиків. Останні відігравали неабияку роль у процесі формування особистості у християнському дусі. Батьки вірили, що школа навчить дітей Закону Божого, який є основою існування людства [183]. З цією метою в школах запроваджували уроки релігії, які проводили місцеві парохи, священики. У міжвоєнний період проблема, пов'язана з навчанням релігії в школах, виникала тільки в дочірніх парафіях. У разі неспроможності належно утримувати священика парафія втрачала статус парафії і переходила в статус дочірної. Пароха в дочірніх парафіях на місці не було, відтак щотижня за священиком висилали транспорт. Організація транспорту для священика була одним з обов'язків війта, який свідомо ігнорував їхнє виконання. Громада села, усвідомлюючи важливість релігійного виховання, нерідко йшла на конфлікт з місцевою владою та війтом, який «… нераз ідучи за голосом гірших елементів села, уважав давання підвод за непотрібний тягар та ріжними способами отягався від цього обов'язку» [155, с. 2–3]. Від таких конфліктів найбільше страждали діти, які, не маючи змоги відвідувати уроки релігії, часто навіть не вміли молитися. Греко-католицьке духовенство, беручи справу виховання молоді у свої руки, нерідко наголошувало на тому, що діти «… помалу відчужаться від церкви і здичіють на очах родичів, які у своїй непорадности будуть нарікати Бог зна на кого, тільки не на себе і не на свою нерадивість» [155, с. 2–3]. Конфлікт між громадою та війтами щодо навчання релігії в школах розцінювався з боку греко-католицького духовенства як доказ «кромішньої темряви».

Церковні греко-католицькі освітні заклади були одним із найважливіших елементів організаційної структури ГКЦ та визначальним чинником релігійного життя українців у період між двома світовими війнами. Греко-католицьке

духовенство активно використовувало можливість викладати основи християнської релігії серед шкільної молоді. Навчання релігії здійснювали священики, підготовку яких проводила Перемишльська духовна семінарія, тому досить актуальним є вивчення досвіду духовенства в питанні морального та духовного виховання майбутніх священиків. До освітянської роботи долучалися не тільки парохи, а й члени чину Святого Василія Великого, Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (ЗСНДМ).

В умовах міжвоєння греко-католицьке духовенство, прагнучи не допустити ополячення української молоді, значну увагу приділяло вивченню релігії у школах. Навчання основ релігії здійснювали священики тих конфесій, представники яких відвідували даний навчальний заклад. Так, у парохії Устіянова Устрицького деканату «в 1931–1932 навчальному році в утраквістичній школі навчалося 198 дітей з греко-католицьких сімей, 34 сповідували латинський обряд та 11 жидів. Загалом у школі проводилося навчання для 243 учнів» [69, k. 85]. Оскільки в школі навчалися представники різних конфесій, то на уроки релігії вони повинні були ходити виключно до «свого вчителя» – римо-католицького чи греко-католицького. Було встановлено, що на катехизацію у початкових і середніх школах відводилося дві та більше годин на тиждень. Для вивчення релігії у парохії с. Устіянова щотижнево виділяли 4 години. У спеціальних щоденниках зазначався рівень знань кожного з учнів цієї школи. Цікавою була замітка пароха про те, що діти «обучені в правдах св. війни відповідали сміло і добре». Парох, який вів навчання релігії в кількох парафіях, на навчання доїжджав своїми кіньми: «за доїзд громада зобов’язалася платити та не платить» [69, k. 85]. Катехитами могли бути греко-католицькі священики будь-якого віку, фізично здатні регулярно проводити заняття з дітьми. Інколи священики просили звільнити їх від виконання цих обов’язків (здебільшого у зв’язку з поганим станом здоров’я) [61, k. 107].

Та якщо праця римо-католицьких ксьондзів і ченців діставала підтримку і заохочення польських властей, то аналогічні зусилля греко-католицького кліру супроводжувалися різноманітними перешкодами. Причиною такого становища

стала виразно проукраїнська позиція ГКЦ, що сприймалася значною частиною польського політикуму і громадськості (не тільки радикально налаштованих) як зазіхання на цілісність Польщі та її безпеку. Жорстка освітня і мовна політика Варшави залишала українцям альтернативу – або спольщитися, або стати на шлях тривалої і впертої боротьби за право на власну мову [381, с. 162].

Розвиток освітньої діяльності греко-католицького духовенства на заході єпархії мав свої особливості, що було по'язано з існуванням тут «перехідних груп». Так, у с. Тарнавка Лежайського деканату проживало 1000 українців, які дотримувалися греко-католицького обряду, 200 поляків – римо-католиків, а також 100 євреїв [154, с. 2]. Більша частина населення розмовляла виключно українською мовою. Однак на окраїнах парафії проживали так звані «перехідні групи», тобто греко-католики, які зовсім забули мову своїх батьків, вживали тільки польську та ідентифікували себе українцями. Виходячи з того, що 77 % населення даної парафії становили українці, у селі мала діяти україномовна школа, або, в крайньому разі, утраквістична. Але, зважаючи на близьке розташування села до західних кордонів єпархії та сильні впливи поляків, школа була польськомовною. На вивчення української мови відводилося тільки 2 години на тиждень, але, на жаль, ніхто з учителів не знав української мови. У такому випадку «одиноким і найпевнішим заборолом віри й народности в цій закутині стала греко-католицька церква» [154, с. 2]. Поширення впливу греко-католицького духовенства в парафії с. Тарнавка дуже непокоїло місцеву вчительку Ціскувну, яка не тільки перед дітьми висміювала греко-католицький обряд та називала українських дітей «кабанами», а й побила хлопця Івана Лисоню. Свій вчинок вчителька обґрунтувала тим, що нібито хлопчик відмовився молитися польською мовою. Повітовий інспектор у с. Переворськ Лежайського деканату повідомив про факт побиття дитини Львівську шкільну кураторію, яка розпорядилася звільнити вчительку. Однак звільнення вчительки не припинило суперечностей серед неоднорідного поліконфесійного населення с. Тарнавка, а навпаки – «підлило масла у вогонь» [154, с. 2].

В окремих повітах виникали проблеми з викладанням релігії в школах. Так, у листі Перемишльської єпархії до парафіяльного духовенства Ліського повіту повідомлялося, що на її засіданні 17 жовтня 1932 р. нарешті вдалося врегулювати деякі питання та дійти порозуміння у справах катехізації греко-католицького обряду в школах повіту [61, k. 662]. Діти мали вітатися зі священиком, учителем у школі та за її межами тільки рідною мовою: «Слава Ісусу Христу», «Христос Воскрес» і т. д. Митрополичий ординаріат звертав увагу всіх катехитів на необхідність виконувати розпорядження шкільних властей щодо складання планів лекційних курсів на цілий рік задля їх узгодження із загальношкільними планами і за основу брати програми, затверджені єпархіями в 1924 р. [61, k. 664]. Далі повідомлялося, що в поточному навчальному році кураторія Львівського шкільного округу виділила на цілий повіт тільки 360 платних годин на вивчення всіх релігій, греко-католицького та римо-католицького обряду – 346 год. Всі години розподілено між усіма 76 школами повіту і тільки ця кількість входить до офіційного розподілу годин на підставі організаційного ступеня школи: в однокласних – 2 год., двокласних – 4 і т. д. [61, k. 665–668].

Щодо оплати навчання релігії, то здійснювалася вона на основі Розпорядку Міністерства віросповідань і просвіти у справі винагороджування душпастирів за уділювання науки в публічних школах вселюдних від 1 березня 1926 р. [49]. Так, за 1 годину релігії на тиждень душпастир отримував 60 злотих щорічно. Виплату здійснювала шкільна кураторія на основі подання шкільного інспектора. За години лекцій, пропущені душпастирем без вагомої причини, кураторія знімала 1,5 злотих (1 злотий 50 сотиків). У випадку хвороби душпастиря йому виплачували повну місячну заробітну плату. Однак якщо хвороба тривала більше місяця, то з платні знімали 1,50 злотих за кожну пропущену годину [240, с. 71–72].

За розпорядженням єпископа Й. Коциловського катехити укладали платні години таким чином, щоб не перешкоджати викладанню інших предметів. Інколи вивчення релігії продовжувалося понад офіційно запланований час. Священики досить відповідально відносилися до своїх обов’язків, адже

перебували під особистим контролем шкільного інспектора, який звітував у шкільній кураторії. Проте звітні повідомлення шкільних інспекторів засвідчують, що іноді деякі катехити під різними приводами не приходили на заняття, залишаючи години незаповненими (особливо у двокласних школах). Шкільними справами цікавилися також і декани, які зобов'язувалися ознайомити зі змістом обіжника всіх парафіяльних священиків на найближчому деканатському соборчику, а також надсилати точні дані про кількість платних годин для подальших зусиль єпископського ординаріату щодо їх збільшення [61, k. 665]. За рік до того Єпископський ординаріат розіслав усім парохам «квестіонар» (опитувальник) для парохій, у яких не було шкіл. Перелік питань, вміщених у «квестіонарі», є свідченням, наскільки ретельно контролювалася ситуація в освітній сфері в Перемишльській єпархії ГКЦ і які заходи передбачалося вжити для налагодження катехизації [61, k. 34–42].

Польська влада активно втручалася у процес навчання релігії, намагаючись визначити характер та спрямування «науки релігії», яку проводили греко-католицькі священики. При цьому йшлося не стільки про духовні якості чи дисциплінованість викладачів, стільки про їхню політичну лояльність до режиму. У випадку політичної нелояльності греко-католицького священика до влади, його усували від викладання у школі. Тому в школах, особливо утраквістичних, поляки намагалися обмежити кількість катехитів-греко-католиків. Так, у польськомовній жіночій семикласній школі ім. Ядвіги в м. Дрогобич «в 1933–1934 навчальному році навчалося 750 учнів, з них 150 греко-католиків, 180 римо-католиків та 420 жидів» [71, k. 42]. Серед учителів був тільки один греко-католик, 2 євреї та 10 римо-католиків [71, k. 42]. Зовсім іншою була ситуація у приватній шестикласній школі сестер василіянок у м. Дрогобич, де навчання велося українською мовою. Станом на 1933–1934 навчальний рік у школі працювало 8 учителів, з них 4 монахині греко-католицького віросповідання. Як і в інших школах міста на навчання релігії виділяли 12 годин на тиждень, тобто по дві години у кожному класі [71, k. 46]. У «Звідомленні виховної праці над молоддю і о стані шкіл в деканаті Велико-мостиськім за рік

1932» зазначалося, що парафія опікується діяльністю 25 шкіл, навчання в яких проводиться виключно польською мовою [71, k. 124]. Тричі на рік в школах проводиться сповідь. На вивчення релігії виділялося 2–10 годин у тиждень.

На початку та після навчання учні завжди виголошували молитви. У молодших класах молилися «хорально», а у старших – кожен учень самостійно виголошував «Отче Наш» до початку уроків та «Богородице Діво» – після завершення навчання. Зважаючи на те, що в школах навчалися діти різного віросповідання, одного тижня перед початком навчання молитву виголошували польською мовою, після навчання – українською, а наступного тижня – навпаки. У звіті повітової шкільної ради Ліського повіту зазначалося: «спеціяльні молитви, видані і поручені тепер лат. Епископатом в польському тексті дітей обряду гр.-кат. не обов'язують… Діти нашого обряду мають тимчасово відмовляти молитви як до тепер, т. е. «Отче Наш» і «Богородице Діво»» [70, k. 123].

У м. Ярослав у міжвоєнний період діяла класична гімназія, в якій навчалося 335 дітей, з них 205 римо-католиків, 51 греко-католик, 1 православний. На вивчення релігії відводили 10 годин на тиждень. Природничо-математична гімназія для вивчення релігії виділила 7 годин. Окрім греко-католиків та римо-католиків, тут навчалися євреї. Катехит середніх шкіл у м. Ярослав о. Станислав Федорович зазначав: «Материял науковий вичерпаний по можливости і в гімназії II (гімназія природничо-математичного спрямування. – Т. Г.), але тут молодіж гірша – реальна і далеко менше пророкує для будучности, ніж молодіж гімназії класичної» [48, k. 171–172]. Це пов'язано з недостатньою кількістю годин для вивчення релігії у природничо-математичній гімназії.

Парох Мирон Кохалевич (1899–1997) у «Звідомленні з морально-релігійного виховання молоді в Белзі за рік 1933/1934» представив стан шкільництва в Сокальському повіті. Так, у повітовому містечку Белз діяли дві восьмикласні школи – чоловіча та жіноча. У чоловічій школі навчалися: 164 греко-католики, 135 римо-католиків та 168 іудейського віросповідання, а в

жіночій – 130 греко-католиків, 145 римо-католиків та 195 учнів іудейського віросповідання. Отець Мирон Кохалевич у згаданому вище звідомленні зазначав, що школа для хлопчиків перебувала у віданні повітового шкільного округу, жіночою опікувалися сестри феліціянки [71, k. 178]. Згромадження Сестер Святого Фелікса (скорочено сс. феліціянки) було засноване ще в 1855 р. черницею Марією Ангелою Трушковською. До України сс. феліціянки прибули 4 жовтня 1996 р. до Собору Пресвятої Трійці, який знаходиться у смт. Заболотів Снятинського району Івано-Франківської області.

Релігійно-моральний стан у жіночій школі в м. Белз був кращий, ніж у чоловічій. Сільські діти вчилися набагато краще, ніж міські. Катехит о. Мирон Кохалевич у звідомленні зазначав: «Число годин в мужеській школі після редукції (повернення – Т. Г.) мав я 10 тижнево і в жіночій 10, крім того 6 годин душпастирування, а опісля додано мені в школі 4 години тижнево» [71, k. 178]. Варто зазначити, що при школах було організовано братство «Апостольство Молитви» та Марійські дружини, до яких охоче вступала шкільна молодь. Для навчання релігії у школах використовували молитовники, які видавало товариство «Єпархіальна поміч».

Окрему увагу слід приділити розвитку шкільництва на Лемківщині, де в міжвоєнний період активно ширилося православ’я. Розвиток релігійного життя цього історико-етнографічного регіону відбувався в умовах постійної конфронтації між греко-католиками та православними. Суперечка розгорнулася стосовно будівництва школи в с. Прегонин Горлицького повіту. Православні виступили проти школи, а греко-католики – за спорудження навчального закладу. З цього приводу Яцко Кропило резюмував: «Лемка легше намовив би, щоби ті гроші викинути на горілку як на просвіту». На жаль, поширення на Лемківщині православ’я, і як наслідок, сектанства, призводило до постійних чвар серед населення та розколу в суспільстві. Не вдалося досягнути компромісу і в питанні будівництва школи в цьому селі, адже православні вимагали від греко-католиків відступити так звану часовню (дерев’яну будівлю, де відправлялися богослужіння). На це отримали відповідь: «Таж ми вас від церкви не відганяли…

Нащо ж ви нову віру завели в селі?... Кидайте тото варшавське православ'я і вертайте назад до своїх» [230, с. 3].

Крім участі в навчально-виховному процесі у державних школах, кліром ГКЦ було зроблено чимало й для організації власних освітніх установ різних типів (гімназій, ремісничих шкіл, захоронок, притулків) для української молоді. Якістю надання освіти відзначалися створені черницями ЧСВВ навчальні заклади для дівчат – гімназії, інститути, ліцеї, фахові школи [3, арк. 1; 1; 174]. Зокрема, гімназії загальноосвітнього типу ними були створені у містах Львів [3], Станиславів, Яворів [2], Перемишль [241]. Це мало велике значення для української жіночої освіти, оскільки державних українських жіночих шкіл у Галичині не було зовсім.

Напередодні Другої світової війни завдяки співпраці монастирів сс. василіянок з «Рідною школою» у Східній Галичині також діяли кооперативний ліцей із трирічним терміном навчання, дві купецькі гімназії (чотири роки навчання), кравецька гімназія (чотири роки навчання), однорічні торговельно-кооперативні курси [2].

Василіянські навчальні заклади створювали відповідні передумови для різнобічного культурного розвитку молоді, готували її до вступу у вузи, до участі в громадському житті [422, с. 257]. Кожен із закладів розробляв свій індивідуальний напрям освітньо-виховної діяльності. Чільне місце в морально-релігійному вихованні посідало формування в учениць таких рис, як милосердя, доброчинність. Характер життя вихованців шкіл під опікою чернецтва визначали духовні особи, віддані сестри.

У 1918 р. було відновлено «Місійний інститут ЧСВВ» у м. Перемишль. За чверть століття інститут закінчила одна тисяча учнів. У вихованні домінували дві лінії – релігійна і патріотична. Як зазначає П. Шкраб'юк, поляки через високий патріотизм українських вихованців називали інститут «гніздом шершнів» [421, с. 191].

Місійні інститути створювали не лише при тих монастирях, де функціонували школи. Вихованці окремих інститутів відвідували державні

школи різного рівня – як середні, так і вищі. Мовою викладання в цих установах була українська. Чернецтво ГКЦ також брало участь у підготовці добрих фахівців у різних галузях. У заснованій 1922 р. у м. Жовква ремісничій бурсі отці василіяни не тільки щорічно навчали до 50 осіб дітей, а й утримували заклад [313, с. 152]. З метою забезпечення духовенству можливостей перевірки і контролю, корекції навчально-виховного процесу монастирських шкіл, у 1935 р. Митрополичий ординаріат ГКЦ створив при своєму відомстві шкільну раду. До компетенції цієї ради належало складання виховних і навчальних планів, підбір відповідної навчальної літератури, апробація педагогічного персоналу, проведення іспитів [204, с. 262–263]. До складу ради входили як світські, так і духовні особи. Отже, педагогічний досвід Церкви відобразився у створенні власної національної системи освіти.

Серед навчальних закладів, якими опікувалося греко-католицьке духовенство можна виділити дві школи в м. Перемишль, засновані з ініціативи Братства Св. о. Миколая та Український інститут для дівчат [209]. У 1911 р. за сприяння та фінансування братства було відкрито школу ім. М. Шашкевича, яка знаходилася на вулиці Смольки, 10 у м. Перемишль. В історичній літературі її часто називають «Шашкевичівка». У цьому навчальному закладі особливу увагу приділяли вивченню релігії та участі шкільної молоді у церковних, загальнонаціональних і традиційних святкуваннях. Науковий і громадський діяч, професор Перемишльської гімназії Богдан Загайкевич так відгукувався про діяльність школи: «… Якою корисною була ця школа, свідчить ріст її фреквенції (відвідуваність. – Т. Г.). В шк. році 1937 / 38 в сімох клясах та чотирьох додаткових відділах доходила вона до понад пів тисячі дітей…» [368, с. 278; 263].

У 1921 р. братство відкрило власну школу імені Св. Миколая на Засянні, яка знаходилася на вулиці Св. Іоана (нині вулиця Салезіянська). У Державному архіві в м. Перемишль збереглися документи, пов’язані з діяльністю цього закладу: статут, план і кошторис розбудови. Управителем школи імені Шашкевича був учитель Михайло Зубрей, а імені Св. Миколая – учителька-

монахиня Амалія Чабан. Виділ братства через шкільну повітову раду в м. Перемишль звертався до Львівської шкільної кураторії в м. Львів: «Брацтво Св. о. Николая в Перемишлі яко власник приватної коедукаційної вселюдної школи III степеню з українською мовою навчання ім. св. Николая в Перемишлі має честь просити Високу Кураторію о затвердження управителькою цеї школи на 1933 / 34 рік Олени-Амалії Чабан, С. Служебниці Пр. Д. М. дотеперішньої управительки цеї школи» [96, k. 23]. У 1946 р. вона переїхала до Варшави, де до 1974 р. жила і працювала в українському притулку оо. василіян [267, с. 52]. Школа імені Св. Миколая була приватною інституцією та користувалася великим авторитетом серед населення, адже протистояла полонізації Засяння.

При школі Братства Св. о. Миколая у м. Перемишль 26 червня 1936 р. було організовано гурток шкільної дітвори, яка прагнула долучитися до Євхаристійної круціяти (молитва за мир). Сестра Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії Амалія Чабан написала листа до Єпископського ординаріата в м. Перемишль, в якому просила «о ласкаве благословення наміреного діла і позволення на формальне канонічне оснування при тій же школі Евхаристійної Діточої Круціяти». 4 липня 1936 р. греко-католицька Єпископська консисторія надала дозвіл на заснування даного гуртка, вимагаючи при цьому негайного укладення статуту, який повинен регулювати діяльність згромадження [52, k. 99–100].

Греко-католицьке духовенство опікувалося професійною та вищою школою. 8 листопада 1931 р. тижневик «Бескид» опублікував інформацію про діяльність Українського інституту для дівчат у м. Перемишль, який святкував свій 50-літній ювілей. Цей заклад відіграв неабияку роль у розвитку національної самосвідомості галицького суспільства. Як зазначалося у статті, «справді є чим тішитись і величатись при огляданні 50-літньої праці і дорібку Товариства». Інститут давав ученицям ґрунтовні знання та можливість вступити до вищого навчального закладу, а також сприяв формуванню активної громадської позиції [153, с. 2].

У Перемишльській єпархії ГКЦ у міжвоєнний період не існувало спеціальних катехитичних інститутів, а, зважаючи на той факт, що функції катехита в школах виконували місцеві парохи, основна роль у підготовці священицьких кадрів відводилася Духовній семінарії.

Питання створення богословських навчальних закладів активно обговорювалося на Замойському синоді 1720 р., учасники якого прийняли рішення про організацію духовних семінарій у кожній єпархії [324]. Перша греко-католицька духовна семінарія була створена в м. Відень з ініціативи австрійського уряду та імператриці Марії-Терезії. Семінарія отримала назву Королівська греко-католицька семінарія Св. Варвари (так званий Барбареум). Проте після смерті імператриці семінарія перестала існувати, а галицьких семінаристів разом із ректором о. Михайлом Щавлинським відправлено до м. Львів [382, с. 134].

Брак традиції і безперервності не сприяв розвитку студентського життя в Перемишлі. Від заснування Перемишльська семінарія мала тільки чотири студенти на одному курсі (1845–1920 рр.). Організацію навчального процесу в духовних семінаріях було визначено на установчому з'їзді Українського богословського наукового товариства, який відбувся 29 вересня 1922 р. у Львові [75, k. 4]. 13 грудня 1921 р. перемишльський єпископ Йосафат Коциловський благословив цілком нову семінарію, що була побудована за рахунок коштів Галицького релігійного фонду [296, с. 235–242]. Щоби фінансувати семінарію, єпископ призначив податок на парафії [73, k. 13–14]. Керівництво духовної семінарії у Перемишлі належало ректору, віце-ректорам, духівнику та префектам студій. У досліджуваний період Перемишльську семінарію очолювали ректори о. Григорій Лакота (1918–1926 рр.), о. Василь Пинило (1926–1929 рр.), о. Володимир Ґмитрасевич (1929–1935 рр.) та о. Іван Кузич (1935–1945 рр.) [119, с. 29; 465]. До викладацького складу Духовної семінарії у Перемишлі упродовж 1921–1925 рр. входили: о. Р. Решетило, о. А. Перхач, о. М. Трохимчук, о. А. Торшаковець, о. Л. Несторович, о. Г. Лакота, о. В. Пинило, о. О. Мартинович [53, k. 68–72] (Додаток И).

Отець Василь Пинило розпочав свою діяльність у Перемишльській духовній семінарії задовго до початку Першої світової війни. Протягом 1908–1918 рр. він був духівником у семінарії, одночасно займав посаду професора катехитики і методики, з 1915 р. до 1925 р. викладав семінаристам аскетику та літургіку. У 1920–1930-х рр. був професором морального богослов'я, пасторального богослов'я, гомілетики, годегетики, а в 1926 р. його обрали ректором Духовної семінарії. Свою душпастирську працю о. Володимир Ґмитрасевич розпочав у 1912 р., ставши сотрудником у м. Перемишль. Протягом 1914–1925 рр. він займав посаду катехита, а з 1925 р. до 1941 р. був парохом катедрального собору Св. Йоана Христителя, деканом Перемишльського деканату та радником і референтом єпископської консисторії [383, с. 393]. У 1929 р. змінив о. В. Пинила на посаді ректора Духовної семінарії і до 1935 р. опікувався підготовкою священичих кадрів [383, с. 472]. Біографія наступного ректора о. Івана Кузича насичена цікавими фактами та подіями. Його ім'я поряд з Йосафатом Коциловським, Григорієм Лакотою, Миколою Грицеляком та Романом Решетилом є серед священиків УГКЦ, які були репресовані радянським режимом, а згодом реабілітовані прокуратурою Києва.

Після закінчення Першої світової війни у Перемишльській духовній семінарії навчалося близько 100 осіб (1920–1921 рр. – 101, 1922–1923 рр. – 119) [124]. Навчання тривало 4 роки, а з 1931 р. богословську освіту здобували вже 5 років. Критично зменшилася кількість семінаристів протягом 1924–1926 рр., що було пов'язано, в першу чергу, із запровадженням єпископом Й. Коциловським целібату в 1925 р. На одному курсі в той час залишилося тільки двоє, а через рік – троє студентів. Целібатна реформа викликала не тільки протест семінаристів, але й широкий суспільний резонанс в українському суспільстві Східної Галичини [373, с. 134].

Духовна семінарія в м. Перемишль у міжвоєнний період перебувала у важкому становищі. Про це свідчать часті звернення єпископа Й. Коциловського до вірних та духовенства «о складання датків на духовний семинар» [222, с. 71]. У зверненні йшлося про те, що кожний парох повинен сплачувати на утримання

семінарії по 100 марок від одного морга орного поля. Завідателі парафій сплачували за користування ґрунтами на користь Духовної семінарії суму, яка визначалася деканами відповідно до їх матеріального становища. Кожний деканат змушений був надавати 5–6 кірців зерна (1 корець – 96–100 кг. – Т. Г.) [222, с. 71]. Від парафії с. Стара Сіль Старосільського деканату на потреби Духовної семінарії в м. Перемишль надійшло 1400 польських марок, з них 500 марок – від матірної церкви, 400 марок – від 2-ох дочірних, а 500 марок пожертвував парох Василь Олексин. 20 січня 1921 р. деканальний уряд у Мушинську (парох Михайло Дороцький), виконуючи єпископське розпорядження, надіслав 3450 польських марок, з них: 440 та 880 марок надійшло від о. А. Дуркота парафії в с. Явірках Мушинського деканату на потреби Духовної семінарії та вдів по священиках відповідно; від отця Івана Качмара та парафіян у с. Милик та с. Андреївці Мушинського деканату – 1000 марок на воєнних сиріт, 770 марок – на Духовну семінарію, 800 марок – на потреби вдів по священиках [65, k. 6]. 22 січня 1921 р. парафіяльний уряд у с. Тершів Старосамбірського деканату надіслав 500 марок на утримання Духовної семінарії в м. Перемишль. Кошти були зібрані спільними зусиллями духовенства, віруючих та членів товариства «Апостольство Молитви» і братства тверезості в с. Тершів [67, k. 3–4]. Парафія с. Нанова Устріцького деканату (о. Лев Мельник) пожертвувала 700 польських марок на Духовну семінарію [65, k. 45]. Однак не всі парохії та деканати сприйняли з ентузіазмом дане рішення: «Одні цілком злегковажили собі повисше зарядження, другі менше або більше сповнили приказ» [55, k. 3–5].

Ситуація нормалізувалася у другій половині 1920-х рр. Так, в 1928 р. на четвертому курсі в семінарії навчалося 4 студенти, на третьому – 20, на другому – 23, а на першому – 28 (загалом 75 осіб). На студіях у м. Рим в українській колегії (Урбаніанська папська колегія в Римі) навчалося 4 майбутні богослови [127, с. 388–389]. У 1930-х рр. кількість семінаристів збільшилася у 1,5 рази. У 1938 р. на п’ятому курсі навчалося 13 студентів, на четвертому – 33, на третьому – 25, на другому і першому – 29 і 33 відповідно. Збільшилася і кількість

студентів, які навчалися на богословських студіях у м. Рим: у 1928 р. – 4 студенти, 1937–1938 рр. – 11 студентів [132, с. 18–19]. Навчання за кордоном у провідних закладах Риму, Відня чи Інсбрука створювало перед богословами більші кар'єрні можливості. Єпископ Й. Коциловський особисто цікавився навчальним процесом та рівнем виховання майбутніх священиків у семінарії, проводив часті реколекції та запровадив щомісячні богословські диспути.

Для того, щоб вступити до Духовної семінарії у м. Перемишль необхідно було подати свідоцтва хрещення, зрілості (свідоцтво про освіту), моральності, так зване гімназіальне та лікарське свідоцтва [55, k. 57–58]. Абітурієнти, які не мали власних коштів на навчання у семінарії, подавали «свідоцтво убогости». Свідоцтво моральності підтверджувало, що абітурієнт «є релігійно-моральним межи молодіжею взірцевим молодцем – трудолюбивий, успособлена спокійного, богослуженя часто посїщав, має духа патріотичного» [55, k. 151]. Воно вважалося дійсним тільки у тому випадку, якщо було затверджене місцевим парохом та представником влади.

У семінарії основна увага приділялася вивченню біблійної історії, основ догматики, єврейської та церковно-слов'янської мов і літургіки [55, k. 62–63]. Важливу роль у процесі навчання відігравало так зване самонавчання, яке було двох типів: колективне та індивідуальне. Реалізація різноманітних форм навчання здійснювалася під безпосереднім керівництвом духовного священика. Завдяки цьому студенти мали можливість поглибити духовні знання. Випускникам семінарії видавалося «свідоцтво укінчення богословських наук» [55, k. 63].

Таким чином, функціонування Духовної семінарії в м. Перемишль сприяло моральному вихованню молоді та давало змогу постійно поповнювати та оновлювати священицькі кадри. Протягом 20-ти років діяльності семінарії єпископ Й. Коциловський висвятив 400 священиків.

Спеціальною інституцією у Перемишльській єпархії ГКЦ був Інститут дяків, завданням якого була підготовка потрібної кількості церковних співаків, без яких неможливо було провести літургію. З ініціативи єпископа Михайла

Левицького в м. Перемишль в 1817 р. було створено Інститут дяків. Метою дяко-вчительського інституту було навчання дітей селян, дяків та священиків, які не мали власних коштів на здобуття вищої освіти. Інститут дяків надавав учительську та дяківську освіту. Греко-католицьке духовенство з ентузіазмом сприйняло створення нового навчального закладу, а першим його директором став І. Могильницький. На початку своєї діяльності Інститут дяків зіткнувся зі значними труднощами, адже польська влада заборонила проводити навчання українською мовою. Зважаючи на наявність значної кількості польськомовної літератури, мовою викладання повинна бути польська. Значно ускладнює дослідження діяльності Інституту дяків той факт, що в Державному архіві Перемишля практично відсутні документи, в яких зафіксовано відомості про особливості організації та функціонування даної установи. Жодним словом не згадується про Інститут дяків у шематизмах Перемишльської єпархії 1920–1937 рр. У них вміщено інформацію тільки про діяльність Інституту взаємодопомоги дяків, участь у якому була обов'язковою умовою отримання дияконської посади в парохіях Перемишльської єпархії.

В Інституті дяків вивчали спів, логіку та мову (церковнослов'янську, українську, польську і німецьку). Навчання тривало два роки. Після його закінчення призначення дияконів відбувалося на основі конкурсу, який оголошувався публічно у «Перемишльських Епархіяльних Відомостях». Участь у конкурсі могли брати тільки ті, яким виповнилося 21 рік і які успішно закінчили навчання. Окрім того, обов'язковою умовою була участь у товаристві взаємної допомоги дяків. Здобута на основі конкурсу посада дяка була пожиттєвою, його могли усунути у випадку неморальної поведінки. Інститут готував не тільки церковних співаків, але також висококваліфікованих учителів для народних шкіл. Однак у міжвоєнний період, зважаючи на деякі зміни шкільної системи, функції Інституту були звужені, а основна увага приділялася виключно навчанню дяків [461, k. 204].

Таким чином, греко-католицьке духовенство проводило активну освітню діяльність, яка проявлялася у викладанні основ християнської релігії серед

шкільної молоді, організації власних освітніх установ (гімназій, ремісничих шкіл, притулків, захоронок), функціонуванні «Місійного інституту ЧСВВ» у м. Перемишль, підготовці священицьких кадрів у Духовній семінарії та Інституті дяків. Якістю надання освіти відзначалися створені сестрами василіянками навчальні заклади для дівчат. Діяльність церковних греко-католицьких освітніх закладів була націлена на відродження національної свідомості, культурне і патріотичне виховання українського суспільства. Церква завжди була важелем потужного впливу на суспільно-релігійну свідомість. Досвід греко-католицького духовенства в питанні морального та духовного виховання українського молоді має важливе значення для відтворення історичного минулого українського народу.

4.3 Діяльність благодійних соціальних організацій та сиротинців під покровительством духовенства

Після закінчення Першої світової війни у складний для українського народу час повоєнної відбудови суспільного, політичного, економічного життя провідною силою національного відродження було греко-католицьке духовенство. Опираючись на багатовікову історію, з упевненістю можна сказати, що ГКЦ відігравала неабияку роль у формуванні загальнолюдських цінностей та збереженні української ідентичності. Однією з форм прояву загальнолюдських цінностей можна вважати доброчинність (благодійність), питання походження та значення якої в різні історичні епохи залишається досі відкритим. Зважаючи на відсутність єдиної визнаної думки науковою та суспільною є проблема співвідношення понять «благодійність» та «меценатство». Історія благодійності бере свій початок ще з епохи античності. У той період суб’єктами благодійницьких відносин були держава та громадяни. Однак із запровадженням християнства джерелом благодійницької діяльності стали церкви та монастирі.

Аналізуючи українську історію XX ст. можна стверджувати, що благодійність, яка нерозривно пов’язана з християнством, була одним із основних напрямів діяльності ГКЦ. У 30-х рр. XX ст. почали створюватися та

налагоджувати свою діяльність місцеві осередки Українського комітету допомоги безробітним і вбогим (УКД) під патронатом митрополита Андрея Шептицького, станиславівського єпископа Григорія Хомишина та перемишльського владики Йосафата Коциловського. Центральне бюро комітету розташовувалося у м. Львів по вул. Кілінського, 3 (нині вул. Памви Беринди). Президентом бюро був делегат митрополичого ординаріату в м. Львів В. Децикевич. До головної управи бюро входили також о. В. Лициняк – делегат Єпископського ординаріату в м. Станиславів та о. Й. Лучинський – делегат єпископського ординаріату в м. Перемишль. До компетенції Центрального Бюро належело широке коло питань: розробка планів та правил акцій для всіх єпархій Галицької митрополії; проведення пропаганди за допомогою часописів, летючок; реєстрація комітетів у всіх воєводствах; погодження діяльності з владними структурами; підтримання контактів з воєводськими комітетами допомоги безробітним у містах Львові, Тернополі, Станиславові; керівництво надлишками зібраних пожертв і узгодження їх розподілу з воєводською владою; налагодження співпраці з єпархіальними комітетами та отримання від них інформації про становище у єпархіях [251, с. 2].

Український комітет допомоги безробітним і вбогим у Перемишльській єпархії ГКЦ очолював єпископ-помічник Григорій Лакота, який займався вирішенням ряду важливих питань. Зокрема, єпископ-помічник видавав рішення про негайне створення в єпархії повітових та парафіяльних комітетів; приймав звіти від повітових і парафіяльних комітетів; інформував центральне бюро про стан акцій в єпархії; передавав зібрані пожертви до центрального бюро [251, с. 3].

Головна управа Українського комітету допомоги безробітним і вбогим складалася з 5–7 осіб. До обов’язків Комітету входило: контроль за процесом створення повітових комітетів; складання звітів про стан акцій у повіті. Повітовий комітет допомоги очолював місцевий парох або сотрудник. Парафіяльний комітет зобов’язувався приймати пожертви (грошові, натуральні),

проводити збір коштів, вирішувати питання розміру грошової допомоги місцевим безробітним [251, с. 3].

При кожній парафії складали списки безробітних та вбогих, у яких вказувався стан сім'ї, родини, а також місце проживання кожного члена родини. Для безробітних та вбогих виділялася певна грошова допомога, продукти харчування та одяг.

Значну матеріальну підтримку вдовам і сиротам надавав Інститут вдів і сиріт по священиках. 25 січня 1938 р. відбулися загальні збори цього Інституту в м. Перемишль. Голова зборів о. Йосип Маринович відправив до єпископа та єпископа-помічника депутацію у складі М. Дороцького, П. Войтовича і В. Гучка. Голова о. Й. Маринович склав звіт про діяльність Управляючої комісії за 1937 р., яка провела 8 засідань та надавала регулярну допомогу вдовам і сиротам померлих священиків. Управляюча комісія протягом 1937 р. розглянула 400 прохань про допомогу та виділила 7570 злотих. Отець Й. Маринович також звернувся до священиків Лемківщини, «щоб освідчилися, чи хотять бути дальше членами Інституту», адже із 44 священиків 29 покинули вдовичо-сиротинський інститут. Така ситуація загрожувала існуванню товариства та могла призвести до його розпаду.

У власності Інституту перебували два будинки. На зборах касир о. М. Василькевич виголосив касовий звіт, який «вислухали всі з великою увагою і видимим вдоволенням, що касова господарка Інституту є без закиду і корисна для Товариства». Даний звіт дає змогу проаналізувати побут та умови проживання духовенства в Перемишлі: «В камяниці на ул. Потоцького ч. 10 є на обох поверхах по 4 кімнати, лазнички, кімната для служби, бракує тільки центрального обігрівання. Кімнати великі, гарні все у добрім стані. Видатків більших на реставрацію нема. Чинш за минулий рік виносив 7361 зл. Податок від недвижимостей 1274 зл. За воду 330. З такої камяниці лишилося на чисто 4528 зл. – отже 6, 5 % від заплаченого капіталу 71512 зол. Дім на ул. Жеромського, 17 партеровий, добрий для емиритів, а на чинш не добрий, коштував 22582 зл., приносить чиншу 1379 зл.» [64, k. 330–334]. На зборах було прийнято рішення

щомісячно виплачувати вдовам по 18 злотих (216 злотих щорічно), а сиротам – по 10 злотих (120 злотих щорічно) [58, k. 330–334].

У зазначений період основна увага ГКЦ була звернена на допомогу інвалідам війни, дітям-сиротам та сім'ям, які втратили своїх годувальників. З цією метою створювалися дитячі опікунські установи, сирітські притулки та захоронки (дитячі садки). Фактично ГКЦ у міжвоєнний період перебрала на себе деякі функції держави та зробила значний внесок у розвиток освіти, медицини та культури. Варто зазначити, що перша так звана сирітська захоронка була створена в австрійський період, ще задовго до Першої світової війни. Виникла вона в с. Жужіль (нині Сокальський район Львівської області) у 1892 р. з ініціативи священика К. Селецького (1835–1918). Управляли даною захоронкою сестри Служебниці Непорочної Діви Марії. Вже у 1898 р. священиком була створена друга захоронка у с. Цеблів, якою опікувалися сестри Св. Йосифа. 12 грудня 1915 р., напередодні дня Святого Андрія Первозваного, у м. Львів було відкрито сирітський притулок, діяльність якого була спрямована на допомогу дітям, котрі внаслідок воєнних дій залишилися без батьків та сім'ї. Велике значення у справі соціального захисту українського населення мав створений в м. Львів Український єпархіальний комітет опіки над воєнними сиротами [373, с. 252–253]. Цей комітет було засновано за сприяння митрополита Андрея Шептицького, а фінансову допомогу надав американський комітет допомоги дітям, організований сенатором Гербертом Гувером (31 президент США 1929–1933 рр.). У 1918 р. комітети опіки були створені в Перемишльській та Станиславівській єпархіях. У межах новостворених комітетів діяли єпархіальні товариства допомоги, діяльність яких була спрямована на надання допомоги постраждалим внаслідок війни, а також сиротам та вдовам по священиках. Окрім того, комітети опікувалися дітьми, яких покинули батьки, утримуючи так звані захисти. Так, у Львівській єпархії було 18 захистів, а в Перемишльській єпархії утричі менше – 6 [168].

10 вересня 1917 р. при монастирі студитів у с. Унів було створено фонд для українських сиріт ім. митрополита Андрея Шептицького, який налічував 312 тис.

крон. 23 березня 1918 р. було відкрито «Захист ім. митрополита Андрея графа Шептицького для сиріт у Львові». Членом-співзасновником даної організації був і перемишльський єпископ Й. Коциловський [373, с. 255]. Окрім того, створювалися й інші опікунські організації: у грудні 1918 р. – Український громадянський комітет, у квітні 1920 р. – Український фонд воєнних вдів та сиріт. Мета даних інституцій полягала у наданні матеріальної, медичної та моральної допомоги українцям, які потрапили у полон та були інтерновані. Окрім того, опікунські організації сприяли культурно-національному відродженню української молоді [422, с. 255–256].

Поширеною у період Другої Речі Посполитої була практика створення так званих захоронок (у міжвоєнний період так називалися дитсадки в Галичині, Буковині, Закарпатті. – Т. Г.). В одному зі своїх послань владика Й. Коциловський говорив: «Ідучи за покликом Сьвятійшого Отця… відзиваємо ся до Вас, Всеч[есні] Отці, а через Вас до Ваших парохіян о лепти на сироти приміщені в захистах Епархії» [134, с. 354–355]. Однак це була досить важка та довготривала справа, адже для цього необхідно було отримати спеціальний дозвіл шкільної кураторії. Організатори захоронки подавали на розгляд шкільного уряду ряд документів: річний бюджет, рішення воєводи про технічний стан будівлі, в якій повинна була діяти захоронка, інвентаризація майна та ін. Обов’язковим було свідоцтво про педагогічну освіту вихователя, а також так зване «свідоцтво моральности». Звісно, як і будь яка орагнізація, новостворена захоронка мала власний внутрішній статут.

Захоронки в Перемишльській єпархії ГКЦ перебувала під опікою сестер Служебниць Непорочної Діви Марії, Сестер Св. Йосифа (сс. йосафатки), Сестер Пресвятої Родини (Додаток Л). Згідно з вимогами одна виховательна могла працювати не більше, ніж з 40 дітьми. Однак дане правило не завжди виконувалося, тому що вік дітей у захоронках обмежувався тільки нижньою границею – 3 роки. У деяких захоронках Перемишльської єпархії перебувало значно більше дітей. У 1921 р., незважаючи на складну суспільно-політичну та економічну ситуацію, у 31 сирітському захисті Львівської архієпархії перебувало

1400 дітей-сиріт (5 % від їх загальної кількості). У Перемишльській єпархії станом на 1922 р. утримувалося 6 захистів, у яких перебувало 263 дитини, з них 10 сиріт з родин греко-католицьких священиків [17, арк. 9].

Більшість опікунських сирітських закладів, захоронок міжвоєнного періоду діяли під опікою сс. служебниць. Так, станом на 1928 р. під їх опікою діяли захоронки у: м. Белз (50 дітей), м. Борислав (60 дітей), с. Ветлин (45–55 дітей), м. Добромиль (45 дітей), м. Жовква (40 дітей), с. Жужіль (40 дітей), с. Любель (точна кількість дітей не відома), с. Мости Великі (50 дітей), у м. Перемишль (Болонє) (60–70 дітей), с. Прилбичі (40 дітей), м. Самбір (45 дітей), м. Старий Самбір (50 дітей), м. Трускавець (45–55 дітей), с. Угерці Винявські (40–50 дітей), м. Угнів (55 дітей), м. Ярослав (50 дітей). Захисти функціонували у: с. Волянка (точна кількість дітей невідома), м. Дрогобич (26 дітей), м. Жовква (12 дітей), с. Новосілки-Дидинські (16 дітей) [127, с. 384–386]. Загалом у 1928 р. діяло 16 захоронок (742 дитини) та 4 сирітські захисти (54 дитини).

Під егідою сестер йосафаток у Перемишльській єпархії ГКЦ в 1928 р. діяло п’ять захоронок: у селах Цеблів, Боянка, Журавиця, Хлівчани та в м. Яворів. Черниці Св. Родини опікувалися тільки однією захоронкою – в с. Улично [127, с. 387]. 13 травня 1926 р. Єпископський ординаріат надав дозвіл на створення захоронки сестер Пресвятої Родини в с. Улично Бориславського деканату і виділив 3 морги поля. 28 лютого 1933 р. монахині продали поле та будинок і повернулися до Львівської архієпархії. Єпископ Й. Коциловський звернувся до Єпископського ординаріату в м. Львів з проханням вирішити дану справу, оскільки дії черниць були самовільними, на що отримав позитивну відповідь. У зверненні йшлося: «…Прошу уклінно Вашу Ексцеленцію поручити Сестрам Згромадження Пресв. Родини в Гошові, щоб зреклися цего запису на річ других сил» [24, арк. 12].

Фінансове, матеріальне утримання захоронок, сирітських притулків та захистів далеко не завжди було під силу греко-католицькому духовенству. Владика в одному зі своїх послань звертався до всіх небайдужих: «Тепер стоїмо

на кінци наших зусиль: недостає біля, одягів, обуви, харчів, топлива, – всего! Замовлених і задаткованих товарів нема чим заплатити; через недостачу одягів, діти перестануть ходити до школи; а коли вичерпаються скупі припаси середників поживи, які призбирали для сиріт наші сс. Служебниці, то дійде до страшного кінці: не стане хліба, не стане ложки теплої страви!» [134, с. 355]. Окрім того, польська влада виділяла незначну допомогу тільки військовим сиротам, вік яких не перевищував 14 років, тому потрібно було шукати власні джерела фінансування. Захоронки в м. Белз та м. Самбір утримувалися за рахунок дотацій товариства «Єпархіальна поміч», у м. Бориславі – за рахунок пожертв вірних, а також праці сестер, у с. Ветлин – за рахунок добровільних пожертв, у м. Добромиль деякі кошти виділив магістрат, у м. Жовква, с. Жужель, с. Любеля, с. Мости Великі, с. Угерці Винявські утримання захоронок відбувалося з власного поля, праці сестер та добровільних пожертв вірних. Добровільні пожертви на функціонування захисту сиріт у с. Волянка вносила християнська громада м. Борислав. Захоронка в м. Дрогобич отримувала матеріальне забезпечення тільки завдяки невпинній праці сестер, а також добровільним пожертвам вірних. Зихист сиріт у с. Новосілки-Дидинські перебував на утриманні товариства «Єпархіальна поміч». У с. Прилбичі утримували захоронку гр. Шептицькі, а в м. Ярослав – Братство Матері Божої. Захоронку в м. Перемишль, яка була створена ще в 1905 р., утримувало Братство Св. о. Миколая [127, с. 384–386].

У 1930 р. діяло 16 захоронок, у яких працювало 67 сестер служебниць, а також 3 захисти – 14 сс. служебниць. Під егідою сестер йосафаток функціонувало шість захоронок: у селах Цеблів, Боянка, Журавиця, Сурохів, Хлівчани та м. Яворів [128, с. 228].

У 1937 р. кількість захоронок зросла вдвічі (1928 р. – 16, 1930 р. – 16, 1937 р. – 30). Здебільшого це були сталі захоронки та захисти, які діяли цілий рік. Однак у сирітському захисті в парафії с. Турка Турчанського деканату приймали 10 дітей і тільки влітку – 50 дітей. Кожна із захоронок мала свою сестру-настоятельку. У 30-ти захоронках працювали 123 сестри служебниці. Кількість

сестер, які опікувалися притулками, була досить незначною, у порівнянні з кількістю дітей. Так, наприклад, у м. Бориславі (Львівське воєводство) 6 сестер опікувалися одночасно 80 дітьми із захоронки та 25 із сирітського захисту. У захоронці в парафії с. Тартаків Сокальського деканату 4 сестри доглядали за 50 дітьми. У захоронках у с. Бірча, с. Воляниця, м. Перемишль, с. Прилбичі, м. Сокаль, с. Угерці Винявські, с. Устріки Долішні перебувало по 60 дітей. Найчисленнішою була захоронка у м. Жовква, яка нараховувала 150 дітей, за якими доглядало тільки 5 сестер-монахинь [132]. Зважаючи на таку значну кількість дітей, які потребували допомоги, заступниця головної настоятельки Згромадження сестер Служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії с. Віталія 5 лютого 1937 р. зверталася до Єпископського ординаріата з проханням організувати збір коштів на будівництво дому сестер з захоронкою в м. Жовква: «Сестри не мають де мешкати, дотепер тиснуться у двох маленьких кімнатах старого дому, які вже валяться, а дітей учать на двох далеких передмістях, що дуже недогідне для сестер» [61, k. 180].

Незважаючи на те, що в Перемишльській єпархії ГКЦ діяла велика кількість дитячих благодійних організацій, значна частина дітей опинилася поза межами притулків: «В чотирьох захистах приміщено сего року 221 дітий. Задля недостачі фондів не міг Заряд (товариство «Єпархіальна поміч». – Т. Г.) приняти 70 зголошених сиріт, а около 15 сиріт мусів віддати в приватну опіку» [135, с. 356]. Тому благодійницькі функції частково перебрало Братство Св. о. Миколая у м. Перемишль. Значна увага членами братства приділялася доброчинній діяльності, яка проявлялася у різних формах допомоги вбогим, немічним та вдовам по священиках. Діяльність Братства Св. о. Миколая також була спрямована на виховання молоді на християнсько-моральних принципах. З ініціативи братства в м. Перемишль було створено захоронку для дітей (1905 р.) та дві школи, навчання в яких велося українською мовою [93, k. 2].

Перша світова війна завдала значних матеріальних і людських втрат (зокрема серед греко-католицького духовенства). Закономірним було прагнення українського населення до забезпечення соціального захисту сім’ям, вдовам та

сиротам, які внаслідок воєнних дій залишилися без годувальників. Проте держава не робила жодних кроків у цьому напрямку. Досить промовистою у цьому плані є цитата зі звернення владики від грудня 1920 р.: «Підмог державних від липня не одержують сироти зівсім, а в першій половині року признано нам на 230 дітий підмогу для 95 дітий у висоті по 4 мк. 40 ф. (феніг. – Т. Г.) денно» [135, с. 356]. Тому не існувало жодних підстав сподіватися на допомогу держави щодо утримання сирітських захистів та захоронок [201, с. 2]. Матеріальні витрати на забезпечення дітей всім необхідним (житлом, одягом, продуктами харчування) взяло на себе греко-католицьке духовенство. Існувало кілька шляхів фінансування діяльності сирітських притулків: закордонна допомога; незначні фінансові дотації польської держави, які не мали постійного характеру; одноразові субсидії Міністерства праці і суспільної опіки; кошти громад, де до цього часу проживали сироти; добровільні пожертви. На останні акцентувалася основна увага: «Отворіть руку і нехай пливуть жертви обильно на потреби найбіднійших, нехай осолодять соткам дітий їх незавидне сирітство, нехай злагодять їх нужду» [135, с. 357] – звертався владика до духовенства та вірних.

У міжвоєнний період греко-католицьке духовенство змушене було самостійно займатися пошуком необхідних для доброчинної діяльності коштів. Значну частину коштів сирітські притулки отримували завдяки пожертвам вірних. Однак згідно з чинним у польській державі законодавством для того, щоб провести збір пожертв, необхідно було отримати спеціальний дозвіл влади. Але навіть збір пожертв та незначна, можна сказати – мізерна, дотація уряду на утримання дитячих притулків не могли в повному обсязі забезпечити їхню діяльність. У 1924 р. рада «Захисту ім. митрополита Андрея Шептицького» надала одноразову фінансову допомогу на суму 200 доларів для сиріт Перемишльської єпархії та удвічі менше (100 доларів) – для Станиславівської [20, арк. 153].

Значну матеріальну допомогу діяльності сирітських організації у Перемишльській єпархії ГКЦ надавало товариство «Єпархіальна поміч». Доброчинні фонди товариства поповнювалися за рахунок вступних внесків,

добровільних пожертвувань вірних, а також державної дотації [201]. В 1921 р. бажаючі вступити до товариства та його члени повинні були сплачувати щорічний внесок у сумі 100 польських марок. Загалом на потреби сирітських притулків у 1921 р. було зібрано 2 697 656 польських марок (2 044 796 марок – добровільні пожертви та 582 860 марок – державні дотації) [97, k. 61, 81].

У 1922 р. товариство «Єпархіальна поміч» утримувало два захисти у м. Перемишль (112 хлопчиків та 13 дівчат), в м. Яворів (51 дівчинка), в м. Дрогобич (57 дівчат), в м. Кристонопіль (15 дівчат) і в м. Жовква (15 дівчат). Загалом під опікою товариства перебувало 263 дитини, з яких 6 – дошкільного віку та 257 – шкільного. Варто зазначити, що тільки 10 дітей-сиріт походили із сімей священиків. На основі аналізу архівних джерел можна стверджувати, що у захоронках та захистах дітям забезпечували не тільки притулок, а й належне виховання та формування у них християнсько-моральної особистості. Надання дітям-сиротам освіти вважалося одним із пріоритетних напрямів доброчинної діяльності духовенства. Так, із 263 дітей, які перебували під його опікою, 15 хлопчиків навчалися у гімназії, 9 хлопчиків вивчали різноманітні ремесла, 3 дівчинки вчилися кравецтва, 7 дівчаток відвідували учительську семінарію та 3 дівчинки вступили до монастиря сс. василіянок [234, с. 67–68]. У 1920 р. на утримання однієї дитини потрібно було 30 польських марок, згодом ці видатки становили 41 марку, щомісячно – 1243 марки, щорічно –14 921 марку [135, с. 357].

На початку 1922 р. товариство «Єпархіальна поміч» зібрало для дітей-сиріт 1 111 050 марок, а до червня 1922 р. – 1 874 346, 6 польських марок, 36 доларів, 2 чеські крони, 1 марку чеську [162, с. 22–25; 163, с. 67–68]. Єпископ Й. Коциловський особисто пожертвував для захистів 1 296 429, 24 польських марок. На початку 1920-х рр. сирітські заклади через нестачу фінансування перебували у вкрай важкому становищі. Свідченням цього може слугувати цитата з звернення єпископа Й. Коциловського: «Про закупівлю збіжа, бараболь, каші, опалу, одягів не можна ані думати, бо каса захистів не має ніякої готівки, а на покритє найконечнійших видатків треба було затягнути довг, який тепер виріс

до квоти 270.000 Мк.» [113, с. 356]. На III Загальних зборах товариства «Єпархіальна поміч», які відбулися в м. Перемишлі 25 квітня 1922 р. зазначалося, що для захисту в цьому місті зібрано: 640 кг пшениці, 2 987 кг ячменю, 7 277 кг бараболі (картоплі), 315 кг хліба, 280 кг ярини (м'яса), 51 кіп (3 066 штук) яєць, 16 кіп (960 головок) капусти [234, с. 67–68]. Однак зібраних коштів та харчів було замало для утримання великої кількості дітей, тому «управа мусить не лиш здержати приниманнє новозголошуваних дітий, але, коли матеріяльні засоби не побільшаться значно, треба буде відсилати і сі діти, які тепер є в захистах, або до найблизшої родини або до громад їх приналежности» [234, с. 68]. Владика звертався до Всечесних Отців з проханням прийняти тих дітей у власні парафії на утримання та виховання. Як свідчать документи, життя дітей, відданих на виховання у села, було важким: «…не раз діти верталися до нас збіджені, нехарні, обдерті, під оглядом виховання зовсім занедбані» [188, с. 61]. Єпископ зобов'язав парохів ставитися до цих дітей як до рідних, забезпечити їм належне виховання та навчання.

У 1930 р. відбулося чергове засідання виділу товариства «Єпархіальна поміч», друга секція якого представила звіт доброчинної та опікунської діяльності. Згідно зі звітом, товариство надавало допомогу захисту для хлопчиків у с. Новосілки Дідинські (8 446, 40 злотих) та двом захоронкам у м. Дрогобич і м. Яворів. Сестрам служебницям, василіянкам та йосафаткам з фонду товариства було виділено 3 717, 35 злотих. Допомога учням та ремісникам становила 1 292, 70 злотих [190, с. 127]. Зважаючи на те, що хлопчики могли перебувати в захисті тільки до 10 років, члени товариства посприяли влаштуванню 5 сиріт на навчання у Бурсу Св. о. Миколая в м. Ярослав. У звіті йшлося про те, що «надто удержує То-во троє дівчат в інтернаті сс. Василіянок в Перемишлі. Дітвора у захистах учащає до місцевих шкіл а старші дівчата в Дрогобичі до прив. учит. семинара сс. Василіянок. Для захисту у Новосілках випрацьовано окремий правильник по вимогам Міністерства сусп. опіки» [190, с. 125–127].

У 1933 р. товариству «Єпархіальна поміч» вдалося продовжити контракт винайму будівлі для захисту у парафії Новосілки Угнівського деканату на 3 роки,

а також зменшити чинш з 900 злотих до 700 злотих щорічно. Як і в попередні роки, захист у Новосілках (17 хлопчиків під опікою 5 сестер) перебував на повному утриманні товариства, яке виділило 6 207,68 злотих. Чотирьох хлопчиків із захисту було відправлено на навчання у Бурсу Св. Онуфрія в м. Ярослав. Оплату за навчання в розмірі 80 злотих щорічно вносило товариство. У 1933 р. з ініціативи членів товариства в с. Новосілки було створено Захоронку Епархіальної Помочі під опікою сестер йосафаток та розроблено план створення сирітської інституції у парафії с. Устрики Долішні Устрицького деканату. Товариство виділило 1548,65 злотих на потреби вселюдної школи в с. Новосілки та 350 злотих – для сестер василіянок [193, с. 132–134].

На повному утриманні товариства «Єпархіальна поміч» в 1937 р. перебував сирітський захист в парафії с. Новосілки під егідою сестер служебниць. Захист налічував 19 хлопчиків (за даними церковного шематизму – 18 хлопчиків), якими опікувалися 6 сестер та прислуга. Як дізнаємося зі звіту на безпосередньому утриманні товариства «Єпархіальна поміч» перебувало 3 учнів гімназії у с. Новосілки: Тадей Дубек, Микола Залуцький, Ярослав Юрчак. Товариство надавало фінансову допомогу також захоронці в м. Яворів, управителькою якої була с. Даниїла Якубенко (сс. йосафатки). Загалом товариство виділило 4 828 злотих на захист у с. Новосілки, 1 804 злотих – для сестер василіянок і йосафаток, 2 288 злотих – на допомогу учням і ремісникам [192, с. 110].

Справа опіки над дітьми-сиротами була однією з найважливіших. З цією метою організовувалися спеціальні громадські сирітські ради. Проте голова Апеляційного суду в м. Львів скаржився, що «…деякі Всч. ОО. Душпастирі відтягаються від праці у Громадських радах сирітських, що мають за ціль служити поміччю і порадою опікунчим Судам у сирітських справах». Він закликав душпастирів, щоб вони «радо і охотно брали участь у згаданих Радах» [159, с. 50].

Таким чином, у міжвоєнний період ГКЦ частково перебрала на себе функції держави, які полягали в організації соціальної опіки над вірними.

Основна увага зверталася на допомогу дітям-сиротам. Греко-католицьке духовенство ініціювало створення у Перемишльській єпархії ГКЦ цілої низки опікунсько-виховних закладів (захоронок, захистів, сиротинців). Не можна залишити поза увагою і той факт, що найбільш активними у сфері доброчинної діяльності були чернечі об'єднання сестер служебниць, йосафаток та василіянок. Проблема матеріального забезпечення цих інституцій лягла на плечі греко-католицького духовенства. На основі архівних матеріалів можна зробити висновок, що перевага у фінансуванні сиротинців належала Церкві. Держава не брала активної участі у матеріальному забезпеченні опікунських установ, обмежуючись незначними, можна сказати мізерними, дотаціями. Подальшого наукового вивчення потребує питання доброчинної діяльності греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у галузі освіти, культури та науки, а також соціальної допомоги безробітним та людям похилого віку.

Отже, після прийняття Радою Амбасадорів рішення про визнання Східної Галичини за Польщею уряд почав почав ліквідовувати все, що українцям вдалося досягти в попередній період. Дискримінаційна політика польської влади, спрямована на полонізацію та окатоличення українського населення Галичини, національний та релігійний гніт зумовили активізацію протестного культурно-просвітницького руху в Західній Україні, у центрі якого опинилася Греко-католицька церква. Новий адміністративно-територіальний поділ Східної Галичини на Львівське, Станиславівське, Тернопільське воєводства, який не враховував історичних та етнорелігійних особливостей краю, мав слугувати доказом польськості цих територій та сприяв посиленню політичного тиску польської адміністрації на ГКЦ.

У середині 1920–1930-х рр. суспільно-громадську і культурно-просвітню діяльність ГКЦ та її участь в українському національному русі Галичини певною мірою визначала конкордатна модель церковно-державних відносин. Духовенство активно долучалося до відновлення та діяльності філій і читалень товариств «Просвіта» й «Рідна школа», сприяючи поширенню освіти серед українського населення, утвердженню рідної мови та вивченню власної історії.

Незначною популярністю користувалося товариство ім. Качковського, яке мало суто москвофільське спрямування.

Розвиток кооперативного руху на території Перемишльської єпархії не набув значного поширення порівняно з сусідніми єпархіями, проте греко-католицьке духовенство сприяло налагодженню діяльності повітових союзів кооперативів, виступаючи в якості їх членів. У міжвоєнний період на території Перемишльської єпархії діяло декілька філій антиалкогольного товариства «Відродження», найпоширенішого в Галичині жіночого товариства «Союзу українок» та спортивного товариства «Сокіл». 1920-ті рр. позначилися в історії Перемишльської єпархії ГКЦ обрядовими дискусіями, які були спричинені запровадженням у єпархіях Галицької митрополії целібату. Великий вплив на суспільно-політичне життя краю мала гостра суперечка між прихильниками орієнтальної (просхідної) й окцидентальної (прозахідної) течій в ГКЦ, духовними лідерами яких вважалися А. Шептицький і Г. Хомишин. Щодо єпископа Й. Коциловського, то він був під сильним впливом митрополита А. Шептицького, тому намагався показувати багатство східного обряду і сприяти його розвитку. Проте щодо форми і змісту релігійного культу, то єпископ був прихильником звичаїв, поширених в латинській церкві. Він разом зі станиславівським владикою Г. Хомишиним ініціювали створення консервативної клерикальної партії (УХО – УКНП – УНО), а в політичному плані орієнтири ординарія були зверненні на помірковане крило в УНДО.

Важливими напрямами діяльності греко-католицького духовенства, які дають нам змогу стверджувати про незаперечну роль Перемишльської єпархії в українському національному русі Галичини, були протидія полонізації українського шкільництва та доброчинна допомога у сфері соціального захисту дітей та молоді. Церковні греко-католицькі освітні заклади як важливий елемент організаційної структури ГКЦ визначали спрямованість релігійного життя українців у період між двома світовими війнами. До викладання основ християнської релігії долучалися не тільки парохи, катехити, але також члени Чину Святого Василія Великого, Згромадження сестер Служебниць Непорочної

Діви Марії. При аналізі освітньої діяльності духовенства було виявлено деякі відмінності між західними та східними парафіями єпархії. Так, західна частина Перемишльської єпархія ГКЦ зазнавала сильних впливів польської влади, а відтак у даному регіоні була значною частка так званих «перехідних груп», що значно ускладнювало можливість викладання релігії українською мовою. В окремих парафіях питання шкільництва залишалося невирішеним практично до початку Другої світової війни. Перш за все, це стосується Ліського деканату, парафії якого були розділені між Ліським та Сяноцьким повітами Львівського воєводства. Однак за сприяння місцевих парохів, проблему українського шкільництва тут вдалося успішно налагодити. Відповідні умови для всебічного культурно-просвітницького розвитку молоді створювали навчальні заклади, які діяли під керівництвом монаших чинів та згромаджень, а основна роль у підготовці священицьких кадрів відводилася Духовній семінарії в м. Перемишль.

Доброчинна діяльність була важливою справою ГКЦ. В умовах посиленої політики полонізації духовенство Перемишльської єпархії спрямовувало свою увагу на координацію дій у сфері суспільної опіки, облаштування сирітських захистів та притулків, що давало змогу виховувати молоде підростаюче покоління у християнських, національних традиціях. Тобто, у складний період післявоєнної відбудови ГКЦ, певною мірою, перебрала на себе функції держави. У ході дослідження доброчинної діяльності греко-католицького духовенства було з’ясовано, що значну роботу щодо відкриття та утримання дитячих сиротинців і притулків проводили жіночі чернечі спільноти.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі аналізу джерел та здобутків історіографії комплексно висвітлено особливості історичного розвитку Перемишльської єпархії ГКЦ в контексті суспільно-політичних та релігійних процесів Галичини в міжвоєнні роки XX ст. Реалізація поставлених у дисертаційній роботі мети та завдань дала можливість зробити наступні висновки:

1. Історіографія за темою дисертаційного дослідження представлена великою кількістю наукових праць, авторами яких є дослідники з діаметрально протилежними ідеологічними та методологічними засадами. Наукові розвідки в цій тематичній ніші складалися під впливом суперечливих суспільно-політичних процесів у Галичині після Першої світової війни, у 1940–1980-х рр. та після падіння соціалістичної системи й розпаду СРСР. Аналіз наукового доробку дає підстави виокремити три етапи опрацювання даної теми, кожен з яких мав певні особливості, пов’язані з суспільно-політичною ситуацією, зміною державної влади та правового статусу ГКЦ.

Джерельну базу дисертаційного дослідження становлять документи з архівосховищ України (ЦДІАУЛ, Держархіву Львівської області), Республіки Польщі (Державного архіву в м. Перемишль), епістолярії, мемуарна література, статистичні матеріали, опубліковані збірники документів. Важливим й інформативно насиченим джерелом є тогочасна періодична преса, а також шематизми духовенства Перемишльської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини, звіти і статистичні зведення, що дають уявлення про кількісні параметри діяльності ГКЦ. Широкий спектр джерельних матеріалів дозволив висвітлити релігійну, суспільну, культурно-просвітницьку працю греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії та визначити його роль в українському національному русі Галичини.

Дослідження історії розвитку Перемишльської єпархії ГКЦ в контексті впливу на український національний рух Галичини вимагав застосування різноманітних загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Комплексне

використання наукового інструментарію, відповідних принципів і методів сприяло всебічному розкриттю проблеми дослідження

2. У процесі становлення та розвитку Перемишльської греко-католицької єпархії можна виділити декілька періодів: австрійський, польський, період Другої світової війни та ліквідації ГКЦ. На окрему увагу заслуговує розвиток єпархії в міжвоєнний час.

У міжвоєнні роки Перемишльська єпархія ГКЦ діяла в межах Галицької митрополії та мала власну організаційну структуру, яка включала два рівні: адміністративно-територіальний та ієрархічний (управлінський). Такий поділ сприяв ефективній організації співпраці між основними структурними елементами єпархії – деканатами та парафіями. Запровадження у 1920–1921 рр. нового політико-адміністративного поділу краю на три воєводства – Львівське, Станиславівське і Тернопільське – вплинуло на зміни в організаційній структурі Перемишльської єпархії ГКЦ. Деканати єпархії були розділені між Станиславівським, Львівським і частково Краківським воєводствами. Зокрема, на території Львівського знаходилося 43 деканати, Станиславівського і Краківського – по 5 деканатів. Зважаючи на невідповідність співвідношення адміністративного поділу Східної Галичини та Галицької митрополії, досить умовно Перемишльська єпархії ГКЦ займала західну частину митрополії, а її організаційна структура зазнавала постійнх змін.

Управління єпархією відбувалося на основі чинного канонічного права, згідно з яким всю повноту влади зосереджував у своїх руках єпископ-ординарій, а з 1926 р. йому допомагав єпископ-помічник. Адміністративні дорадчі органи безпосередньо регулювали життя єпархії. До них належали Єпископська консисторія, капітула та Церковний суд. Середньою ланкою управлінського рівня були деканальні уряди, а найнижчою – парафіяльні. Декан виступав своєрідним посередником між єпископом та кліром. Двоступенева територіальна організація єпархії включала деканати, а ті у свою чергу поділялися на парафії. У 1930 р. на території Перемишльської єпархії ГКЦ діяло 54 деканати. Значні зміни в організаційній структурі єпархії відбулися у 1934 р., пов’язані вони були

з утворенням Апостольської адміністрації Лемківщини. Цей процес не був одномоментним, адже суперечності в цьому краї спостерігалися ще в середині XIX ст. У 1920–1930-х рр. непорозуміння між різними течіями (москвофілами, українофілами) значно загострилися та в кінцевому результаті призвели до розколу серед вірних греко-католицького обряду, які масово почали переходити на православ'я. За таких складних умов особливу підтримку населення мала пропагандистська ідея відділення частини деканатів Лемківщини від Перемишльської єпархії ГКЦ, яку підтримував польський уряд.

3. Важливе значення в діяльності духовенства мали його соціальний статус та матеріальне становище. Економічне становище греко-католицького духовенства – як всієї Галичини, так і Перемишльської єпархії – мало безпосередній вплив на їхній соціальний статус. Рівень матеріального забезпечення кожного священика був чинником його соціально-політичної активністі та ставлення до своєї праці.

Існувало кілька основних джерел доходів греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії: господарська діяльність, продаж земельних наділів, дотації з релігійного чи державного фондів, а також прибуток з виконання душпастирських функцій.

Духовенство Перемишльської єпархії здійснювало регулярні пожертви на розвиток культурних і релігійних товариств, навчальних закладів (Духовної семінарії) та спорудження церков, щорічно сплачувало податки на потреби Духовної семінарії.

Більшість греко-католицького духовенства перебувало на межі бідності. Причиною була незаможність українського населення парафій, для яких було складно утримувати церкву та душпастиря. У той же час греко-католицькі священики, незважаючи на складне матеріальне становище, ревно виконували свої пастирські функції, брали активну участь у суспільному житті українців.

У міжвоєнний період в Перемишльській єпархії ГКЦ плідно працювали товариства та об'єднання релігійного характеру – «Єпархіальна поміч», Марійські дружини молоді, Український інститут для дівчат, Інститут вдів і сиріт

по священиках, братства та релігійні організації. Товариство «Єпархіальна томіч», засноване 16 лютого 1918 р. за сприяння єпископа Йосафата Коциловського, власними силами видавало популярні версії Святого Письма, катехизми, молитвенники, враховуючи потреби віруючих. Товариство надавало допомогу жертвам війни, вдовам і сиротам священиків, церковним братствам, духовенству, християнській пресі, церквам, сприяло облаштуванню сиротинців.

Важливу роль у соціальному забезпеченні родин духовенства відігравали Інститут вдів і сиріт по священиках та Фонд для вдів і сиріт загиблих священиків. Останній отримував щорічно внески від членів Інституту. У міжвоєнний період членами Інституту були всі одружені священики єпархії. У зазначений час щорічно кошти Фонду використовували 200 вдів та 150 дітей. Завдяки цьому Фонду сім'ї померлих греко-католицьких священиків отримували матеріальну підтримку.

Практично в усіх парафіях Перемишльської єпархії у міжвоєнний період діяли: Братство Св. о. Миколая, Братство «Апостольство Молитви», Братство Найсвятішої Тайни Євхаристії, Братство Пречистої Діви Марії та інші. Керівництво братствами здійснював місцевий парох (священик).

Діяльність Братства Св. о. Миколая була спрямована на вихованні молоді. З його ініціативи в Перемишлі було створено захоронку для дітей та дві школи, навчання в яких велося українською мовою. Метою цього братства було згуртування молоді, підтримання національно-релігійного духу та утвердження в суспільстві християнських моральних чеснот.

Помітне місце в структурі Перемишльської єпархії займали монаші чини та згромадження. Найчисленнішими серед них був василіянський, члени якого приділяли багато часу душпастирській та виховній діяльності, сприяючи таким чином моральному, духовному та національному піднесенню українського народу. Нерідко василіяни співпрацювали з церковними товариствами, практикували місії та реколекції. Найбільш динамічними для цього чину були 1930-ті рр., адже поряд з кількісним зростанням членів, вдалося налагодити душпастирську, видавничу та наукову діяльність.

У 1920-х рр. у межах єпархії було засновано нове жіноче Згромадження сестер св. Йосифа, для якого було укладено спеціальний статут. Напередодні Другої світової війни це згромадження нараховувало 50 сестер. Його мета полягала в піднесенні релігійного духу народу. Для цього закладали захоронки для дітей, притулки для сиріт та інші заклади, в яких основна увага зверталася на релігійне виховання. Поряд із цим створювалися спеціальні гуртки для дівчат, на яких навчали правил християнського життя, надавали практичні навички з ткання, гаптування та вишивання. Сестри йосафатки також піклувалися про хворих, забезпечуючи їм належний догляд, працювали в шпиталях та інших подібних установах.

Релігійним вихованням молоді в єпархії займався Український інститут для дівчат, у якому станом на 1928 р. викладало 25 сестер василіянок. Монаші згромадження відіграли вагому роль у діяльності Перемишльської єпархії ГКЦ, сприяли духовному, релігійному, моральному та національному розвитку українців у Другій Речі Посполитій. Розквіт монашества на території Перемишльської єпархії призупинили Друга світова війна та становлення радянської влади.

4. Греко-католицьке духовенство не залишалося осторонь національних та культурно-просвітніх процесів, які відбувалися в українському суспільстві після поразки Західно-Української Народної Республіки. Репресивна політика польського уряду не зупинила прагнення українців до незалежності. ГКЦ не могла відкрито займатися політичною діяльностю, тому суспільну роботу проводила через підтримку українських культурно-просвітницьких установ та організацій.

Окремі священики брали участь в роботі українських політичних партій та організацій, показуючи приклад своїм вірним. Питання освіти, як релігійної, так і світської, завжди займало одне з центральних місць у діяльності ГКЦ. Спільно з українськими суспільно-політичними об’єднаннями та громадськістю духовенство протистояло цілеспрямованій політиці полонізації. Священики підтримували діяльність «Просвіти», «Рідної школи» та інших суспільно-

політичних об’єднанань, сприяючи відкриттю українських шкільних закладів, самоосвітніх гуртків і курсів.

Керівництво Перемишльської єпархії активно проводило політику катехизації українських учнів у школах. У Перемишлі працювала греко-католицька семінарія, де готували священицькі кадри. Духовенство також опікувалося професійною та вищою школою, де навчалися українці. Серед них дві школи у Перемишлі, засновані з ініціативи Братства Св. о. Миколая , та Український інститут для дівчат. ГКЦ активно використала можливість викладати основи християнської релігії серед українських учнів. Навчання релігії мали здійснювати священики конфесій, представники якої відвідували даний навчальний заклад.

У загальноосвітніх школах священики ГКЦ проводили уроки релігії і таким чином прилучали молодь не лише до християнських моральних цінностей, а й виховували їх у національно-патріотичному дусі. Певною мірою духовенство стояло на заваді реалізації польським урядом політики полонізації шкільництва. Значну роль відіграло греко-католицьке духовенство і в питанні розвитку фахового шкільництва, відкриваючи та утримуючи власним коштом різного роду господарські, ремісничі курси, школи, бурси тощо.

Діяльність церковних греко-католицьких освітніх закладів була націлена на відродження національної свідомості та високе культурне і патріотичне виховання українського суспільства. Перемишльська єпархія ГКЦ мала великий вплив на суспільно-релігійну свідомість. Досвід греко-католицького духовенства в питанні морального та духовного виховання української молоді має важливе значення для відтворення історичної картини минулого українського народу.

З метою ліквідації жахливих наслідків війни, діяльність Перемишльської єпархії ГКЦ була звернена на допомогу інвалідам війни, дітям-сиротам та сім’ям, які втратили своїх годувальників. Фактично греко-католицьке духовенство у складний для України міжвоєнний період перебрало на себе деякі функції держави та зробило значний внесок у розвиток освіти, медицини та культури.

Український комітет допомоги безробітним і вбогим у Перемишльській єпархії очолював єпископ-помічник Григорій Лакота, який займався вирішенням низки важливих питань. При кожній парафії складали списки безробітних та вбогих, у яких вказувався стан сім'ї, родини, а також місце проживання кожного члена родини. Для безробітних та вбогих виділялася певна грошова допомога, продукти харчування та одяг.

Поширеною в період Другої Речі Посполитої була практика створення так званих захоронок. Однак це була досить важка та довготривала справа, адже для цього необхідно були отримати спеціальний дозвіл шкільної кураторії. Захоронки в Перемишльській єпархії перебували під опікою сестер Служебниць Непорочної Діви Марії, сестер Св. Йосифа, сестер Пресвятої Родини.

Незважаючи на те, що в Перемишльській єпархії діяла велика кількість дитячих благодійних організацій, значна частина дітей опинилася поза межами притулків, тому благодійницькі функції частково перебрало Братство Св. о. Миколая у Перемишлі. Значну увагу члени братства приділяли доброчинній діяльності, яка проявлялася у різних формах допомоги вбогим, немічним та вдовам по священиках.

У міжвоєнний період греко-католицьке духовенство змушене було самостійно займатися пошуком необхідних для доброчинності коштів. Значну частину фінансування сирітські притулки отримували завдяки пожертвам вірних. Греко-католицьке духовенство ініціювало створення у Перемишльській єпархії ГКЦ цілої низки опікунсько-виховних закладів. Благодійна діяльність греко-католицького духовенства єпархії забезпечувала збереження життя дітей-сиріт, підтримувала безробітнх, виховувала молодь на принципах християнської моралі. Такі дії ГКЦ сприяли зростанню авторитету її духовенства, формуванню серед українського населення єпархії національної свідомості та моральних чеснот.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України у м. Львів (ЦДІАЛ України)

Фонд 179 Кураторія Львівського шкільного округу, м. Львів,

Оп. 1.

1. Спр. 1071. Статут приватної жіночої гімназії сестер Василіанок у Яворові, 1936 р., 55 арк.

Оп. 3.

2. Спр. 1484. Звіти про діяльність приватної вчительської семінарії сестер Василіанок у Яворові, 1922–1932 рр., 205 арк.

3. Спр. 1571. Справа про заснування приватного жіночого ліцею сестер Василіанок у Львові. Статут, 1937–1938 рр., 8 арк.

Фонд 201. Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів

Оп. 1в.

4. Спр. 2410 Листування з Галицьким намісництвом у Львові, Єпископською консисторією у Перемишлі, Єпископською консисторією у Перемишлі, Єпископською консисторією у Станіславові, Державною прокуратурою у Львові, повітовими судами про фінансовий та майновий стан парафій Львівської архієпархії, 1909–1920 рр., 90 арк.

5. Спр. 2928 Листування священиків з Греко-католицькою митрополичою консисторією у Львові, Греко-католицьким єпископським ординаріатом у Перемишлі, Греко-католицьким єпископським ординаріатом у Станіславові про прийняття їх до клиру Львівської архиєпархії, 1907–1935 рр., 70 арк.

Оп. 1.

6. Спр. 2943 Пастирське послання Шептицького та єпископату до духовенства і народу з приводу пацифікації на українських землях, 4 арк.

Оп. 1в.

7. Спр. 2944 Листування з Греко-католицькою єпископською консисторією у Перемишлі про призначення священиків на парафії Перемишльської єпархії, 1916–1917 рр., 82 арк.

8. Спр. 2953 Листи Єпископської курії у Варшаві, Греко-католицького ординаріату у Перемишлі, Єпископського ординаріату у Станіславові про призначення військових капеланів, надання їм відпусток, 1916–1937 рр., 166 арк.

9. Спр. 2974 Листування священиків з Греко-католицькою митрополичою консисторією у Львові, Греко-катольким митрополичим ординаріатом у Львові, Греко-католицьким єпископським ординаріатом у Перемишлі про прийняття їх до клиру Львівської архиєпархії, 1907–1938 рр., 76 арк.

Оп. 1 р.

10. Спр. 9 Протокол засідання капітулу від 7 лютого 1940 р. про розділ парафій та розгляду особової справи єпископа Йосафата. Копія листа єпископа, 10 жовтня 1929 р. – 7 лютого 1940 р., 4 арк.

11. Спр. 182 Списки священиків – учасників сесії архієпархіального собору, 1944 р., 21 арк.

Оп. 2.

12. Спр. 244 Постановление митрополичего церковного суда во Львове по делу священика Літинського против епископа Коциловського, 1938 р., 2 арк.

13. Спр. 266 Донесення Львовского магистрата о количестве лиц изменивших греко-католическое вероспoведания, 1918–1919 рр., 55 арк.

Оп. 3.

14. Спр. 153 Службові записки, листи, квитанції про пожертвування священиками грошей у фонд допомоги вдовам і сиротам священиків,160 арк.

15. Спр. 156 Переписка с деканатами и приходскими правленнями об уделении части державных доходов и оказации денежной помощи вдовам и сиротам священников, 125 арк.

16. Спр. 159 Переписка с деканатами о сборе и распределении средств фонда вдов и сирот, 59 арк.

17. Спр. 160 Переписка с деканатами о расходах на содержания вдов и сирот священнников, 68 арк.

Фонд 348. Товариство «Просвіта», м. Львів 1867–1944

Оп. 1.

18. Спр. 152 Матеріали про підготовку та проведення загальних зборів делегатів філіалів читалень товариства на провесні 1923 року у Львові / Звернення, записки учасників, протоколи та ін., 85 арк.

Фонд 358. Шептицький Андрей-Олександр-Роман (1865–1944 рр.), митрополит Греко-католицької церкви, граф

Оп. 1.

19. Спр. 9а Пастирське послання Шептицького та єпископату до духовенства і народу з приводу пацифікації на українських землях, 4 арк.

20. Спр. 163 Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишиним Г. Т. 1., 1907–1930 рр., 225 арк.

21. Спр. 164 Листування Шептицького А. з Станіславівським єпископом Хомишиним Г. Т. 1., 1931–1938 рр., 128 арк.

22. Спр. 171 Листи від греко-католицького єпископа Коциловського Й. до Шептицького А. Т. 1, 128 арк.

23. Спр. 172 Листи від греко-католицького єпископа Коциловського Й. до Шептицького А. Т. 2, 127 арк.

24. Спр. 173 Листи від греко-католицького єпископа Коциловського Й. до Шептицького А. Т. 3, 75 арк.

25. Спр. 283 Листи кореспондентів з прізвищами на літери «Кос-Коц» до Шептицького А., 128 арк.

Оп. 2.

26. Спр. 67 Листи і телеграми кориспондентів з Італії з прізвищами на літери «А-Х» до Шептицького А., 129 арк.

27. Спр. 191 Листи кориспондентів з прізвищами на літери «Кот-Кош» до Шептицького А., 147 арк.

Фонд 408 Греко-католицький митрополичий ординаріат

Оп. 1.

28. Спр. 8 Циркуляр до духовенства перемишльської дієцезії про надіслання матеріалів про діяльність уніатських священиків під час першої світової війни 1914–1915 рр. та інтервенції більшовиків на Україні 1918–1919 рр., 1921, 3 арк.

29. Спр. 45 Скарги жителів Перемишльської і Станіславської єпархій Східній Конгрегації в Римі та Шептицькому А. на єпископа Коциловського з проханням усунення його з посади за підрив ролі греко-католицької церкви, 1918–1928 рр., 173 арк.

Фонд 596 Товариство українських студентів «Молода Громада», м. Перемишль 1930–1932

Оп. 1.

30. Спр. 2. Звернення та листування про співпрацю з товариством «Просвіта», «Луг», «Сокіл», «Рідна школа», «Українська бесіда», редакцією Літературно-Наукового вісника та ін., 1930–1932, 18 арк.

Фонд 779 Редакція газети «Діло», м. Львів 1884–1939

Оп. 1.

31. Спр. 39 т. Рішення повітових старостів, Львівського і Станіславівського воєводств про закриття філіалів українських культурно-освітніх товариств «Просвіта» і «Сільський господар» в зв'язку з діяльністю там членів українських націоналістичних організацій, 22 жовтня 1938 – 8 травня 1939, 13 арк. (пол.)

Державний архів Львівської області

Ф. 1. Львовское воеводсткое управление

Оп. 3.

32. Спр. 654. Донесения поветових старостів по вопросу невиполнения греко-католическим духовенством спеціального богослужения в честь польського государства и президента с приложением протоколов допросов прихожан, 1930, 94 арк.

33. Спр. 1310. Донесения поветових старостів об антипольской агитации греко-католических священиков в церковних приходах Западной части Львовского воєводства, 1934, 13 арк.

Оп. 14.

34. Спр. 11. Дело об образовании греко-католической експозитури в Залуже Сянокского повета, 1921–1922, 8 арк.

35. Спр. 424. Дело о сдаче в аренду акционерному обществу «Гучко» нефтеносних участков в имении принадлежащем конвенту Василиан в Гучко Добромильського повета, 1921–1923, арк. 46 арк.

36. Спр. 426. Дело о сдаче в аренду нефтеносних участков греко-католическим приходом в Тустановичах Дрогобического повета, 1921, 153 арк.

37. Спр. 592. Дело об образовании греко-католического прихода в Княжпиле Добромильського повету, 1922–1925, 23 арк.

38. Спр. 618. Дело о финансовой деятельности греко-католического прихода в Бирче Добромильського повета, 1922–1923, 133 арк.

39. Спр. 949. Материали о составление статестических сводок землевладения греко-католической церкви в связи с государственими планами парцелями (сводка, переписка и др.), 1922–1926, 100 арк.

40. Спр. 1991. Дело о рассмотрение жалоби Перемишльськой греко-католической епископской консистории в связи с наказом в утверждении священника Грицеляка М. на должность в приход Ваневичи Старо-Самборского повета (1924–1926), 74 арк.

Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP)

Zespól 142. Archiwum Biskupstwa Greko-Katolickiego w Przemyślu (APP - ABGK)

41. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 3756 (tom II) Odznaki kryłoszanskie. Seminarium duchowne. Przyjecie do diecezji i zwolnienia z niej. Sprawy zakonow i ochronek. Restauracja katedry gr. kat. i domu kapitalnego w Przemyślu / dotacje. 1923–1926. 602 k.

42. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 3882 (tom II) Sprawy majątków cerkiewnych i parafialnych. Legaty i fundacje na cele pobożne, cerkwi parafii i proboszczów. 1. IX. 1925 – 31.VIII. 1925. 807 k.

43. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 3897 (tom II) Sprawy majątków cerkiewnych i parafialnych. Legaty i fundacje na cele pobożne, cerkwi parafii i proboszczów. 1935. 456 k.

44. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom II ABGK, Sygn. 4737 (tom II) Sprawozdania parafii z uroczystościku św. Jozafata. Sprawy «Służb Bożych». Sprawy obrzędowe. Sprawy micji duchownych. Sprawy sekt religijnych i cerkwi prawosławnej. Cenzura ksiąg. Prośby o zezwolenie na przeprowadzenie kwesty. 1926. 538 k.

45. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 4738 (tom II) Sprawozdania parafii z uroczystościku św. Jozafata. Sprawy «Służb Bożych». Sprawy obrzędowe. Sprawy micji duchownych. Sprawy sekt religijnych i cerkwi prawosławnej. Cenzura ksiąg. Prośby o zezwolenie na przeprowadzenie kwesty. 1926. 510 k.

46. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 4751 (tom II) Sprawozdania o religijno moralnym stanie parafii. Wizytacje dekanalne parafii. Sprawy obrzędowe. Sprawy sekt religijnych i innych wyznań. 1930. 430 k.

47. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 4765 (tom II) Sprawozdania o religijno moralnym stanie parafii. Wizytacje dekanalne parafii. Sprawy obzędowe. Sprawy sekt religijnych i innych wyznań. Sprawy bractw i towarzystw cerkiewnych. 1934. 753 k.

48. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 5151 (tom III) Sprawy nauki religii w szkołach. 1926. 851 k.

49. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5247 (tom III) Sprawy nauki religii w szkołach. 1922. 706 k.

50. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5258 (tom III) Sprawy emigracji zarobkowej. Misje duchowne. Cenzura książek. Sprawy rekolekcji. 1930. 413 k.

51. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5259 (tom III) Sprawy emigracji zarobkowej. Misje duchowne. Cenzura książek. Sprawy rekolekcji. 1931. 269 k.

52. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5265 Sprawy Towarzystwa «Maryjska Drużyna». Sprawy diaków. Misje duchowne. Sprawy rekolekcji. 1936. 1150 k.

53. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5335 (tom III) (Sprawy dyscyplinarne książy. Wizytacje dziekańskie parafii. Słuzby Boze). 635 k.

54. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5338 (tom III) Wykazy szkód wojennych (głównie cerkwi. Sprawy budowy i naprawy cerkwi i budynków parafialnych. Sprawy Seminarium Duchownego. 1921. 511 k.

55. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5339 (tom III) (Rozmieszczenie duchowienstwa. Sprawy Seminarium Duchownego. 1922–1924. 497 k.

56. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5344 (tom III) Syspenzyod postu. Wizytacje dziekańskie parafii. Zjazdy dekanalne / soborczyki. Sprawy statystyki wyznanionej. Sprawy diakow. Sprawy towarzystw cerkiewnych i swieckih. 1928. 913 k.

57. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5350 (tom III) Regulje parafii. Sprawy towarystw cerkiewnych i swieckich. Sprawy diaków. Wizytacje dziekańskie parafii. Zjazdy dekanalne / soborczyki. Sprawy metrykalne. Dyspenzy od postu. 1929. 1172 k.

58. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5351 (tom) (Wizytacje dziekańskie parafii. Zjazdy dekanalne / soborczyki. 1930. 490 k.

59. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5353 (Zezwolenia na zabawy w dniach zakazanych. Sprawy Komisij Ochrony Zabytków przy Ordynariuszu Grec.kat. w Przemyślu. Zjazdy dekanalne / soborczyki. Sprawy diaków. Regulacje parafii. Sprawy metrykalne. Wizytacje dziekanskie parafii. 718 k.

60. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5366 (tom) (Wizytacje dziekańskie parafii. Zjazdy dekanalne / soborczyki. 1935. 247 k.

61. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5371 (tom III) (Sprawy metrykalne. Sprawy finansowie. 1937. 557 k.

62. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5434. Regulacje parafii. Zjazdy dekanalne / soborczyki. Wizytacje dziekańskie parafii. Zapomogi dla wdow i sierot. 1923. 585 k.

63. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 ABGK, Sygn. 5436 Wizytacje dziekańskie parafii. Zjazdy dekanalne / soborczyki. Sprawy diaków. Dyspenzy od postu. Sprawy bratctw cerkiewnych. 1924. 476 k.

64. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 ABGK, Sygn. 5460 Sprawy majątków cerkiewnych i parafialnych. Legaty i fundacje. Sprawy Instytutu wdów i sierot. 1938. 621 k.

65. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5529. Sprawy Seminarium Duchownego. Przyjęcia zwolnienia z diecezji. Sprawy zakonników. Sprawy ubezpieczenia książy cerkwi i budynków parafialnych. Sprawy poświęcenia cerkwi, dzwonów. 1921–1922. 571 k.

66. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5540 (tom III) (Sprawy nauki religii w szkołach. Miesiąc dobrej prasy sprawozdania. 1937. 744 k.

67. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5552 (tom III) (Sprawy metrykalne. Skladski nd Seminarium Duchowne i Instytut wdów i sierot. Sprawy papierów wartościawych. 1921. 670 k.

68. Arhiwum Państwowe w Przemyślu, Zespól. 142. Arhiwum Biskupstwa Grecko-Katolickiego w Przemyślu, Sygn. 5585 (tom III) Sprawy wynagradzania ksiezy Sprawy świetopietrza Przeslanie schematyzmów z innych diecezij. 747 k.

69. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5615 (tom 1) Sprawy nauki religii w szkołach. Sprawozdania z przebiegu miesiąca dobrej prasy. Materiały do schematyzmu. 1934. 732 k.

70. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5615 (tom 2) Sprawy nauki religii w szkołach. Sprawozdania z przebiegu miesiąca dobrej prasy. Materiały do schematyzmu. 1934. 624 k.

71. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom III ABGK, Sygn. 5615 (tom 3) Sprawy nauki religii w szkołach. Sprawozdania z przebiegu miesiąca dobrej prasy. Materiały do schematyzmu. 1934. 539 k.

72. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9039 Grec. kat Biskuoi Sąd w Przemyślu jako Trybunał Apelacyjny II instancja. 1922–1924. 115 k.

73. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9310 Akta dotaczące budynku Seminarium. 1919...1938. 26 k.

74. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9449 Protokól konferencji Biskupów Polski w dniach 16–20. IX. 1928 r. w Gnieźnie. 1928. 20 k.

75. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9450 Deszczo pro naszu aktywnist. Istoria Naucznoho Towarzystwa ukr. bohosłowiw w Peremyszli. Deszczo pro Łemkiwszczynu. Diakona (po 1928). 21 k.

76. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9454 Trzy synody peremyskie / H. Łakota (ok. 1935). 176 k.

77. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9484 Listy Hryhorija Łakoty biskupa / Sufragana przemyskiego rektora seminarium Duchownego od różnych nadawców / lit. A-K 9. 1922–1941. 435 k.

78. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9485 Listy Hryhorija Łakoty biskupa / Sufragana przemyskiego rektora

seminarium Duchownego od różnych nadawców / lit. L-Z i nadawny. 1922–1941. 435 k.

79. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9543 Schematyzm wseho kłyra hr. kat. Eparchij sojesynych Peremyskoji na rok 1914. 300 k.

80. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9544 Schematyzm wseho kłyra hr. kat. Eparchij sojesynych Peremyskoji na rok 1924. 124 k.

81. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9546 Schematyzm hr. kat. duchowieństwa sluczenych eparchij Peremyśkoji, Samborskoju i Sianickoji na rok 1926. 336 k.

82. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9574 Peremyśki Eparchialni Widomosty. 1919...1925. 491 k.

83. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9575 Peremyśki Eparchialni Widomosty. 1919...1927. 699 k.

84. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9576 Peremyśki Eparchialni Widomosty. 1930...1938. 449 k.

85. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9577 Peremyśki Eparchialni Widomosty. 1919...1925.132 k.

86. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9579 Podruże prawo w nowim kodeksi cerkownym zładyw dr Hryhoryj Łakota. 1921. 135 k.

87. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9580 Praw. serce Isusa i swiąszczenstwo perekław z francuskoji mowy Josafat Kocyłowskij. 1928. 267 k.

88. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9582 Duszpastyrskij kurs Katolyćkoji Akcji w Przemyślu. 1934. 723 k.

89. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9583 Ep. Hryhoryj Łakota – Prynahidni nauki i promowy. 1935. 230 k.

90. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9583 Ep. Hryhoryj Łakota – Dwi prestolni cerkwy peremyski. 1937. 80 k.

91. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9586 Jarosławśki Eparchialni Widomosti nr. IX-XII z r. 1940 i I–II, IV–VI z 1941 r. 1940–1941. 420 k.

92. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 142 Tom IV ABGK, Sygn. 9587 Try synody peremyśki i eparchialni postanowy wolawśki w 17–19 st. wyhotywyw Ep. Hryhoryj Łakota. 1939. 175 k.

Zespól 1085. Bractwo św. Mikołaja w Przemyślu

93. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1085, Sygn. 8 Bractwo św. Mikolaja w Przemyślu / Statut z 1928 r. 1932. 8 k.

94. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1085, Sygn. 12 Bractwo św. Mikolaja w Przemyślu / Materialy ogólne dotyczace działnosti Bractwa. 1870–1933. 27 k.

95. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1085, Sygn. 19 Ochronka św. Mikolaja w Przemyślu. 1920. 2 k.

96. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1085, Sygn. 20 Prywatna koedukacyjna szkola powszechna z ukraińskim językiem nauczynia im. św. Mikolaja w Przemyślu. 1929–1941. 120 k.

Zespól 1088. Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu

97. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 1 Protokoly z ogolnych zebrań i posiedzeń wydzialu. 1918–1928. 194 k.

98. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 3 Protokoly z posiedzeń komisji kontrolnej. 1933–1939. 105 k.

99. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 4 Statut. 1918. 34 k.

100. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 6 Statut z 1929 r. 1929. 26 k.

101. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 8 Podania o przyjęcie do Towarzystwa. 1932. 8 k.

102. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 11 Podania o przyjęcie do sierocińca w Przemyślu. 1924–1929. 6 k.

103. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 13 Zakup wina dla duchowieństwa diecezji przemyskiej obrządku greckokatolickiego. 1931–1932. 3 k.

104. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 23 Wydawnictwa Towarzystwa. 1928–1939. 69 k.

105. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 24 Odezwy. 1937. 5 k.

106. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 25 Wydatki kasowe. I–VIII 1918. 16 k.

107. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 29 Sprawozdania kasowe. 1934–1938. 9 k.

108. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 30 Ksiega kosztów administracyjnych. 1935–1936. 98 k.

109. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 36 Składki i ofiary na rzecz Towarzystwa. 1937–1939. 5 k.

110. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 40 Nieruchomośc w Przemyślu należąca do Towarzustwa. 1928...1945. 82 k.

111. Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP), Zespól 1088 Towarzystwo «Pomoc Diecezjalna» w Przemyślu, Sygn. 46 Nieruchomośc w Drohobyczu należąca do Towarzustwa. 1939. 4 k.

II. Опубліковані збірники документів

112. Блаженний Григорій Лакота. Зібрання, послання та проповіді. Перемишль, 2005. 390 с. (Богословська спадщина Перемиської єпархії; Т. II)

113. Блаженний Йосафат Коциловський, Перемиський єпископ. Зібрані послання та інші праці. Перемишль, 2004. 436 с.

114. Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі. Нью-Йорк: Видавнича кооператива «Червона калина», 1976. 724 с

115. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.). Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 480 с.

116. Перемиський архів. Документи архіву греко-католицького єпископства в Перемишлі // Богословія. 1982. Т. 46. С. 178–207.

117. Рукописи Греко-Католицької Перемиської Капітули // Богословія. Рим, 1973. С. 193–213; 1974. С. 237–243.

118. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в XX столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том 1. Книга 1 (1919 – 1929). Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2012. С. 600.

III. Статистичні матеріали

119. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністратури Лемківщини (1828–1939). Львів: Каменяр, 1995. 1008 с.

120. Шематисмъ всего Клира греко-католического єпархій соєдиненыхъ Перемыськои, Самборськои и Сяніцкои на рокъ водъ рожд. ХР. 1900. Перемышль: Зъ печатнъ Николая Джулыньского, 1900. 439 с.

121. Шематизмъ всего Клира греко-католического єпархій соєдиненыхъ Перемыськои, Самборськои и Сяніцкои на рокъ водъ рожд. ХР. 1913. Перемышль: Зъ печатнъ гр.-кат. Капітулы, 1913. 549 с.

122. Шематизмь всего греко-католицького клира злучених епархій Перемыськои, Самборськои, Сяноцькои на рокь Божий 1914. Перемишль: За печатия гр. кат. Капітулы, 1914. 398 с.

123. Шематизм греко–католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1918. Перемишль, 1918.

124. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1924. Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1923. 111 с.

125. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1926. Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1925. 300 с.

126. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік 1926. Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. капітули, 1926. 303 с.

127. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. Перемишль: Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1928. 420 с.

128. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1930. Перемишль: Відбито черенками печатні греко-катол. Капітули, 1930. 260 с.

129. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1932. Перемишль: Накладом греко-катол. капітули, 1932. 117 с.

130. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1934. Перемишль: Накладом греко-катол. капітули, 1934. 179 с.

131. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1936. Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1936. 162 с.

132. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. Перемишль: Накладом греко-катол. Капітули, 1937. 164 с.

133. Шематизм греко-католицького духовеньства Апостольскої адміністрації Лемковщини. Львів: Накладом Апостольскої адміністрації Лемковщини, 1936. 178 с.

IV. Пастирські листи та послання

134. Поклик о жертви на сироти (грудень 1919) // Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський єпископ: Зібрані послання та ін. пр. Перемишль, 2004. С. 354–355.

135. Поклик о жертви на сироти (грудень 1920) // Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський єпископ: Зібрані послання та ін. пр. Перемишль, 2004. С. 356–357.

136. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької провінції до духовенства та вірних про завдання Церкви і народу в післявоєнний період 21 лютого 1918 р., Львів. Пастирські послання 1905–1944 рр. Львів: Видавництво «АРТОС», 2013. Т. 4. С. 119–127.

137. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства і вірних про важливість організації Католицької Акції // Шептицький А. Спільні пастирські послання. Т. 4: 1905–1944 рр.: док. і матеріали, 1899–1944. Львів: Видавництво «Артос, 2013». С. 199–204.

138. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького та єпископату Галицької провінції до духовенства та вірних про жертви українського народу в українсько–польській війні 26 серпня 1919 р.. Пастирські послання 1905–1944 рр. Львів: Видавництво «АРТОС», 2013. Т 4. С. 128–130.

139. Шептицький А. Спільні пастирські послання. Т. 4: 1905–1944 рр.: док. і матеріали, 1899–1944. Львів: Видавництво «Артос, 2013». 1192 с.

V. Публіцистика міжвоєнного періоду

140. Альманах українських богословів. Перемишль, 1923.

141. Бачинський А. Конкордат заключний між Апостольською Столицею а президентом Річипосполитої польської і обовязуючий з днем 2 серпня 1925 р. Львів, 1925. 54 с.

142. Галущинський М. Одиниця і громада: Бібліотека популярно-наукових викладів під редакцією Омеляна Терлецького. Львів: Накладом Української книгарні і антикварні у Львові, 1921. 24 с.

143. Костельник Л. Respice finem. З приводу замірів впровадження обов'язкового целібату в нашому духовенстві. Львів: «Діло», 1924. 20 с.

144. Лакота Григорій. Дві престольні церкви Перемишльські. Перемишль, 1937. 80 с.

145. Лакота Г. Три Синоди Перемиські XVI – XIX ст. Перемишль: Т-во «Єпархіяльна поміч», 1939. 178 с.

146. Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. Львів: Свічадо, 2003. 600 с.

147. Масцюх В. Перше Пастирське послання до Лемків. Львів: печатня Старопігійского Інститута, 1935. 47 с.

148. Шах С. Пам'яті Перемиського владики Кир Йосафата. Мюнхен: Християнський Голос, 1956. 47 с.

149. Перський С. Популярна історія товариства «Просвіта». Львів: Діло, 1932. 270 с.

150. Петляков П. А. Українська церква – ідейний ворог трудящих (критика ідеології та політики клерикального антикомунізму). Львів: Вища школа, 1976. 155 с.

151. Pirożyński M. Statystyka Kościola w Polsce. Lublin, 1935. S. 22.

VI. Періодичні видання

152. Бескид. 1931. 6 грудня. Ч. 34 (111). С. 3.

153. Бескид. 1931. 8 листопада. Ч. 30 (107). С. 2.

154. Бескид. 1932. 24 липня. Ч. 28 (142). С. 2.

155. Важний обов’язок // Бескид. 1932. 24 січня. Ч. 5 (119). С. 2–3.

156. В обороні Преосвящ. Епископа о. Йосафата Коциловського // Нова Зоря. 1926. 31 жовтня. Ч. 42. С. 5.

157. В справі ширшої наради Духовенства Перемишльської єпархії // Нова Зоря. Львів, 1927. 13 березня. Ч. 10. С. 3

158. В справі видавництва «Наш Приятель» // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1922. Січень, лютий, март. Ч. 1. С. 15–16.

159. В справі належання ОО. Душпастирів до громадських Рад Сирітських // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1937. Квітень. Ч. IV. С. 50.

160. Велике свято Дрогобицької Землі. Посвячення кооперативного прапору Дрогобицької округи // Діло. 1925. 24 липня. Ч. 194. С. 3–4.

161. Вибори // Бескид. 1931. 15 листопада. Ч. 31 (108). С. 2–3.

162. Виказ жертв на сироти під зарядом II-ї секції товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі, зложених з нагоди Христового Різдва в січні 1922 р., а надісланих до дня 3 лютого 1922 р. // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1922. Ч. 1. С. 22–25.

163. Виказ жертв на сироти під зарядом II-ї секції товариства «Єпархіальна поміч» в Перемишлі надісланих від 3 лютого до 24 червня 1922 р. // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1922. Ч. 3. С. 67–68.

164. Вислід виборів у Перемищині // Бескид. 1931. 6 грудня. Ч. 34 (111). С. 4.

165. Віросповідання в Польщі // Нова Зоря. 1931. 22 березня. Ч. 21. С. 3–4.

166. Всечесні Отці // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1921. 2 вересня. Ч. III. С. 77–79.

167. Вовче к Перемишля // Бескид. 1931. 17 травня. Ч. 5(83). С. 5.

168. Греко-католицька церква і добродійність // Мета. 1931. 5 липня.

169. Громадський голос. 1931. 4 квітня. Ч. 3. С. 2

170. Діло. Львів, 1918, 1922–1939.

171. Добрий Пастир. Станиславів, 1931–1939.

172. Дотації духовенства // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1923. Липень, серпень, вересень. Ч. III. С. 158–159.

173. Епископський дар для «Рідної Школи» // Діло. 1928. 13 жовтня. Ч. 229. С. 3.

174. Жіноча фахова школа сс. Василіянок у Львові // Мета. 1933. 21 травня.

175. З Дієцезії // Бескид. 1931. 31 травня. Ч. 7 (85). С. 4.

176. З Дієцезії. Добромильщина // Бескид. 1931. 9 серпня. Ч. 17 (95). С. 4.

177. З Дієцезії. Мшинець. // Бескид. 1931. 21 червня. Ч. 10 (88). С. 4.

178. З Лемківщини // Бескид. 1923. 7 січня. Ч. 1 (115). С. 5.

179. З організаційного життя УНДО. Довірочна політична нарада УНДО в Добромилі // Діло. 1938. 25 червня. Ч. 137. С. 4.

180. З польської преси. З кампанії проти Високопреосв. Митрополита А. Шептицького // Діло. 1930. 2 листопада. Ч. 245. С. 2–3.

181. З релігійно-церковного життя // Нова Зоря. 1928. 8 липня. Ч. 51. С. 5.

182. З релігійно-церковного життя // Нова Зоря. 1928. 8 січня. Ч. 1–2. С. 4.

183. З релігійно-церковного життя // Нова Зоря. 1931. 28 червня. Ч. 47. С. 5.

184. З траґедії та Лемківщині // Діло. 1936. Вересень. Ч. 206. С. 1–5.

185. З церковних справ. Целібат у перемиській єпархії // Діло. 1925. 11 листопада. Ч. 253. С. 5.

186. Заборона винищування дерева при церквах і на приходствах // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1937. Липень. Ч. VII. С. 74–80.

187. Залучник А // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1925. Липень, серпень, вересень. Ч. III. С. 47– 48.

188. Заклик о поміч в удержанню сирітських захистів // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1923. Жовтень, падолист, грудень. Ч. IV. С. 61–62.

189. Збірний пам’ятник 300-літнього ювилею св. святомученика Йосафата // Нова Зоря. 1926. 28 падолиста. Ч. 26. С. 2.

190. Звіт з діяльності Виділу Е. П. за час від 2. липня 1929. до 16. червня 1930. // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1930. Серпень–вересень. Ч. VIII–XI. С. 125–127.

191. Звіт зі стану книги членів товариства «Епархільна Поміч» зі рік 1921 // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1922. Січень, лютий, март. Ч. 1. С. 25–32.

192. Звіт з діяльності Виділу Тов-а «П. Е. П.» за час від 1. червня 1936. до 1. Червня 1937 р. // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1937. Листопад. Ч. IX. С. 110.

193. Звіт з діяльності Виділу Тов-а П. Е. П. за час від 1. червня 1932. до 1. червня 1933. // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1933. Грудень. Ч. XII. С. 132–134.

194. Згромадження Сестер св. Йосифа Обручника // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1919. 3 жовтня. Ч. II. С. 49–51.

195. Йосафат Коциловський Божою Милостю і Благословенням св. Апостольського Престола Епископ Перемиський, Самбірський і Сяніцький Всечесному Духовенству Світському і Монашому Нашої Епархії Мир і благословеннє! // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1926. Квітень, травень, червень. Ч. II. С. 33–34.

196. Канцелярійні такси // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1937. Січень. Ч. 1. С. 5.

197. Католицька Акція // Нова Зоря. 1927. 7 січня. Ч. 1–2. С. 7.

198. Католицьке життя // Бескид. 1931. 14 червня. Ч. 9 (87). С. 4.

199. Конкордат між Св. Престолом а Річчюпосполитою Польською. Залучник А // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1926. Липень, серпень, вересень. Ч. III. С. 46–48.

200. Конкурс на опорожнені парохії // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1937. Лютий. Ч. II. С. 58–69.

201. Конкордат. Дослівний текст польсько-ватиканської угоди // Діло. 1925. 24 лютого. С. 2.

202. Марійський концерт в монастирі сс. Василіянок в честь Прч. Діви Марії // Бескид. 1932. 19 червня. Ч. 23 (134). С. 3.

203. Мета. Львів, 1931–1939.

204. Митрополича ординаріатська шкільна рада встановлена // Львівські архієпархіальні відомості. 1935. Серпень. С. 262–263.

205. Нарада греко-католицького єпископату у Львові // Нова Зоря. 1927. 11 грудня. Ч. 49. С. 1–2.

206. Нарада Духовенства в Перемишлі // Нова Зоря. 1926. 5 грудня. Ч. 47. С. 3.

207. Нарада духовенства перемиської епархії // Нова Зоря. 1926. 12 грудня. Ч. 48. С. 1.

208. Наслідки целібатщини. Виступлення І-шого й ІІ-того року перемиської духовної семінарії // Діло. 1925. 8 березня. Ч. 52. С. 3.

209. Наш інститут для дівчат // Нова Зоря. 1931. 25 жовтня. Ч. 81. С. 1–2.

210. Нива: Місячник посвячений церковним і суспільним справам. Львів, 1904–1939.

211. Нова Зоря. Львів, 1930. 17 липня.

212. Нова Зоря. Львів-Станиславів, 1926–1939.

213. Нова Зоря. Львів-Станиславів, 1926–1939.

214. О. д-р Масцюх на Лемківщині // Діло. 1935. 4 січня. Ч. 4. С. 1.

215. Овочі православної агітації // Бескид. 1932. 28 лютого. Ч. 8 (122). С. 3.

216. Оплата на удержання Дух. семинарії в Перемишлі // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1923. Липень, серпень, вересень. Ч. ІІІ. С. 55.

217. Основи Католицької акції // Нова Зоря. 1928. 12 липня. Ч. 52. С. 1–2.

218. Пастирський лист Преосв. Йосафата, Епископа Перемишльського, Самбірського і Сяніцького Всечес. Духовенству і Всім вірним // Нова Зоря. 1928. 8 січня. Ч. 1.2. С. 13–14.

219. Пастирський лист Преосвященого Йосафата про пресу // Нова Зоря. 1926. 7 березня. Ч. 9. С. 5–6.

220. Перед великою нарадою духовенства в Перемишлі // Нова Зоря. 1927. 30 січня. Ч. 4. С. 8.

221. Перемиські Епархіяльні Відомости. Перемишль, 1889–1939.

222. Перемиські Епархіальні Відомости. 1921. 2 вересня. Ч. ІІІ. С. 71.

223. Перемиські Епархіяльні Відомости. 1925. Липень, серпень, вересень. Ч III. С. 47–48.

224. Перемишль (Дописи) // Нова Зоря. 1927. 5 червня. Ч. 22. С. 7.

225. Письмо св. Конгрегації для Східної Церкви // Нова Зоря. 1927. 26 червня. Ч. 25. С. 4.

226. Під обухом «святого декадентизму» // Діло. 15 липня. 1925. С. 2–3.

227. Податок маєтковий // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1923. Липень, серпень, вересень. Ч. III. С. 55–58.

228. Православ'я на Лемківщині // Нова Зоря. 1927. 23 жовтня. Ч. 42. С. 2.

229. Православна агітація на Лемківщині // Нова Зоря. 1927. 4 вересня. Ч. 35. С. 1.

230. Православні проти школи // Бескид. 1932. 7 лютого. Ч. 5 (119). С. 3.

231. Преосвящений Д-р. Григорій Лакота Епископ Данійський і епископ-помічник Перемиський // Нова Зоря. 1926. 16 травня. Ч. 18. С. 1.

232. Про вивезення і поворот перемиської мітри Данила // Нова Зоря. 1928. 19 січня. Ч. 3. С. 2.

233. Про набування книжок до парохіяльних бібліотек у кат. видавництвах і в Тов. «Просвіта» та про поборювання неграмотности» // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1933. Травень. Ч. V. С. 60–61.

234. Протокол III. Загальних Зборів Товариства «Епархіяльна Поміч» в Перемишлі, які відбулися дня 25. квітня 1922 р. Рахунок каси II. Секції // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1922. Липень, серпень, вересень. Ч III. С. 67–68.

235. Речинець іспитів конкурсових о душпастирські бенефіції в р. 1937 // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1937. Лютий. Ч. II. С. 33–34.

236. Самбірська справа. ЇЇ фактичний стан і засаднича оцінка // Нова Зоря. 1928. 16 вересня. Ч. 71. С. 1–2.

237. Свобода. 1939. 11 січня. Ч. 7. 4 с.

238. Свято єднання у Перемишлі. Консолідація всіх живих національних сил // Діло. 1933. 2 грудня. Ч. 319. С. 3.

239. Січень – місяць доброї преси // Бескид. 1932. 7 січня. Ч 1 (115). С. 5.

240. Справа винагороди за навчання релігії у вселюдних школах // Перемиські Епархіяльні Відомости. Червень. 1934. Ч. IV. С. 71–72.

241. Статистика українського середнього шкільництва // Рідна школа. 1939. 1 січня. С. 12.

242. Статут Католицької акції // Нова Зоря. 1931. 16 серпня. Ч. 61. С. 3–4.

243. Сумні познаки часу. Кампанія проти Високопреосв. Митрополита А. Шептицького // Діло. 1930. 1 листопада. Ч. 244. С. 1.

244. Торгують вірою // Бескид. 1932. 6 березня. Ч. 9 (123). С. 3.

245. Трагічні відносини // Діло. 1926. 23 листопада. Ч. 260. С. 2–3.

246. Три заборони // Діло. 1926. 29 листопада. Ч. 240. С. 2.

247. Україна у передсмертних судоргах. Український Греко-Католицький Епископат Галицької Церковної Провінції в справі подій на Великій Україні до всіх людей доброї волі // Діло. 1933. 27 липня. Ч. 194. С. 1.

248. Український Бескид. Перемишль, 1933–1939.

249. Український вісник. 1921. Ч. 166. С. 1; Ч. 169. С. 1.

250. Український голос. 1922. Ч. 13. С. 1.

251. Український Комітет Допомоги безробітним і убогим // Перемиські Епархіяльні Відомости. 1932. Січень. Ч. І. С. 2– 3.

252. Ультрапапізм епископа Коциловського // Діло. 1925. 10 квітня. С. 6–7.

253. Хто давав гроші на ширення схизми на Лемківщині? // Бескид. 1932. 28 лютого. Ч. 8 (122). С. 2.

254. Церковні справи. Конечність санації наших церковних відносин // Діло. 1926. 3 вересня. Ч. 194. С. 3.

255. Чи і Краків прилучать до лемківської адміністратури // Діло. 1933. 22 січня. Ч. 16. С. 6.

256. Ще в справі наради Духовенства в Перемишлі // Нова Зоря. 1926. 19 грудня. Ч. 49. С. 4.

257. Nowa maska ks. metropolity Szwptyckiego // Słowo Polskie. 1930. 30 października. № 297. S. 5.

258. Swiętojurskie pajęczyny // Słowo Polskie. 1930. 31 października. № 298. S. 5.

259. Ukraińskyj katolyćkyj sojuz // Słowo Polskie. 1930. 27 października. № 294. S. 5.

VII. Мемуарна література

260. Голинський П. Владика – мученик // Християнський голос. Мюнхен, 1957. Ч. 46–50.

261. Добричев В. У тіні святого Юра. Львів: Каменяр, 1968. 164 с.

262. Дрогобиччина – земля Івана Франка: Збірник географічних, історичних та етнографічно-побутових і мемуарних матеріалів. Том 3. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: НТШ, Український архів. 1986. 850 с.

263. Загайкевич Б. Освіта і школи в Перемишлі // Перемишль – західний бастіон України: [зб. матеріялів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. Нью-Йорк, Филадельфія, 1961. С. 239–284.

264. Комарно і Рудки та околиця. Збірник історично-мемуарних, географічних і побутових матеріалів. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: НТШ, Український архів. 1987. 702 с.

265. Надбужанщина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінеччина, Холмщина і Підляшшя: Історично-мемуарний збірник / НТШ, Український архів. Том 1. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. 960 с.

266. Надбужанщина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінеччина, Холмщина і Підляшшя: Історично-мемуарний збірник / НТШ, Український архів. Том 2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1989. 950 с.

267. Шах С. Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі. Німеччина, 1977. 141 с.

268. Шах С. Житейський шлях бл. п. єп. Йосафата Коциловського // Пам'яті Перемиського владики Кир Йосафата Коциловського: [спомини]. Мюнхен: Християнський Голос, 1956. С. 38–41.

269. Шах С. Йорданські водосвяття в Перемишлі // Перемишль – західний бастіон України: [зб. матеріялів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. Нью-Йорк, Филадельфія, 1961. С. 376–382.

270. Шах С. Між Сяном і Дунайцем: [спомини]. Ч. 1. Мюнхен, 1960. 439 с.

VIII. Монографії, наукові статті

271. Андрохович А. Львівське «Studium Ruthenum» // Записки НТШ. 1921. Т. 131. С. 123–195; 1922. Т. 132. С. 185–217.

272. Андрусяк М. Лемківський календар на 1967 рік. Торонто, 1967. С. 126.

273. Андрусяк М. Перемишль в історії України до 1918 р. // Перемишль – західний бастіон України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі. Нью-Йорк; Філаделфія: Перемиський видавничий комітет. 1961. С. 25–66.

274. Бадяк В. Наш Владика: Життя та посмертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Суспільно-культурне т-во «Надсяння». Львів: Місіонер, 2000. 110 с.

275. Балик Б. До питання про початки християнства та єпископства в Перемишлі в IX–X ст. // Записки ЧСВВ. Рим, 1979. Т. X (XVI). С. 50–97.

276. Балик Б. Інокентій Іван Винницький, Єпископ Перемиський, Самбірський і Сяніцький (1680–1700). Рим: В-во ОО. Василіян, 1978. 382 с.

277. Балик Б. Монастирі Перемиської єпархії за владицтв Іннокентія Винницького (1679–1700) // Записки ЧСВВ. Рим, 1958. Т. III. С. 69–97.

278. Бермес І. Іван Снігурський – зачинатель хорової справи в Перемишлі (30–40-і роки XIX) // Молодь і ринок. 2012. № 9 (99). С. 57–61.

279. Биков О. М. Методологічні підходи досліджень релігійних відносин // Юридичний вісник. 2010. Вип. 4. С. 39.

280. Білий Б. Нарис історії Перемиського єпископства східного обряду // Перемиські архієпархіальні відомості. 2006. Річник IV. Ч. 4. С. 79–93.

281. Блаженний Йосафат Коциловський, Єпископ Перемиський. Пресвяте Серце Ісуса і священство: [Репринтне видання]. Жовква: Друкарня ОО. Василіян, 1928.

282. Ваврик М. Василіянські монастирі в Перемиській землі // Перемишль – західний бастіон України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі. Нью-Йорк – Філаделфія: Перемиський видавничий комітет. 1961. С. 86–96.

283. Ваврик М., ЧСВВ. По Василіянських монастирях. Торонто; Канада: Видавництво ОО. Василіян, 1958. 291 с.

284. Василіянський студійний дім у Перемишлі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // http://wsd-osbm.tripod.com/monastyr.html

285. Вей О. Українська греко-католицька преса Галичини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2013. № 2 (14). С. 65–69.

286. Великий А. З літопису християнської України: [церк.–іст. радіолекцій з Ватикану]. Т.VII. Рим, 1976. С. 191–195; Т.VIII. С. 230.

287. Великий А. Нарис історії згромадження сс. Служебниць НДМ. Рим: Видавництво сестер Служебниць, 1968. 767 с.

288. Великий А. Релігія і Церква – основні рушії української історії // Київська Церква. 2000. №5. С.45–58.

289. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: ТУК, 1964. 624 с.

290. Вірхнянський П. Православ’я на Лемківщині у 1926–1931 роках. Причини відходу від Греко-Католицької Церкви // Зустрічі. Варшава, Т. 4. 1989. С. 111–121.

291. Возняк С. М. Уніатство на службі антикомунізму. Львів: Вища школа, 1988. 88 с.

292. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс. Київ: Світогляд, 2005. 741 с.

293. Вороняк І. Крехівський монастир: воскресіння віри // «Суботня Пошта». 14 листопада. 2009 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/relig_tourism/krayeznavstvo_digest/33001/

294. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. 2001. № 2–3. С. 32–48.

295. Галів М., Чава І. Середні навчальні заклади у Дрогобичі (1919–1939 рр.) // Актуальні питання гуманітарних наук. 2016. Вип. 16. С. 21–32.

296. Гарасим І. Єпископ Йосафат Коциловський // Український альманах. 1996. С. 227–232.

297. Гнатюк І. Двадцять літ на Владичому престолі // Ювілейний альманах українських католицьких богословів Перемишльської єпархії. Перемишль, 1937. С. 64–91.

298. Голинський П. Перемиські владики і духовенство у службі Церкві і Народові // Перемишль – західний бастіон України: [зб. матеріялів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. Нью-Йорк, Филадельфія, 1961. С. 67–85.

299. Гриник В. Українська католицька духовна семінарія в Перемишлі // Альманах українських богословів. Перемишль, 1937. С. 96–116.

300. Грицак Е. Перемишль тому сто літ. Перемишль, 1936. 32 с.

301. Ґудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів: Ін-т історії Церкви ЛБА, 2000. 426 с.

302. Даниленко С. Дорогою ганьби і зради (про злочинну діяльність уніатської церкви). Історична хроніка. 2-е вид. Київ: Наук. думка, 1970. 360 с.

303. Делятинський Р. Організаційна структура УГКЦ: проблема термінологічних визначень // Науковий вісник ІФБУ УГКЦ «Добрий Пастир». 2014. Вип. 5. С. 267–270.

304. Делятинський Р. Регулювання правового статусу Греко-Католицької Церкви в контексті подій радянсько-польської війни 1920–1921 рр. (на прикладі Станиславівської єпархії). [Електронний ресурс]. Режим доступу: // http://www.mesoeurasia.org/archives/6202

305. Дзюбан Р., Дзюбан О. Василіанський монастир св. Онуфрія у Добромилі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: //

http://www.sde.org.ua/component/k2/item/1949-vasylianskyj-monastyr-sv-onufriya-u-dobromyli.html

306. Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589–1891). Львів: Інститут канонічного права ЛБА, 2000. 248 с.

307. Дмитрук К. Є. Під штандартами реакції і фашизму. Крах антинародної діяльності уніатської та автокефальної церков. Київ: Наук. думка, 1976. 384 с.

308. Добрянский А. Исторія епископов трех соединених епархій Перемишльской, Самборской и Саноцкой от найдавнейших времен до 1794 г. по источникам сочиненная. Львов, 1893. [Т.1]. С. II–VI.

309. Дудар В. Українська греко-католицька церква в Східній Галичині у 20–30-х роках XX століття // Наукові записки з української історії. 2014. Випуск 24. С. 59–63.

310. Енциклопедія історії України в 10-ти томах / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 2005. Т.3: Е-Й. 672 с.

311. Єгрешій О. Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина // Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2001. № 5–6. С. 315–320.

312. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.

313. Жовківщина: Історичний нарис. Жовква-Львів-Балтимор, 1994. Т. 1. 326 с.

314. Записки Чина св. Василія Великого: Секція 2. Том XI (XVII). Рим. Вип. 1–4. 1982. 562 с.

315. Зубрицький М. Деканальні й парохіяльні бібліотеки перемиської єпархії / М. Зубрицький // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. ХС: наукова часопис, присъвячена передовсім українській історії, фільольоґії, етноґрафії / під ред. М. Грушевського. Львів, 1909. Кн. IV. 242 с.

316. Зуляк І. Становлення «Просвіт» у Західній Україні в повоєнний період // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Історія та географія». 2012. Вип. 46. С. 136–142.

317. Зуляк І. Українці в Другій Речі Посполитій // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 6–7. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 133–145.

318. Ісаєвич Я. Наталя Ісаєвич (Чабанівна). Стрий і Перемишль. Картки споминів // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2006/2007. Вип. 15. С. 883–897.

319. Ісаєвич Я. Перемишль і Перемиська земля: перші сторінки історії // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Зб. наук. праць і матеріалів / Під ред. С. Заброварного. Перемишль; Львів, 1996. С. 6–15.

320. Ісаїв П. Історія Перемиського єпископства східного обряду. Філадельфія: «Америка», 1970. 53 с.

321. Качмар В., Савчак В. Громадське і політичне життя в Перемишлі між двома світовими війнами // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції / Під ред. С. Заброварного. Перемишль; Львів, 1996. С. 163–174.

322. Киридон А. Концептуально-методологічні аспекти дослідження державно-церковних відносин у Радянській Україні // Наукові записки. Випуск 11. Серія: Історичні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2008. С. 197–198.

323. Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 632 с.

324. Кобрин М. Замойський синод і формування традиційної ідентичності УГКЦ // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. 2012. Випуск 15. С. 235–242.

325. Коваль Л. Перемиська єпархія греко-католицької церкви в діяльності українських освітніх організацій у другій половині XIX – першій половині XX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: зб. за підсумками звіт. наук. конф. викладачів, докторантів і аспірантів. Вип. 10. У 5-х т. Кам'янець- Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. Т. 1. С. 54–56.

326. Коваль Л. Українські культурно–освітні організації в Перемишлі крізь призму досліджень в «Енциклопедії українознавства» // Вісник Кам'янець–Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Історичні науки. 2010. Випуск 3. С. 49–55.

327. Ковальчук А. Територія діяльності уніатської (греко-католицької) церкви у XVIII ст. (період найбільшого поширення церкви в Україні) // Історія релігії в Україні: матер. VIII Міжнародного круглого столу. Львів, 1998. С. 118–120.

328. Колб Н. Господарсько-економічна діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Галичини наприкінці XIX ст. // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2010 рік. Львів: Логос, 2010. Кн. 1. С. 472–481.

329. Колб Н. «З Богом за церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. / НАН України, Інститут українознавства ім.. І Крип'якевича. Жовква: Місіонер, 2015. 324 с.

330. Коляда І. Українська інтелігенція у роки Великої війни: поліційно–жандармський нагляд та політика репресій // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ, 2014. Вип. 23. С. 206–213.

331. Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

332. Котляр М. Перемишльське князівство // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій та ін. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8 (Па – Прик). С. 127–128.

333. Кравчук А. Конференції Архиєреїв Української Греко-католицької Церкви (1902–1937). Львів: Свічадо, 1997. 108 с.

334. Красівський О. За Українську державу і Церкву: Громадська та суспільно-політична діяльність Митрополита Андрея Шептицького 1918–1923 рр.. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 85 с.

335. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: Проблема польсько-українських стосунків. Львів, 2000. 416 с.

336. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин. Київ: Вид-во ЦДДУ, 1998. 298 с.

337. Кугутяк М. Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 рр. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 1997. № 1. С. 45–57.

338. Кугутяк М. Українське національно-демократичне об'єднання : активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2000. № 4. С. 90–96.

339. Кугутяк М. Українсько-польські стосунки 20–30 рр. – від конфронтації до «нормалізації» // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 18–27.

340. Лебедович І. З мартирології духовенства Західної України. Філядельфія, 1978. 106 с.

341. Литвин М. Р. Українсько-польська війна 1918–1919 рр.. Львів: Ін-т українознавства НАНУ, 1998. 488 с.

342. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. 2-е вид., виправлене. Львів: Свічадо, 2008. 724 с.

343. Лукань Р. ЧСВВ. Список книжок видавництва ЧСВВ в Жовкві // Записки ЧСВВ. Том V (XI). Вип. 1–4. Рим, 1967. С. 389–440.

344. Макарушка О. Куренда перемиського епископа Івана Снігурського з р. 1827. // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. VIII: видавництво присьвячене науці і письменству уркаїнсько-руського народу / впорядкував М. Грушевський. Львів, 1895. Кн. IV. С. 8–12.

345. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні // Богословія. 1943–1963. Т. 21–24. С.40–94.

346. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис // Прикарпатський університет ім. В.Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 164 с.

347. Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.

348. Мокляк Я. Православне віросповідання і політична свідомість лемків у міжвоєнній Польщі // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Рівне, 2011. Вип. 12. С. 113–114.

349. Москалюк М. Українська католицька народна партія і проблема польсько-українського порозуміння // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ, 1997. С. 221–224.

350. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. XX ст.. Київ: Стилос, 1998. 56 с

351. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / С. Мудрий. 2-е вид. Івано-Франківськ: Вид-во ІФТКДІ, 1999. 528 с.

352. Мурович В. Греко-католицька церква в житті українського народу. Марієнталь, 1946. 36 с.

353. Набиванєц С. Перемиська єпархія // Енциклопедія історії України. Київ, 2011. Т. 8. С. 123.

354. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв з узглядненням важніших подій Української Церкви і Народу: в 4-х ч.. Ч.3: Від Французької революції до смерти папи Пія XII. Рим: Видання УКУ ім. св.

Климента Папи, 1979. 521 с.; Ч.4 (ХХ століття). Івано-Франківськ Львів: Нова Зоря Місіонер, 1999. 332 с.

355. Назарко І. Єпископ Ю. Пелеш – історик церкви // Український історик, 1981. № 1–4. С. 118–127.

356. Назарко І. Йосафат Коциловський, ЧСВВ, Єпископ Перемиський (1916–1946). Торонто, 1954. 56 с.

357. Назарко І., ЧСВВ. Київські і Галицькі митрополити: Біографічні нариси (1590–1960). Торонто, 1962. 271 с.

358. Нарис історії Василіянського Чину Святого Йосафата. Рим: Видавництво ОО. Василіян, 1992. 646 с.

359. Наукові досліди рукописів Перемиської греко-католицької капітули // Богословія. 1978. Т. 42. С. 158–170.

360. Оглоблин О. Українська церковна історіографія // Український історик. 1969. Ч. 4. С. 20–21.

361. Оленич І. Доля Лемківщини. Торонто, 1993. 83 с.

362. Оришкевич П. Українці Засяння // Перемишль – західний бастіон України: [зб. матеріялів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. Нью–Йорк; Филадельфія, 1961. С. 110–150.

363. Патрило І. Джерела і бібліографія історії Української Церкви. Рим, 1975. 376 с.

364. Патрило І., ЧСВВ. Нарис історії Галицької Провінції // Записки Чина св. Василія Великого: Секція 2. Том XI (XVII). Вип. 1–4. Рим, 1982. С. 43–130.

365. Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших днів: Монографія. Полтава, 2002. 615 с.

366. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. ХХ ст. Київ, 1998. С. 20.

367. Перевезій В. Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами. Київ: Світогляд, 2004. 203 с.

368. Перемишль – західний бастіон України: [зб. матеріялів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. Нью-Йорк, Филадельфія, 1961. 414 с.

369. Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції / Під ред. С. Заброварного. Перемишль; Львів, 1996. 368 с.

370. Петляков П. А. Українська церква – ідейний ворог трудящих (критика ідеології та політики клерикального антикомунізму). Львів: Вища школа, 1976. 155 с.

371. Пилипів І. Греко-Католицька Церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2010. Випуск 1. С. 109–114.

372. Пилипів І. Греко-католицька церква в консолідації українського населення Галичини (1923–1925 рр.) // Схід. Аналітико-інформаційний журнал. Історія. 2013. № 1 (121) січень–лютий. С. 107–111.

373. Пилипів І. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 440 с.

374. Пилипів І. До питання про міжконфесійні взаємини «великих» церков у ІІ Речі Посполитій // Проблеми історії України; факти, судження, пошуки: міжвідом. зб. наук. праць. Вип. 16 [в 2-х ч]. Ч. 2. К.: Ін-т історії України НАНУ, 2007. С. 252–260.

375. Пилипів І. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ // Науковий вісник 289 Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. 2010. Вип. 514–515. С. 166–170.

376. Пилипів І. Конституція Другої Речі Посполитої та національно-релігійна політика польської влади в Галичині (1921–1925 рр.) // Збірник

наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Історія та географія». 2013. Вип. 47. С. 83–89.

377. Пилипів І. Особливості церковно-релігійного життя в Польщі між Першою та Другою світовими війнами // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Сер. Історичні науки. Миколаїв, 2011. Випуск 3.31. С. 176–187.

378. Пилипів І. Правовий статус Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій (1925–1939 рр.) // Ефективність державного управління. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 34. С. 153–162.

379. Пилипів І. Розвиток адміністративно–територіальної структури Галицької греко–католицької митрополії (1918–1939 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2010. Вип. 18. С. 37–44.

380. Пилипів І. Українська греко-католицька церква та Ватикан в 20–30-х рр. XX ст. // Мандрівець. 2011. № 2. С. 50–54.

381. Пилипів І. Участь греко-католицького духовенства в катехизації учнів у школах Перемишльської єпархії (1920–1939) // Гілея. Історичні науки. 2013. Випуск 71. С. 161–166.

382. Прах Б. Апостольська Адміністрації Лемківщини: соціокультурні передумови і канонічне підґрунтя // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. Випуск. С. 260–274.

383. Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах, т. 1. Біографічні нариси (1939–1989). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2015. 772 с.

384. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття: монографія. ІваноФранківськ, 2012. 932.

385. Релігійно-інформаційна служба України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/33267/

386. Рудянин І. Участь греко-католицьких священиків у роботі громадських організацій Східної Галичини у XIX – на початку XX століття //

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки 2008. № 11. С. 25–29.

387. Рудянин І. Участь греко-католицьких священників у кооперативному русі на території Східної Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст. // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки / М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 57–63.

388. Рудянин І. Греко-католицьке духовенство в боротьбі за тверезість у Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.) // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. Вип. 15. С. 33–37.

389. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX ст. – 30-х рр. XX ст.. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2001. 248 с.

390. Савчук Б. Просвітницька та соціально – економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кін. 30 рр. XX ст.). Івано-Франківськ: Плай, 1999. 136 с.

391. Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході: Канонічно-екуменічний аспект / Наук. ред. Ю. Сливка, О. Аркуша. Буенос-Айрес; Львів: Місіонер, 1999. 232 с.

392. Сергійчук В. Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001. 496 с.

393. Синиця П. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928–1944 рр.. Торонто; Чикаго, 1971. Ч. І. 718 с.

394. Скочиляс І. Адміністративно–територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст: межі єпархій, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) // Картографія та історія України: Зб. наук. праць. Львів; Київ; Нью–Йорк: Вид–во М. П. Коць, 2000. С. 149–169.

395. Скочиляс І. Початки християнства у прикарпатському регіоні та заснування Галицької єпархії в середині XII століття // Княжа доба: історія і культура. Львів, 2010. Вип. 3. С. 9–59.

396. Сліпецький С. Єпископ Іван Снігурський // Слово. 2007. № 3 (33). С. 29–30.

397. Сохоцький І. Що дали греко-католицька церква й духовенство українському народові. Філадельфія, 1951. 104 с.

398. Стежко З.. Проблеми методології історичних досліджень // Наукові записки. Випуск 11. Серія: Історичні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2008. С. 174–176.

399. Стемпень С. Перемишль // Енциклопедія історії України. Київ, 2011. Т. 8. С. 125.

400. Степанюк Г. Організаційна будова Галицько–Львівської митрополії УГКЦ у міжвоєнний період // Історія релігії в Україні: матеріали X Міжнародної наукової конференції. Львів, 2000. Кн. 1. С. 351–360.

401. Стецик Ю. Василіянські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII століття): джерелознавчий огляд // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2010 рік. Львів: Логос, 2010. Кн. 1. С.789–794.

402. Стухляк М. Іван Могильницький – видатний діяч українського національного відродження // Збірник тез доповідей XV наукової конференції Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, 14–15 грудня 2011 року. Тернопіль: ТНТУ, 2011. С. 300.

403. Суттнер Е. К. Українське християнство на початку III–го тисячоліття: історичний досвід та еклезіологічні перспективи. Львів: Свічадо, 2001. С. 15;

404. Сухий. О. М. Сучасна історична наука в Україні: візії та напрями // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. Вип. 10. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 24–34.

405. Тиміш Л. Церковно-історичні дослідження у Львові у міжвоєнний період // Історія релігій в Україні: Матеріали Х-ї Міжнародної конференції (Львів, 16–19 травня 2000 року). Львів, 2000. Кн.1. С. 375–378.

406. Томашівський С. До історії Перемишля і його єпископської катедри // Записки ЧСВВ. 1928. Том 3. Вип. 1–2. С. 179–190.

407. Турій О. Греко–католицька церква та українська національна ідентичність в Галичині. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://tyzhden.ua/History/43211/PrintView.

408. УГКЦ: Кодекс Канонів Східних Церков. [Електронний ресурс]. Режим доступу // http://old.ugcc.org.ua/CCEC/CCEC-toc.html

409. Українська Греко-Католицька Церква. Офіційний інтернет-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу : // http://www.ugcc.org.ua

410. Уткін О. І. Антинародна сутність уніатства. Київ: Вища школа, 1983. 79 с.

411. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. Львів: Монастир монахів Студитського Уставу, 2001. 368 с.

412. Федорів Ю. Організаційна структура Української Церкви. Торонто, НТШ в Канаді, 1990. 210 с.

413. Футала В. Відображення в історичній літературі суспільної місії греко-католицької церкви у 1920–1930-х рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. 2012. Випуск 1. С. 253–258.

414. Хом’як М. Політика Польщі на західньо-українських окраїнах у роках 1918–1947 // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної наукової конференції / Під ред. С. Заброварного. Перемишль; Львів, 1996. С. 219–227.

415. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність сс. Василіанок. Львів : Накл. Богосл. наук.т-ва, 1934. 254 с.

416. Чинности і рішення руського провінціального Собора в Галичині одбувшегося в Львові в році 1891. Львів: Накладом Митропол. Ординаріату: Із тип-фії Ставропіг. Ін-та, 1896. С. 26–35.

417. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Том 1 (до р. 1353). Рим; Нью-Йорк: УКУ, 1965. 816 с.

418. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація в Західній Україні на початок 30-х рр. XX ст. // Записки НТШ. Т. 222. Львів, 1991. С. 111–145.

419. Шиш А. З. Ідеологія зради і запроданства: (Про реакційну суть ідеології уніатства і укр. бурж. націоналізму). Ужгород: Карпати, 1969. 115 с.

420. Шкраб'юк П. Крехів: дороги земні і небесні. Львів: Місіонер, 2002. 415 с.

421. Шкраб'юк П. Монаший чин отців Василіян у національному житті України. Львів: ВВП «Місіонер», 2005. 439 с.

422. Щербяк Ю. Опікунська діяльність греко-католицької церкви кінця XIX ст. // Педагогічний альманах. 2014. Випуск 21. С. 253–261.

423. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. 376 с.

424. Ярославщина і Засяння 1031–1947: історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1986. С. 222–223.

425. Archidiecezja Przemysko–Warszawska Kościoła Greckokatolickiego w Polsce. [Електронний ресурс]. Режим доступу // http://cerkiew.org

426. Bader V. Religious Pluralism: Secularism or Priority for Democracy // Political Theory. 1999. № 27 (5). P. 597–633.

427. Best P. J. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny (1934+1944) // Polska – Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa. T. 4: Katolickie Unie Kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej – idea a rzeczywistość / Pod red. S. Stępnia. Przemyśl, 1998. S.247–250.

428. Bilyj B. Rys historyczny biskupstwa przemyskiego obrządku wschodniego do roku 1946 // Перемиські єпархіальна відомості. 2007. С. 68–83.

429. Casanova Jose. The Secular and Secularisms // Social Research. 2009. № 76 (4). P. 1049–1066.

430. Durham W. Cole Jr. Perspectives on Religious Liberty: A Comparative Framework // John D. van der Vyver & John Witte Jr. Religious Human Rights in Global Perspective: Legal Perspectives. Boston: Martinus Njhoff, 1996.P. 1–44.

431. Fox J. World Survey of Religion and the State // New York: Cambridge University Press, 2008. 400 p.

432. Fradkin H. Does Democracy Need Religion? // Journal of Democracy. 2000. № 11 (1). P. 87–94.

433. Hanus M. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny // Rocznik Rymanowa Zdroju. Rzeszów, 1996. 65–75.

434. Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. Leopoli: Types Instituty Stauropigiani, 1862. 1184 c.

435. Historia Kościoła w Polsce. / Redaktorzy Ks. Bolesław Kumor Kue, Ks. Zdizisław Obertyński UW. Poznań – Warszawa: «Pallottinum», 1979. 241 s.

436. Horowitz D. L. Ethnic Groups in Conflict. Berkeley: University of California Press, 1985. 294 p.

437. Iwaneczko D. Biskup Jozafat Kocyłowski (1876–1947) // Biuletyn informacyjny PWIN. Przemyśl, 1996. № 2. S. 132–134.

438. Jabłoński M. Organizacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej w okresie II Rzeczypospolitey (1918–1939) // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Przemyśl, 1990. S. 229–249 (tom I).

439. Krochmal A. Greckokatolicki konsystorz biskupi i jego kancelarii na przykładzie diecezji Przemyskiej (1786–1946) // Archeion: czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym. 2000. Tom 102. S. 92–109

440. Krochmal A. Stosunki miedzy grekokatolikami i prawoslawnymi na Lemkowszczyznie w latach 1926–1939 // Lemkowie w historii i kulturze Karpat / Red. Jerzy Czajkowski. Rzeszów, 1992. Cz. 1.

441. Krochmal A. Stosunki miedzywyznaniowe i miedzyobrządkowe w parafiach greckokatolickiej diecezji Przemyskiej w latach 1918–1939 // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Przemyśl, 1996. S. 219–229 (tom III).

442. Krochmal Anna. Protestanckie ruchy religijne i sekty w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w okreie II Rzeczypospolitej // Rocznik Historyczno-Archiwalny. Przemyśl, 1994. № VII/VII. S. 159–180.

443. Moklak J. Kształtowanie się struktury Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej // Przez dwa stulecia: XIX i XX w. Studia historyczne ofiarowane prof. Wacławowi Felczakowi. Kraków : Wydawnictwo ITKM, 1993. S. 51–77.

444. Nabywaniec S. Biskup Jozafat Kocylowski (1876–1947) // «Studia Rzeszowskie». R. 5, 1998. S. 179–185.

445. Nabywaniec S. Historiografia eparchii Przemyskiej do 2008 r. // Limes. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej. Rzeszów, 2008. № 1. S. 173–199.

446. Nabywaniec S. Katoliccy biskupi przemyscy obrządku wschodniego // Unia brzeska po czterech stuleciach [materiały międzynarodowego sympozjum naukowego]. Lublin, 20–21. IX. 1995. S. 279–301.

447. Nabywaniec S. Losy księży greckokatolickich z terenu diecezji przemyskiej i administratury apostolskiej Łemkowszczynzy po 1939 roku // Polska i jej wschodni sąsiedzi. Tom 10 / pod redakcja Andrzeja Andrusiewicza / Ks. Stanisław Nabywaniec. Rzeszów, 2009. S. 103–147.

448. Nabywaniec S. Organizacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej przy końcu lat siedemdziesiątych XIX w // «Nasza Przeszłość». T. 70. 1988. S. 75–127.

449. Nabywaniec S. Uniccy biskupi przemyscy w latach 1610–1991. Szkice biograficzne. Rzeszów, 1995. 91 s.

450. Pelesch Julian. Geschichte der Union der ruthenische Kirche mit Rom von den altesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Band 2: Von der Wiederherrstellung der Union mit Rom bis auf die Gegenwart (1596–1879). Wien, 1880. 1095 s.

451. Potocki R. Wokół sporów religijnych na Łemkowszczyźnie w latach 1926–1939 // Biuletyn Ukrainoznawczy. 2000. nr. 6. S. 99–111.

452. Prach B. Apostolska Administracja Łemkowszczyzny // Łemkowie w historii i kulturze Karpat. Rzeszów, 1992. S. 299–311.

453. Przybylski P. Rola duchowieństwa greckokatolickiego wkształtowaniu się opcji narodowych w śród Łemków w latach 1918–1947. Toruń: Wydawnictwo MADO, 2006. 294 s.

454. Rawls J. Political Liberalism. New York : Columbia University Press, 1993. 401 p.

455. Ryńca Mariusz. Administracja Apostolska Łemkowszczyzny. Kraków: Historia Iagellonica, 2001. 116 c.

456. Senko E. Administracja Apostolska Łemkowszczyzny (1934–1947). Nieznane losy Łemków w Polsce. Nowy Sącz: ALT, 2007. 227 s.

457. Stepan A. Religion, Democracy, and the «Twin Tolerations» // Journal of Democracy. 2000. №11 (4). P. 37–56.

458. Stepek J. Akcja polska na Łemkowszczyźnie // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku / pod red. W.Mokrego. Kraków: Wydawnictwo «Szwajpolt Fiol», 1997. S. 340–344.

459. Stępień S. Biskup Hryhorij Łakota (1883–1950) // Biuletyn informacyjny PWIN. Przemyśl, 1996. № 2. S. 135–138.

460. Stępień S. Kościół greckokatolicki w II Rzeczypospolitej. Rzym – Warszawa : Polski Ośrodek Myśli Soborowej. S. 126–156.

461. Stępień S. Organizacja i struktura terytorialna greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939 // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Przemyśl, 1996. S. 191–218 (tom III)

462. Stępień S. Słownik ukraińskich terminów kościelnych. Struktura i organizacja Kościoła wschodniego // Biuletyn informacyjny PWIN. Przemyśl, 1996. № 2. S. 103–131.

463. Stępień S. W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej. Bizantynizacja a okcydentalizacja Kościoła greckokatolickiego w okresie międzywojennym // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Przemyśl, 2000. S. 87–102 (tom 5).

464. Stryjek T. Czasopisma religijne I narodowe w grekokatolickiej diecezji przemyckiej w XIX I XX wieku // Polska –Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa t. 3. Przemyśl, 1996. S. 177–190.

465. Szal A. Rektorzy seminarium duchownego w Przemyślu w pierwszej połowie XX wieku // Kościół na drogach historii : księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi doktorowi Tadeuszowi Śliwie / pod redakcją ks. Jósefa Wołczańskiego. Lwow – Krakow, 1999. S. 209–230.

466. Szczupak A. Kult sw. Jozafata w greckokatolickiej diecezji Przemyskiej w okresie rządów biskupa Jozafata Kocyłowskiego (1917–1946) // Rocznik Przemyski. Historia, 2012. T. XLVIII. Z. 4. S. 103–117.

467. Tysiąc lat Przemyśla. Zarys historyczny. Część I / Zespól red. F. Persowski, A. Kunysz, J. Olszak. Rzeszów: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1976. 524 s.

X. Автореферати дисертацій

468. Білоус О. Державно-церковно відносини як об’єкт політологічного аналізу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 20 с.

469. Вітвіцький О. І. Діяльність духовенства Української греко-католицької церкви як чинник формування національної ідеї у Східній Галичині в першій чверті XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Київ, 2004. 20 с.

470. Гентош Л. Апостольська столиця і питання державно-правового статусу Східної Галичини в 1918–1923 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Львів, 1997. 23 с.

471. Гнот С. Доброчинна діяльність Греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2003. 19 с.

472. Делятинський Р. І. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885–1946): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Івано-Франківськ, 2017. 21 с.

473. Зуляк І. С. Товариство «Просвіта» у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та культурно-просвітницька діяльність: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук. Чернівці, 2006. 32 с.

474. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919–1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук. Львів, 2003. 31 с.

475. Москалюк М. Ф. Український християнсько-суспільний рух у Галичині (1920–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. К., 1999. 19 с.

476. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках XX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. К., 1998. 18 с.

477. Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої (1918–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук. Івано-Франківськ, 2011. 36 с.

478. Скочиляс І. Б. Парафіяльна сфрагістика Перемиської єпархії кінця XVIII – початку XIX ст. / 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Автореф. канд. дис. Київ, 2004. 16 с.

479. Стасюк І. М. Греко-католицьке жіноче чернецтво Станиславівської єпархії (кінець XIX – перша половина XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. Івано-Франківськ, 2014. 16 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дослідження:

1. Горан Т. Організаційна структура Перемишльської греко-католицької єпархії в період між двома світовими війнами // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2014. Вип. 86. С. 48–52. (особистий внесок здобувача – 50 %).

2. Горан Т. Участь греко-католицького духовенства в навчанні релігії шкільної молоді (1919–1939 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2015. Вип. 4. Ч. 3. С. 24–27. (особистий внесок здобувача – 50 %).

3. Горан Т. Церковне Братство святого отця Миколая у Перемишлі (1919–1939 рр.) // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2015. Вип. 13–14. С. 25–30.

4. Горан Т. Роль Перемишльської греко-католицької духовної семінарії у релігійному житті Галичини (1919–1939 рр.) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ, 2016. Вип. 104. С. 32–36.

5. Горан Т. Блаженний Григорій Лакота – великий син церкви та народу // Схід. 2016. № 2 (142). С. 34–38.

6. Горан Т. Доброчинна діяльність греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії у процесі створення та підтримки захоронок і сиротинців // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 34–39.

7. Горан Т. Матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.) // Схід. 2016. № 5 (145) (вересень–жовтень). С. 50–55. (особистий внесок здобувача – 65 %).

8. Горан Т. Зміни в організаційній структурі Перемишльської греко-католицької єпархії у 20–30-их рр. XX ст. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2016. Ч. 28. С. 143–148.

9. Горан Т. Участь греко-католицького духовенства Перемишльської єпархії в діяльності українського культурно-просвітнього товариства «Просвіта» (1919–1939 рр.) // Spheres of Culture. Lublin. 2016. Volume XV. S. 374–382.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Горан Т. Церковні товариства, монаші чини та згромадження Перемишльської єпархії в період Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.) // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 66–69.

11. Горан Т. Суспільно-політична, релігійна діяльність митрополита Андрея Шептицького та перемишльського єпископа Йосафата Коциловського (1919–1939 рр.) // Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Коломия, 20 травня 2015 р.). Івано-Франківськ : НАІР, 2015. С. 63–71.

12. Горан Т. Діяльність церковних братств Сінявського деканату Перемишльської греко-католицької єпархії (1933–1934 рр.) // Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: Матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 листопада 2015 р. Ченстохова ; Ужгород ; Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 13–14.

13. Горан Т. Структура та повноваження органів управління греко-католицьких церковних братств Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.) // «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології»:

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 20–21 листопада 2015 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 35–38.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

14. Горан Т. Суспільна діяльність Перемишльського єпископа Йосафата Коциловського у міжвоєнний період (1919–1939) // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я Івано-Франківськ : ІФБУ, 2014. Вип. 6. С. 116–122.

15. Горан Т. Взаємозв'язки перемишльської та Станиславівської єпархій в період Другої Речі Посполитої // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ : ІФБУ, 2015. Вип. 7. С. 98–106. (особистий внесок здобувача – 50 %).

16. Горан Т. Духовні навчальні заклади Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.) // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ : ІФБУ, 2015. Вип. 8. С. 107–114.

17. Горан Т. Благодійницька діяльність Греко-Католицької Церкви у 20–30-ті роки XX ст. // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»: збірник наукових праць. Богослов'я. Івано-Франківськ, 2016. Вип. 9. С. 140–147. (особистий внесок здобувача – 50 %).

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Єпископ Миколай Чернецький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 130-річчя з дня народження)» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2014 р.)

2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Івано-Франківська митрополія в історичному розвитку та організаційній структурі Української Греко-Католицької Церкви» (до 130-річчя з часу створення) (м. Івано-Франківськ, 16 квітня 2015 р.).

3. III Міжнародна науково-практичної конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 2–3 травня 2015 р.).

4. Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні» (м. Коломия, 20 травня 2015 р.).

5. І Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова; Ужгород; Дрогобич, 19–20 листопада 2015 р.).

6. Міжнародна науково-практична конференція «Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціології, історії та політології» (м. Херсон, 20–21 листопада 2015 р.).

7. Всеукраїнська науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному та громадсько-культурному житті України» (до 150-річчя з дня народження), (м. Івано-Франківську 26 листопада 2015 р.).

8. Всеукраїнська науково-практична конференція «Львівський псевдо-собор 1946 р. у процесі ліквідації Греко-Католицької Церкви радянським режимом (до 70-х роковин)» (м. Івано-Франківськ, 12 квітня 2016 р.).

Додаток Б

Термінологічний словник

Адміністративно-територіальний устрій (адміністративний поділ) – поділ території країни на окремі частини – адміністративно-територіальні одиниці (губернії, провінції, області, округи, повіти), залежно від якого створюються і діють органи державної влади та місцевого самоврядування; в Греко-Католицькій Церкві – поділ її канонічної території на єпархії, деканати та парафії.

Адміністратор (ГКЦ) – духовна особа, яка здійснює керівництво відповідною церковною структурою.

Архімандрит (грец. αρχιμανδρίτης від αρχι, «головний, старший» + μάνδρα, «загін, кошара, огорожа»; у значенні «монастир») — титул управителів великих чоловічих монастирів, ректорів духовних семінарій, керівників духовних місій та монаших чинів.

Візитація канонічна – спланований єпархіальний захід, спрямований на зміцнення стосунків між ієрархією, її представниками та вірними.

Вікаріат – реальна або умовна церковно-адміністративна одиниця у низці християнських церков, яку очолює вікарій (титулярний єпископ, єпископ-помічник).

Віце-декан – заступник декана; заміщує декана у випадку його відсутності.

Греко-Католицька Церква – найбільша Східна Католицька Церква свого права, належить до групи Церков візантійського обряду, які перебувають у повній єдності з єпископом Риму; інституційно сформована внаслідок прийняття Берестейської унії 1596 р.

Декан (протопресвітер) – особа, яка виконує адміністративні і душпастирські функції в окремо визначеній частині єпархії – деканату. Призначення декана входить до компетенції єпископа.

Деканальний соборчик – збори духовенства деканату, на яких обговорювалися важливі церковні питання, а також оголошувалися рішення єпископа та постанови соборів.

Деканальний уряд – середня ланка управління єпархією; до деканального уряду, як правило, входили декан, віце-декан, духівник, комісар у шкільних справах, комісар у справах сервітутних.

Дієцезія – церковна адміністративно-територіальна структура в Римо-Католицькій Церкві.

Духовенство – служителі культу або прошарок суспільства, представники якої здійснюють релігійні обряди і служби; поділяється на біле (парафіяльне, одружене) та чорне (ченці, монахи).

Емеритура (від лат. emeritus — заслужений) – «вислуга років», пенсія державного службовця

Ерекціональні ґрунти - церковне землеволодіння, закріплене за певною парафією і призначене для утримання пароха та його сім'ї.

Єпархія – церковний округ; основна церковно-адміністративна одиниця в православній та греко-католицькій церквах на чолі з єпархіальним архієреєм (митрополитом, архієпископом, єпископом).

Єпископ – вищий духовний сан священнослужителів; глава церковно-адміністративної одиниці (єпархії) у православній, католицькій (і англіканській) церквах. Сан єпископа з'явився у II ст. У IV ст. серед єпископів відбулося розділення на патріархів і митрополитів.

Єпископ-помічник - титулярний єпископ, помічник єпископа або пресвітера в католицькій конфесії християнської релігії; виступає від імені ординарія та йому підпорядковується.

Ієрарх – представник вищого духовенства (Папа, митрополит, архієпископ, єпископ).

Ієрархія (грец. ἱεράρχία, від ἱερος — священний, та ἀρχή — влада) — поділ на вищі й нижчі посади, чини; сукупність чинів духовенства у порядку субординації.

Канонічне право (від грец. κανών — правило, норма) - релігійно-правова система, що регулює суспільні відносини всередині громади, яка сповідує християнство.

Капітула (від лат. «capitulum» – «глава, розділ») – в Католицькій Церкві колегія духовенства з священиків-каноніків при кафедральному храмі, дорадчий і допоміжний орган при єпископові; у випадку вакантного єпископського престолу (внаслідок смерті єпископа чи інших перешкод) капітула управляє єпархією через обраного нею генерального (капітульного) вікарія. Капітула в ГКЦ є дорадчим органом при єпископові, що складається з крилошан, котрі поділяються на прелатів, соборних і почесних.

Катехизація (греч. Κατήχησις – оголошення, настанова) – процес вивчення основ християнської релігії.

Клір (грецьк. kleros – жереб) – узагальнена назва священнослужителів у християнській церкві.

Конкордат (лат. concordatum – угода) – угода між Папою Римським і урядом певної країни, яка визначає умови діяльності католицької церкви, її права і привілеї в цій країні.

Консисторія (лат. consistorium – співприсутність) – адміністративно-виконавчий орган при єпископові, до складу якого належать радники та референти, канцлер та його заступник, скарбник-архіваріус-нотар. Всі члени консисторії обираються, як правило, із членів капітули та інших єпархіальних священиків.

Крилошани – члени єпископської капітули; крилошани поділялися на три групи – прелатів (архипрессвітер, архидиякон і кустош), соборних та почесних.

Кустос (від лат. custos (охорона), лат. custodis (охоронець)) – почесний титул каноніка капітули, який завідує маєтком капітули.

Митрополити (грецьк.) – у східно-римській імперії єпископ головного міста провінції, що, крім, своєї єпархії, мав ще деяку владу над іншими єпископами цієї провінції; у церквах з патріаршим управлінням – другий чин після патріарха, який очолює церковно-адміністративну одиницю – митрополію.

Монах – особа, яка прийняла обряд постригу в чернецтво і дала обітницю вести аскетичне життя в монастирі згідно з монастирським статутом.

Москвофільство (русофільство) – національно-культурна і суспільно-політична течія серед українського («руського») населення Галичини (включно з Лемківщиною), Буковини, Закарпатської України та українських емігрантів у Пн. Америці середини XIX – першої половини XX ст., яка обстоювала приналежність західних українців («русинів») до єдиного російського («русского») народу.

Національно-визвольний рух – суспільно-політичний рух, учасникам якого є представники певної етнічної спільноти (тут – українці), що ставить за мету визволення своєї країни від чужоземного панування; може мати форми революції, визвольної війни, партизанської війни тощо.

Новіціят – період підготовки до прийняття чернечого стану.

Обряд (церковний) – 1) сукупність символічних індивідуальних або колективних дій віруючих, яка відображає їхні релігійні уявлення і спрямована на встановлення відносин між людиною і Богом; 2) у вужчому значенні позначали помісну Церкву, котра визнавала першість Папи Римського та перебувала в організаційній єдності з Римським Апостольським Престолом, наприклад, у Східній Галичині в 1772 – 1939 рр. розрізняли латинський, грецький і вірменський обряди Католицької Церкви (відповідно – Римо-Католицька, Греко-Католицька та Вірмено-Католицька Церкви). Див. також – Греко-Католицька Церква, Римо-Католицька Церква.

Ординарій (лат. ordinarius) – священнослужитель, який має «ординарну» духовну владу. В східній Церкві йому відповідає «ієрарх».

Патріархат – помісна Церква, керована патріархом.

Парафія (парохія, приход) – первинна адміністративно-територіальна одиниця Церкви з власною церквою та священиком.

Парох – священик, якому єпископ передав самостійне право душпастирства; наставник парафії.

Священик – назва сану священнослужителя, поставленого єпископським рукоположенням для виконання священних таїнств, відправлення церковних Богослужінь та релігійного обслуговування вірних церкви.

Сотрудник – священик-помічник пароха.

Схоластик – учений.

Целібат (від. лат. caelebs – неодружений) – обов’язкова безшлюбність католицьких священиків. Запроваджений в XII ст. Папою Григорієм VII.

Чернече згромадження або конгрегація (лат. Congregatio – союз, об'єднання) в католицизмі – сукупність, союз чи організація монастирів, що дотримуються одного й того ж статуту, нерідко - синонім слова «орден».

Хіротонія – (грец. χειροτονια – рукопокладання) – урочиста церемонія висвячення через покладання рук у святилищі під час Літургії: для дияконів – після освячення дарів, для священиків –після великого входу, для єпископів – після читання Апостола.

Шематизм (грец. Σχήμα – схема, фігура) – список осіб чи установ; статистичний збірник; розрізняють політико-адміністративні та церковні шематизми. У церковних шематизмах подано списки духовних осіб, з найважливішими даними, списки усіх парафій, кількість вірних та церковних товариств, стан церковного майна тощо. Церковні шематизми почали видавати у Перемишльській єпархії з 1828 р.

Додаток В

Організаційна структура

Додаток В.1

Географічні межі канонічної території Перемишльської греко-католицької єпархії (станом на 1936 р.)

	Деканати, кількість парафій	**Воєводства, повіти**
1.	Балигородський	Ліський (з 1931 р. Лєський)
2.	Белзький	Сокальський
3.	Бірчанський	Перемишльський, Льський
4.	Бориславський	Дрогобицький
5.	Варяжський	Сокальський
6.	Великомостенський (11)	Жовківський (4), Сокальський (6), Струмилівський (1) (Тарнопільське воєводство)
7.	Височанський (17)	Турківський (14), Сколівський (3) (у 1932 р. приєднаний до Стрийського повіту Станиславівського воєводства)
8.	Добромильський (13)	Старосамбірський (у 1932 р. приєднаний до Самбірського повіту) (11), Перемишльський (2)
9.	Дрогобицький (16)	Дрогобицький (16)
10.	Жовківський (15)	Жовківський (14), Струмилівський (1)
11.	Жукотинський (17)	Турківський (до 1931 р. входив до Станиславівського воєводства) (7),

		Самбірський (10)
12.	Комарянський (16)	Львівський (8), Жидачівський (5) (Станиславівське воєводство), Бірський (1), Рудківський (1), Самбірський (1)
13.	Краковецький (16)	Яворівський (14), Мостиський (1), Ярославський (1)
14.	Куликівський (17)	Жовківський (13), Львівський (4)
15.	Лежайський (11) (до 1930 Каньчуцький)	Ниськівський (4), Лежайський (3), Переворський (1), Краківський (1), Ланцютський (1), Ряшівський (1)
16.	Ліський (15)	Ліський (14), Сяноцький (1)
17.	Лупківський (15)	Сяніцький (14), Ліський (1)
18.	Лучанський (15)	Самбірський (8), Дрогобицький (7)
19.	Любачівський (14)	Ярославський (9), Любачівський (5) (утворений внаслідок перейменування Цішанівського д-ту в 1923 р.)
20.	Лютовиський (17)	Ліський (13),

		Турківський (3), Сяніцький (1)
21.	Мединицький (14)	Дрогобицький (10), Жидачівський (3) (Станиславівське воєводство), Стрийський (1)
22.	Медицький (13)	Мостиський (7), Перемишльський (6)
23.	Мостиський (17)	Мостиський (16), Самбірський (1)
24.	Немирівський (12)	Яворівський (9), Жовківський (2), Любачівський (1)
25.	Нижанківський (12)	Перемишльський (5), Самбірський (5), Мостиський (2)
26.	Перемишльський (11)	Перемишльський (11)
26.	Підбузький (10)	Дрогобицький (8), Самбірський (2)
28.	Порохницький (10)	Перемишльський (8), Ярославський (2)
29.	Равський (19)	Жовківський (16), Томашівський (2) (Люблінське в-во), Любачвський (1)
30.	Радимлянський (15)	Ярославський (15)
31.	Розлуцький (12)	Турківський (8), Самбірський (4)
32.	Рудецький (21)	Самбірський (13), Львівський (6),

		Мостиський (2)
33.	Самбірський (20)	Самбірський (20)
34.	Сінявський (10)	Ярославський (10)
35.	Сокальський (16)	Сокальський (12), Радехівський (4) (Тернопільське в-во)
36.	Старосамбірський (16)	Самбірський (16)
37.	Староросільський (15)	Самбірський (15)
38.	Судововишенський (16)	Мостиський (8), Львівський (3), Самбірський (1), Яворівський (1)
39.	Тіснянський (8)	Ліський (8)
40.	Турчанський (12)	Турківський (12)
41.	Угнівський (16)	Сокальський (13), Жидачівський (3) (Станиславівське в-во)
42.	Устрицький (14)	Ліський (12), Самбірський (1), Добромильський (1)
43.	Чесанівський (14)	Любачівський (14)
44.	Яворівський (17)	Сокальський (14), Жидачівський (Станиславівське воєводство) (1), Томашівський (2)
45.	Ярославський (14)	Ярославський (14)

Джерела: [119; 131].

Додаток В.2

Організаційна структура Апостольської адміністрації Лемківщини (станом на 1936 р.)

	Деканати, кількість парафій (станом на 1936)	**Воєводства, повіти**
1.	Буківський (11)	Сяніцький (10), Коросненський (1)
2.	Дуклянський (17)	Ясельський (11) (Краківське воєводство), Коросненський (4), Горлицький (2) (Краківське воєводство)
3.	Динівський (11)	Бжозовський (5), Ряшівський (4), Сяніцький (1)
4.	Горлицький (18)	Горлицький (18) (Краківське в-во)
5.	Грибівський (10)	Новосондецький (6) (Краківське воєводство) Горлицький (4) (Краківське воєводство)
6.	Кросненський (7)	Кросненський (7)
7.	Мушинський (18)	Новосондецький (16) (Краківське воєводство), Новотарський (2) (Краківське воєводство)
8.	Сяніцький (14)	Сяніцький (14)
9.	Риманівський (16)	Кросненський (11) Сяніцький (5)

Джерела: [119; 133].

Додаток Д

Єпископи Перемишльської греко-католицької єпархії (1691-1939)

Фото	**Прізвище, ім'я;** **роки життя**
	Інокентій Іван Винницький (20 лютого 1654 – 24 лютого 1700), єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1680–1700), прийняв унію і склав католицьке визнання, чим поклав край релігійної боротьби у Перемишлі
	Юрій (Гавриїл) Винницький (24 липня 1660 – 22 вересня 1713), єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1700–1713), Митрополит Київський, Галицький та всієї Руси (1710–1713),
	Лев Кишка (1663(1668) – 19 листопада 1728), єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1715), Митрополит Київський, Галицький та всієї Руси (1714-1728)
	Єронім Устрицький (1658 – 12 жовтня 1748), єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1715–1746), 1746 р. зрікся з обов'язків єпископа і переїхав до Спаського монастиря
	Онуфрій Шумлянський (?– 1762), єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1746–1762)

	Атанасій (Антоній) Шептицький (26 листопада 1723 – 9 червня 1779 єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1762–1779)
	Максиміліан Рило (21 вересня 1719 – 22 листопада 1793), адміністратор злучених єпархій Перемиський, Самбірський і Сяноцький (24 березня 1780 – 2 вересня 1785) єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1779–1793)
	Антін Ангелович (15 квітня 1757 – 8 серпня 1814), єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1796–1813), Митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам’янецький (25 вересня 1808 – 8 серпня 1814)
	Михайло Левицький (16 серпня 1774 – 14 січня 1858), єпископ Перемиський. Самбірський і Сяноцький (1813–8 березня 1816), Митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам’янецький (8 березня 1816 – 14 січня 1858)
	Іван Снігурський (18 травня 1784 – 24 серпня 1847), єпископ Перемиський (30 березня 1818 – 24 серпня 1847)
	Григорій Яхимович (16 лютого 1792 – 29 квітня 1863),

	єпископ Перемиський. Самбірський і Сяноцький (25 березня 1849 – 23 березня 1860), Митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам'янецький (23 березня 1860 – 29 квітня 1863)
	Тома Полянський (15 жовтня 1796 – 11 листопада 1869), єпископ Перемиський (23 березня 1860 – 1 жовтня 1867)
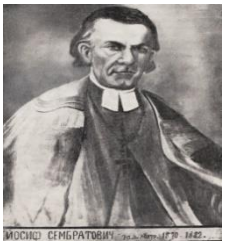	**Йосиф Сембратович** (8 листопада 1821 – 23 жовтня 1900) адміністратор Перемиський (1867–1872), Митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам'янецький (18 травня 1870 – 11 листопада 1882)
	Іван Сатурін Ступницький (16 жовтня 1816 – 22 грудня 1890), єпископ Перемиський (20 жовтня 1872 – 22 грудня 1890)
	Юліян Сас Куїловський (1 травня 1826 – 4 травня 1900), Єпископ-помічник Перемиський. Самбірський і Сяноцький (26 червня 1890 – 22 вересня 1891), Митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам'янецький (30 серпня 1899 – 4 травня 1900)
	Юліан Пелеш (3 січня 1843 – 22 квітня 1896). єпископ Перемиський. Самбірський і Сяноцький (1891–1896)
	Констянтин Чехович (21 лютого 1897 – 28 квітня 1915),

	єпископ Перемиський. Самбірський і Сяноцький (15 жовтня 1847 – 28 квітня 1915)
	Йосафат Коциловський (3 березня 1876 – 17 листопада 1947), єпископ Перемишльської єпархії (29 січня 1917 – 17 листопада 1947)
	Григорій Лакота (31 січня 1883 – 12 листопада 1950), єпископ-помічник Перемишльської єпархії (10 лютого 1926 – 12 листопада 1950), єпископська хіротонія відбулася 16 травня 1926 р.

Джерела [119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 131; 132; 133; 383].

Додаток 3

Єпископська капітула Перемишльської єпархії (1919-1939): персональний склад

Прізвище, ім'я **Роки життя**	**Термін перебування на посаді**
Архипресвітер	
Лакота Григорій (31.01.1883 – 12. 11. 1950)	1925–1939
Архидиякони	
Подолинський Мирон	
Александр Винява-Зубрицький ()	?–1935
Мриц Михайло (22.12.1857–3.12.1939)	1935–1939
Кустош	
Левицький Василь	1919–1935
Пинило Василь (13.01.1878–27.04.1947)	1935–1947
Схоліярх (схоластик)	
Мриц Михайло (22.12.1857–3.12.1939)	1918–1935
Ґмитрасевич Володимир (05.08.1883–8.02.1941)	1935–1941
Канцлер	
Пинило Василь (13.01.1878–27.04.1947)	1927–1935
Решетило Роман (01.12.1880–05.10.1952)	1935–1946
Крилошанани соборні	
Ґмитрасевич Володимир (05.08.1883–08.02.1941)	1925–1935
Решетило Роман (01.12.1880–05.10.1952)	1925–1935
Гриник Василь (24.02.1908–14.02.1975)	
Кузич Іван (12.04.1901–8.03.1979)	16.06.1936–1939
Качмар Іван (31.12.1883–03.02.1944)	7.8.1931–?
Крилошанани почесні	

Хотинецький Кипріян (04.12.1866–26.11.1941)	17.10.1912–?
Мартинович Омелян (30.09.1875–10.07.1951)	1925–1944
Гриневецький Стефан-Осип (6.01.1894–16.07.1970)	
Метеля Стефан (07.01.1902–16.12.1993)	
Бодревич Данило (21.12.1876–28.12.1953)	
Венгринович Володимир (03.05.1867–12.12.1947)	1923–?
Пастернак Іван (18.01.1865–12.11.1954)	1926–?
Камінський Іван (20.06.1872–23.05.1943)	7.08.1931–?
Грицеляк Микола (15.12.1891–13.11.1976)	7.08.1931–?
Маринович (Фурла) Йосиф (03.03.1883–31.12.1957)	1932–?

Джерела [119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 131; 132; 133].

Додаток Ж

Єпископська консисторія Перемишльської єпархії (1919–1939)

Прізвище, ім'я, роки життя	Термін перебування на посаді
Радники та референти	
Винява-Зубрицький Александр	
Левицький Василь	
Мриц Михайло (22.12.1857–3.12.1939)	1898–1939
Пинило Василь (13.01.1878–27.04.1947)	1919–1946
Ґмитрасевич Володимир (05.08.1883–8.02.1941)	1925–1941
Решетило Роман (01.12.1880–05.10.1952)	1924–1946
Гриник Василь (24.02.1908–14.02.1975)	
Мартинович Омелян (30.09.1875–10.07.1951)	1922–1930
Хотинецький Кипріян (04.12.1866–26.11.1941)	1912–?
Комарницький Михайло-Микита (27.09.1876–22.05.1950)	13.04.1916–?
Мокій Василькевич (21.05.1881–05.08.1948)	13.04.1916–1940
Трохимчук Михайло (21.11.1888–05.01.1979)	1926–1934
Грицеляк Микола (15.12.1891–13.11.1976)	1926–1946
Перхач Андрій (30.08.1893–30.04.1969)	1927–1941
Орський Онуфрій (16.06.1893–1951)	1933–1945
Лопачак Ілля (01.08.1898–08.05.1950)	1932–1945
Мельник Михайло (21.10.1903–09.10.1955)	1933–1935
Масляник Франко (02.04.1899–12.03.1979)	1935–?
Денько Микола (29.11.1905–14.04.1991)	1935–1946
Голинський Володимир (06.02.1905–13.09.1948)	1923–1945
Городиський-Корчак Іларій (02.08.1902–31.12.1978)	1932–1934
Канцлер	
Вакансія	1919–1924

Грицеляк Микола (15.12.1891–13.11.1976)	

Джерела [119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 131; 132; 133; 383].

Додаток З

Комісія просинодальних екзаменаторів Перемишльської єпархії (1919–1939)

Прізвище, ім’я, роки життя	Термін на посаді
І комісія (голова Г. Лакота)	
Винява-Зубрицький Александр	
Левицький Василь	
Мриц Михайло (22.12.1857–3.12.1939)	1919–1939
Пинило Василь (13.01.1878–27.04.1947)	1919–1946
ІІ комісія (голова Г. Лакота)	
Ґмитрасевич Володимир (05.08.1883–8.02.1941)	1919–1941
Решетило Роман (01.12.1880–05.10.1952)	1924–1939
Гриник Василь (24.02.1908–14.02.1975)	1926–1946
Несторович Лев	? –1934
Кузич Іван (12.04.1901–8.03.1979)	1934–1946
Постійні члени комісій	
Трохимчук Михайло (21.11.1888–05.01.1979)	1926–1934
Качмар Іван (31.12.1883–03.02.1944)	1934–1944

Джерела [119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 131; 132; 133; 383].

Додаток И

Духовна семінарія в м. Перемишль

Прізвище, ім'я	**Богословська освіта**	**Посада у Духовній семінарії**	**Навчальні дисципліни**
Лакота Григорій (31.01.1883 – 12. 11. 1950)	Львівська духовна семінарія 1903–9.07.1907, Віденський університет, богословський факультет, інститут св. Августина (14.10.1910–30.09.1913), доктор теології (19.11.1913)	Духівник та професор катехитики у Перемишльській духовній семінарії (3.10.1913–1914); 23.10.1916 р. призначений заступником професора церковного права і префектом студій для семінаристів IV курсу Духовної семінарії; ректор семінарії (16.01.1918–15.09.1926); заступник професора катехитики і методики (з 20.02.1918 р.)	Катехитика (1913–1914, з 1918), церковне право (з 1916), методика (з 1918)

Пинило Василь (13.01.1878––27.04.1947)	Перемишльська чоловіча Львівська духовна семінарія (1898–1901), Перемишльська духовна семінарія (1901–1902), Віденський університет, богословський факультет, інститут св. Августина (1902–1907), доктор богослов'я (1906 р.)	Духівник у Перемишльській духовній семінарії (1908–1918), ректор семінарії (1926–1929)	Катехитика (1908–1914), методика (1908–1914), аскетика (1915–1925), літургіка (1915–1932), моральне богослов'я (1920–1932), пасторальне богослов'я (1915–1939?), гомілетика (1926–1939?), годегетика (1927–1937?),
Ґмитрасевич Володимир (05.08.1883–8.02.1941)	Перемишльська чоловіча семінарія (1904), Львівська духовна семінарія, Перемишльська духовна семінарія	Ректор семінарії (1929–1935)	
Кузич Іван (12.04.1901–8.03.1979)	Гімназія «Рідної школи» ім. О. Маковея у Яворові (1911–1918), Українська гімназія у Перемишлі (1920–1921), класична українська гімназія у Станиславові (1922),	Віце-ректор Перемишльської духовної семінарії (1932–1935), ректор семінарії (1935–1945)	Філософія, історія філософії (1932–1945)

	Перемишльська духовна семінарія (1925–1926), Папський університет імені Папи Урбана Конгрегації поширення віри (1926–1932), доктор з філософії в Урбаніянській колегії (1928), доктор з богослов'я у Папському університеті Томи		
Решетило Роман (01.12.1880–05.10.1952)	Гімназія у Станиславові (1901), Львівська духовна семінарія, Перемишльська духовна семінарія (1905), Віденський університет, богословський факультет, інститут св. Августина (1907–1911), доктор богослов'я (27.10.1908)	Катехит у гімназії у м. Сянік (1918–1920), духівник у Перемишльській духовній семінарії (1920–1921), віце-ректор семінарії (1922–1928), професор Старого Заповіту та єврейської мови (1922–1945)	Старий Заповіт та єврейська мова (1922–1945)

Перхач Андрій (30.08.1893–30.04.1969)	Перемишльська чоловіча гімназія (1913), семінарія у Кромерижі, Львівська духовна семінарія	Префект студій Перемишльської духовної семінарії (1.03.1922–1929), віце-ректор (1929-1932), професор філософії (1924–1939), професор обрядів і співу (1924–1928), професор основної догматики (1922–1939), катехит в Укр. Ін-ті для дівчат у Перемишлі (1937–1939),	Філософія (1924–1939), обряди і співи (1924-1928), основна догматика (1922–1939).
Трохимчук Михайло (21.11.1888–05.01.1979)	Академічна гімназія у Львові (1909), Папська колегія св. Йосафата у Римі (1914), доктор богослов'я (25.06.1914)	Духівник у Перемишльській духовній семінарії (01.04.1918–14.03.1919)	Новий Завіт (1921–1927 і 1929–1930)
Мартинович Омелян (30.09.1875–10.07.1951)	Академічна гімназія у Львові (1895), Львівська духовна семінарія (1895–1898),	Катехит у Українському інституті для дівчат у Перемишлі (1903–	Катехитика і методологія (1922–1925)

	Перемишльська духовна семінарія (1898–1899)	1907), катехит у Перемишльській чоловічій гімназії (1910–1912), настоятель бурси св. Миколая (вул. Баштова, 34) (1910–1912), професор катехитики і методології в Перемишльській духовній семінарії (1922–1925)	
Грицеляк Микола (15.12.1891–13.11.1976)	Гімназія у Перемишлі (1903–1911), Львівська духовна семінарія (16.10.1911–1914), Перемишльська духовна семінарія (1916)	Катехит в Українському інституті для дівчат у Перемишлі (5.09.1922–1930), викладач катехитики і методики у Перемишльській духовній семінарії (1931–1945)	Катехитика і методика (1931–1945)
Денько Михайло	Гімназія у Сяноці, Папська колегія св. Йосафата у Римі	Духівник у Перемишльській	Церковнослов'янська мова, літургіка,

(29.11.1905–14.04.1991)	(1925–1932), доктор філософії в Урбаніянській колегії (1928), ліцеянт з богослов'я у Папському університеті «Ангелікум» (1932)	духовній семінарії (1932–1945)	аскетика (1932–1945)

Джерела [119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 131; 132; 133; 383]

Додаток К

Чернечі (монаші) чини та згромадження на території Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.)

Назва чину та згромадження	Динаміка розвитку					
	Кількість монастирів			Кількість монахів		
	1918	1928	1936	1918	1928	1936
Чин Святого Василія Великого (отці василіяни)	7	8	8	94[1]	203[2]	272[3]
Чин Святого Василія Великого (сестри василіянки)	2[4]	3	4	35[5]	41[6]	42[7]
Згромадження Сестер Служебниць Пречистої Діви Марії Непорочного Зачаття	25	25	34	129[8]	145[9]	185[10]
Згромадження Сестер святого Йосифа	-	5	13	-	невід. ?	87[11]
Згромадження Сестер Святої Родини	-	1	-	-	невід. ?	-

Джерела: [123; 127; 131; 119].

[1] в тому числі 51 ієромонах та 43 брати схоластики, новики і ляїки.
[2] в тому числі 38 ієромонахів та 165 братів студентів, новиків і кандидатів.
[3] в тому числі 56 ієромонах та 216 братів схоластиків, новиків і ляїків; з 56 ієромонахів – 10 занятих в душпастирстві (3 адміністратори парафій, 1 самостійний сотрудник, 6 сотрудників), 1 катихит, 2 – на місії на Волині.
[4] в тому числі 1 дім з богослужбовою каплицею в Перемишлі.
[5] в тому числі 9 монахинь (сестер хорових) і 26 сестер домашніх і новичок.
[6] в тому числі 12 хорових сестер, 29 домашніх сестер.
[7] в тому числі 18 хорових сестер (в т.ч. 3 настоятельки), 24 домашні сестри.
[8] разом враховано монахинь і новичок.
[9] в тому числі 100 сестер-монахинь, 28 новичок і 17 кандидаток.
[10] в тому числі 142 монахині та 43 новички.
[11] разом враховано монахинь і новичок.

Додаток Л

Навчально-виховні заклади під опікою жіночих чернечих чинів і згромаджень на території Перемишльської єпархії (станом на 1936 р.)

№ п/п	Монастир (місцевість)	Кількість	Навчально-виховні заклади			
			Захоронки	К-ть дітей	Інші заклади	К-ть учнів
Чин Святого Василія Великого (сестри василіянки)						
1	Яворів	24	-	-	приватна дівоча гімназія, народна школа, інститут для дівчат	невід.
2	Перемишль	4	-	-	інтернат для дівчат	невід.
3	Дрогобич	8	-	-	школу вправ, інтернат для дівчат	невід.
Згромадження Сестер Служебниць Пречистої Діви Марії Непорочного Зачаття						
4	Белз	3	1 захоронка	50	-	-
5	Бірча	3	1 захоронка	60	-	-
6	Борислав	6	2 захоронки	105	кравецька школа 3-річна	невід.
7	Ветлин	3	1 захоронка	невід.	-	-
8	Волянка	4	1 захоронка	60	-	-
9	Гребенне	4	1 захоронка	70	-	-
10	Добромиль	4	1 захоронка	50	-	-
11	Дорожів	3	1 захоронка	50	-	-
12	Жовква	5	1 захоронка	150	-	-
13	Жужель	4	1 захоронка	80	-	-
14	Краковець	4	1 захоронка	50	-	-

15	Кристинопіль	10	3 захоронки	170	новіціят	43
16	Лімна	4	1 захоронка	50	-	-
17	Любеля	5	1 захоронка	невід.	-	-
18	Мости вел.	4	1 захоронка	невід.	-	-
19	Новосілки	3	1 захоронка	18	-	-
20	Перемишль-Засяння	9	-	-	народна школа св. о. Миколая (6 класів)	невід.
21	Перемишль-Болоння	3	1 захоронка	60	-	-
22	Перемишль, духовна семінарія	4	-	-	духовна семінарія	144
23	Прилбичі	4	1 захоронка	60	-	-
24	Рава Руська	3	1 захоронка	40	-	-
25	Самбір	4	1 захоронка	50	-	-
26	Сілець Белзький	4	1 захоронка	невід.	-	-
27	Скло	4	1 захоронка	50	-	-
28	Сокаль	4	2 захоронки	137	-	-
29	Старий Самбір	4	1 захоронка	60	-	-
30	Тартаків	4	1 захоронка	50	-	-
31	Трускавець	7	1 захоронка	50	-	-
32	Турка над Стриєм	3	1 захоронка	50	-	-
33	Угерці Винявські	3	1 захоронка	60	-	-

34	Угнів	3	1 захоронка	70	-	-
35	Устріки Долішні	3	1 захоронка	60	-	-
36	Щепятин	3	1 захоронка	65	-	-
37	Ярослав	4	1 захоронка	невід.	-	-
Згромадження Сестер святого Йосифа						
38	Боянець	6	1 захоронка	55-60	-	-
39	Вишатичі	3	1 захоронка	35-42	-	-
40	Висоцько Вижне	3	1 захоронка	25-30	-	-
41	Висоцько коло Радимна	3	1 захоронка	30-35	-	-
42	Варяж	4	1 захоронка	38-45	-	-
43	Жужіль	3	1 захоронка	невід.	-	-
44	Журавиця	5	1 захоронка	25-30	-	-
45	Мокротин	4	1 захоронка	50-56	-	-
46	Потелич	4	1 захоронка	55-60	-	-
47	Сурохів	4	1 захоронка	40-45	-	-
48	Хлівчани	5	1 захоронка	70	-	-
49	Цеблів	-	-	-	Новіціят Згромадження	38
50	Яворів	5	1 захоронка	35-43	-	-

Джерело: [131].

Соціальний статус духовенства Перемишльської єпархії (1919–1939 рр.)

	1914	1917	1924	1926	1928	1930	1932	1934	1936	1938/39
Статус священиків за цивільно-правовим станом										
Одружені	663	648	-	-	-	-	-	-	-	431
Вдівці	129	114	-	-	-	-	-	-	-	103
Целебси	13	15	-	-	-	-	-	-	-	206
Монахи (на парафіях)	11	11	59	36	38	36	38	47	56	53
Всього	**816**	**788**	**- (***)**	**- (***)**	**- (***)**	**- (***)**	**- (***)**	**- (***)**	**- (***)**	**793**
Статус священиків за видом душпастирської посади										
Парохи	629	550	687	-	-	-	-	-	500	490
Адміністратори	58	152	-	-	-	-	-	-	71	82
Експозити (*)	25	25	27	27	32	35	69	70	37	40
Сотрудники (**)	103	58	78	69	-	-	-	-	58	76
Катехити	-	-	46	46	46	-	-	34	33	30
Інших священиків	-	-	-	-	-	-	-	-	26	22
Всього	**815**	**785**	**740 (****)**	**732 (****)**	**832 (****)**	**805 (****)**	**817 (****)**	**813 (****)**	**725**	**740**

Примітки:

(*) – в «Шематизмах» вказані як «самостійні сотрудники»;

(**) – узагальнена сума, а в «Шематизмах» вказані окремо як «системізовані сотрудники», «приватні помічничі сотрудники» та «приватні помічничі сотрудники з правом управи»; не враховані «доїжджаючі сотрудники», посади яких могли займати парохи або адміністратори сусідніх парохій;

(***) – в «Шематизмах» відсутній поділ священиків за цивільно-правовим статусом на одружених, вдівців і целебсів;

(****) - в «Шематизмах» вказано узагальнені дані під рубрикою «священиків в душпастирстві» або «священиків (світських)».

Джерела: [119; 122; 124; 126; 127; 128; 129; 130; 132].